

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΝΟΜΑΔΕΣ

Μυθιστόρημα

ΘΑΝΑΣΗΣ ΜΕΝΤΗΣ

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΝΟΜΑΔΕΣ

Μυθιστόρημα

Μετάφραση: Ανδρέας Ζαρπαλάς

Μερική γλωσσική επιμέλεια: Χρήστος Τουμανίδης

Πρώτη έκδοση, εκδόσεις ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ Α.Ε. •
Θεσσαλονίκη, 2019

© εκδόσεις ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ Α.Ε., 2019

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με τον ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπίες, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

Επιμέλεια έκδοσης: Δήμητρα Ασημακοπούλου

Εκδόσεις ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ Α.Ε.

Αθήνα: Κιάφας 5 - ΤΚ 10678

τηλ.: 210 3811077 • fax: 210 3811086

Θεσσαλονίκη: Καμβουνίων 9 - ΤΚ 54621

τηλ.: 2310 256146 • fax: 2310 256148

www.epikentro.gr • e-mail: epikentro@epikentro.gr

ISBN:

«Κανένας λαός δεν πρέπει να αφήνεται να χαθεί»
Ισμαήλ Κανταρέ, *Η ταπείνωση στα Βαλκάνια*

Στους Βλάχους, ως στερνό μνημόσυνο
Ο συγγραφέας

Σημείωση: Οποιαδήποτε ομοιότητα με πρόσωπα και πράγματα
είναι εντελώς συμπτωματική.

Κεφάλαιο 1

Πολλά χρόνια αργότερα, ένα σούρουπο που έμοιαζε σαν κατάκοπος Βλάχος γαμπρός, ήρθαν στο νου του, βυθισμένα στην καταχνιά και το φεγγαρόφωτο, τα Μαύρα Χώματα, και η σημαδιακή εκείνη μέρα που μαζί με τον πατέρα του πήγαν να δούνε τη νύφη. Ήταν Άγιο Πάσχα και οι Βλάχοι σούβλιζαν αρνιά. Το λίπος έσταζε από τη σούβλα τσιριχτά πάνω στη θράκα, το κρέας έπαιρνε το χρώμα της ξαναμμένης γάστρας και ο καπνός μετέφερε την τσίκνα όλο και πιο μακριά. Αφού άπλωνε τους βραχίονές του για να σκεπάσει τις καλύβες στις δύο όχθες του ποταμού, που κυλούσε από αιώνες ανάμεσα στις γέρικες ιτιές, έβγαζε νέους βραχίονες ώστε η τσίκνα να φτάσει ακόμα πιο πέρα: στη Λιμνοθάλασσα με τις καλαμιές, στον Αϊ-Θόδωρο, εκεί όπου κοινωνούσαν τα κορίτσια αφού γίνονταν νύφες, στα Λιμνάζοντα νερά, στο Λιβάδι της Συμφιλίωσης, στο Μπούφο και στις στάνες του βουνού της Ντόμπρας, στο παλάτι του ξεπεσμένου τσέλιγκα, στον μεγάλο κάμπο όπου θέριζε το κουνούπι και απλώνονταν ως εκεί που αρχίζει η θάλασσα, στις αποθήκες του καλαμποκιού και ως πέρα στα χτισμένα με σκαλιστή πέτρα σπίτια της Γορίτσας.

Εκτός από τη μυρωδιά του ψημένου κρέατος, ο καπνός μετέφερε μακριά και τις κραυγές των παιδιών, που δεν χόρ-

ταιναν το νέο τους παιχνίδι. Καβάλα στις δύο πλευρές ενός δοκαριού, που περιστρέφονταν πάνω σε ένα ξύλινο δοκάρι αλειμμένο με ψαρόλαδο, ήταν σαν να πετούσαν στον αέρα. Μια από εκείνες τις κραυγές ήταν η δική του, η οποία είχε ξεμείνει εκεί μακριά, στο Μπούφο, σαν τραγούδι, που δεν χάνεται ποτέ, σαν νοσταλγία και σαν θλίψη.

Ανάμεσα στα παιχνίδια που παίζανε τότε, ήτανε και το γκάρο, το λέγανε έτσι επειδή όπως έπαιζαν τα παιδιά φώναζαν, έβγαζαν τόσο μεγάλες τσιρίδες, «γκάρες» δηλαδή, που γινόταν χαλασμός κόσμου. Αυτό ήταν το αγαπημένο τους παιχνίδι. Κανείς δεν ήξερε ποιος το πρωτόπαιξε, αλλά ένα ήταν σίγουρο: τα παιδιά της Γορίτσας, με τα οποία αυτοί ανταγωνίζονταν σε όλα, είχαν σκάσει από τη ζήλεια τους. Οι μικρούληδες των αχυροκαλύβων στα άλλα παιχνίδια χαρίζονταν, αλλά το γκάρο, το ήθελαν αποκλειστικά για τον εαυτό τους. Ήταν και έπρεπε να παραμείνει εκεί, στις μικρές πλατείες, στα Μαύρα Χώματα, μπροστά από το σαμαράδικο και το ξύλινο παράπηγμα του Σχολείου, στους ελεύθερους χώρους ανάμεσα στις καλύβες, στις δύο όχθες του ποταμού, που αιώνες κυλούσε τώρα κάτω από γέρικες ιτιές σαν μια ατέρμονη κραυγή νοσταλγίας και ευτυχίας.

Αυτός, ο Σωκράτης Μπούμπας, τσίριζε όπως οι άλλοι, όταν κάποια στιγμή είδε τη γιαγιά του, την Αρχοντούλα, να του κάνει, κρυφά, νεύμα με το χέρι της. Σημάδι, ότι όλο και κάτι θα του είχε φέρει να φάει, που δεν έπρεπε να το μάθει κανείς. Ήταν το μυστικό τους. Στα παιδικά του χρόνια, μέχρι που έγινε δώδεκα –και συμπληρώνονταν ακριβώς την ημέρα που μαζί με τον πατέρα θα πήγαιναν να δουν τη νύφη– ήταν καχεκτικός και φιλάσθενος. Έπασχε από χρόνια εντερίτιδα την οποία η γιαγιά του προσπαθούσε να γιатρέψει με ψαρόλαδο. Κάθε πρωί, του έδινε να πει ένα φλι-

τζάνι και στεκόταν μπάστακακας μέχρι να μην αφήσει στάλα.

Το ψαρόλαδο του γύριζε τ' άντερα και η Αρχοντούλα, που το ήξερε αυτό, τον φρόντιζε περισσότερο από τ' άλλα εγγόνια της. Όλο και κάτι του έφερνε να φάει, πάντα κρυμμένο κάτω από την ποδιά της: καλαμποκίσιο ψωμί πυρωμένο με λίγες ελιές, τυρί φρέσκο πασαλειμμένο με ζάχαρη, μπουκουβάλα με τυρί, καθαρόπιτα ψημένη στη γάστρα – παραγγελιά στο παζάρι της Κορυτσάς, όπως συνήθιζε να παινεύεται η γιαγιά στις γειτόνισσες–, μπουρέκι με τσουκνίδες, κι ακόμα καμιά μερίδα κρέας ψημένο βιαστικά στη θράκα. Άλλες φορές, μόλις έβλεπε το νεύμα της γιαγιάς, έτρεχε, αλλά εκείνη την ημέρα ούτε που κουνήθηκε. Του άρεσε να στριφογυρίζει πάνω στο δοκάρι και με ανάμικτο αίσθημα φόβου και ευτυχίας, να γεμίζει τον αέρα με τα ξεφωνητά του. Άργησε λίγο, αλλά πήγε. Πήρε εκείνο που του είχε φέρει, ένα κομμάτι κοκορέτσι από το Πάσχα, κι έκανε να απομακρυνθεί, αλλά τον κράτησε η γιαγιά.

– Άσε το παιχνίδι, του είπε και τον έπιασε από το χέρι, θα πάτε με τον πατέρα να δείτε τη νύφη!

Τη νύφη του την ήξερε. Την είχε ιδεί μια μέρα που πέρασε το ποτάμι και τόλμησε να βγει και να περπατήσει στην άλλη όχθη, αλλά μέχρι τότε δεν ήταν υποχρεωμένος να πηγαίνει στο σπίτι της. Κάπου βαθιά μέσα του αντιλήφθηκε ότι μια τέτοια επίσκεψη δεν ήταν παρά ένα καπρίτσιο του πατέρα του, του Γεράσιμου Μπούμπα. Η επίσκεψη από τη μια και η ιδέα ότι για πρώτη φορά θα την έβλεπε από τόσο κοντά, τον τρόμαξαν περισσότερο απ' ό,τι οι ατέλειωτες περιστροφές πάνω στο φλύαρο παιχνίδι.

– Δεν θέλω να 'ρθω, της είπε.

Πήγε να τραβήξει το χέρι του απότομα και να τρέξει στους φίλους του, χωρίς να αποτελειώσει το κοκορέτσι, αλλά η γιαγιά τού θύμισε τον πατέρα.

– Μην τον ντροπιάζεις, του είπε και του 'σφιξε πιο δυνατά το χέρι, έστειλε χαμπέρι στους συμπεθέρους κι εκείνοι τώρα περιμένουν...

Περισσότερο φοβήθηκε τους συμπεθέρους παρά τη νύφη και ακολούθησε τη γιαγιά. Ήθελε να αποφύγει τυχόν τσακωμούς, που θα μπορούσαν να βλάψουν τον πατέρα. Ωστόσο, υπήρχε και κάποιος άλλος λόγος. Ήταν η ευκαιρία να επουλώσει το πλήγμα που δέχτηκε η αξιοπρέπεια του, την ημέρα που πέρασε το ποτάμι και τόλμησε να περπατήσει στην άλλη όχθη. Δεν μπορούσε καν να προφέρει το όνομα Κατερίνα, ακόμα κι όταν δεν υπήρχε ψυχή τριγύρω. Προσπαθούσε να το πει, το έφερνε μέχρι τα χείλη, αλλά δεν το έβγαζε προς τα έξω. Ήταν σαν μια μικρή βάτος μέσα του αυτό το όνομα και αν θα έβγαινε στο φως θα του μάτωνε τα χείλη. Η Κατερίνα, όμως, δεν ήξερε τίποτα για το βάσανό του κι αυτός ήταν ο λόγος της τραυματισμένης του αξιοπρέπειας. Είχε μεγαλώσει με το όνομα της Κατερίνας, ανεξάρτητα αν έμοιαζε με βάτο. Όπως και με την ιδέα ότι αυτός θα ήταν ο μελλοντικός άντρας της. Στα πρώτα του χρόνια, οι φίλοι τον κορόιδευαν φωνάζοντας εν χορώ Κατερίνα! Κατερίνα! ενώ οι άντρες της φυλής τον σταματούσαν στον δρόμο για να του κατεβάσουν τα παντελόνια. Έπιαναν το σκουληκάκι του, το κουνούσανε πέρα-δώθε και του λέγανε:

– Μεγάλωσέ το γρήγορα, γιατί σε περιμένει η Κατερίνα!

Τότε όλο αυτό έμοιαζε με παιχνίδι και συχνά βιαζόταν να τα κατεβάσει ο ίδιος τα παντελόνια. Έπιανε το κοιμισμένο σκουληκάκι και το έδειχνε στους άντρες με καύχημα σα να τους έλεγε: Να, βλέπετε πόσο μεγάλωσα! Από τότε όμως, που τόλμησε να περάσει το ποτάμι και η νύφη στην απέναντι όχθη πλήγωσε την αξιοπρέπεια του, δεν καταδέχτηκε να το δείξει στους άντρες. Κι όχι μόνο αυτό, αλλά μι-

σούσε κι όλους εκείνους που επέμεναν να του λένε «μεγάλωσέ το γιατί περιμένει η Κατερίνα». Απ' όλα τα παιδιά των Μαύρων Χωμάτων, αυτός ήταν ο μόνος που δεν είχε περάσει το ποτάμι και δεν είχε περιπλανηθεί στην απέναντι όχθη. Αλλά και αν ακόμα το περνούσε, θα πήγαινε μέχρι τις καλύβες, πιο πέρα δεν μπορούσε, γιατί εκεί έμενε η νύφη του. Και μόνο η συνάντηση μ' εκείνη, τον φόβιζε.

Τότε, τα Μαύρα Χώματα ήταν ο μεγαλύτερος οικισμός των τελευταίων νομάδων Βλάχων εκείνης της περιοχής. Με εβδομήντα σπίτια χωρισμένα σε δυο συνοικίες, με σχολείο ξύλινο στο οποίο δίδασκε ένας δάσκαλος από τη Γορίτσα κι ένα σαμαράδικο. Ήταν σαν σε βαθούλωμα. Στην πιο επίπεδη πλαγιά του Μπούφου, που συνέχιζε και πιο πέρα, στους πρόποδες του βουνού της Ντόμπρας. Χωριζόταν στα δυο από έναν χείμαρρο, που πιο κάτω γινότανε ποτάμι. Το ποτάμι πήγαζε από έναν γκρεμό με σκουρόχρωμη άργιλο, από την οποία πήρε το όνομα ολόκληρος ο οικισμός, Μαύρα Χώματα. Πιο κάτω το ποτάμι γλιστρούσε σαν ψάρι κάτω από τις γέρικες ιτιές, διάβαινε ξυστά στον Αϊ-Θόδωρο, άφηνε δίπλα το τυροκομείο του ξεπεσμένου τσέλιγκα, προχωρούσε στους καλαμιώνες της Λιμνοθάλασσας και την ώρα που χύνονταν στα Λιμνάζοντα νερά, φούσκωνε σαν βαρβάτο κριάρι. Οι καλύβες, οι περισσότερες στο σχήμα μανιταριού με φούντα στην κορυφή κι άλλες σαν σπιρτόκουτα, εκτείνονταν και στις δυο όχθες του ποταμιού. Το ίδιο το ποτάμι, ρηχό, κεχριμπαρένιο, και στρωμένο με λείες πλάκες, στο πλατύτερο σημείο είχε έναν πόρο με λιθάρια στη σειρά, όπως οι συμπέθεροι την ώρα του γάμου, ενώ στο στενότερο, είχε ένα γεφύρι ξύλινο που πιανόταν δυνατά από τις γέρικες ιτιές.

Όταν πέρασε αντίπερα, με τη σκέψη ότι δεν θα γύριζε πίσω αν δεν πατούσε τα χώματα της νύφης, διάλεξε το πέ-

ρασμα με τα λιθάρια. Τον περισσότερο χρόνο όλοι απ' εκεί περνούσαν, ενώ τη γέφυρα τη χρησιμοποιούσαν τις μέρες που έβρεχε πολύ και το ποτάμι φούσκωνε σαν αγριεμένο κριάρι. Εκείνη την ημέρα ήταν σχεδόν στεγνό και τα λιθάρια έμοιαζαν ...με συμπέθερους που, γυμνοί από τη μέση κι απάνω, δρόσιζαν το στήθος τους με νερό κεχριμπαρένιο. Ανάμεσά τους σαν να πήρε το μάτι του ένα τζιτζίκι, που τρομαγμένο πάλευε να ανοίξει τα φτερά του.

Σαν βρέθηκε στην άλλη μεριά, αντίπερα, μπερδεύτηκε αμέσως με ένα σμάρι παιδιά, που άκουγαν με προσοχή τον Λευτέρη, τον πρόεδρο. Ήταν από το μικρό σόι των Κατσέτων και πίστευε πως ήταν ο ηγέτης όλων των Βλάχων. Ίσως να 'ταν και ξαδέρφια, κοντινά μάλιστα, γιατί οι Κατσέτοι δεν ήταν παρά ένα παρακλάδι από το μεγάλο σόι των Μπουμπαιών, από το οποίο είχαν ξεπεταχτεί και άλλα παρακλάδια όπως οι Ζηκαίοι, οι Γουναίοι, οι Σόλα, Κωστίκου, Τοπάλλαϊ, Μπιτζόκαϊ και Μπέκα. Απ' όλα τα παρακλάδια οι Κατσέτοι ίσως να 'ταν οι πιο αλαφροϊσκιωτοι. Δεν ήταν τυχαίο που η Ζωίτσα από το σόι αυτό εκλεγόταν πάντα υπεύθυνη στις γυναίκες, ενώ ο γιος της ο Λευτέρης έβγαζε φλογερούς λόγους πιστεύοντας ακράδαντα ότι ήταν ο μόνιμος πρόεδρος των Βλάχων του βουνού. Να, όπως τώρα, που μιλούσε στα παιδιά, όρθιος, απάνω σε μεγάλη πέτρα, δίπλα στη σκεπασμένη με φύλλα γαλατσίδας βρύση, στην οποία τα κορίτσια της άλλης πλευράς ερχόντανε με βαρέλες ξύλινες να πάρουν νερό.

Ο Σωκράτης έγινε ένα με τα παιδιά γιατί ήθελε να χαθούν τα ίχνη του και να μην αντιληφθεί κανείς ότι βρέθηκε εκεί με μοναδικό σκοπό να ιδεί τη νύφη, αν και το τελευταίο διάστημα όλο και πιο σπάνια του το θυμίζανε. Μόνον στους παιδικούς καυγάδες οι αντίπαλοι των παιχνιδιών του φωνάζανε εν χορώ «Κατερίνα! Κατερίνα!» και

τότε παρακαλούσε τη γη ν' ανοίξει και να τον καταπιεί. Έριξε μια φευγαλέα ματιά στα πιο γνωστά πρόσωπα μήπως αρχίσουν τη χορωδία, αλλά διαπίστωσε ότι κανείς δεν είχε αντιληφθεί την παρουσία του. Τα βλέμματα των παιδιών ήταν καρφωμένα στο πλατύ πρόσωπο του Λευτέρη, του πρόεδρου. Ξερακιανό πρόσωπο, αλλά φωτισμένο από μια εσωτερική έξαψη, που ξεχυνόταν και μετέτρεπε τα λόγια του σε χείμαρρο. Τον λόγο τον διέκοπτε όλο και πιο συχνά, γιατί έπρεπε να φωνάξει με πάθος «Ζήτω ο βλάχικος λαός» ή «Ζήτω η βλάχικη Δημοκρατία με πρωτεύουσα τη Μοσχόπολη». Όταν φώναζε τέτοια συνθήματα, ένωνε τις παλάμες πάνω από το κεφάλι, χειροκροτούσε ή και χαιρετούσε με υψωμένη τη γροθιά όπως ο Ενβέρ, κουνώντας μάλιστα και ένα ψάθινο καπέλο, που το είχε αγοράσει πριν τρία χρόνια από τους γύφτους. Το ψάθινο καπέλο άντεχε ακόμα χάρη στους σπάγκους των σαμαριών, ένα κουρέλι δηλαδή, όπως όλα όσα φορούσε ο πρόεδρος. Τα λάστιχά του ήταν δεμένα με σύρματα, τα παντελόνια του χωρίς κουμπιά και στη μέση αντί για ζώνη είχε ένα κομμάτι τριχιά απ' αυτές των μουλαριών. Στον λαιμό ο πρόεδρος φορούσε μαντίλι, για να κρατάει τον ιδρώτα.

Ίδρωνε πολύ ο Λευτέρης Κατσέτας, γιατί περνούσε το ποτάμι εκατό φορές την ημέρα. Έπρεπε να βγάζει λόγους στους δυο οικισμούς των καλυβιών. Έπρεπε, επίσης, να πείσει τα βλαχόπουλα ότι τώρα είχαν τη δική τους δημοκρατία. Το σύννορό της περνούσε στη Λένια, στα βουνά του Βυθκούκι, στην Τσουμουρίτσα, στην Κολόνια, στο Φράσερι, στην Πρεμετή, στη Μουζίνα, στη Ντόμπρα, στα Ξαμίλια και έφτανε στα Μαύρα Χώματα. Πρωτεύουσά της η Μοσχόπολη, πρόεδρος αυτός ο ίδιος και ως σήμα κατατεθέν είχε τα τρία μπαϊράκια, το κόκκινο, το κίτρινο και το λευκό, οι τρεις σημαίες, δηλαδή, που υψώνονταν την

ημέρα των γάμων. Οι ομιλίες του κρατούσαν από το πρωί μέχρι το βράδυ, εκτός από τις περιπτώσεις που υποχρεωνόταν να τις διακόψει και να το βάλει στα πόδια, φοβούμενος τη μητέρα του, τη Ζωίτσα. Έστω και για πλάκα, άμα άκουγε «έρχεται η Ζωίτσα», τα εγκατέλειπε όλα και έτρεχε. Ο φόβος της Ζωίτσας του είχε μπει στο μεδούλι από τότε που πάτησε για πρώτη φορά στην παράγκα του σχολείου, όπου δίδασκε ο Ριζά Κέρπι από τη Γορίτσα. Για να μην παραμελεί τα μαθήματα, εκείνη τον έδερνε με σκουρόχρωμες τσουκνίδες, με λιγνές βίτσες ιτιάς ή και με τη ρόκα της.

Η Ζωίτσα είχε τη φήμη της πιο ξεβγαλμένης γυναίκας. Μόλις πάτησε νύφη στα Μαύρα Χώματα, πέταξε το νυφικό βέλο, για να ιδεί, όπως είπε, πως είναι οι αχυρένιες καλύβες. Αφού είδε πώς ζούσαν οι Βλάχοι του Βουνού, τρόμαξε τόσο που ήθελε να το βάλει στα πόδια και να γυρίσει ξανά στον τόπο της, αλλά δεν τα κατάφερε. Την κλείσανε με τον άντρα της σε ένα αχούρι κι εκείνος ξελασκάρισε τις δυνατές δαγκάνες του μόνον όταν άκουσε να του λέει, εξαντλημένη:

– Δεν φεύγω, μόνον άφησέ με να πάρω λίγη ανάσα, γιατί πέθανα!

Η Ζωίτσα ήταν από το Ελμπασάν, από οικογένεια Ντόπιων Βλάχων. Οι συμπεθεριές ανάμεσα στους Βλάχους του Βουνού και τους Ντόπιους ήταν σπάνιες. Ωστόσο, μια κοπέλα του βουνού μπορούσε πιο εύκολα να παντρευτεί στους Ντόπιους, αλλά μια κοπέλα ντόπια ήταν δύσκολο να πάει νύφη στο βουνό. Η περίπτωση της Ζωίτσας εντασσόταν στις σπάνιες και τούτο λόγω του εθίμου της συμπεθεριάς από κούνια, που κανένας δεν μπορούσε να πει πώς και πότε έγινε. Η Ζωίτσα την αναθεμάτιζε με ή χωρίς αιτία: «Η μαύρη εγώ, που χώθηκα!» έλεγε. Ξεχνιόταν μόνο

τις στιγμές που κλεινόταν στην καλύβα με τον άντρα της για να εξαντληθεί. Εκείνος δεν ξελασκάριζε τις δυνατές δαγκάνες του και τούτο ήταν το πιο γλυκό πράγμα που είχε βρει η Ζωίτσα εδώ στο βουνό.

Για να τη γλυκάνει ακόμα περισσότερο, ο άντρας της κατέβαινε νύχτα από τη στάνη. Έμπαινε στην καλύβα σαν κλέφτης και προσπαθούσε να βρει πού ήταν ξαπλωμένη, για να την τραβήξει έξω. Την έβρισκε, την έπιασε από τον αστράγαλο, την έσερνε ελαφρά για να μην ξυπνήσει απότομα και άκουγαν οι υπόλοιποι. Υπήρχε ο κίνδυνος αντί της γυναίκας του να πιάσει τον αστράγαλο άλλης, όπως έγινε με την κουνιάδα, που του είπε «δεν είμαι εγώ, ψάξε πιο πέρα!» Το μπέρδεμα ήταν εύκολο, γιατί όλοι κοιμότανε σαν σαρδέλες και τις περισσότερες φορές σκεπασμένοι με την ίδια βελόντζα. Από τότε που τη μπέρδεψε με την κουνιάδα, της είπε να κοιμάται στην ίδια θέση, γιατί έτσι δεν θα δημιουργούσε προβλήματα την ώρα που θα την έσερνε έξω. Αλλά και έξω, τα προβλήματα δεν τελείωναν. Πλάγιαζαν όπου να 'ναι. Πίσω από την καλύβα, στο αυλάκι του αχουριού, που τους είχαν κλείσει την πρώτη φορά, δίπλα στους ξένους φράχτες, στο σαμαράδικο που ήταν κάπως απόμερα, στο παράπηγμα του σχολείου κι ακόμα στο χορτάρι της όχθης του ποταμού. Κι αφού το έκαναν μέχρι που ξελιγώνονταν, εκείνος ανηφόριζε για τη στάνη, ενώ εκείνη έμπαινε στην καλύβα για να κοιμηθεί ξανά.

Μια νύχτα, κάποιος την είδε να έρχεται από το ποτάμι και της είπε:

– Πώς δεν ντρέπεσαι, καημένη!...

Κι η Ζωίτσα του έδωσε τέτοια απάντηση που από εκείνη τη στιγμή και πέρα θα τρόμαζε όλες τις γυναίκες και όλες τις κοπέλες στα Μαύρα Χώματα.

– Και γιατί να ντραπώ; του είπε και χτύπησε το πράμα

της με την παλάμη, με τον άντρα μου το κάνω, δεν το κάνω με τα μούτρα σου!

Από τότε έβγαιναν όλο και πιο σπάνια έξω, αλλά η Ζωίτσα κατάφερε να βρει μια λύση ώστε και οι άλλοι να μην την έβλεπαν, και με την κουνιάδα να μην την μπερδευαν και να γλυκαίνονταν όσο ήθελε με τον άντρα της. Η λύση ήταν η νέα δομή της αχυροκαλύβας. Όχι πια σαν μανιτάρι με φούντα στην κορυφή όπου μπορούσε να σε ιδεί κάθε μάτι, αλλά όπως τα σπίτια στο Ελμπασάν, τετράγωνη και με ξεχωριστά δωμάτια. Έτσι στα Μαύρα Χώματα εμφανίζονταν η μια μετά την άλλη τέτοιες καλύβες, σαν σπιρτόκουτα, με επένδυση άχυρου από βρώμη και διαχωρισμένες μέσα με λεπτούς φράχτες που σοβατίζονταν με λάσπη για να μην ακούγονται τα επίμαχα ερωτικά αγκομαχητά.

Η προσπάθεια για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης δεν πέρασε απαρατήρητη από τις τοπικές αρχές, οι οποίες ξαφνικά ανακάλυψαν ότι η Ζωίτσα ήταν «Γυναίκα με πλατύ ορίζοντα». Διορίστηκε έτσι υπεύθυνη σε όλο το γυναικαριό στα Μαύρα Χώματα και από τότε την έβλεπες παντού. Από τότε δεν της πέρασε πια από το νου να επιστρέψει στο Ελμπασάν. Κι όταν ήρθε η στιγμή, στρίμωξε τον μεγάλο της γιο, τον Λευτέρη, να γίνει ο καλύτερος απ' όλους στο σχολείο. Ήθελε να τον κάνει γιατρό, όπως ο Βικτόρ Σιόνης από τη Γορίτσα. Τον χτυπούσε με μαύρες τσουκνίδες, με λιγνές βίτσες ιτιάς ή και με τη ρόκα της, αλλά του Λευτέρη το όνειρο ήταν να γίνει βοσκός. Πιο πολύ από τα βιβλία του άρεσε η φλογέρα. Τα βράδια έπαιζε τόσο γλυκά, που μπορούσε να αποκοιμίσει και το πιο κλαψιάρικο μωρό στα Μαύρα Χώματα. Η Ζωίτσα είχε ορκιστεί να τον κάνει να εγκαταλείψει αυτό το όνειρο και κατά κάποιον τρόπο τα κατάφερε. Ο Λευτέρης στρώθηκε, έπε-

σε με τα μούτρα στα βιβλία, παράτησε τα παιχνίδια με τα άλλα παιδιά, άρχισε να μιλάει μόνος του, ενώ τη φλογέρα τη θυμόταν μόνον όταν η μάνα του έλειπε και ασχολούνταν με θέματα γυναικών. Κάποιοι της συνέστησαν να μην πιέζει τον γιο της, να τον αφήσει να ακολουθήσει το όνειρό του, αλλά η Ζωίτσα τους αποστόμωσε:

– Ζηλεύετε που θα γίνει γιατρός σαν τον Βικτόρ Σιόνη, γι' αυτό τα λέτε αυτά!

Αφού τελείωσε το σχολείο του χωριού, τον έστειλε στο Λύκειο του Αργυροκάστρου όπως της είχε συστήσει σε μια σύσκεψη ένα τοπικό στέλεχος. Εκεί μπορεί να βάλει μυαλό ο άνθρωπος, της είπε. Ο Λευτέρης όμως δεν μπόρεσε να τα βγάλει πέρα, παράτησε το Λύκειο γιατί το μυαλό του θόλωσε από τα πολλά μαθήματα. Στο μάθημα της Ιστορίας, όταν ο καθηγητής τον είχε σηκώσει στον πίνακα, με ξαναμμένο πρόσωπο και χωρίς να έχει καμιά σχέση με την ερώτηση, φώναξε «Ζήτω ο βλάχικος λαός!» Και ότι αυτός ήταν ο πρόεδρος της Δημοκρατίας των Βλάχων, ότι η Δημοκρατία των Βλάχων είχε για πρωτεύουσα τη Μοσχόπολη, τα νότια σύνορά της ήταν στα Μαύρα Χώματα και ως σύμβολό της ήταν οι τρεις σημαίες του γάμου, η κόκκινη, η κίτρινη και η λευκή. Με τον τίτλο του «προέδρου» της Δημοκρατίας των Βλάχων επέστρεψε στα Μαύρα Χώματα και από τότε έβγαζε λόγους στα βλαχόπουλα στις δύο όχθες του ποταμού, όπως και τώρα που μιλούσε με πάθος κοντά στη βρύση όπου τα κορίτσια της άλλης όχθης έρχονταν με τις βαρέλες να τις γεμίσουν νερό.

Από πέρα φάνηκαν να πλησιάζουν τέσσερα κορίτσια και κάποιος, για πλάκα, φώναξε: «Έρχεται η Ζωίτσα», αλλά ο «πρόεδρος» δεν κουνήθηκε από τον τόπο του. Ο Σωκράτης κοίταξε τα κορίτσια. Τα τρία ήταν σχεδόν συνομήλικα, ενώ η τέταρτη ήταν μικρή. Τα μεγάλα κορίτσια

είχαν ρίξει τις βαρέλες στον ώμο, αλλά η μικρή, τη δική της βαρέλα που δεν ήταν μεγαλύτερη από μια χελώνα, την κρατούσε στα χέρια. Τα τρία μεγάλα κορίτσια ήταν μελαχρινά, και η μικρότερη ήταν άσπρη.

Καθώς πλησίαζαν, ο Σωκράτης είχε αρκετό χρόνο να τις περιεργαστεί. Οι τρεις μελαχρινές δεν του γέμισαν το μάτι, ενώ η μικρή ήταν πολύ όμορφη. Όλοι στην οικογένεια Μπούμπα είχαν να πουν πως η νύφη του η Κατερίνα ήταν άσπρη και πολύ όμορφη, γι' αυτό και μια ιδέα πέρασε από το νου του: «Μήπως είναι αυτή;» Τρόμαξε σα να πετάχτηκε και πετάρισε στο σβέρκο του ένα βρεγμένο τζιτζίκι. Δεν θυμόταν πόσων χρονών ήταν τότε που, σύμφωνα με το έθιμο, μπορούσε κι αυτός να παρακαθίσει με τους άντρες της οικογένειας. Όταν τους πλησίαζε, εκείνοι έλεγαν «ανοίξτε τόπο, γιατί ήρθε ο γαμπρός» κι εννοούσαν αυτόν. Κι ο τόπος ήταν η κορφή, δίπλα στο τζάκι. Καθότανε εκεί και προσπαθούσε να τα ακούει όλα, να μην πέσει τίποτα καταγής από όσα έλεγαν οι μεγάλοι.

Εκείνα που καταβρόχθιζε, σαν πεινασμένος λύκος, ήταν τα λόγια που λέγανε για την Κατερίνα. Όταν δεν την ανέφεραν, τον κυρίευε θλίψη κι ένιωθε ένα κενό στο στομάχι σαν να τον είχαν αφήσει έναν μήνα νηστικό, ενώ όταν την ανέφεραν, η καρδιά του αναπηδούσε σαν κατσικάκι από τη χαρά του. Κι είχε ακούσει τόσα πολλά για εκείνη, που ήξερε πώς ντυνότανε, πώς γελούσε, πώς έκλαιγε, πώς έπαιζε, πώς κοιμότανε, πως μια φορά παραλίγο να πεθάνει, πώς αναστήθηκε, πως ομόρφαινε από μέρα σε μέρα και τι είχαν πει οι άλλοι την ώρα που γεννήθηκε. Είχαν πει ότι στο σόι των Χολέβα είχε γεννηθεί ένα κορίτσι, που ανάμεσα στα άλλα έμοιαζε με κάτασπρο μάλλινο νήμα ανάμεσα σε νήματα σκούρα. Αργότερα, την παρομοίαζαν με το φεγγάρι, με το λουλούδι, με την τρεντελίνα, με τον

Αυγερινό, με τη δροσιά, με το κεράσι, με το κυδώνι, με το σταφύλι και με πολλές άλλες οπώρες, αλλά στο μυαλό του είχε σκαλώσει η σύγκριση με το μάλλινο νήμα. Το άσπρο.

Τώρα που την έβλεπε να έρχεται με τη μικρή, σα χελώνα, βαρέλα στα χέρια της, δεν είχε καμιά αμφιβολία ότι αυτή ήταν η νύφη του, η Κατερίνα. Αν και στο σβέγκο του συνέχιζε να πεταρίζει εκείνο το βρεγμένο τζίτζικι, κάρφωσε το βλέμμα πάνω της και την κοίταξε από τον πάτο στην κορφή. Έμοιαζε με τούφα από τρεντελίνες, που ανασηκώθηκαν απότομα από το νερό. Χοροπηδούσε σαν κατσικάκι, ενώ οι άλλες την παρότρυναν να κάνει φρόνιμα γιατί την έβλεπαν τα παιδιά, που άκουγαν τον Λευτέρη. Εκείνη, όμως, δεν ήθελε να ξέρει. Όταν οι αδερφές της κατέβηκαν στη βρύση, που ήταν σκεπασμένη με φύλλα γαλατσίδας, να γεμίσουν, εκείνη πλησίασε τα παιδιά, στάθηκε ένα βήμα μακριά από τον Σωκράτη, που αν και συνεσταλμένος από την αγωνία του, μπόρεσε να διακρίνει ότι η νύφη του είχε μάτια γραμμένα, σαν μια χούφτα κουμπιά στα χρώματα του ουράνιου τόξου. Ένωσε μεγάλο θαυμασμό και δεν χόρταινε να τα κοιτάζει, αλλά η Κατερίνα ρώτησε με δυνατή φωνή, για να την ακούσουν όλοι:

– Ποιος είναι ο Σωκράτης Μπούμπας;

Τότε ήταν που μέσα του ένωσε κάτι σαν τσαλάκωμα της αξιοπρέπειάς του. Από την αγωνία και τον πόνο που ένωσε τον έβγαλε η μεγαλύτερη αδερφή της.

– Κατερίνα, γύρνα πίσω, της φώναξε, μην πηγαίνεις κοντά του!

– Γιατί; ρώτησε η μικρή ομορφιά με τα γραμμένα μάτια.

– Γιατί αυτός είναι ο άντρας σου!

Από εκείνη την ημέρα ο Σωκράτης Μπούμπας ένωσε επιτακτικά την ανάγκη να αποκατασταθεί η τραυματισμένη

αξιοπρέπειά του, γι' αυτό πύκνωσε τις επισκέψεις του στο τζάκι και δυνάμωσε τις σχέσεις με τους μεγάλους. Είχε την εντύπωση πως όσο περισσότερο θα καθότανε μαζί τους, τόσο γρηγορότερα θα μεγάλωνε. Κι άμα μεγάλωνε, ούτε η νύφη του, ούτε και κανένας άλλος δεν μπορούσε να του πληγώσει την αξιοπρέπεια. Προπαντός η νύφη του. Δεν θα τη συγχωρούσε ποτέ που τόλμησε να αναφέρει το όνομά του μπροστά στους άλλους. Στο μεταξύ, για να μεγαλώσει όσο γίνεται γρηγορότερα, σκέφτηκε σαν λύση να μοιάσει σε κάποιον από τους μεγάλους, κι αυτός ο κάποιος δεν ήταν άλλος από τον πατέρα του. Αυτός ήταν το στήριγμα που μπορούσε να ακουμπήσει με σιγουριά πάνω του. Και να ηρεμήσει γιατί, αν έμοιαζε στον πατέρα του, κανείς δεν θα τολμούσε να του πληγώσει την αξιοπρέπεια.

Για τον πατέρα του, στα Μαύρα Χώματα, από τη μια άκρη ως την άλλη, λέγανε «Ο Γεράσιμος με τ' όνομα!» Ήταν ψηλός, δυνατός και αν δεν υπήρχε εκείνη η μικρή καμπούρα στη μύτη του, θα συγκαταλεγόταν στους πιο εμφανίσιμους άντρες. Ήταν άνετος, γελαστός, και κάθε δυσκολία στη ζωή την ξεπερνούσε με ανεμελιά, λες και δεν είχε να κάνει με δυσκολία, αλλά με τραγούδι. Φορούσε καπέλο με γείσο, πάντα στραβά, στα χείλη του κρεμόταν ένα τσιγάρο σαν γκλίτσα, και το χαμόγελό του ήταν τόσο ξέγνοιαστο που μπορούσε να ημερέψει ακόμα και τον μεγαλύτερο εχθρό του. Τη ζωή την έπαιρνε όπως ερχότανε και ποτέ δεν έχανε τον μπούσουλα, όσο σκούρα κι αν ήταν τα πράγματα. Μια τέτοια δύσκολη στιγμή, που την αφηγούνταν ακόμα όσες φορές μαζεύονταν γύρω στο τζάκι, ήταν εκείνη όταν το σόι των Πλασάρηδων αποφάσισε να τον χωρίσει από την κόρη τους, που την είχε αρραβωνιάσει από την κούνια, επειδή, όπως έλεγαν, η μύτη του ήταν καμπουρωτή. Εκείνος δεν πτοήθηκε. Έκανε κάτι που δεν

το είχε κάνει άλλος Βλάχος του βουνού. Πήγε μόνος του στους Πλασάρηδες και τους είπε σταράτα:

– Εγώ που με βλέπετε είμαι ο Γεράσιμος Μπούμπας από τον πάτο ως την κορφή. Αν δεν θέλετε να μου δώσετε την κόρη σας, τότε θα την πάρω μόνος μου, γιατί μου αρέσει!

Οι Πλασάρηδες όχι μόνο δεν τον έστειλαν απ' εκεί που ήρθε, αλλά τον φιλοξένησαν εκείνη τη νύχτα στην καλύβα τους, ήπιαν ρακή και τραγούδησαν. Από τότε, όλοι στα Μαύρα Χώματα τον έλεγαν «Ο Γεράσιμος με τ' όνομα!» ενώ για την Αναστασία έλεγαν πως είπε «Εγώ αυτόν θα πάρω άντρα και δεν με νοιάζει αν η μύτη του είναι λίγο καμπουρωτή!» Με την Αναστασία αγαπιόντουσαν πολύ και απόχτησαν ένα κάρο παιδιά. Κάθε δύο χρόνια κι από ένα. Αραδιάστηκαν έτσι πριν και μετά τον Σωκράτη ένα μπουλουκι αδερφές, αλλά που ποτέ δεν τον πίκραναν.

– Θα κάνω κι άλλες, έλεγε ο πατέρας, γιατί είναι καλές.

Ποιος ξέρει πόσες θα είχε κάνει ακόμα αν αργότερα, η μάνα δεν άρχισε να κουβεντιάζει με τους πεθαμένους. Αυτό ήταν βαρύ χτύπημα για τον πατέρα, γιατί όσες φορές ήθελε να πλαγιάσει με τη μάνα, να σου οι πεθαμένοι, να του 'κοβαν τον δρόμο. Παρ' όλα αυτά, μπόρεσε να ξεπεράσει κι αυτό το εμπόδιο, επιστρατεύοντας τα όπλα που θεωρούνταν τα πιο ισχυρά του: την ξεγνοιασιά και το τραγούδι. Με τον καιρό, το τραγούδι ήταν εκείνο που ανέβασε τη φήμη του σε τέτοιες κορφές, που κανείς άλλος δεν μπορούσε να πατήσει. Όταν τραγουδούσε, οι γυναίκες ξεχνούσαν να πάρουν αναπνοή, ενώ οι άντρες, που νόμιζαν ότι τραγουδούσαν, παραιτούνταν για πάντα από το τραγούδι. Εκείνος είχε εκατό τραγούδια στο ρεπερτόριό του και δεν τραγουδούσε με το στόμα, αλλά με την καρδιά. Έτσι έλεγε ο πατέρας, ότι δεν τραγουδάει το στόμα, αλλά η καρδιά. Και δεν ήθελε να τραγουδάει μόνον η καρδιά

του, αλλά να τραγουδάνε οι καρδιές όλων. Το πίστευε τόσο τόσο πολύ που πολλές φορές έδιωχνε από το τραπέζι όσους δεν τραγουδούσαν.

– Τραγούδα, έστω κακά, αλλά τραγούδα! έλεγε. Τους άντρες δεν τους δοξάζει το ντουφέκι, αλλά το τραγούδι.

Με την αξιοπρέπεια τσαλακωμένη από τη νύφη του, δύο χρόνια μικρότερη από τον ίδιο, ο Σωκράτης Μπούμπας πείστηκε ότι για να μοιάσει τον πατέρα του έπρεπε πρώτα να μάθει να τραγουδάει όπως εκείνος. Αλλά κι ο πατέρας, λες και διάβαζε τη σκέψη του, δεν τον άφησε μόνο του. Άρχισε να τον παίρνει μαζί του ολοένα και συχνότερα. Και πιο πολύ εκεί που υπήρχαν τραγούδια: σε γάμους και σε γλέντια της οικογένειας Μπούμπα. Για να ιδεί πώς τραγουδάνε, πώς κρατούνε ίσο, πώς «πίνονται οι υγείες». Του έβαζε μπροστά ένα ποτήρι τόσο δα, το γέμιζε με νερό και του έλεγε:

– Τούτο και άλλα δέκα τέτοια αποτελούν το ντολί.

Άκουγε τα τραγούδια μαζεμένους σαν σκαντζόχοιρος στην αγκαλιά του πατέρα, σκούπιζε τις μύξες με το μανίκι και έπινε τις υγείες όπως κι οι μεγάλοι. Μια φορά ο πατέρας αντί για νερό, του έριξε ρακί. Τα μάτια του πετάχτηκαν σαν τα αχαμνά του κριαριού, αλλά κρατήθηκε.

– Είναι καλό, είπε.

Έβαλε στο στόμα ένα μεγάλο κοψίδι, το έφαγε κι ύστερα άρχισε το τραγούδι. Ο πατέρας έσπευσε να το γυρίσει και μια ντουζίνα άντρες κρατούσαν ίσο. Διάλεξε ένα από τα ομορφότερα τραγούδια του πατέρα, το «Γραμμένα μάτια μου», αλλά το παράτησε στη μέση. Τόσο χάλια το είπε που οι ισοκράτες παραλίγο να κατουρηθούν από τα γέλια. Δοκίμασε κι άλλα τραγούδια από το ρεπερτόριο του πατέρα, αλλά του βγήκανε το ένα χειρότερο από άλλο και όλα χειρότερα από τα «Γραμμένα μάτια μου». Δεν ήταν εύ-

κολη δουλειά το άτιμο το τραγούδι. Γι' αυτό και από εκείνη τη μέρα αποφάσισε να μάθει καλά, τουλάχιστον ένα, εκείνο που του άρεσε περισσότερο, το «Γραμμένα μάτια μου». Το τραγουδούσε μόνος του, σε πλήρη σιωπή, ή βουβά ανάμεσα στα δόντια, όπου κι αν βρισκότανε, μακριά όμως από το μάτι των ανθρώπων, με την ελπίδα ότι μια μέρα στα Μαύρα Χώματα δεν θα υποκλίνονταν μόνον στον πατέρα του, αλλά και σ' αυτόν τον ίδιο. Θα έλεγαν και για κείνον «Ο Σωκράτης Μπούμπας με τ' όνομα».

Αργήσανε να πάνε στη νύφη, γιατί η μάνα, που έπρεπε να τον ντύσει, είχε αρχίσει την κουβέντα με τους πεθαμένους.

– Περίμενε εδώ, του είπε η γιαγιά και τον άφησε στη μέση της αυλής, γιατί σήμερα βρήκαν να έρθουν κι αυτοί!...

Η αυλή μπροστά στην καλύβα τους είχε πήξει από ανθρώπους. Λίγοι οι άντρες, πολλές οι γυναίκες. Όλοι είχαν αφήσει στη μέση τις προετοιμασίες του Πάσχα με την ελπίδα πως θα ξανάβλεπαν τους αγαπημένους τους. Αυτό γινότανε χρόνια στην αυλή τους, αλλά το τελευταίο διάστημα οι μακαρίτες έδειχναν ιδιαίτερη προτίμηση στη μάνα του. Την επέλεξαν, ποιος ξέρει, ίσως επειδή ήταν φρόνιμη και λιγομίλητη.

Ο Σωκράτης τους φοβότανε πολύ τους πεθαμένους, αλλά από εκείνη την ημέρα που έμεινε μόνος με τη μάνα του, τη γιαγιά και έναν από τους μακαρίτες, έγινε παλικάρι. Αυτό δεν ήταν τυχαίο, γιατί από καιρό έκανε σχέδια να μείνει μαζί τους. Στους μικρούς δεν επέτρεπαν να ακούσουν το πώς συνομιλεί ένας πεθαμένος με έναν ζωντανό. Ήταν αλήθεια ότι φοβότανε, αλλά ταυτόχρονα καιγόταν να ακούσει το πώς μιλούσαν «εκείνοι». Την περιέργεια την είχαν φυτέψει στο μυαλό του οι μεγαλύτεροι που γύρω από τη φωτιά μιλούσανε για τον πεθαμένο που είχε επισκεφτεί

τη μάνα του αυτή τη φορά. Ήταν τόσο συχνές οι επισκέψεις των νεκρών και τόσες οι αφηγήσεις γι' αυτούς, που ο Σωκράτης ήξερε καλύτερα τις συνήθειες και τις παραξενιές εκείνων που αποδήμησαν από τον μάταιο τούτο κόσμο, παρά τις παραξενιές και τις δυσκολίες των ζωντανών. Οι πεθαμένοι δεν έλεγαν ποτέ το όνομά τους, δηλαδή δεν έλεγαν ποτέ «είμαι ο τάδε» λες και το φταίξιμο που έφυγαν, ήταν δικό τους. Αυτούς τους έβρισκε η γιαγιά, που τους έλεγε «Εσύ είσαι ο τάδε;» γιατί η γιαγιά τους γνώριζε από τη φωνή που έμοιαζε με θρόισμα στα ξερά καλάμια, από τον χρόνιο βήχα, από το πνιχτό γέλιο, που οι μακαρίτες τα είχαν όταν ήταν εν ζωή.

Είχαν κι ένα άλλο κουσούρι οι πεθαμένοι. Έρχονταν πιο πολύ σε μέρες γιορτινές, όπως εκείνη η Κυριακή του Αγίου Πάσχα που οι άνθρωποι έψηναν κρέατα στη σούβλα. Ίσως να ζήλευαν τη χαρά των ζωντανών. Επίσης δεν καταδέχονταν να μιλήσουν σε ζωντανό ή σε ζωντανή, που φορούσαν κάτι το χαρούμενο. Όπως ένα λαμπερό τσιμπιδάκι στα μαλλιά, μια λουλουδάτη ποδιά, ένα καπέλο βαλμένο στραβά, μια χρυσή καδένα, ένα άσπρο μαντίλι. Ο μόνος που δεν είχε καμιά τέτοια απαίτηση ήταν ο θεός του, ο μάρτυρας Βασίλης Πλασάρης. Όσες φορές ερχότανε, παρακαλούσε τη γιαγιά να πείσει τη Αναστασία, δηλαδή τη νύφη της και αδερφή του, να διώξει τη λύπη, που κρατούσε για κείνον επί τόσα χρόνια, να ράψει έστω ένα άσπρο κουμπί στο μαύρο φόρεμά της. Μιλούσε με πολύ χαμηλή φωνή εξαιτίας του τραύματος που είχε πάρει στον πόλεμο, αλλά η γιαγιά τον γνώριζε επειδή ερχότανε πιο συχνά από όλους τους άλλους. Σε αντίθεση με τη θεία Αθηνά, η οποία είχε πεθάνει νέα και ερχότανε πιο αραιά. Εμφανιζόταν μόνον όσες φορές είχε να ανακοινώσει κάποια σημαντική πρόβλεψη. Κι ήταν τόσο ακριβείς οι προ-

βλέψεις της που οι άνθρωποι στα Μαύρα Χώματα έλεγαν, «να ρωτήσομε πρώτα την Αθηνά».

Εκείνη την ημέρα, που έμεινε μόνος με τη μάνα, τη γιαγιά και έναν από «εκείνους», η θεία Αθηνά ήταν που τον βοήθησε να γίνει πιο γενναίος. Είχε αντιληφθεί ότι εκείνος ο ένας «απ' αυτούς», δεν ήταν άλλος από τη θεία του την Αθηνά. Μάλλον, είχε ακούσει τη γιαγιά που της είπε «Μα γιατί έρχεσαι τόσο αραιά, μωρ' Αθηνά μου;» Μόλις η γιαγιά έκλεισε την πόρτα της καλύβας και πλησίασε τη μάνα, που ήταν ξαπλωμένη δίπλα στη γωνιά, σε ψάθα με χοντρή βελέντζα πάνω της και σκεπασμένη με άλλη βελέντζα, λεπτότερη, κρύφτηκε σαν ποντίκι πίσω από το σεντούκι με τα καλά σκεπάσματα. Στο μέτωπό της είχε δέσει σφιχτά μαντίλι μαύρο, τα μάτια της ήταν επικεντρωμένα στο κενό, τα χείλη σφαιριστά και το πρόσωπο άσπρο σαν πανί, λες και δεν της είχε απομείνει ούτε σταγόνα αίμα. Όλα τούτα τα είδε καθώς έβγαζε πότε πότε το κεφάλι πίσω από το σεντούκι, όπου είχε κρυφτεί σαν ποντίκι. Λυπήθηκε τόσο πολύ για το πρόσωπο της μάνας, που δεν είχε σταλαματιά αίμα, αλλά περισσότερο τον έκαιγε η περιέργεια να ιδεί και ν' ακούσει πώς μιλούσαν «εκείνοι». Όταν είδε τη μάνα του να ψελλίζει λόγια ακατανόητα με τη γιαγιά, παραλίγο να κατουρηθεί πάνω του. Ήταν μια φωνή σαν θρόισμα ξερών καλαμιών, που αυτός έβαζε το χέρι του στη φωτιά ότι δεν ήταν δική της. Και πράγματι, δεν ήταν δική της, αλλά της θείας Αθηνάς. Το όνομά της το ανέφερε η γιαγιά, που της είπε «Μα γιατί έρχεσαι τόσο αραιά, μωρ' Αθηνά μου;»

Τη θεία του λίγο τη θυμότανε, γιατί είχε πεθάνει νωρίς, πριν ακόμα αρραβωνιαστεί με την Κατερίνα, αλλά ήξερε από τους μεγάλους ότι είχε χρυσή καρδιά και αγαπούσε πολύ τα παιδιά. Αυτό τον βοήθησε να διώξει τον φόβο και να γίνει πιο γενναίος όταν η θεία, που τον είδε να κρύβεται

πίσω από το σεντούκι σαν ποντίκι, είπε:

– Είναι κι ο Σωκράτης εδώ, πείτε στο παιδί, να βγει....

Μόνον τότε τον αποκάλυψε η γιαγιά και έκανε να τον βγάλει έξω, αλλά του συμπαραστάθηκε η θεία Αθηνά.

– Τι σου κάνει; είπε, άφησέ τον ν' ακούσει, έγινε άντρας πια, που να τον χαρώ, αλλά μην του κόψετε το ψαρόλαδο!

Από τότε, κλεινότανε μαζί με τη μάνα του, τη γιαγιά και κάποιον από «εκείνους» όσες φορές ήθελε. Σιγά σιγά έγινε και βοηθός της γιαγιάς. Πήγαινε πόρτα την πόρτα να ειδοποιήσει εκείνον που «ήταν» ότι τον ζητούσε ο τάδε που «δεν ήταν». Ανήμερα του Πάσχα, που τον είχε αφήσει μονάχο του στη γεμάτη από κόσμο αυλή τους, εκείνος περίμενε να βγει η γιαγιά και να τον στείλει κάπου. Εκείνη πράγματι βγήκε, αλλά όχι για να τον στείλει κάπου με ειδική αποστολή. Είχε βγει να τους διώξει όλους αυτούς, που είχαν πλακώσει στην αυλή. Όπως έμαθε αργότερα, εκτός από την Αθηνά που είχε έρθει να αναγγείλει πως οι Βλάχοι θα τα εγκαταλείψουν τα Μαύρα Χώματα και ότι θα τους συμβούν πράγματα που θα τους συνταράξουν, δεν δέχτηκε άλλους από «εκείνους». Τους είπε να φύγουν και να πάνε απ' εκεί που ήρθανε, γιατί η Αναστασία εκείνη την ημέρα του Πάσχα, είχε πολλές δουλειές να κάνει. Θα ετοιμάζε το γιο της να πάει να ιδεί τη νύφη.

Η μάνα κουραζότανε πολύ όταν επικοινωνούσε με τους πεθαμένους, αλλά επειδή έπρεπε να ξεπροβοδίσει τον γιο της, βρήκε τη δύναμη να τον ντύσει σαν έναν μικρό άντρα. Με μάλλινα, στενά παντελόνια, που στο τέλος κουμπώνονταν με τρία κουμπιά. Βαμβακερό πουκάμισο με μανίκια και γιακά κατιφέ, τέτοια που φορούσαν οι νέοι την ώρα που γινότανε γαμπροί. Και γελέκι με εξωτερική τσέπη, στην οποία έβαλε μια σκελίδα σκόρδο για τη βασκανία. Ντυμένος έτσι και με μια ώρα μέρα πριν το σκοτάδι

χώσει το κεφάλι του στους καλαμιώνες, άπλωσε το χέρι στον πατέρα του, για να ριχτούν στις πέρα καλύβες, στην άλλη όχθη του ποταμού.

Μόλις βρέθηκαν αντίπερα, ο πατέρας του υποσχέθηκε να του αγοράσει ένα γλειφιτζούρι από τους γύφτους και του είπε:

– Σήμερα θα τραγουδήσεις τα «Γραμμένα μάτια μου».

Το ξέχασε κιόλας το γλειφιτζούρι και ένιωσε να τρέμουν τα γόνατά του, αλλά για να μην φανεί ότι φοβότανε τη νύφη, άρχισε να ρίχνει πλακουτσωτές πετρίτσες στο νερό. Η απέναντι όχθη είχε αφθονία από τέτοιες πέτρες. Όταν πηδούσαν στην επιφάνεια του νερού έμοιαζαν με ξετρελαμένα κοτσύφια. Καμιά φορά έφταναν μέχρι τις αχυρένιες στέγες των αχυροκαλύβων της απέναντι όχθης και έπεφταν σαν οβίδες στα πόδια των ανθρώπων. Κι ακόμα μέσα στις γωνιές, στην τάβλα, στα σεντούκια, στα εικονίσματα, στα ασκιά με το τυρί και στα σαγάνια με τα φασόλια.

Ο πατέρας δεν τον άφησε να ρίξει πάνω από δυο-τρεις φορές.

– Βασιλεύει ο ήλιος, του είπε.

Το σπίτι της νύφης έπρεπε να το πατήσουν δίχως άλλο με ήλιο. Αυτή ήταν η αυστηρή εντολή της μητέρας και της γιαγιάς.

– Να είστε στου Χολέβα, τους είπαν, πριν ο ήλιος πνιγεί στη θάλασσα.

Η θάλασσα ήταν μακριά κι αυτός δεν την είχε ιδεί ακόμα, γιατί τον εμπόδιζαν οι καλαμιές. Πάντως είχε κακή εντύπωση για τη θάλασσα, γιατί όπως έλεγαν οι μεγάλοι, γεννούσε κυκλώνες και τους έστελνε να ρίξουν κάτω τις στέγες των καλυβόσπιτων στα Μαύρα Χώματα. Η πρόβλεψη του ερχομού των κυκλώνων ήταν δουλειά ενός γέ-

ρου από το σόι των Μισαίων. Ή πήγαινε πόρτα την πόρτα ή σκαρφάλωνε στις ιτιές του ποταμού και φώναζε, κάνοντας τα χέρια του χωνί:

– Ω άνθρωποι, σβήστε τις φωτιές, γιατί σήμερα θα φυσήσει η θάλασσα.

Στην καλύβα του Σωκράτη τη φωτιά την έσβηνε η γιαγιά, ενώ ο πατέρας έδενε τα δοκάρια με τριχιές μουλαριών. Ο πατέρας ήταν αγωγιάτης, γι' αυτό και σε σύγκριση με τα άλλα αδέρφια του, που ήταν βοσκοί, ήταν πιο ελεύθερος. Και πιο δεμένος με το σπίτι. Όταν η γιαγιά ασχολούνταν με τη φωτιά και ο πατέρας με τα δοκάρια, αυτός κοιτάζε τρομαγμένος προς τους καλαμιώνες, γιατί οι καλαμιώνες ένιωθαν πρώτοι την ανάσα της θάλασσας. Έριξε μια ματιά τη στιγμή που ο ήλιος βασίλευε, αλλά δεν υπήρχε λόγος να φοβηθεί, γιατί οι καλαμιώνες κοιμούνταν. Παρ' όλα αυτά δεν μπορούσε να πει ότι ήταν εντελώς απαλλαγμένος από τον φόβο και ήθελε οι καλαμιώνες να μην κοιμούνται. Αν οι καλαμιώνες δεν κοιμούνταν, θα ήταν πιο εύκολο να καλύψει το τρέμουλο στα γόνατα. Ο φόβος απέναντι στη νύφη ήταν μεγαλύτερος από του κυκλώνα και μια που εκείνος δεν κατέφθανε, το μόνο πράγμα που θα μπορούσε να σκεπάσει τον φόβο του ήταν το σούρουπο.

Όταν φτάσανε στους Χολεβαίους το σούρουπο σπαρτάριζε στην άκρη του καλαμιώνα σαν πληγωμένος κοκκινολαίμης.

Εκείνοι είχαν βγει όλοι στην αυλή για να τους υποδεχτούν, αλλά τον Σωκράτη έτρεξε να τον υποδεχθεί η γιαγιά της Κατερίνας, η Παρασκευή. Ήταν γυναίκα μεγάλωσωμη, με σκασμένα χείλη και όταν άνοιξε τα χέρια να τον αγκαλιάσει, εκείνος φοβήθηκε μην τον πνίξει. Χάθηκε στον κόρφο της, τον φίλησε ματς μουτς με τα σκασμένα χείλη της μέχρι που τον γέμισε σάλια και του είπε:

– Καλώς ήρθες, μικρούλη της γιαγιάς.

Οι άλλοι ούτε τον φίλησαν, ούτε τον άγγιξαν. Μόνον μία από τις νυφάδες του σπιτιού, ίσως η νεότερη, αυτή με τα μαύρα σγουρά μαλλιά, τον πλησίασε και του σφούγγισε το μάγουλο με την άκρη της ποδιάς. Και όταν στο μάγουλό του δεν είχε μείνει ίχνος από σάλι, είπε γελώντας:

– Αυτό είναι το αηδόνι των Μπουμπαιών;

Από τη στιγμή αυτή ο Σωκράτης δεν αποχωρίστηκε τον πατέρα του, που γελούσε με όλους, έλεγε ώριμα κι άγουρα, έβαζε ακόμα πιο στραβά το καπέλο και ζητούσε να του βγάλουν τη νύφη.

– Φέρτε μου τη νύφη, έλεγε, τι να σας κάνω εσάς, εγώ για τη νύφη ήρθα...

Η νύφη δεν φαινότανε και μια που όλοι ασχολούνταν με τον πατέρα, ο Σωκράτης έριξε κλεφτή ματιά προς τις τρεις μελαχρινές αδερφές, αυτές που είδε στη βρύση, τότε που η Κατερίνα φώναξε δυνατά μπροστά σε όλους «Ποιος είναι ο Σωκράτης Μπούμπας» κι η αξιοπρέπειά του είχε σωριαστεί σαν ετοιμόρροπος τοίχος. Με εξαίρεση τη μεγάλη, οι άλλες δυο του έριχναν κρυφές ματιές και δάγκωναν τα χείλη, για να μην ξεσπάσουν σε γέλια. Είχαν καθίσει όλοι στο δωμάτιο, που ήταν στρωμένο με ψάθες και πάνω τους ήταν ριγμένα κιλίμια και πολύχρωμα στενόμακρα χαλάκια. Πάνω από τα κεφάλια τους υπήρχαν μαυρισμένα άχυρα από την καπνιά, τα τοιχώματα ήταν από πλεγμένες βέργες και τριγύρω έβλεπες ράφια με σκεύη της κουζίνας, δέματα με μαλλί, σακιά γεμάτα με ρούχα. Σε μία από τις πλευρές του τετράγωνου χώρου υπήρχε ένας στενός διάδρομος, που οδηγούσε σε τρία-τέσσερα δωμάτια μικρά σαν κοτέτσια. Από τα κοτέτσια έβγαιναν συχνά πυκνά μικρά παιδιά που τσούγκριζαν κόκκινα αυγά, καυγαδίζανε, έπαιζαν, αλλά εκείνη που του είχε πληγώσει την αξιοπρέπεια, η

Κατερίνα, δεν φαινότανε πουθενά.

Μετά τις πρώτες χαιρετούρες, αυτός, ο πατέρας και οι άντρες από το σόι των Χολεβαίων, καθίσανε γύρω από έναν μεγάλο σοφρά καλυμμένο με πανί όμοιο με την ποδιά εκείνης που είχε αναφωνήσει «τούτο είναι το αηδόνι των Μπουμπαιών;» Πίσω τους καθίσανε οι γυναίκες, οι οποίες έβαλαν στη μέση τη γιαγιά Παρασκευή, αυτή που τον είχε κολυπήσει στο σάλι. Μια από τις γυναίκες έδινε αγώνα για να μπορέσει να κρατήσει στα κοτέτσια τα μικρά παιδιά. Όρθια είχε μείνει μόνον εκείνη με τα μαύρα σγουρά μαλλιά και φρόντιζε να γεμίζει ο σοφράς με φαγητά. Στο κατώφλι είχε βάλει φωτιά σε μεγάλο σωρό από ξηρές σβουνιές για να διώχνουν τα κουνούπια, άναψε και δυο μεγάλα φανάρια πετρελαίου, γιατί το σκοτάδι όπου να 'ταν έπεφτε στα Μαύρα Χώματα.

Ο Σωκράτης στεναχωρήθηκε που όλοι είχαν βαλθεί να εμποδίσουν τη νύχτα να κατέβει, ενώ αυτός την περίμενε πώς και πώς για να κρυφτεί και να μη δουν ότι φοβότανε την Κατερίνα. Αυτή, που δεν έλεγε να φανεί. Τη νεαρή γυναίκα με τα μαύρα σγουρά μαλλιά και που κανένας δεν ήξερε γιατί τον είχε αποκαλέσει «αηδόνι των Μπουμπαιών», τη λέγανε Πανδώρα. Άκουσε να τη φωνάζουν έτσι αυτοί που τη βοηθούσαν να φέρνει τα φαγητά στον μεγάλο σοφρά. Εν τω μεταξύ, ο μεγάλος σοφράς είχε γεμίσει με μικρά ποτήρια και πλήθος από μεζέδες. Τα πασχαλινά αυγά με το κόκκινο χρώμα τους δέσποζαν ανάμεσα στο ψημένο κρέας, στο κοκορέτσι, όπως εκείνο που του είχε φέρει η γιαγιά την ώρα που του είχε κάνει νεύμα να αφήσει το παιχνίδι και να την ακολουθήσει. Στον πατέρα έβαλαν, όπως ήθελε το έθιμο, την ουρά, αλλά εκείνος τους είπε:

– Εγώ δεν θέλω κρέατα, τη νύφη θέλω να μου φέρετε!...

Θύμωσε με τον πατέρα που δεν άφηνε ήσυχη τη νύφη, εκεί που ήταν. Θύμωσε και με τα φανάρια, που έκαναν τη νύχτα μέρα. Όταν φέρανε τη νύφη, αυτός ένιωσε να κλονίζεται σαν από χτύπημα κυκλώνα. Δεν ήξερε τι να κάνει τα μάτια, που δεν στέκονταν σε ένα σημείο. Ρίχνονταν μια εδώ, μια εκεί σαν τις πλακέ τις πέτρες που πετούσαν στο ποτάμι. Στην αρχή είδε το καπνισμένο άχυρο, ύστερα τις αναμμένες καβαλίνες και τον καπνό τους που έδιωχνε τα κουνούπια, τα φανάρια που έφεγγαν, το κοκορέτσι που άχνιζε και, τέλος, σαν να μη ήξερε τι να κάνει, είδε τη νύφη. Είχε σταθεί εκεί που άρχιζε ο στενός διάδρομος, σχεδόν κρυμμένη πίσω από την Πανδώρα, που ανήγγειλε:

– Σας την έφερα τη νύφη!

Με γραμμένα μάτια που δεν τα σήκωνε από τη γη. Με μακρύ φουστάνι όλο πιέτες μέχρι τα νύχια, με ποδιά κεντημένη πολύχρωμα πουλιά, με κίτρινο μαντίλι στο κεφάλι και κοτσίδες που οι μάλλινες πλεξούδες τις κάνανε πιο μακριές. Ήταν τόσο όμορφη! Παράξενο, όμως, πώς ήταν δυνατό να μην του τρέμουνε πια τα γόνατα! Και για πρώτη φορά του πέρασε από το νου να αγγίξει ένα κομμάτι κοκορέτσι. Η Πανδώρα προσπάθησε να τη φέρει πιο κοντά, γιατί την είχε ζητήσει επανειλημμένα ο πατέρας, αλλά η μέλλουσα νύφη του της επιτέθηκε με τέτοια οργή, που την άκουσαν όλοι:

– Αν με τραβήξεις πάλι, θα σου ανοίξω το κιβούρι!

Οι άντρες γέλασαν, οι γυναίκες τράβηξαν τα μάγουλά τους και δυο από τις αδερφές της είπαν ταυτόχρονα:

– Κατερίνα, φρόνιμα!

Η γιαγιά Παρασκευή ζήτησε να μην στριμώξουν την κοπέλα. Κι αφού εκείνη δεν ερχότανε, σηκώθηκε ο πατέρας και πήγε κοντά της. Ποιος; Ο Γεράσιμος Μπούμπας με τ' όνομα! Με κείνο το ξέγνοιαστο χαμόγελο και το καπέλο

στραβά, που το έβγαλε όταν έσκυψε μπροστά της.

– Νύφη τέτοια δεν είδε άλλη η πόρτα των Μπουμπαίων, είπε και προσπάθησε να της κρεμάσει στον λαιμό μια λεπτή αλυσίδα, που την έβγαλε από την τσέπη του γελεκιού, αλλά δεν τα κατάφερε. Η Κατερίνα είχε γίνει καπνός. Έτρεξε στον στενό διάδρομο και χάθηκε σε ένα από τα κοτέτσια.

Ο πατέρας, για να διασκεδάσει την αμηχανία των συμπεθερών από το ξαφνικό τρέξιμο της Κατερίνας, πήρε το τραγούδι. Εκείνη ήταν η νύχτα του πατέρα, που έγινε και νύχτα του Σωκράτη. Και της Πανδώρας. Η Πανδώρα ήταν το καύχημα των Χολεβαίων και το ευχάριστο ξάφνιασμα του πατέρα. Μετά απ' αυτόν, τη σειρά στο τραγούδι την είχαν οι νοικοκυραίοι του σπιτιού, οι οποίοι άνοιξαν αμέσως τόπο στην Πανδώρα.

– Τραγούδα, νύφη, για να μην γελάσουν μαζί μας οι Μπουμπαίοι!

Της έκαναν τόπο στον σοφρά, γιατί μια γυναίκα που τραγουδάει τη δικαιοσύνη μια τέτοια θέση όσο και οι άντρες, αλλά εκείνη προτίμησε μια μέση λύση. Κάθισε πίσω από τους άντρες και μπροστά από τις γυναίκες, που έμοιαζαν με σοβαρή επιτροπή κριτών.

– Καλά είμαι κι εδώ, είπε, ρίχνοντας πίσω τα σγουρά της μαλλιά.

Πήρε ένα τραγούδι που δεν είχε ακουστεί άλλη φορά στα Μαύρα Χώματα. «Έσφαξε ο δερβίσης τη Σοφία». Η φωνή της σου κομμάτιαζε την ψυχή, πράγμα που φάνηκε αμέσως γιατί τα μαλλιά των αντρών ανασηκώθηκαν σαν καρφίτσες, ενώ οι γυναίκες δεν μπόρεσαν να συγκρατήσουν τα δάκρυα. Ο πατέρας δεν μπόρεσε κι αυτός να κρατήσει άλλο τον θαυμασμό του.

– Ήξερα ότι δεν μου έβγαινε άλλος άντρας στο τραγούδι, είπε, αλλά δεν ήξερα ότι θα νικηθώ από μια γυναίκα!

Ο Σωκράτης τον έβλεπε ως ηττημένο τον πατέρα, αλλά δεν ένιωθε κακία για την Πανδώρα, που τον νίκησε. Ήταν η πρώτη φορά που άκουγε γυναίκα να τραγουδάει τόσο όμορφα. Που παράβγαινε με τους άντρες και τολμούσε να τους επισκιάσει. Μέχρι εκείνη τη στιγμή ήθελε να μοιάσει στον πατέρα, ενώ τώρα το μόνο που επιθυμούσε ήταν να ξεπεράσει την Πανδώρα. Έτσι, θα μπορούσε να αποκαταστήσει την τιμή του πατέρα καθώς και την αξιοπρέπεια τη δική του, που την είχε τραυματίσει τόσο η Κατερίνα. Όταν τραγουδούσε ο πατέρας, οι γυναίκες πίσω από τον σοφρά ξεχνούσαν να πάρουν ανάσα, ενώ όταν τραγουδούσε η Πανδώρα δεν συγκρατούσαν τα δάκρυα. Τότε κατάλαβε ότι ο καλύτερος τραγουδιστής είναι εκείνος που κάνει τους άλλους να δακρύσουν. Ένωθε πως είχε έρθει η ώρα του, για την οποία προετοιμαζόταν σιωπηρά από καιρό. Τον βοήθησε κι ο πατέρας.

– Ας ακούσομε και τον Σωκράτη, είπε κατά το τέλος, γιατί το λέει ωραία το τραγούδι «Γραμμένα μάτια μου».

Θόλωσε σα να έπεσε πάνω του όλη η πλαγιά με τα Μαύρα Χώματα, αλλά τον πρόλαβε η Πανδώρα. Για να μην ντροπιαστεί ο γαμπρός εκείνη δέχτηκε να καθίσει στον σοφρά με τους άντρες. Κάθισε δίπλα του, του πέρασε την παλάμη στο μέτωπο, να ιδεί αν έκαιγε και, κοιτάζοντάς τον όπως τον κοίταζε η μάνα του την ώρα που κουβέντιαζε με τους πεθαμένους, του είπε:

– Τραγούδα όμορφα, για γινάτι της Κατερίνας!

Σε λίγο, εκείνος άκουγε τη φωνή του, που έτρεμε σαν τουλούπα μεταξένια κάτω από τα καπνισμένα άχυρα. Ένωσε τα δάχτυλα της Πανδώρας να του χαϊδεύουν τα μαλλιά, είδε τον πατέρα, που πέταξε το καπέλο από τη χαρά του, είδε τις γυναίκες, που δεν συγκρατούσαν τα δάκρυα και τα αυτιά του αχούσαν από τις ευχές που ξεχού-

νονταν από παντού σαν τα νερά του ποταμού κάτω από τις γέριμες ιτιές. Όλοι, ίσως και η άφαντη Κατερίνα, τον καμάρωναν. Ενώ εκείνος καμάρωνε για την αποκατάσταση της τραυματισμένης του αξιοπρέπειας κι ακόμα ότι απ' εδώ και πέρα οι κάτοικοι στα Μαύρα Χώματα δεν θα υποκλίνονταν μόνο στον πατέρα, αλλά θα λέγανε και γι' αυτόν «Ο Σωκράτης Μπούμπας με τ' όνομα!»

Εις υγείαν των βλάχων

Όπως κάθε Πάσχα, περιπλανήθηκε από φωτιά σε φωτιά κι επειδή από κάθε θράκα ανέβαιναν τραγούδια, δεν χωρούσε αμφιβολία ότι κι αυτή τη φορά θα γύριζε αργά στο σπίτι του. «Εμεινες στα Μαύρα Χώματα» του παραπονιότανε η γυναίκα του, αλλά αυτός το 'ξερε καλύτερα από κάθε άλλον ότι δεν μπορούσε να αποχωριστεί εύκολα τα τραγούδια. Τα τραγούδια ήταν αυτά που τον κρατούσαν στις αυλές και στις καλύβες των Βλάχων. Και μόνο όταν κοιτούσε ψηλά τα άστρα, τότε μόνο θυμότανε τη φωλιά του στη Γορίτσα. Κατά την επιστροφή, τα άστρα τού έδειχναν τον δρόμο, ενώ τα τραγούδια του ζέσταιναν την ψυχή. Μια ψυχή ζεσταίνεται όταν είναι κρύα και η ψυχή του Ριζά Κέρπι έπασχε από μόνιμα κρυσπαγήματα. Γιατί μόνιμη ήταν και η αγωνία για τη ζωή του γιου του, του Δημήτρη. Ο Δημητράκης ήταν υγιέστατο παιδί και έπαιζε χαρούμενος το ντέφι, αλλά ο θάνατος οποιαδήποτε στιγμή μπορούσε να αναπηδήσει από τους θάμνους και να μπει στο κορμί του. Η μόνιμη παρουσία του θανάτου πάγωνε την ψυχή του, γι' αυτό και συχνά-πυκνά ένιωθε μια εσωτερική ανάγκη να τη ζεσταίνει με τραγούδια.

Το ότι ένα τραγούδι μπορεί να ζεστάνει την ψυχή το ήξερε από τότε που κρατούσε και ο ίδιος ίσο. Ή τραγουδούσε το μοναδικό τραγούδι, που ήξερε καλά, το «Θα το πω και ας πεθάνω». Ως ισοκράτης ήταν πολύ καλός, αλλά για το τραγούδι του εφεύρισκε αφορμές κι αιτίες να το αποφύγει. Οι άλλοι τον παρότρυναν να το τραγουδήσει, εκείνος τους ανέμιζε μια λίστα ολόκληρη με τραγούδια που τα είχε συλλέξει ανάμεσά τους κι εκείνοι του λέγανε εν χορώ:

– Εντάξει, αλλά για πάρε λίγο το «Θα το πω και ας πεθάνω»...

Από τότε, όμως, που του πέθαναν τα τρία μικρά αγόρια το ένα μετά το άλλο, οι φίλοι δεν τον πείραζαν πια. Μεγάλη συμφορά! Η ατέλειωτη λύπη είχε στερέψει κι εκείνο το λιγοστό τραγούδι, που είχε μέσα του. Ο Δημητράκης ωστόσο έζησε επειδή είχε πάρει το όνομα ενός Βλάχου και τώρα ήταν ένα υγιέστατο παιδί. Ήταν φανερό πως ο θάνατος είχε χάσει τον δρόμο και δεν υπήρχε λόγος για άλλη λύπη. Κι όμως εκείνος δεν είχε κάνει καμιά προσπάθεια να ξαναβρεί το τραγούδι. Φοβότανε μήπως ξυπνήσει τον θάνατο και θυμηθεί ξανά τον δρόμο προς το σπίτι του.

Πάντως, δεν είχαν κοπεί όλα τα νήματα με το τραγούδι, γιατί τη στιγμή που νόμιζε πως είχε κόψει κάθε σχέση μαζί του, το βρήκε με έναν άλλο, εντελώς διαφορετικό τρόπο. Όχι ως επιθυμία να το τραγουδήσει, αλλά ως πάθος να το ακούσει, να το συλλέξει και να το μελετήσει. Ο Ριζά Κέρπι, εκτός από δάσκαλος στο σχολείο της Γορίτσας, ανέλαβε και την αποστολή της συλλογής των δημοτικών τραγουδιών. Συνέλεγε τραγούδια βλάχικα, τα οποία έλιωναν τον πάγο της καρδιάς του. Πρώτα ζεσταινόταν τραγουδώντας ο ίδιος, τώρα ακούγοντας τους άλλους. Και με τους «άλλους», πιο πολύ από τους Γοριτσάρηδες ή τους Λιάμπηδες του χωριού, Όπως κάθε Πάσχα, περιπλανήθηκε από φωτιά σε φωτιά κι επειδή από κάθε θράκα ανέβαιναν τραγούδια, δεν χωρούσε αμφιβολία ότι κι αυτή τη φορά θα γύριζε αργά στο σπίτι του. «Εμεινες στα Μαύρα Χώματα» του παραπονιόταν η γυναίκα του, αλλά αυτός το 'ξερε καλύτερα από κάθε άλλον ότι δεν μπορούσε να αποχωριστεί εύκολα τα τραγούδια. Τα τραγούδια ήταν αυτά που τον κρατούσαν στις αυλές και στις καλύβες των Βλάχων. Και μόνο όταν κοιτούσε ψηλά τα άστρα, τότε μό-

νο θυμότανε τη φωλιά του στη Γορίτσα. Κατά την επιστροφή, τα άστρα τού έδειχναν τον δρόμο, ενώ τα τραγούδια του ζέσταιναν την ψυχή. Μια ψυχή ζεσταίνεται όταν είναι κρύα και η ψυχή του Ριζά Κέρπι έπασχε από μόνιμα κρουπαγήματα. Γιατί μόνιμη ήταν και η αγωνία για τη ζωή του γιου του, του Δημήτρη. Ο Δημητράκης ήταν υγιέστατο παιδί και έπαιζε χαρούμενος το ντέφι, αλλά ο θάνατος οποιαδήποτε στιγμή μπορούσε να αναπηδήσει από τους θάμνους και να μπει στο κορμί του. Η μόνιμη παρουσία του θανάτου πάγωνε την ψυχή του, γι' αυτό και συχνά-πυκνά ένιωθε μια εσωτερική ανάγκη να τη ζεσταίνει με τραγούδια.

Το ότι ένα τραγούδι μπορεί να ζεστάνει την ψυχή το ήξερε από τότε που κρατούσε και ο ίδιος ίσο. Ή τραγουδούσε το μοναδικό τραγούδι, που ήξερε καλά, το «Θα το πω και ας πεθάνω». Ως ισοκράτης ήταν πολύ καλός, αλλά για το τραγούδι του εφεύρισκε αφορμές κι αιτίες να το αποφύγει. Οι άλλοι τον παρότρυναν να το τραγουδήσει, εκείνος τους ανέμιζε μια λίστα ολόκληρη με τραγούδια που τα είχε συλλέξει ανάμεσά τους κι εκείνοι του λέγανε εν χορώ:

– Εντάξει, αλλά για πάρε λίγο το «Θα το πω και ας πεθάνω»...

Από τότε, όμως, που του πέθαναν τα τρία μικρά αγόρια το ένα μετά το άλλο, οι φίλοι δεν τον πείραζαν πια. Μεγάλη συμφορά! Η ατέλειωτη λύπη είχε στερέψει κι εκείνο το λιγοστό τραγούδι, που είχε μέσα του. Ο Δημητράκης ωστόσο έζησε επειδή είχε πάρει το όνομα ενός Βλάχου και τώρα ήταν ένα υγιέστατο παιδί. Ήταν φανερό πως ο θάνατος είχε χάσει τον δρόμο και δεν υπήρχε λόγος για άλλη λύπη. Κι όμως εκείνος δεν είχε κάνει καμιά προσπάθεια να ξαναβρεί το τραγούδι. Φοβότανε μήπως ξυπνήσει τον θάνατο και θυμηθεί ξανά τον δρόμο προς το σπίτι του.

Πάντως, δεν είχαν κοπεί όλα τα νήματα με το τραγούδι, γιατί τη στιγμή που νόμισε πως είχε κόψει κάθε σχέση μαζί του, το βρήκε με έναν άλλο, εντελώς διαφορετικό τρόπο. Όχι ως επιθυμία να το τραγουδήσει, αλλά ως πάθος να το ακούσει, να το συλλέξει και να το μελετήσει. Ο Ριζά Κέρπι, εκτός από δάσκαλος στο σχολείο της Γορίτσας, ανέλαβε και την αποστολή της συλλογής των δημοτικών τραγουδιών. Συνέλεγε τραγούδια βλάχικα, τα οποία έλιωναν τον πάγο της καρδιάς του. Πρώτα ζεσταινόταν τραγουδώντας ο ίδιος, τώρα ακούγοντας τους άλλους. Και με τους «άλλους», πιο πολύ από τους Γοριτσάρηδες ή τους Λιάμπηδες του χωριού, εννοούσε τους Βλάχους στα Μαύρα Χώματα. Τους ξεχώρισε, όχι μόνο επειδή στο ξύλινο παράπηγμα μάθαινε στα παιδιά τους γραφή κι ανάγνωση ή επειδή ένωθε χρέος για το όνομα του γιου του. Τους ξεχώρισε επειδή πάντα τους θεωρούσαν περιθωριακούς. Πολίτες δεύτερης σχεδόν κατηγορίας, που κανένας δεν φρόντισε να τους βγάλει από τις αχυρένιες καλύβες, πόσο μάλλον να τους ακούσει πώς τραγουδάνε. Στους Βλάχους αναγνωρίζονταν μόνον οι στάνες, οι μάλλινες γούνες και, τέλος, κανένα μοναχικό τραγούδι όπως το «Η γκλίτσα σου, η πλουμιστή». Συλλέγοντας και μελετώντας τα τραγούδια τους και με την ιδέα ότι, ίσως στο μέλλον, να προέκυπτε και κανένα βιβλίο περί της βλάχικης λαογραφίας, ήταν σαν να προσπαθούσε να τους ξεκολλήσει από την Πλαγιά στα Μαύρα Χώματα και να τους βγάλει στον μεγάλο κόσμο.

Αφού πέρασε από δεκάδες καλύβες, αφού συναντήθηκε με εκατοντάδες άτομα, αφού ήπια πλάι στις γωνιές με σωρούς από στάχτες μια νταμιτζάνα με ρακή, αφού έκατσε σταυροπόδι στη φρέσκα φτέρη των γάμων, αφού έγινε φίλος με σοφούς γέρους και με γριές με σταυρό χαραγμένο στο μέτωπο, συνέλεξε ένα κάρο με τραγούδια και στο νου

του χαραχτηκε το περίγραμμα του μελλοντικού του βιβλίου για τους βλάχικους λαϊκούς θησαυρούς. Έλειπε μόνον ο τίτλος, που σίγουρα θα συμβόλιζε τη νομαδική ζωή τους πάνω στα σαμάρια των μουλαριών.

Ωστόσο, δεν αρκούσαν μόνον στη συλλογή και την καταγραφή των τραγουδιών. Ήθελε να γίνει κάτι σαν κριτής τους. Να τα κρίνει, να τα στύψει και να βγάλει την ψυχή που έκρυβαν μέσα τους. Δάσκαλος, με μόνο δυο τάξεις της Ζωσιμαίας σχολής, πριν από χρόνια στα Γιάννενα, ήθελε να βρει εκεί μέσα την ψυχή ενός έθνους. Και μάλιστα μη αναγνωρισμένου, ανομολόγητου, που κανείς δεν τολμούσε να το πει με το όνομά του. Μέχρι τότε, τους Βλάχους τους γνώριζε επιφανειακά, ενώ τα τραγούδια τού άνοιξαν την πόρτα να μπει στα ενδότερα. Να τολμήσει μια κάποια αυτοψία της ψυχής, μια και η ψυχή κάθε έθνους κατοικεί στο τραγούδι.

Μέσα από τον λαβύρινθο του νου ξεπρόβαλε κι ο πρώτος τίτλος, αλλά που αργότερα απορρίφτηκε ως μη κατάλληλος: «Η έμμετρη αυτοψία των Βλάχων». Αν προσπαθούσε περισσότερο ίσως να έβρισκε έναν άλλο τίτλο, πιο ταιριαστό, που δεν θα περιείχε μέσα του τη μυρωδιά του θανάτου με «αυτοβιογραφίες» και «ραδιογραφίες», αλλά του βγήκε τέτοιος επειδή από την αρχή είχε την αίσθηση ότι είχε να κάνει με το σώμα ενός νεκρού. Ή ενός ζωντανού νεκρού. Με την ιδέα ότι τον θεωρούσαν οι άλλοι νεκρό, ενώ ο ίδιος ζούσε και βασίλευε στα παρθένα λιβάδια των Μαύρων Χωμάτων. Οι άλλοι –κι εδώ ο δάσκαλος εννοούσε τους Γοριτσάρηδες με επικεφαλής τον πρώτο τους, τον Στέφανο Μούσκα– προσπαθούσαν να τον πνίξουν και όχι να τον σώσουν. Να τον παραχώσουν και όχι να τον αναδείξουν. Δεν τον έβλεπαν σαν ένα λουλούδι, που μπορούσε να σταθεί άνετα και με αξιοπρέπεια ανά-

μεσα στα άλλα λουλούδια, αλλά σαν βάτο που μπορούσε να ματώσει τα πόδια τους. Σαν λουλούδι μπορούσε να τον ιδεί μια ψυχή ταλαιπωρημένη και παγωμένη όπως του Ριζά Κέρπι, αν και στις αρχές, η αντίληψή του περί των Βλάχων δεν διέφερε σε τίποτα από την αντίληψη των άλλων. Πίστευε ότι οι Βλάχοι στα Μαύρα Χώματα ανήκουν σε ένα έθνος σχεδόν νεκρό. Ή που πεθαίνει ώρα την ώρα. Αυτός ήταν ο λόγος που στο νου του για το μελλοντικό βιβλίο του σκέφτηκε την «αυτοψία», λες και θα ανακάλυπτε τις αιτίες του θανάτου. Άλλαξε γνώμη, γιατί κάτι τέτοιο δεν το επιθυμούσε για κανέναν και για τίποτα. Από την άλλη, ήταν σα να σιγοντάριζε τον Στέφανο Μούσκα. Ήθελε να το σώσει και να το προβάλλει, για να ζεστάνει και η ψυχή του.

Από τα τραγούδια ή τις εστίες των τραγουδιών που τον περιτριγύριζαν, είχε την εντύπωση ότι εκείνα που τον ζέσταιναν ήταν μόνο τα βλάχικα. Κι όχι επειδή ο γιος του είχε πάρει όνομα Βλάχου ή επειδή είχαν κάποια ιδιαιτερότητα σε σύγκριση με τα ντόπια, αλλά επειδή μέσα τους είχαν πολύ καημό. Στα ντόπια ο Ριζά έβαζε και τα τραγούδια των Γοριτσάρηδων, που αν και δεν είχαν καμιά σχέση με τα τραγούδια των Λιάμπηδων, τραγουδιότανε όμοια. Όταν οι πρόγονοι του Ριζά Κέρπι εγκατέλειψαν το Κούτσι και το Κουρβελέσι για να ριζώσουν στη Γορίτσα, οι Γοριτσάρηδες τους επέτρεψαν να μπουν στο χωριό μόνον και μόνον επειδή τραγουδούσαν όμοια μ' αυτούς. Δεν τους ήθελαν τους Λιάμπηδες, γιατί θα τους λερώνανε το χωριό, αλλά όταν είδαν ότι τα τραγούδια τους ήταν ίδια σχεδόν, τους δεχτήκανε. Ίσως γιατί βρήκαν από νωρίς τα μονοπάτια που οδηγούσαν τους μεν προς τους δε. Τέτοια μονοπάτια άνοιγαν και οι Βλάχοι με τα τραγούδια τους, αλλά όταν έβλεπαν πόσο ξένοι ήταν για τη Γορίτσα, προτιμούσαν να στηριχτούν ο ένας στον άλλο. Έτσι, ήταν δεμένοι μεταξύ τους σαν να

προσπάτευαν περισσότερο εκείνο που τους ξεχώριζε τόσο από τους Γοριτσάρηδες όσο κι από τους Λιάμπηδες του χωριού. Αν και με τους τελευταίους έδειχναν πιο φιλικό επειδή τους ένωνε η στάνη, αλλά κι επειδή ήταν «ερχόμενοι», όπως κι οι ίδιοι.

Τα τσιγκέλια, από τα οποία μπορούσες να κρατηθείς για να δείξεις τη ιδιαιτερότητά σου, ήταν τα τραγούδια. Τα τραγούδια που ζεστάναι περισσότερο από κάθε άλλο την καρδιά του Ριζά Κέρπι, επειδή είχαν μέσα τους πολύ καημό. Όταν οι Βλάχοι τραγουδούσαν, εκείνος είχε την εντύπωση ότι μοιρολογούσαν. Του άρεσε αυτό από τότε που άκουσε για πρώτη φορά τραγούδι στα Μαύρα Χώματα. Ίσως επειδή η ψυχή του ήταν πάντα κλαμένη. Ίσως επειδή ο φόβος για τον Δημητράκη ήταν πάντα υπαρκτός. Όλοι ήξεραν στη Γορίτσα ότι εκείνος, πριν πέσει για ύπνο θα περνούσε από το δωμάτιο του Δημητράκη για να ιδεί αν αναπνέει. Έσκυβε πάνω του, σιγουρευόταν ότι ζει και μετά πήγαινε στην κάμαρά του. Η πιθανότητα να πεθάνει ο Δημητράκης έστεκε σαν αναμμένο καντήλι στην ψυχή του. Ή σαν μοιρολόγι που μαραζώνει την ψυχή, κι οι Βλάχοι δεν είχαν καταφέρει να το ξεχωρίσουν από το τραγούδι τους. Λες και στέκονταν πλάι πλάι η ζωή κι ο θάνατος, το δάκρυ και η χαρά. Η παρουσία του μοιρολογιού στο τραγούδι την έκανε τη ζωή πιο όμορφη και τον θάνατο πιο αποδεκτό. Ήταν κάτι σαν κατανόηση. Και τα τραγούδια που αποδέχονταν τον θάνατο ζεστάναι περισσότερο. Γιατί έτσι αποκτούσε μεγαλύτερο βάρος η αξία της ζωής. Η αξία της ζωής φαινόταν και στα λάμπικα τραγούδια, αλλά αυτά, ακόμα κι όταν μιλούσαν για τον έρωτα, ήταν σαν ξεκίνημα για πόλεμο. Ενώ στα βλάχικα ήταν σα ξεκίνημα για να μαζέψεις μανουσάκια.

Αυτά συλλογιζόταν ο Ριζά Κέρπι την ημέρα που περιπλανιόταν από φωτιά σε φωτιά, όπου γυρίζανε στις σου-

βλες τα κρέατα του Πάσχα, κι από παρέα σε παρέα, που τραγουδούσανε λυπητερά τραγούδια. Από κείνη την ημέρα του φαινότανε λιγότερο λυπητερά. Ίσως επειδή είχε νιώσει στα χείλη του ένα σκίρτημα τραγουδιού. Η ατέλειωτη λύπη σαν να είχε ραγίσει και από τις ρωγμές είχε ξεπεταχτεί το μοναδικό τραγούδι που ήξερε καλά, το «Θα το πω και ας πεθάνω». Ίσως κι επειδή ήταν μια όμορφη και χαρούμενη μέρα. Με τις πλατείες στρωμένες με κόκκινες βελάντζες όπου οι Βλάχοι καθότανε σόγια σόγια και τον άσπρο καπνό να αιωρείται πάνω από την πλαγιά των Μαύρων Χωμάτων. Κάτω από τον καπνό τα πιτσιρίκια τσίριζαν περιστρεφόμενα πάνω στο μακρύ δοκάρι, οι άντρες γυρίζανε τους οβελίες και ελέγχανε το ψήσιμο χώνοντας τον αντίχειρα στο μπουτί, κάποιοι ξένοι από τα γύρω χωριά πουλούσαν βρίζα και άγρια κορόμηλα, ενώ οι γυναίκες είχαν γίνει ένα με τις γύφτισσες, που διαλαλούσαν καλάθια από βέργες ιτιάς, γλειφιτζούρια σε μορφή πετεινών πάνω σε ξύλινη ουρά, σκουλαρίκια, καρφίτσες, καθρεφτάκια, τζοβαίρικα ψεύτικα που άστραφταν στον ήλιο και κάτι μικρά μπουκαλάκια με ένα ροζ υγρό, που εκείνες το λέγανε λεβάντα. Έλεγαν και τη μοίρα, χαλούσαν μάγια, διάβαζαν την τύχη στις παλάμες ή στις πλάτες των αμνών. Οι νεαρές κοπέλες δοκίμαζαν τα σκουλαρίκια, χτενίζονταν με τα δάχτυλα, κοιτάζοντας το πρόσωπό τους στα καθρεφτάκια, ραντίζανε η μια την άλλη με λεβάντα.

Μια από τις γύφτισσες είχε πάρει στο κατόπι τον Ριζά Κέρπι. Ορkiζόταν ότι θα του διάβαζε τι ήταν και τι δεν ήταν γραμμένο στην παλάμη του, αλλά εκείνος αντιστεκόταν με όλες του τις δυνάμεις. Δεν φοβόταν να μάθει τι ήταν γραμμένο για τον εαυτό του, τρώμαζε όμως μήπως αποκαλυφθεί το μέλλον του γιου του, του Δημητράκη. Όπως και να ήταν το μέλλον του γιου του, εκείνος δεν ήθελε να το γνωρίζει. Κι αν ήταν μαύρο; Γι' αυτό και απέφευγε τις γύφτισσες. Ποτέ

δεν πίστευε στις προβλέψεις τους και τις θεωρούσε αρλούμπες, αλλά για να τις αποφεύγει με τέτοιο πείσμα, θα πει ότι μέσα του τον βασάνιζε η πιθανότητα, μία στις χίλιες, να ανακαλύψουν κάτι το ανεπιθύμητο. Για να αποφύγει το ανεπιθύμητο έπρεπε να πιστέψει με κλειστά τα μάτια στις ζωγόνες αξίες του άλλου δέρματος. Με το άλλο δέρμα εννοούσε το όνομα που έφερε τώρα ο Δημητράκης, το όνομα ενός παιδιού από το σόι των Μπουμπαίων. Παρομοιάζοντας το όνομα με δέρμα, συχνά του άρεσε να λέει πως ο γιος του έζησε επειδή φόρεσε το δέρμα ενός Βλάχου, τον οποίο και συναντούσε όσες φορές περνούσε από τα Μαύρα Χώματα.

Ρώτησε για το παιδί αυτό, μόλις γλίτωσε από τη γύφτισσα. Του είπαν ότι μπορεί να το βρει στο σαμαράδικο ή στο ξύλινο παράπηγμα του σχολείου. Το σαμαράδικο με το παράπηγμα ήταν σχεδόν κολλητά, αλλά για το σχολείο είχε ιδιαίτερη νοσταλγία, όχι μόνο ως πρώτος δάσκαλος, αλλά ως άτομο που το μετέτρεψε από αχυρώνα σε ξύλινο οικοδόμημα. Στις αρχές του δείξαν μια καλύβα ψηλή και φουσκωμένη σαν μανιτάρι, με την ελπίδα ότι θα τα εγκατέλειπε όλα και θα γύριζε απ' εκεί που ήρθε. Με εξαίρεση λίγους Βλάχους, που είχαν κάνει κάποιες τάξεις σχολείο στα ελληνικά πέρα από τα σύνορα, πριν εκείνα κλείσουν ερμητικά, οι άλλοι δεν γνώριζαν γραφή κι ανάγνωση. Είχε επικρατήσει η αντίληψη ότι οι Βλάχοι δεν είναι για σχολείο. Θόλωνε το μυαλό τους από τα πολλά βιβλία, γι' αυτό και πίστευαν ότι λίγα τα έχει τα ψωμιά του ο δάσκαλος στα Μαύρα Χώματα. Ως επιβεβαίωση της νοοτροπίας τους έφερναν δύο παραδείγματα, ένα παλιό και ένα νέο. Το παλιό είχε να κάνει με τον γιο του ξεπεσμένου τσέλιγκα, που όσες φορές επέστρεφε από τις σπουδές στην Ιταλία, ζητούσε από τον πατέρα του να μοιράσει τα πρόβατα στους φτωχούς. Με τούτο αποδεικνυόταν η θολούρα του μυαλού

του. Το φρέσκο παράδειγμα ήταν του Λευτέρη Κατσέτα, που εγκατέλειψε το Λύκειο στο Αργυρόκαστρο, επειδή του κάπνισε να γίνει πρόεδρος. Έτσι, τα δείγματα της αδυναμίας του βλάχικου μυαλού για κάτι υψηλότερο, ήρθαν και έδεσαν. Κάποιοι προσθέτανε ως αρνητικές και τις ιδιότητες του γλυφού νερού στα Μαύρα Χώματα.

Όλα αυτά τα ανέτρεψε ο Ριζά Κέρπι, ο οποίος λίγο μετά την έναρξη του σχολικού έτους έκανε μια δήλωση που έπεσε σαν βόμβα, ότι «Οι καλύτεροι μαθητές στον κόσμο είναι οι Βλάχοι». Και για να τους ανταμείψει για την πρωτιά τους, κατεδάφισε την υψηλή καλύβα που ήταν σαν μανιτάρι για να ανεγερθεί στη θέση της ένα ξύλινο παράπηγμα. Τα Μαύρα Χώματα του έδιναν πάντα την εντύπωση μιας καρδιάρας, που τη χώριζε στη μέση ένα ποτάμι, ενώ αυτή τη φορά, την ημέρα του Πάσχα, του φάνηκε ως καρδάρια γεμάτη με τραγούδια. Ήταν τόσο συνδεδεμένος με τα βλάχικα τραγούδια, που μπορούσε να ξεχάσει το όνομα ενός ανθρώπου, αλλά ποτέ δεν ξεχνούσε το τραγούδι που αγαπούσε και τραγουδούσε το άτομο αυτό. Κάθε σόι είχε τον πιο ικανό τραγουδιστή του και κάθε τραγουδιστής το αγαπημένο του τραγούδι. Πολλές φορές στα Μαύρα Χώματα αντί να πουν το όνομα του ανθρώπου, έλεγαν το τραγούδι του. Έτσι κάποιον τον ονόμαζαν «Μέτωπο με τζοβαΐρι», λες και έτσι ήταν εγγεγραμμένος στο ληξιαρχικό μητρώο, τον άλλον «Γκοριτσιά με τα αγκάθια», τον άλλο «Κίνησα πρωί, με νύχτα» ή «Η γκλίτσα μου η πλουμιστή» ή «Εσφαξε ο Ντερβίσης τη Σοφία» ή «Έλα να βγούμε στο βουνό» ή «Μαυρομαντιλούσα μου» ή «Γραμμένα μάτια μου».

– Ήρθες να μαζέψεις τραγούδια, ε; του φώναξε από μακριά ο ανεπανάληπτος Γεράσιμος Μπούμπας. Έλα, κάτσε στη θέση μου, γιατί θα σηκωθώ, θα πάω με τον Σωκράτη στους συμπέθερους.

Ήταν επτά νομάτοι, καθισμένοι γύρω από τη φωτιά, όπου μόλις είχε ψηθεί το κρέας, στην πλατεία που χώριζε το σαμαράδικο από το ξύλινο παράπηγμα του σχολείου. Πιο πέρα ήταν και δυο άλλες παρέες, σταυροπόδι, πάνω στο γρασίδι, στις κόκκινες βελέντζες ή στη φρέσκα φτέρη. Ήταν μια προσωρινή μάζωση λίγο πριν πάνε στα σπίτια τους να γιορτάσουν το Πάσχα με τις οικογένειές τους. Τα κρέατα, καλοψημένα και αχνιστά, ήταν ακουμπισμένα στο ξύλινο τοίχωμα του σχολείου και αρκετά σακατεμένα γιατί συχνά-πυκνά έπρεπε να κόψουν λίγη πλάτη, λίγη ραχοκοκαλιά ή άλλα πιο μαλακά κομμάτια, έτσι για να αναζωπυρώνονται η κουβέντα, η ρακή και τα τραγούδια.

Ο Ριζά Κέρπι είχε διαπιστώσει ότι οι Βλάχοι έστηναν τραγούδι όπου να 'ναι. Στο σημείο αυτό έμοιαζαν με τους Λιάμπηδες. Και οι Γοριτσάρηδες το έκαναν αυτό, αλλά ήταν κάπως πιο εκλεκτικοί. Έτσι, Βλάχους και Λιάμπηδες τους ένωνε η απλότητα, αλλά τους χώριζε εκείνο το κάτι που ακουγόταν σαν σπαρακτικός θρήνος στη μέση στο τραγούδι.

– Τώρα που κάθισες εδώ, δεν θα το γλιτώσεις το τραγούδι, του είπε ο Γεράσιμος Μπούμπας, αφήνοντάς του τη θέση δίπλα σ' αυτόν που πρόσφερε το όνομά του στον γιο του, τον Δημητράκη, και πρόσθεσε: Έδωσα εντολή στα παιδιά να σε διώξουν αν δεν τραγουδήσεις...

Του βάλανε μπροστά ψημένο κρέας κι ένα φλιτζάνι ρακή. Εκείνος πήρε το φλιτζάνι, το μυρίστηκε μια και δυο, για να καταλάβει από τη μυρωδιά αν και πόσο θα τον κάψει την ώρα που θα το γυρίσει. Το ρακί του έψενε τα σωθικά, ενώ τα τραγούδια, και μόνον με το άκουσμα, έλιωναν την παγωνιά της ψυχής του. Του είπαν να φάει, να πιει, αλλά το τραγούδι δεν θα το γλυτώσει. Του θυμίσανε την εντολή του Γεράσιμου Μπούμπα και του είπαν πως το αμανάτι δεν το

λιώνει ούτε το χόμα. Είχε ακουστά για ένα νόμο που ίσχυε στα τραπεζώματα και που τον είχαν «θεσπίσει» οι Μπουμπαίοι. Όποιος δεν τραγουδάει, διώχνεται από το τραπέζι, έλεγε ρητά το μοναδικό άρθρο εκείνου του νόμου, αλλά ο Ριζά δεν πίστευε ότι θα μπορούσε να υποστεί ο ίδιος τις συνέπειές του. Κάποιος πήρε τον λόγο και είπε:

– Να πιούμε στην υγεία του δάσκαλου που συλλέγει τα τραγούδια μας.

– Να πιούμε στην υγεία όλων των Βλάχων στα Μαύρα Χώματα, απάντησε αυτός και γύρισε άσπρο πάτο το φλιτζάνι του.

Όταν ήπια αρκετά, ένωσε σαν να αναζωογονούνταν οι ρίζες της ζωής του. Τόσο του άρεσε αυτή η αναζωογόνηση ή το μπλέξιμο των ριζών, που πάει να φωνάξει ξανά: «Στην υγεία των Βλάχων!»

– Τουλάχιστον κράτα ίσο, του είπαν, όταν είδαν πως δεν είχε σκοπό να τραγουδήσει, ούτε «εεε» δεν ξέρεις να κάνεις;

«Εεε» ήξερε να κάνει. Ήξερε και ένα τραγούδι, ένα μονάχα, το «Θα το πω και ας πεθάνω», αλλά το είχε παγώσει η ατέλειωτη λύπη για τους τρεις γιους του, που έφυγαν από τη ζωή ο ένας μετά τον άλλο. Μετά τον πρώτο θάνατο, δεν τραγούδησε, και τα τραγούδια ήταν μέσα του σαν κιβούρια. Δοκίμασε να τραγουδήσει αργότερα, όταν ο τέταρτος γιος του, ο Δημητράκης, αφού πήρε όνομα Βλάχου, αυτού που είχε δίπλα του, επέζησε. Αλλά ξανά δεν τα κατάφερε. Τον φρενάρανε τα κιβούρια που είχε μέσα του. Θα ήταν σαν να προκαλούσε τον χάρο, για να έρθει να του πάρει και τον τέταρτο γιο. Το τραγούδι του φάνηκε σαν πουλί που είχε χάσει τη φωλιά του. Τότε ήταν που άρχισε να συλλέγει τα τραγούδια των Βλάχων στα Μαύρα Χώματα κι είχε την αίσθηση ότι απόκτησε φωλιά. Τα τραγούδια όμως είχαν γίνει πουλιά που αναζητούσαν τη χαμένη φωλιά τους.

Μετά από μεγάλη επιμονή της παρέας, αλλά και από φόβο μην τον διώξουν, ίδρωσε αλλά, άρχισε να κάνει απλώς «εεε», κάτι που δεν το είχε κάνει στα τόσα χρόνια της λύπης του. Ένωθε πως κάτι έλιωνε μέσα του. Η ατέλειωτη λύπη σαν να είχε ραγίσει και από τις ρωγμές είχε ξεπεταχτεί το μοναδικό τραγούδι που ήξερε καλά. Δεν περίμενε άλλο ούτε να τον παροτρύνουν, ούτε να του υπενθυμίσουν τον νόμο του τραπεζιού. Το τραγούδι πια ήταν πουλί που είχε βρει τη χαμένη του φωλιά. Ξεκούμπωσε το πουκάμισο, όπως κάνουν οι Λιάμπηδες όταν θέλουν να δείξουν το στήθος, σφούγγισε τον ιδρώτα από το μέτωπο και πήρε το τραγούδι με φωνή βαθιά, βαριά και τρανταχτή.

Θα το πω και ας πεθάνω

Μες στο καλοκαίρι απάνω

Στο τέλος όλοι ήπιαν στην υγεία του, ενώ αυτός σηκώθηκε όρθιος και είπε δυνατά, για να τον ακούσουν και οι τρεις παρέες:

– Πίνω εις υγείαν των Βλάχων!

Το είπε αυτό πολλές φορές κατά τη διαδρομή από τα Μαύρα Χώματα προς το σπίτι του, ενώ το σκοτάδι κρεμόταν στον ώμο του σαν γούνα και τα άστρα μπερδεύονταν στα πόδια του σαν χαρούμενα πιτσιρίκια. Το είπε ξανά πριν κοιμηθεί, τη στιγμή που πήγε να ιδεί την ανάσα του Δημητράκη και διαπίστωσε κάτι που δεν το είχε προσέξει νωρίτερα. Όταν έλεγε «στην υγεία των Βλάχων» ήταν σα να αύξαινε τη ζωή του Δημητράκη.

Κεφάλαιο 2

Συνήθως τέτοιους εφιάλτες η Παρασκευή Χολέβα τους καταπολεμούσε πιάνοντας με το χέρι το ...δικό της, του γέρου της ή το κοιμισμένο σκουληκάκι των εγγονών, αλλά εκείνο το πρωί προτίμησε τα περιττώματά της, επειδή με τον τρόπο αυτό το χάλασμα ήταν πιο σίγουρο. Βγήκε με δυο δάχτυλα ήλιο από το σπίτι, στάθηκε για λίγο στην αυλή, προσευχήθηκε στον ουρανό που ήταν ο μόνος αληθινός θεός, πήρε το κοντινότερο μονοπάτι προς το ποτάμι, έπλυνε το πρόσωπό της με κρύο νερό, ένωσε τον σταυρό στο μέτωπό της να σκιρτάει στη χούφτα της και μπήκε κάτω από την πιο φουντωμένη ιτιά. Έκατσε ανακούρκουδα, ανασήκωσε το φουστάνι και σφίχτηκε αρκετές φορές μέχρι που καταγής έπεσαν μερικές ξερές μπαλίτσες σαν κακαράντζες. Έμπηξε στις ξερές μπαλίτσες τέσσερις μικρές βεργούλες, που τις έκοψε από ένα κλαρί της ιτιάς και αφηγήθηκε το κακό όνειρο από την αρχή μέχρι τον πάτο. Όταν τελείωσε ανασήκωσε τα χέρια στον ουρανό σα να τον μούντζωνε και είπε:

– Μην μου το παίρνεις το κορίτσι. Αν είναι να πάρεις κάποιον από τους Χολεβαίους, πάρε εμένα, το κοριτσάκι δεν στο δίνω!

Το κακό όνειρο είχε να κάνει με την Κατερίνα, το πεντάχρονο κοριτσάκι, που όλοι στα Μαύρα Χώματα περίμεναν να πεθάνει από στιγμή σε στιγμή. Σαν έπεφτε η νύχτα, από τις καλύβες των Χολεβαίων ανέβαινε προς τον ουρανό ένα σκούξιμο βαθύ και σπαραχτικό και που δεν ήταν τίποτα άλλο από την ψυχούλα της Κατερίνας, που είχε ξεκινήσει το φτερούγισμα.

– Είναι η ψυχή της δυστυχημένης της Κατερίνας, που βγαίνει, έλεγαν όσοι άκουγαν το σκούξιμο.

Για κανένα άλλο παιδί δεν πονούσαν τόσο στα Μαύρα Χώματα, όσο για την Κατερίνα. Γιατί από την ημέρα που γεννήθηκε, διαδόθηκε παντού ότι στο σόι των Χολέβα γεννήθηκε ένα κορίτσι όμορφο σαν άστρο. Αυτό λέγανε και τώρα που πέθαινε. Δεν λέγανε «πεθαίνει η δύστυχη Κατερίνα», αλλά «η όμορφη Κατερίνα». «Κάνει φτερά η ψυχή της όμορφης Κατερίνας», λέγανε. Το σόι των Χολεβαίων ξεχώριζε για την καλοσύνη του, αλλά ποτέ για την ομορφιά του, γι' αυτό και ο ερχομός της όμορφης Κατερίνας ήταν σάμπως το αγκάθι να έβγαλε ρόδο.

Οι Χολεβαίοι το διαπίστωσαν αυτό πρώτοι απ' όλους, γιατί δεν ανέμεναν τόση καλοσύνη από τον Θεό, αφού μέχρι τότε ήταν πάντα φειδωλός μαζί τους. Το τελευταίο κοριτσάκι δεν είχε ούτε το μέτωπο στενό, ούτε τη μύτη ζουλιγμένη, ούτε τα ζυγωματικά σαν χειμωνιάτικα απίδια, ούτε το δέρμα σκούρο και πολλές φορές προς κιτρινωπό. Ήταν λευκή σαν πούδρα, σαν μαλλί πλυμένο στο ποτάμι, σαν χιόνι απάτητο σε ψηλή πλαγιά. Τα μάτια της ήταν μεγάλα και γραμμένα, το μέτωπο ψηλό, η μύτη σαν κεριά και τα χείλη σαν μπουμπούκια. Όταν ήρθε στο φως, το φως απέκτησε μεγαλύτερη λάμψη και αντί να κλάψει όπως όλα τα μωρά, γέλασε. Η Παρασκευή που την πήρε στην ποδιά της και της έκοψε τον αφαλό με το ψαλίδι που κουρεύανε τα γίδια, σκέ-

πασε απορημένη τα μάτια της με την παλάμη και μάλωσε τον ουρανό, που ήταν ο μόνος αληθινός θεός, με τόση οργή, που δεν το είχε κάνει ποτέ άλλη φορά:

– Αν νομίζεις ότι μπορείς να με κοροϊδεύεις εμένα, να σε ιδώ γκαβό, του είπε.

Πέντε χρόνια αργότερα, όταν ο χάρος άπλωσε το χέρι να της το πάρει από την αγκαλιά, η Παρασκευή μετάνιωσε βαθιά για εκείνο το μάλωμα τότε. Η πούντα που είχε χτυπήσει τη μικρή εγγονή της σα να είχε σχέση με την αλαζονική της στάση απέναντι στο Μεγαλοδύναμο. Ή με τον κορεσμό της κοιλιάς, που πάντα σε οδηγεί στην έπαρση. Από καιρό, η Παρασκευή είχε διαμορφώσει μια ιδιαίτερη σχέση με τον Θεό και συνεννοούνταν μαζί του με τον τρόπο της. Τον αποδεχόταν, τον αναζητούσε και επειδή δεν τον έβρισκε πουθενά, τον παρομοίαζε με τον ουρανό. Όταν κουβέντιαζε με τον Θεό, ο ουρανός στεκότανε αντίκρυ από το μάτι της σαν ένα αγκάθι, που δεν ξέρει πού να μπηχτεί. Αλλά μπορεί και να μην μπηγόταν καθόλου μια και δεν υπήρχε πουθενά. Αυτή η απουσία του ίσως να ήταν η αιτία της αλαζονικής συμπεριφοράς της, τόσο που δεν μπόρεσε να συγκρατηθεί ούτε τη στιγμή που γεννήθηκε η Κατερίνα. Η ομορφιά για το σόι της ήταν μια πολυτέλεια. Ίσως να ήταν και από τον κορεσμό της κοιλιάς ή από το πλημμύρισμα της καρδιάς. Η Παρασκευή είχε περιμένει στην ποδιά της ένα κοπάδι με εγγόνια και εγγονές, αλλά ποτέ δεν είχε «χορτάσει η κοιλιά της» τόσο, όσο χόρτασε με την Κατερίνα. Ένας χορτασμός που της πήρε τα μυαλά, τόσο που τα βάλε και με τον Θεό. Αφού του έριξε κι ανάθεμα, «να σε ιδώ γκαβό», του είπε.

Με τον κορεσμό της κοιλιάς εννοούσε το πλημμύρισμα της καρδιάς, και επειδή είχε την εντύπωση ότι η καρδιά πέφτει κάπου κοντά στην κοιλιά, έλεγε πάντα «Χόρτασε η

κοιλιά μου!» Ο χορτασμός της καρδιάς μηνούσε ευχή και ευλογία, όπως το άδειασμά της μηνούσε κατάρα. Απ' ό,τι θυμούνται οι άνθρωποι που έζησαν στα Μαύρα Χώματα, εκείνη δεν έβγαζε κατάρα από το στόμα της και, όταν κάποιος ή κάποια την ενοχλούσε, έλεγε πάντα: «Δεν θέλω να καταραστώ κανέναν, φοβάμαι μην αδειάσει η κοιλιά του».

Ήταν τόσο σίγουρη για τούτο, που στον χορτασμό ή στο άδειασμα της καρδιάς έβλεπε την παρουσία του Θεού. Του Θεού με κεφάλι και με πόδια. Γι' αυτό και είχε κάνει τόπο μέσα της η αλαζονεία για τον αληθινό θεό, τον ουρανό. Μια αλαζονεία που την ώθησε να ρίξει το ανάθεμα, λες και δεν ήταν αυτός ο ρυθμιστής της ζωής των ανθρώπων, αλλά ήταν ένας τσομπάνος, που έβοσκε τα πρόβατα στα Μαύρα Χώματα. Έπρεπε η μικρή Κατερίνα να κλείσει το στοματάκι της και να μην δέχεται τον τραχανά της γιαγιάς, να καίγεται από τον πυρετό της πούντας και να πιάσει το κρεβάτι, για να μετανιώσει βαριά για το ανάθεμα που έριξε πριν από πέντε χρόνια. Μετανιωμένη βαριά, παρακάλεσε τον Θεό του Ουρανού να χαλάσει το κακό όνειρο και να σώσει την εγγονούλα της. Και του είπε πως αν ήθελε να πάρει κάποιον από το σόι των Χολεβαίων, ας έπαιρνε την ίδια κι όχι το κοριτσάκι της, γιατί αλλιώς θα γύριζε τον κόσμο ανάποδα και την Κατερίνα δεν θα την άφηνε από τα χέρια της.

Για να μην της την πάρει, σηκωνότανε νωρίς το πρωί, στεκότανε στον φράχτη της αυλής, κοιτούσε την ανατολή και όταν ο ήλιος σκαρφάλωνε στην κορυφή του βουνού της Ντόμπρας έκανε έναν μεγάλο σταυρό, αρχίζοντας από το σημείο του σταυρού στο μέτωπό της, τον οποίο τον είχε κεντήσει με το βελόνι η καρδιακή της φίλη, η Αρχοντούλα, από το σόι των Μπουμπαίων. Την ώρα που έκανε τον σταυρό όσο πιο μεγάλο μπορούσε, ψιθύριζε του θεού στ' αυτί να μην κάνει καμιά ανοησία και της πάρει την Κατερίνα.

Από τα εννιά παιδιά που γέννησε, τα δυο της τα είχε πάρει, αλλά για κανένα δεν είπε να τα βάλει μ' Εκείνον. Γιατί όλοι ήξεραν πως Αυτός δίνει τους ανθρώπους, αυτός τους παίρνει. Αλλά για την Κατερίνα, την όμορφη εγγονή της, θα γύριζε τον κόσμο ανάποδα. Γι' αυτό και τον παρακαλούσε, του αντιστεκόταν, τον απειλούσε, τον αναθεμάτιζε. Με την Κατερίνα ο θεός τής είχε δώσει κάτι πολύ παραπάνω από το φως των ματιών της, ενώ αν την έπαιρνε ήταν σα να της ξερίζωνε τα δυο τα μάτια.

Μετά από μερικές μέρες, όταν η κατάσταση της Κατερίνας πήγαινε προς το χειρότερο, της είπαν να αφήσει ήσυχο το θεό, γιατί μπορεί να είχε πολλές δουλειές, και να πάει στον γιατρό της Γορίτσα, τον Βίκτορ Σιόνη. Πολλοί Βλάχοι τότε δεν είχαν εμπιστοσύνη στους γιατρούς. Τόσο περισσότερο στον γιατρό του χωριού που δεν γνώριζε τι θα πει πούντα. Η πούντα ήταν η ασθένεια από την οποία αρρώσταιναν και πέθαιναν οι περισσότεροι Βλάχοι στα Μαύρα Χώματα. Όποιος υποτιμούσε μια τέτοια ασθένεια, σήμαινε ότι ήταν για τα πανηγύρια. Τόσο περισσότερο ένας γιατρός όπως ο Βικτόρ Σιόνης που όχι μόνο δεν είχε ιδέα, αλλά διέδιδε απ' εδώ κι απ' εκεί ότι την πούντα δεν την περιείχε κανένα από τα ιατρικά βιβλία του κόσμου, από την εποχή του Ιπποκράτη. Γύριζε στα χωριά με μια μαύρη τσάντα, πάντα φουσκωμένη και σίγουρα το κεφάλι του θα ήταν πιο άδειο κι από κολοκύθα. Είχε σπουδάσει κτηνίατρος σε μια πόλη του Βορρά, εργάστηκε για ένα διάστημα στον τομέα της Κτηνοτροφίας, όπου και ανέγειρε τον πρώτο σταθμό τεχνητής γονιμοποίησης των ζώων, όπως οι σταθμοί στη μακρινή Ρωσία, και μιας και αργότερα έδωσε κάποιες επιπλέον εξετάσεις, διορίστηκε γιατρός για τους ανθρώπους. Διέμενε στη Γορίτσα, σε ένα ισόγειο απέναντι από την εκκλησία της Παναγιάς όπου ένα από τα δωμάτια χρησίμευε

για τις εξετάσεις των ασθενών. Πότε πότε έβγαινε και στα Μαύρα Χώματα, για να συλλέξει βότανα που, όπως έλεγαν, τα έκανε φάρμακα, ή να περάσει και από την καλύβα κάποιου Βλάχου άρρωστου από πούντα. Την οποία δεν την γνώριζε και δεν την είχε βρει σε κανένα από τα ιατρικά βιβλία του κόσμου, αλλά που μετά από κάθε τέτοια εξέταση, αμφέβαλε για την άποψή του.

Παρ' όλα αυτά, αν και ήξεραν ότι οι ιατρικές γνώσεις του Βίκτορ Σιόνη ήταν για κλάματα, οι επισκέψεις των Βλάχων στο δωμάτιο των εξετάσεων θα ήταν πιο συχνές, αν ο ίδιος δεν θα εμφάνιζε με τον καιρό μια παράξενη τάση, που είχε υποπέσει στην αντίληψη πολλών. Κυκλοφορούσε ότι ο γιατρός δεν έμπαινε στις βλάχικες καλύβες να γιατρέψει την πούντα, αλλά να κοιτάζει τα πόδια των γυναικών. Εκείνο το κάτι, που υπέπεσε στο μάτι πολλών, έγινε ρυάκι και το ρυάκι έγινε ποτάμι, όταν τον είδαν να χαριεντίζεται με τη Ζώιτσα των Κατσέτων. Και να της λέει πως πρέπει να ανοίξει ραφτάδικο για σώβρακα μια που οι Βλάχισσες του βουνού δεν φορούσαν τέτοια. Όσα ακούγονταν για τον γιατρό την είχαν κάνει θηρίο την Παρασκευή Χολέβα, γιατί όπως έλεγε, εκείνο που κρατάει τον άνθρωπο είναι η τσίπα. Γι' αυτό και τον απέκλεισε ως άτομο που μπορεί να κάνει καλά την Κατερίνα της και σήκωσε τα μανίκια της. Όπως έκαναν πάντα, από γενιά σε γενιά.

Αν και περασμένης ηλικίας, η Παρασκευή ήταν η καλύτερη στο θέμα της γιατρειάς της πούντας. Με το δίκιο τους οι Βλάχοι την έβαζαν στη σειρά αμέσως μετά την Αρχοντούλα των Μπουμπαίων. Άλλο αν πετύχαινε, αλλά ο τρόπος θεραπείας ήταν πανεύκολος. Κοκκίνιζες καλά καλά το μασιά στη φωτιά και την ώρα που ο άρρωστος κοιμότανε, του κατάκαιγες τη φτέρνα. Μετά τον τύλιγες με μάλλινη βελέντζα και τον αφήνες δυο-τρία βράδια δίπλα

στο τζάκι. Το κάψιμο του πυρακτωμένου μασιά και η θαλπωρή της βελέντζας, απελευθέρωναν ποτάμι τον ιδρώτα κι έπαιρνε μαζί του ψηλούς πυρετούς και πούντες.

Για την Κατερίνα, που ακόμα ήταν μωρό, δεν μπορούσε να εφαρμόσει τη μέθοδο του πυρακτωμένου μασιά, γι' αυτό έστυψε το μυαλό και βρήκε άλλον τρόπο. Την τύλιξε με άπλυτο μαλλί, αφήνοντας απ' έξω μόνο τη μυτούλα της και την άφησε μια νύχτα ολόκληρη κοντά στο τζάκι για να τη βαρέσει καλά η πύρια. Είχε κοκκινίσει σαν ψαράκι στο τηγάνι και κολύμπησε στον ιδρώτα, αλλά ο πυρετός δεν έπεφτε. Ή ήταν η χειρότερη πούντα που είδαν ποτέ τα Μαύρα Χώματα και που ζητούσε θάνατο, ή ήταν κάτι άλλο. Η Παρασκευή Χολέβα, που είχε αποφασίσει να παλέψει με νύχια και με δόντια με τον χάρο, έκλινε περισσότερο προς εκείνο το άλλο ή τα άλλα, ανάμεσα στα οποία το χειρότερο απ' όλα ήταν το κακό μάτι με τη δολοφονική του δύναμη. Κι όχι κάθε μάτι, αλλά το γαλανό. Το γαλανό μάτι το φοβότανε όλοι, γιατί χτυπούσε θανατηφόρα. Σε κάποιον γαλανομάτη αρκούσε μόνο να του «πλημμυρίσει η καρδιά» και να εκφράσει ανοιχτά το θαυμασμό του. Ακόμα και τη ζήλια του.

Μολονότι δεν ήταν γαλανομάτα, η Παρασκευή στο θέμα της βασκανίας, έτρεμε ακόμα και τον εαυτό της. Έτσι, θα μπορούσε και η ίδια να ματιάσει την εγγονή της, γιατί πολλές φορές δεν μπορούσε να συγκρατηθεί και εξέφραζε ανοιχτά το θαυμασμό της για το κορίτσι, που ομόρφυνε όσο κανένας άλλος την καλύβα των Χολεβαίων. Το ίδιο όπως τότε που πήρε στα χέρια την Κατερίνα και τα 'βαλε με τον θεό, που της φάνηκε σαν να την κοροΐδευε. Ήταν πολλές οι περιπτώσεις που έκανε προσπάθειες να ξεκολλήσει από τη φύση της, γιατί ήταν σκεπτόμενο άτομο, και να χαρεί όπως όλοι οι άλλοι. Το έκανε με όλη τη δύναμη της ψυχής και ξεχνώντας ότι το μάτι μπορούσε να αποφέρει

θανατηφόρο χτύπημα. Τα γνώριζε καλά τα θέματα του κακού ματιού, τόσο καλά όσο ότι δεν έπρεπε να προδώσει τον τρόπο σκέψης της, αλλά πολλές φορές ακόμα και η δύναμη της σκέψης μειωνόταν. Κι όταν μειώνεται η δύναμη της σκέψης, τότε βρίσκει την ευκαιρία και εισέρχεται η βασκανία για να κάνει το κακό· ακόμα και στην ίδια που ήξερε τα λόγια για το κακό μάτι από τότε που ήταν κοριτσάκι, λίγο μεγαλύτερη από την Κατερίνα.

Η γριά των Χολεβαίων είχε έρθει στη ζωή ως άτομο σκεπτόμενο. Λέγεται ότι όταν γεννήθηκε, αντί να κλάψει όπως όλα τα μωρά του κόσμου, είχε βάλει τον δείκτη της στον κρόταφο και κοίταζε προσεχτικά τα άχυρα της σκεπής. Τα συνομήλικά της έκλαιγαν συνέχεια, γιατί πεινούσαν, ενώ εκείνη δεν τσίριζε, σαν να γνώριζε ότι το τσίριγμα αυξάνει περισσότερο την πείνα. Με τον καιρό, η τάση της για περισυλλογή έγινε πιο έντονη και δεν ήταν τυχαίο που λέγανε ότι με τις απαντήσεις της άφηνε με το στόμα ανοιχτό τους μεγαλύτερους. Είχαν χαραχθεί στη μνήμη των περισσότερων τα λόγια που είχε πει κάποτε στη μάνα της, όταν έβρεξε το άχυρο για να σβήσει τον ήλιο. Τις ακτίνες του, που διαπερνούσαν το άχυρο της σκεπής, η μάνα τις είχε πάρει για φωτιά, γι' αυτό και απόρεσε όταν η Παρασκευή της είπε:

– Τι κάνεις, μωρή μάνα, με νερό θα τον σβήσεις τον ήλιο;

Από τότε η μάνα την κοίταζε ξέχωρα από τα άλλα παιδιά της και όταν μεγάλωσε και λίγο της εμπιστεύτηκε τα λόγια της βασκανίας, μαζί με τους τρεις απαραίτητους όρους με σκοπό να ήταν όσο πιο αποτελεσματικά: 1. Τα λόγια που χαλούν το κακό μάτι θα πρέπει να τα ξέρει μόνον ο χρήστης. 2. Οι χρήστες πρέπει να είναι μόνο γυναίκες, ενώ οι άντρες δεν πρέπει να τα πληροφορηθούν ποτέ. 3. Μεταδίδονται μόνο μια φορά τον χρόνο, τη Μεγάλη Πέμπτη.

Στους Βλάχους, πρώτη αιτία θανάτου ήταν η πούντα κι αμέσως μετά ερχόταν το κακό μάτι. Το κακό μάτι ράγιζε την πέτρα και έπαιρνε ζωές ανθρώπων, χωρίς να αντιληφθεί κανείς το πώς γίνεται ένα τέτοιο πράγμα. Η Παρασκευή, χωρίς να εξαιρέσει τον θεό, πίστευε ότι το κακό μάτι είχε σχέση με τη δύναμη της ψυχής. Δεν μπορούσε να προχωρήσει στα βαθύτερα της σκέψης αυτής, αλλά ήταν σίγουρη πως η ψυχή, όταν θέλει κάνει καλό και όταν θέλει κάνει κακό. Ήταν ένα είδος υπερκορεσμού της κοιλιάς ή της καρδιάς. Ή μια υπερβολική στράτευση της ψυχής, που χτυπάει άεσφα και χωρίς διακρίσεις, πράγμα που την κάνει ακόμα πιο επικίνδυνη. Στην περίπτωση αυτή, το χειρότερο απ' όλα ήταν το γαλανό μάτι, που δεν το είχε σε τίποτα να επιφέρει θάνατο και να προκαλέσει φριχτά βάσανα στον χρήστη των λόγων ο οποίος στρεφόταν εναντίον του.

Όσο συλλογιζόταν τούτα κι ενώ έσφιγγε το κεφάλι να μην της ανοίξει στα δυο, παρατηρώντας και τα κάρβουνα που σβήνονταν στο γεμάτο με βρόχινο νερό δοχείο, η Παρασκευή προσπαθούσε να θυμηθεί ποια από τις γυναίκες στα Μαύρα Χώματα είχε γαλανά μάτια κι ίσως να είχε ιδεί την Κατερίνα, την ομορφιά που είχε χτυπήσει ξαφνικά την πόρτα των Χολεβαίων. Θυμήθηκε ένα βράδυ βροχερό, που η Ζωίτσα των Κατσέτων, η γαλανομάτα, έψαχνε τη χαμένη γίδα της και χτύπησε την πόρτα τους. Ρώτησε για τη γίδα, αλλά μόλις είδε την Κατερίνα, την μάτιασε. Γιατί είπε με έναν θαυμασμό ή καημό της ψυχής, χωρίς να διστάσει καθόλου:

– Αχ, που δεν έκανε κι η τρύπα μου μια τόσο όμορφη κοπέλα σαν ετούτη!

Το «αχ!» εκείνο, όπως φαίνεται, συγκεντρώθηκε στο μάτι της. Και το μάτι, ευχαριστημένο ή πικραμένο, χτύπησε θανατηφόρα σαν ντουφέκι. Απ' αυτόν τον θάνατο, που ζυ-

μώθηκε εκείνο το βράδυ με νερό της βροχής, υπόφερε τώρα η Κατερίνα. Πλήρωνε την τιμή της ομορφιάς, που είχε μπερδέψει τον δρόμο και χτύπησε εκεί που δεν την περίμενε κανείς, στην καλύβα των Χολεβαίων.

Σ' αυτά κατέληξε τελικά η Παρασκευή μετά από τόσες προσπάθειες που είχε κάνει για να σώσει την εγγονή της και τώρα όλες τις ελπίδες τις είχε εναποθέσει στον άγριο πόλεμο που έπρεπε να κάνει με το γαλανό μάτι. Ξόδεψε ένα καζάνι ολόκληρο με νερό της βροχής, έδεσε το κεφάλι της με επτά μαύρα μαντίλια για να μην της ανοίξει στα δυο, έσβησε ένα βουνό με αναμμένα κάρβουνα, αλλά το αποτέλεσμα ήταν απελπιστικό. Η κατάσταση της Κατερίνας αντί να βελτιωθεί, χειροτέρευε. Μια απελπισία που το σούρουπο έφερνε το βαθύ και σπαραχτικό σκούξιμο, το οποίο τρυπούσε τον ουρανό στα Μαύρα Χώματα, που λέγανε ότι «είναι η ψυχή της δυστυχισμένης της Κατερίνας, που βγαίνει», ή ότι «κάνει φτερά η ψυχή της όμορφης Κατερίνας».

Σε αντίθεση με τους άλλους συγγενείς της, που είχαν παραδοθεί και περίμεναν το μοιραίο, η Παρασκευή άντεχε ακόμα. Αφού απέρριψε και πάλι όσους της συνέστησαν να χτυπήσει την πόρτα του Βικτόρ Σιόνη, αποφάσισε να στείλει άνθρωπο στον χότζα Μπαϊράμι της Απάνω Ρίζας. Η Απάνω Ρίζα ήταν ένα απομονωμένο χωριό κάπου ανάμεσα στα βουνά της Τσουμουρίτσας. Τον χότζα Μπαϊράμι, που είχε εκεί έναν παλιό τεκέ και μιλούσε με τους δαίμονες, τον γνώριζαν όλοι οι Βλάχοι. Κατά τις καλοκαιρινές τους αποδημήσεις έστηναν τις καλύβες σ' αυτά τα βουνά και πάντοτε ζητούσαν τη βοήθειά του. Η φήμη του είχε ταξιδέψει πέρα από τα βουνά, αλλά για τους Βλάχους είχε γίνει περιζήτητος για θέματα όπως οι νυφάδες που δεν έμεναν έγκυες, τα ζευγάρια που ζητούσαν διαζύγιο, οι γυναίκες που δεν έκαναν παιδιά, οι άντρες που έπασχαν από ανικανό-

τητα και προπαντός για να τους σώζει από την εκδίκηση των δαιμόνων.

Οι Βλάχοι ένιωθαν πως απειλούνται μόνιμα, επειδή ζούσαν στα βουνά, εκεί που είχαν την κατοικία τους και χόρευαν οι δαίμονες. Ο χότζας Μπαϊράμι είχε πολύ δουλειά μ' αυτούς, γιατί για το παραμικρό αρχίζανε τη βεντέτα. Ο Βλάχος που είχε συγκρουστεί περισσότερο από όλους με τους δαίμονες ήταν ένα παιδί από το σόι των Γουναίων. Ήταν ο μοναδικός στα Μαύρα Χώματα που είχε παντρευτεί με δαιμόνισσα. Την είχε αρπάξει την ώρα που χόρευαν και την έκλεισε στην καλύβα για να την κάνει γυναίκα του, αλλά να που άρχισε η βεντέτα με τους συγγενείς της. Ούτε την πρώτη νύχτα που κοιμήθηκε μαζί της ούτε και τις επόμενες, δεν μπόρεσε να γίνει άντρας. Και σαν να μην έφτανε αυτό, μετά από λίγο του παρουσιάστηκε μια αρρώστια, κάτι σαν το χτικιό. Από το χτικιό και την ανικανότητα, που βαραίνει πολύ στον αντρισμό, τον γλίτωσε ο χότζας Μπαϊράμι, που ήξερε τη γλώσσα των δαιμόνων και που τηρούσε ένα μεγάλο μητρώο όπως εκείνο στα ληξιαρχεία, όπου σημείωνε τον τόπο κατοικίας τους. Αφού γύρισε από την Απάνω Ρίζα το παιδί από το σόι των Γουναίων είχε γίνει θηρίο στο κρεβάτι και κάθε δυο τρία χρόνια έκανε κι από ένα παιδί. Είχε γεμίσει την πλαγιά στα Μαύρα Χώματα και όλοι λέγανε «Τα παιδιά της δαιμόνισσας». Η Παρασκευή είχε κόψει τον αφαλό σε ένα απ' αυτά και ίσως αυτό ακριβώς να της θύμισε τον χότζα Μπαϊράμι.

Ο άνθρωπος που έστειλε στην Απάνω Ρίζα επέστρεψε μετά από τρεις μέρες με το αναντίρρητο συμπέρασμα του χότζα ότι η μικρή όμορφη εγγονή της πάσχει από μια συνηθισμένη εκδίκηση των δαιμόνων. Μια από τις γυναίκες της οικογένειας Χολέβα είχε πατήσει ένα παιδί δαιμόνισσας την ημέρα που έκοβε ξύλα στο βουνό και τώρα η πικραμένη μητέρα του εκδικούνταν με την Κατερίνα. Ο χότζας έστει-

λε μια σκόνη άσπρη σαν αλεύρι τυλιγμένη σε χαρτί. Αφού θα τη λιώνανε σε ένα λίτρο νερό, θα το δίνανε στην άρρωστη γουλιά-γουλιά στην ανατολή και στη δύση του ήλιου.

Με τη δουλειά αυτή ασχολήθηκε η ίδια η Παρασκευή, αλλά τη διέκοψε την κούρα αφού είδε το κακό όνειρο το οποίο πήγε να το χαλάσει στο ποτάμι, κάτω από την πιο φουντωμένη ιτιά. Για να σώσει την Κατερίνα είχε μαλώσει με τον θεό, είχε συγκρουστεί με την πούντα, είχε παλέψει με το έρημο το μάτι, με τους δαίμονες και τα κακά όνειρα και ποτέ δεν άκουσε εκείνους που τη συμβούλευαν να την πάει για εξέταση στον γιατρό της Γορίτσας. Όταν, όμως, είδε ότι η ζωή της Κατερίνας κρεμότανε από ένα νήμα, αποφάσισε να πάει στον γιατρό.

Ο Βικτόρ Σιόνης την υποδέχτηκε χαμογελαστός κι εκείνη μετάνιωσε που δεν ζήτησε νωρίτερα τη βοήθειά του. Της είπε να καθίσει σε ένα μακρύ μιντέρι όσο να τελειώσει την εξέταση του ασθενή από τη Γορίτσα, που έπασχε από μαγουλάδες. Κάθισε σε μια άκρη με την Κατερίνα τυλιγμένη σε μάλλινη βελέντζα με μαλακά κρόσσια. Απέναντι στο παράθυρο με τις σιδεριές, αλλά που μπορούσε να αγναντέψει μια χαρά την εκκλησία της Παναγιάς, για την οποία λέγανε πως ήθελε να φύγει, να πάει μακριά από τον τόπο αυτό. Και που σε θεράπευε με ένα μόνο άγγιγμά της, αλλά αυτή μόνο τότε θυμήθηκε να την επισκεφτεί έστω και την ώρα που έφευγε. Εκτός από την εκκλησία, έβλεπε τις αποθήκες του καλαμποκιού, τον φούρνο, τη θολωτή βρύση, μερικά πέτρινα σπίτια και την αρχή του κύριου δρόμου με το καλντερίμι. Λέγανε ότι τον δρόμο αυτό οι Γοριτσάρηδες τον σκουπίζανε με τη σκούπα και ότι οι περαστικοί από τα γύρω χωριά, αν περνούσαν απ' εκεί, έβγαζαν τα παπούτσια τους. Οι Γύφτοι και οι Βλάχοι απαγορευόταν να περάσουν από τον δρόμο αυτό, γιατί τον λέρωναν.

Η Κατερίνα κοιμότανε λες και της έκανε καλό το χαμόγελο του Βικτόρ Σιόνη και η Παρασκευή σκέφτηκε ότι για πρώτη φορά έβλεπε ένα Γοριτσάρη που χαμογελούσε. Είχε προσέξει από παλαιότερα ότι οι Γοριτσάρηδες μπορούσαν να χαμογελάσουν μεταξύ τους, αλλά όχι με τους Βλάχους. Αν καμιά φορά συναντιόντουσαν με Βλάχους από τα Μαύρα Χώματα το χαμόγελό τους το πολύ πολύ να ήταν απλώς ένας μορφασμός, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις τους πάγωνε στα χείλη. Κυκλοφορούσαν φήμες ότι οι Γοριτσάρηδες δεν τους ήθελαν τους Βλάχους στα Μαύρα Χώματα, από τον φόβο μήπως ρίζωναν σε καμιά γωνιά και τους λέρωναν το χωριό. Τελευταία, μάλιστα, ήταν έντονες οι φήμες ότι οι νομάδες, που ζουν στο σαμάρι του μουλαριού, θα εγκατέλειπαν τα ταξίδια τους και θα έχτιζαν το χωριό τους δίπλα στη Γορίτσα. Θα άφηναν τις αχυρένιες καλύβες και θα έφτιαχναν πέτρινα σπίτια. Οι άντρες θα συνέχιζαν το επάγγελμά τους πίσω από τα κοπάδια, ενώ οι γυναίκες που μέχρι τότε έγνεθαν μαλλί, θα εντάσσονταν στις αγροτικές ταξιαρχίες. Για να θερίζουν στάρι ή λιοτήρι ή να κάνουν διαλογή καλαμποκιού. Η Γορίτσα που τότε ήταν Στρατιωτική Γεωργική Επιχείρηση θα ενωνόταν με τους Βλάχους και θα γινότανε από κοινού Κρατική Γεωργική Επιχείρηση. Οι ψηλομύτηδες Γοριτσάρηδες, όμως, όλο αυτό το βλέπανε ως ένωση με την ακαθαρσία, γι' αυτό και το χαμόγελο τους έβγαине ως μορφασμός, ή πάγωνε εντελώς στα χείλη τους.

Η Παρασκευή ένιωσε ζεστασιά από το χαμόγελο του γιατρού που δεν ήταν ψυχρό ούτε για την ίδια, ούτε για την Κατερίνα. Την ώρα που ο γιατρός εξέταζε την Κατερίνα, αυτή είχε κρεμαστεί από εκείνο το χαμόγελο σα να κρεμόταν από ένα λεπτό κλαράκι ιτιάς, που μπορούσε, όμως, να τσακιστεί και τότε θα την έπαιρνε το ποτάμι. Να, το χαμό-

γέλο σβήστηκε και πάγωσε. Όταν είδε ότι η Κατερίνα της δεν ήταν καλά, ένα κλαδί ιτιάς τσακίστηκε μέσα της.

– Είναι πολύ αργά, της είπε ο γιατρός και τη βοήθησε να ρίξει την Κατερίνα στη ράχη της. Και μην την ταλαιπωρείτε άλλο, μόνο δυο τρεις μέρες της απέμειναν. Κρίμα! Κι είναι τόσο όμορφη!

Η Γριά βγήκε σαν σίφουνας από το δωμάτιο, σέρνοντας πίσω τη βελέντζα με την οποία είχε σκεπάσει την Κατερίνα, αλλά όταν βγήκε στον δρόμο, δεν άντεξε να μην γυρίσει και να μουντζώσει τον Βικτόρ Σιόνη.

– Αστραπή να σε βαρέσει! Νααα! είπε και τρύπησε τον ουρανό με τα δάχτυλα της δεξιάς παλάμης.

Ήταν η πρώτη φορά που μούντζωνε άνθρωπο τόσο ανοιχτά. Και δεν λυπότανε καθόλου αν πάνω του θα ξεχύνονταν μονοκοπανιά όλες οι βροντές της κοιλιάς ή της πικραμένης ψυχής, που εκείνη τη στιγμή έμοιαζε με μαυρισμένο ουρανό. Και παρηγορήθηκε με την ιδέα ότι σιγά μην περίμενε κάτι καλύτερο από τον γομαρογιατρό της Γορίτσας. Κι επειδή ήθελε ξανά να πιαστεί από κάπου, κοίταξε με μάτια δακρυσμένα την εκκλησία της Παναγίας. Η πρόσοψη ήταν σχεδόν μπροστά της. Από τη μεριά των Μαύρων Χωμάτων είχε έναν ψηλό τείχος, ενώ από την άλλη την έσφιγγε σάμπως ήθελε να την πνίξει ένα δάσος από βάτα. Πίσω της μαυρολογούσαν τα μνήματα σαν ένα λησμονημένο βασίλειο λιθοσωρών.

Από τον φόβο του χαμού της Κατερίνας, την είχε λησμονήσει εντελώς την άγια γυναίκα μαζί με τα θαύματα και τις ευεργεσίες της. Τούτο μπορεί να μην συνέβαινε αν τελευταία δεν δημιουργούνταν γύρω της ένα κλίμα απαξίωσης και ταπείνωσης. Είχε διαδοθεί, μάλιστα, πως η άγια γυναίκα προετοιμαζόταν να αναχωρήσει από τα μέρη αυτά, αν δεν είχε φύγει κιόλας. Είχε περάσει η χρυσή εποχή που η άγια γυναίκα μπορούσε να θεραπεύσει δεκάδες άτομα μέ-

σα σε μια νύχτα μόνο με ένα απλό άγγιγμα. Οι παθόντες και οι ταλαιπωρημένοι από τους γύρω τόπους κοιμόνταν στην αυλή της κι εκείνη περνούσε από τον έναν στον άλλο και τους θεράπευε. Τώρα, όμως, την είχαν περικυκλώσει με κακία και ήθελαν να την εκδιώξουν. Κι όπως είχε πει σε μια Βλάχα, που της παρουσιάστηκε στο όνειρο, ίσως και να αναχωρούσε για πάντα από τον τόπο αυτό, γιατί οι άνθρωποι είχαν αρχίσει να μην την αγαπούν. Η Παρασκευή Χολέβα την αγαπούσε, γι' αυτό και πλησίασε στο κατώφλι της με τη μισάνοιχτη πόρτα, έχωσε το κεφάλι μέσα, είδε την εικόνα της, που ήταν μεγαλύτερη απ' όλες και της μίλησε με το χέρι στην καρδιά:

– Αν είναι ότι δεν έφυγες, μην τ' αφήσεις τούτο το κορίτσι να πεθάνει!

Είχε απομακρυνθεί αρκετά από τη Γορίτσα και περπάταγε στο Λιβάδι της Συμφιλίωσης, απ' όπου αγναντεύονταν όλες οι καλύβες στα Μαύρα Χώματα, όταν άκουσε μια αύρα ή φωνούλα να της ψιθυρίζει στο αυτί ότι την Κατερίνα θα μπορούσε να τη σώσει αυτό που οι Βλάχοι το λένε «Έθιμο της ζωής». Μέχρι που έκλεισε τα μάτια, η Παρασκευή των Χολεβιαίων δεν αμφέβαλε ούτε στιγμή ποιανού ήταν εκείνη η φωνή, που της ψιθύρισε σαν αόρατη αύρα παρηγοριάς. Ήταν της Παναγιάς, που όπως φαίνεται, δεν είχε αναχωρήσει ακόμα. Ενώ τη συνήθεια εκείνη, που είχε την καλοσύνη να της υπενθυμίσει, την είδε όπως βλέπει ο ναυαγός την ακτή της σωτηρίας. Το έθιμο της «Συνήθειας της ζωής».

Το «Έθιμο της ζωής» ήταν γνωστό στα Μαύρα Χώματα και πιο πέρα, αν και τελευταία είχε ξεθυμάνει και εφαρμοζότανε ολοένα και πιο αραιά. Ήταν τόσο παλαιά η αντίληψη αυτή στους Βλάχους του βουνού όσο και το ποτάμι που κυλούσε επί αιώνες κάτω από τις γέρικες ιτιές. Χάρη σ' αυτό είχαν σωθεί από τον βέβαιο θάνατο δεκάδες μικρά παιδιά. Και δεν ήθελε κόπο. Αρκούσε να αφήσεις στη μέση του

δρόμου τη μικρούλα ή τον μικρούλη που είχε μετρημένες τις μέρες, για να το βρει και να το υιοθετήσει ο πρώτος περαστικός. Κάνοντάς το δικό του ήταν σαν να του έδινε μέρες από τις μέρες του. Έκοβε από τις δικές του και αύξαινε του αλλουνού. Έτσι, σβηνόταν το κερί του θανάτου για να ανάψει, επιτέλους, η φλόγα της ζωής.

Η Παρασκευή Χολέβα δεν έτυχε να το κάνει αυτό για κάποιον από τους δικούς της, αλλά πίστευε στο έθιμο της ζωής όσο πίστευε και στον χορτασμό της κοιλιάς ή της ψυχής που κατοικούσε εκεί. Όλα ήταν σαν ένα θαύμα της ψυχής, που γινότανε από κάποιον άλλο. Από έναν τυχαίο διαβάτη, που είχε την καλή θέληση να μετατρέψει την ψυχική του δύναμη σε ενέργεια για να σωθεί η ζωή ενός άλλου.

Χωρίς να σκεφτεί περισσότερο, άφησε την Κατερίνα στη μέση του δρόμου. Ενός δρόμου που οδηγούσε απευθείας σε ένα πλάτωμα, που οι Βλάχοι το ονόμαζαν Λιβάδι της Συμφιλίωσης. Την σκέπασε καλά με την απαλή βελέντζα και της άφησε έξω μόνο τη μυτούλα της. Μαζί με μια τούφα μαλλιών που αναδεύονταν στο μέτωπό της σαν τούφα από τρεντελίνες. Τα ανάδευε η αύρα, που λίγο νωρίτερα της είχε ψιθυρίσει στο αυτί. Τώρα σαν να είχε διπλασιαστεί, για να γίνει άνεμος και να παλέψει με τα συνοφρυωμένα σύννεφα εκείνου του αργοπορημένου φθινόπωρου. Έδιωχνε τη μαυρίλα του ουρανού, γιατί τον ήθελε πιο γελαστό και πιο χαρούμενο. Όπως τον ήθελε και η Παρασκευή Χολέβα, που μόλις άφησε την εγγονούλα της στον δρόμο, έτρεξε να κρυφτεί. Τα ξερά φύλλα την πήραν από πίσω σαν παιδιά, που ήθελαν να παίξουν με την Κατερίνα. Κρύφτηκε πίσω από τον κορμό μιας βαλανιδιάς, που τα κλαριά της έπιαναν το μισό Λιβάδι της Συμφιλίωσης. Το λιβάδι όπου συμφιλιώνονταν οι τσακωμένοι και οι μαλωμένοι, από την κάτω μεριά ήταν πιο ανοιχτό, ενώ στα άλλα σημεία του ορ-

θώνονταν πελώριες βαλανιδιές που έκαναν το βαλανίδι ίσα με τον αντίχειρα, γκορτσιές σαν αχλαδιές, σφεντάμια που τσακίζονταν με το πρώτο άγγιγμα, ασφάκες που σε πνίγανε, γλοντιές φορτωμένες με κόκκινους καρπούς σαν κατακερματισμένη θράκα.

Πίσω από τον κορμό της βαλανιδιάς, η Παρασκευή αγνάντευε τον δρόμο, μέχρι πέρα στο ποτάμι, καθώς και δυο μεγάλους σωρούς από καλύβες. Έβλεπε και την Κατερίνα τυλιγμένη με την απαλή βελέντζα και το άγχος για τον διαβάτη που θα περνούσε πρώτος, την είχε εξαντλήσει. Πολλοί Βλάχοι το 'χουν ξεχάσει το έθιμο της ζωής, γι' αυτό και μπορεί να περνούσαν χωρίς να ρίξουν ματιά στην Κατερίνα. Ή ακόμη και να γελάσουν ειρωνικά, θεωρώντας τα ξεπερασμένα πράγματα που η εποχή τους είχε βασιλέψει. Την κατέτρωγε η αγωνία μήπως πέσει σε τέτοια άτυχη περίπτωση, αλλά όταν είδε τον άνθρωπο που ερχότανε, η αγωνία έγινε φύλλο που το παρέσυρε ο αγέρας.

Ήταν γυναίκα και δεν ήταν άλλη από τη φίλη της την καρδιακή, την Αρχοντούλα των Μπουμπαίων. Ρίγη χαράς διαπέρασαν το κορμί της και σκέφτηκε ότι το πέρασμά της δεν ήταν τυχαίο. Την Αρχοντούλα την είχε φωνάξει η ίδια φωνή, που λίγο ωρύτερα είχε ψιθυρίσει στο αυτί της. Ήταν φίλες από παλιά και η φιλία τους είχε γίνει γεφύρι για να ενωθούν ακόμα περισσότερο τα δυο σόγια, των Χολεβαίων και των Μπουμπαίων. Παντρευτήκανε τον ίδιο μήνα, στεφανωθήκανε στην ίδια εκκλησία και ήρθαν νύφες στα Μαύρα Χώματα από τόπους το ίδιο μακρινούς. Η Παρασκευή από την Πλάσα της Κορυτσάς, ενώ η Αρχοντούλα από το Δελβινάκι των Γιαννίνων. Η απόσταση από τη γενέτειρα ήταν αυτό που τις συνέδεσε πριν απ' όλα, γιατί συχνά πυκνά, παράμερα από τις άλλες, μιλούσαν η μια για την Πλάσα και η άλλη για το Δελβινάκι. Για τα

σπίτια, τους δρόμους, τις βρύσες, τους χείμαρρους, για το χιόνι που έπεφτε πιο πολύ στην Πλάσα και για τις εκκλησίες που ήταν πιο πολλές στο Δελβινάκι. Είχαν το ίδιο ανάστημα, ίδιες κοτσίδες, ντυνότουσαν το ίδιο, αλλά δεν είχαν τον ίδιο χαρακτήρα και τον ίδιο χαραγμένο σταυρό στο μέτωπο. Ο σταυρός ήταν εκείνος που, μετά τις ιδιαίτερες πατρίδες τους, τις ένωσε ακόμα περισσότερο. Αλλά που τον είχε εκείνη που ερχότανε από τον τόπο των εκκλησιών και δεν τον είχε η άλλη που ερχότανε από τον τόπο των μήλων.

– Θα σου κάνω εγώ σταυρό, της είπε η Αρχοντούλα, και θα γίνουμε αδερφές.

Πήρε ελαιόλαδο, το έριξε σε ένα φλιτζάνι του καφέ, το ανακάτεψε με καρβουνόσκονη, βούταγε εκεί τη μύτη του βελονιού και τρύπαγε το δέρμα στο μέτωπο της Παρασκευής σε μορφή σταυρού.

– Να, τώρα γινήκαμε αδερφές, είπε, όταν τελείωσε, αδιαφορώντας για το αν ως χαρακτήρες ήταν αντίθετες.

Αργότερα, στα Μαύρα Χώματα απορούσανε με τη φιλία αυτή, γιατί η Αρχοντούλα των Μπουμπαιών ήταν σίφουνας, ενώ η Παρασκευή των Χολέβα ήταν αύρα. Η μια έμοιαζε με ουρανό που βροντάει, ενώ η άλλη με ουρανό που της πνίγει τις βροντές. Ήταν σαν να κάθονταν πλάι πλάι το άγριο με το ήμερο. Παρ' όλα αυτά μόνον η Παρασκευή γνώριζε την κρυφή πλευρά της καρδιάς της Αρχοντούλας, γιατί μόνον σ' αυτή επέτρεπε να την ιδεί. Μονάχα αυτές ήξεραν ότι μπορεί να τις χώριζε αυτό που φαινόταν στην πλατεία, αλλά τις ένωσε εκείνο που στεγάζανε στην κοιλιά τους. Μια ένωση που έγινε ακόμα πιο δυνατή από τότε που η μεταφορά των οικογενειών άρχισε να γίνεται με φορτηγά Skoda ή Zis, που το κράτος έβαλε στη διάθεσή τους για να διευκολύνει την αποδημότητά τους. Και προς τα βουνά και προς τους κάμπους, το ταξίδι γινότανε

κατά οικογένειες, που ταίριαζαν τα χνώτα τους. Δυο σε κάθε φορτηγό όταν οι οικογένειες ήταν μεγάλες και τρεις ή τέσσερις όταν ήταν μικρές. Οι Μπουμπάιοι και οι Χολεβαίοι ταξιδεύανε πάντα μαζί. Το μισό φορτηγό το πιάνανε οι άνθρωποι και το άλλο μισό τα πράγματα, που υψώνονταν σαν βουνό πίσω τους. Το κοινό ταξίδι είχε δυναμώσει ακόμα περισσότερο τη φιλία μεταξύ τους, την πρώτη πέτρα της οποίας την είχαν βάλει η Αρχοντούλα και η Παρασκευή. Τα θεμέλιά τηςτσιμενταρίστηκαν γιατί ανακατεύοντας τις σαμαρίτσες, τα σεντούκια, τα ρούχα, τα σκεπάσματα, τις γάστρες, τις πυροστιές, τα καζάνια, τα σκεύη, τους κάδους, τα ασκιά, τα τσικρίκια, τους αργαλειούς, τα αντίσκηνα ή τα κοτέτσια, ήταν σαν να ανακάτευες στην ίδια κοιλιά τα εντόσθια δυο κοιλιών.

Η Παρασκευή Χολέβα ένιωσε ένα ξαφνικό πλημμύρισμα της καρδιάς, όταν είδε την Αρχοντούλα να πλησιάζει. Κι ένα ακόμα μεγαλύτερο πλημμύρισμα όταν την είδε να τρέχει αναμαλλιάρα προς την Κατερίνα. Την άρπαξε στα χέρια, της φίλησε την τούφα των μαλλιών, που ήταν σαν τούφα με τρεντελίνες, την ανασήκωσε στον αέρα, γύρισε προς τον ήλιο, που τη στιγμή εκείνη είχε προβάλει ανάμεσα στα σύννεφα και φώναξε τρεις φορές:

– Δική μου! Δική μου! Δική μουσουου!...

Μόνον τότε βγήκε πίσω από τη βαλανιδιά η Παρασκευή. Για να πάει κοντά στη φίλη της. Και για να ανταλλάξει λίγα λόγια, αλλά που μπορούσαν να είναι βάλσαμο για την Κατερίνα.

– Τι είπε ο γιατρός; ρώτησε η Αρχοντούλα.

– Ότι δεν είναι για τούτον τον κόσμο. Τρεις μέρες ζωή της έδωσε ο γιατρός, που να του βγει το σπυρί το αχαμνό στη γλώσσα, της είπε η Παρασκευή. Κουράστηκα πολύ όλες αυτές τις μέρες για να τη σώσω, αλλά αυτός με κούρασε πιο πολύ. Μου το είπε κατάμουτρα ότι θα πεθάνει...

– Τάξε τη νύφη στον εγγονό μου τον Σωκράτη και θα ιδείς που θα ζήσει, της είπε η Αρχοντούλα.

– Δική σας! είπε μεμιάς η Παρασκευή. Μόνο να ζήσει. Εμείς να ακούμε το καλό της κι εσείς να τη χαίρεστε.

Οι τρεις επόμενες μέρες ήταν βασανιστικές. Δεν είχε μείνει άνθρωπος στα Μαύρα Χώματα, που να μην πικράθηκε για την Κατερίνα. Μαθεύτηκαν και τα λόγια του γιατρού στη Γορίτσα και η συμπεθεριά, που μόλις είχε δεθεί ανάμεσα στους Χολεβαίους και στους Μπουμπαίους. Επί τρεις μέρες η λύπη και η χαρά περιπλανήθηκαν από καλύβα σε καλύβα. Και καθίσανε γωνιά τη γωνιά σαν κουρασμένοι συμπέθεροι. Ωστόσο, όλα βάραιναν από το σκούξιμο που τρυπούσε τον ουρανό κάθε που κατέβαινε το σούρουπο και που δεν ανήγγειλε τίποτα άλλο, παρά τον θάνατο της Κατερίνας. Ή από κάποια σπάνια οίμωγή, που τιναζόταν σαν φαρμακερή έκρηξη πάνω από τις καλύβες των Χολεβαίων.

Αν και είχαν μια κρυφή ελπίδα από τη συμπεθεριά με τους Μπουμπαίους και την πνευματική υιοθέτηση του κοριτσιού τους, οι Χολεβαίοι είχαν πάρει όλα τα μέτρα ώστε ο θάνατος της Κατερίνας να μην τους βρει απροετοίμαστους. Η Κατερίνα δεν θα πήγαινε στον άλλο κόσμο τυλιγμένη με βελέντζα, αλλά με ξύλινο φέρετρο, που έγινε παραγγελιά στην πόλη. Βρέθηκε επίσης και ο τόπος στο νεκροταφείο της Γορίτσας. Γιατί μέχρι εκείνη τη στιγμή οι Βλάχοι στα Μαύρα Χώματα δεν είχαν δικό τους νεκροταφείο και τους χωμάτιζαν τους νεκρούς τους σπουδήποτε.

Όλα αυτά αποδείχτηκαν άχρηστα, γιατί την τέταρτη μέρα η Κατερίνα άρχισε να γυρίζει από τον δρόμο που είχε πάρει. Είχε ανοίξει τα μάτια, και χαμογελούσε σαν ένα μικρό φως. Ύστερα ζήτησε να φάει τραχανά και ήθελε να βγει στην αυλή, για να παίξει με τις φίλες της.

Σχεδόν έναν χρόνο αργότερα έγινε ο αρραβώνας της Κατερίνας με τον Σωκράτη, που ήταν δύο χρόνια περίπου μεγαλύτερός της. Οι Μπουμπαίοι ένα απόγευμα έστειλαν το αμανάτι: ένα μαντίλι, ένα χάρτινο νόμισμα των 100 λεκ και ένα μεταλλίκι που οι Χολεβαίοι θα έπρεπε να το φυλάξουν μέχρι τη μέρα του γάμου, όταν οι Μπουμπαίοι θα ερχότανε να πάρουν τη νύφη. Μαζί με τη νύφη οι συμπέθεροι θα έπαιρναν και το αμανάτι.

Για να στεριώσει ο αρραβώνας και για να αποτρέψουν οποιαδήποτε σκιά που θα μπορούσε να πέσει πάνω στη ζωή της Κατερίνας στο μέλλον, από το σόι των Μπουμπαίων ξεκίνησαν ένα караβάνι από άντρες. Επικεφαλής ήταν ο πρώτος συμπέθερος, ο Γεράσιμος Μπούμπας. Από την άλλη μεριά, το σόι των Χολεβαίων είχε φέρει την ζυγή της Γορίτσας, όπου ο Φερίκ όπως πάντα θα έπαιζε κλαρίνο, ενώ για τον ντεφιτζή λέγανε ότι εκείνο το Σάββατο θα έπαιζε για πρώτη φορά ντέφι. Γύρισαν σουβλες, καθάρισαν την αυλή για να μην σκοντάψει η Κατερίνα καθώς θα ήταν φορεμένη με όλα τα νυφικά της, κατασκεύασαν τη σήραγγα από κλαριά όπου θα στρώνονταν οι άντρες να πιούνε και να τραγουδήσουν, ενισχύθηκαν και οι φράχτες της αυλής, για να αντέξουν καθώς θα ακουμπούσαν πολλοί περιέργοι που θα ερχότανε για σεργιάνι.

Πήγαν εκεί όλα τα Μαύρα Χώματα, εκτός από τον γαμπρό, ο οποίος εκείνο το απόγευμα θα άρχιζε την κούρα του ψαρόλαδου για τους κοιλόπονους. Το πρώτο ποτήρι «στην υγεία» της Κατερίνας το σήκωσε ο πρώτος των συμπεθερών, ο Γεράσιμος Μπούμπας, ο οποίος είπε εκείνο το βράδυ εκατόν ένα τραγούδια. Εκατό που ήταν δικά του και ένα απ' αυτά που τραγουδιότανε στη Γορίτσα.

Δώσε στο γιο σου όνομα βλάχου!

Η είδηση ότι πέθανε και ο τρίτος γιος του Ριζά Κέρπι, χτύπησε κατακέφαλα τη Γορίτσα. Οι άνθρωποι τρομαγμένοι ρωτούσαν «Από τι;» και όταν άκουγαν πως απλά σταμάτησε να αναπνέει, τρόμαζαν ακόμα περισσότερο. Έφαγε με μεγάλη όρεξη ένα τσανάκι με ζεστή παπάρα, αγκάλιασε τη μητέρα λέγοντάς της «Σ' αγαπώ πολύ» και έπεσε να κοιμηθεί, σκεπασμένος με τη βελέντζα που είχαν αγοράσει από τους Βλάχους στα Μαύρα Χώματα, χωρίς να γνωρίζει ότι μετά από μια ώρα θα σταματούσε να αναπνέει. Η μητέρα του πήγε να ιδεί αν το είχε πάρει ο ύπνος. Τα λόγια του «Σ' αγαπώ πολύ», που της είπε για πρώτη φορά, την είχαν βάλει σε υποψίες. Κι όταν τον είδε ότι είχε κρυσώσει για πάντα, έβαλε τα ουρλιαχτά.

Ο ήρεμος θάνατος του τρίτου Γκεζίμ ήταν πιο φρικιαστικός από τους δυο πρώτους θορυβώδεις θανάτους. Τα τρία αγόρια είχαν το ίδιο όνομα, Γκεζίμ, κι οι άνθρωποι για να τα ξεχωρίζουν ή για να ενθυμούνται τον θάνατό τους πιο εύκολα, έλεγαν ο δεύτερος Γκεζίμ, ο τρίτος Γκεζίμ. Οι γονείς του, τον πρώτο τους γιο τον είχαν ονομάσει Γκεζίμ και, μετά τον θάνατό του, για να τον κρατήσουν στη ζωή, πιάστηκαν από το όνομα. Ήταν σαν παρηγοριά και σαν ελπίδα αν ο δεύτερος γιος θα έπαιρνε το ίδιο όνομα. Παρηγοριά για εκείνον που είχε φύγει και ελπίδα για εκείνον που τον αντικαθιστούσε. Γιατί, ό,τι γίνεται δεν ξαναγίνεται, αλλά το πνεύμα του πρώτου Γκεζίμ θα βοηθούσε να μην χαθεί το πνεύμα του δεύτερου Γκεζίμ. Υπήρχαν και κάποιοι που στην κηδεία του δεύτερου Γκεζίμ είπαν ότι ήταν λάθος η επανάληψη του ονόματος, γιατί έτσι μεταφέρεται η καταραμένη τύχη του πρώτου. Αλλά ο Ριζά Κέρπι

δεν κουνήθηκε ρούπι από την πεποίθησή του ότι αν δεν επαναλάμβανε το όνομα του πρώτου γιου, που τόσο πολύ τον αγαπούσε, θα ένιωθε τεράστιο κενό στην ψυχή. Όπως το κενό μιας στείρας γυναίκας. Κι όπως ένα έρημο σπίτι.

Ο πρώτος Γκεζίμ γεννήθηκε κατάλευκος σαν ένα κομμάτι τυρί και πέθανε δυο-τρία χρόνια αργότερα, πέφτοντας στο πηγάδι της αυλής. Λέγανε τότε πως τον θάνατο τον αναζητούσε ο ίδιος γιατί δεν άφηγε λιθάρι απανωτό. Μια φορά τον είδαν να πνίγει ένα φίδι και μια άλλη να προσπαθεί να κόψει το λαρύγγι του με το ψαλίδι που του είχαν κάνει περιτομή. Από τότε έκαναν το παν για να τον εμποδίσουν να φύγει από τον κόσμο τούτο. Αλλά το κακό, όταν είναι να γίνει, έρχεται απ' εκεί που δεν το περιμένεις. Του ήρθε από το πηγάδι του σπιτιού, που το είχαν ανοίξει στο μακρινότερο σημείο της αυλής, πριν από μερικά χρόνια, βαθύ και με ξερολίθι. Το στόμιο εξείχε τρεις σπιθαμές πάνω από το έδαφος, όσο ακριβώς ήταν και ο πρώτος Γκεζίμ όταν πνίγηκε. Είχε κλείσει τον τρίτο χρόνο της ηλικίας του και καθώς τριγυρνούσε γύρω από το στόμιο του πηγαδιού, βάλθηκε να ιδεί τι γίνεται εκεί μέσα, αλλά τον εμπόδιζε το ξύλινο καπάκι, που οι γονείς του δεν λησμονούσαν ποτέ να το βάλουν. Είναι αλήθεια ότι κάποιες φορές το ξεχνούσαν ανοιχτό, αλλά από την ημέρα που ο μικρός έκανε μια παράξενη δήλωση λες και ήταν σοφός γέρος, φρόντισαν να το κλείνουν πάντοτε.

– Ω, δεν είμαι καλά, είπε ένα βράδυ, σφίγγοντας το κεφάλι του με τα δυο χέρια, νομίζω ότι θα πεθάνω.

Η μάνα του έδωσε κάνα δυο μπατσούλες στον ποπό του, ενώ ο πατέρας, αν και ένιωσε ρίγη απ' αυτό που άκουσε, έβαλε τα γέλια, όπως γελούν οι Λιάμπηδες όταν βλέπουν με περηφάνια τα παιδιά τους να μεγαλώνουν πιο σοφά και πιο νωρίς από τους ίδιους. Κι όμως, από τότε, δεν παρέλει-

ψε κανένα βράδυ να περάσει από το κρεβατάκι του για να ιδεί αν αναπνέει. Ο φόβος για έναν πιθανό θάνατο τον είχε επισκεφθεί νωρίτερα, αλλά από εκείνο το βράδυ, μετά την παράξενη δήλωση λες και ήταν σοφός γέρος, του έγινε καθημερινός εφιάλτης. Για να μπορέσει να διώξει τον εφιάλτη, ο Ριζά Κέρπι τον πήγε στον γιατρό και έλαβε τη διαβεβαίωση ότι ο γιος του θα ζήσει και θα πατήσει τα εκατό.

Ωστόσο, άρχισε να υψώνει το τείχος στο στόμιο του πηγαδιού, τουλάχιστον και μια σπιθαμή ακόμα, γιατί είχε διαπιστώσει ότι ο μικρός το είχε βάλει στο μάτι. Το γυρόφερνε γεμάτος περιέργεια. Κι ο πατέρας του, που ήξερε ότι δεν άφηνε λιθάρι απανωτό, αλλιώς την ερμήνευσε εκείνη την περιέργεια, ως ασυγκράτητη επιθυμία να πηδήξει στο νερό. Ίσως να ήταν αυτό ακριβώς που έφερε και το δυστύχημα. Και που τον έκανε τον Ριζά Κέρπι να αισθάνεται ένοχος μέχρι τη στιγμή που έκλεισε τα μάτια του. Την ημέρα που τελείωσε το τείχος στο στόμιο, πήρε τον γιο του και τον ανέβασε ο ίδιος στο τείχος λες και ήθελε να του σβήσει μια για πάντα την περιέργεια. Εκείνη τη στιγμή κάποιος του φώναξε. Γύρισε να αποκριθεί και το παιδί το ξέχασε πάνω στο τείχος. Το θυμήθηκε μόνον όταν άκουσε έναν θόρυβο όπως ακριβώς ο θόρυβος μιας μεγάλης πέτρας που πέφτει στο νερό. Ο μικρός Γκεζίμ ίσως να είχε πεθάνει πριν πέσει στο νερό, αλλά τούτο δεν αρκούσε να ηρεμήσει έναν πατέρα, που δεν είχε καμιά αμφιβολία ότι είχε ανοίξει το κιβούρι του γιου του με τα χέρια του.

Μια κάποια παρηγοριά ένωσε την ημέρα που ήρθε στη ζωή ο δεύτερος Γκεζίμ, γιατί το θεώρησε ως επιστροφή του πρώτου Γκεζίμ. Τούτο συνέβη δεκαοχτώ μήνες μετά τον θάνατο του πρώτου, όταν είχε αρχίσει ο πόλεμος και στον ουρανό της Γορίτσας εμφανίστηκαν τα πρώτα μαύρα αεροπλάνα. Τον ερχομό του δεύτερου Γκεζίμ υπό τέτοιες συν-

θήκες δεν τον είδαν με καλό μάτι οι Γοριτσάρηδες που είπαν «βρήκαν κι αυτοί καιρό να κάνουν παιδί!» Ειρωνεύτηκαν και τον Ριζά, που πριν προλάβει να κλάψει το πρώτο, έβαλε μπρος για το δεύτερο. Αλλά ο δύστυχος πατέρας έκανε πως δεν άκουγε και σαν να ήθελε να δικαιολογήσει τη βιασύνη του, σε στενό κύκλο εξομολογήθηκε ένα όνειρο, που έβλεπε συχνά για τον πρώτο Γκεζίμ. Ότι βουτηγμένος ως το λαιμό στο νερό, τον παρακαλούσε να τον πάρει στο σπίτι κι ότι απ' εδώ και μπρος θα ήταν φρόνιμο παιδί.

Τον ερχομό του δεύτερου Γκεζίμ τον βίωσε ως ανάδυση από το νερό του πρώτου Γκεζίμ. Όσο για το όνομα, δεν είχε κανέναν ενδιασμό, γιατί από τότε που κλώτσαγε την κοιλιά της μάνας του, εκείνος έλεγε πάντα «Αντεξε και λίγο, Γκεζίμ του μπαμπά». Αυτό το κλότσημα, από την κοιλιά της μάνας, τον φόβισε και τον έκανε να σκεφτεί ότι κι αυτός δεν θα άφηνε λιθάρι απανωτό όπως ο πρώτος, αλλά πολύ γρήγορα πείστηκε ότι μάταια φοβήθηκε. Ο δεύτερος Γκεζίμ ήταν φρόνιμος και ο πατέρας δεν είχε πια αμφιβολία ούτε για τον ερχομό του πρώτου Γκεζίμ ούτε για την υποσχέσή του. Ο δεύτερος ήταν κι αυτός κατάλευκος σαν τυρί, αλλά σε αντίθεση με τον αδερφό του, δεν έδωσε κανένα σημάδι ότι δεν θα άφηνε λιθάρι απανωτό. Ήταν φρόνιμος. Τόσο φρόνιμος που οι γονείς του φοβήθηκαν μήπως στις φλέβες του δεν κυλάει λιάμπικο αίμα. Τον άφηναν σε ένα σημείο και ύστερα από ώρες, εκεί τον ξαναβρίσκανε, λες και είχε βγάλει ρίζες. Όταν περπάτησε και μπορούσε να πατήσει την αυλή από τη μια άκρη ως την άλλη, δεν είδαν καμιά τάση να τα κάνει όλα άνω κάτω, αντίθετα, φυλαγότανε μην λερωθεί, έπαιζε πιο πολύ με τα κορίτσια, του αρέσανε τα λουλούδια, μιλούσε με τα χελιδόνια, που είχαν χτίσει τη φωλιά τους κάτω από το γείσο της εξώπορτας,

κοιτούσε τις κότες αν έκαναν το αυγό τους. Αλλά έτρεμε τις σαύρες.

Μολονότι πολλές φορές νοσταλγούσε την κινητικότητα του πρώτου Γκεζίμ, ο Ριζά Κέρπι βρήκε μια κάποια ηρεμία με την αδράνεια του δεύτερου, που ήταν ξένη προς τον εκρηκτικό λιάμπικο τύπο. Το μεράκι του ήταν να τον κάνει λίγο πιο εύστροφο, για να μπορέσει να νικήσει την αδράνεια. Για να είχε, έστω θαμπά, κάτι από τον πρώτο Γκεζίμ. Όχι να μοιάζουν σαν δυο σταγόνες νερό, αλλά να ήταν τουλάχιστον ένα ξεθωριασμένο αντίγραφο του πρώτου. Για να το πετύχει τούτο, μετά το δεύτερο έτος, άρχισε να ασχολείται πιο πολύ μαζί του. Τρέχανε και οι δυο γύρω από το σπίτι για να πιάσουν πεταλούδες, τον έμαθε να στέκεται στο σαμάρι του γάιδαρου, τον φόβιζε καμιά φορά, πρόσεξε μην σου φάει η σαύρα το σκουληκάκι σου, κρυβότανε πίσω από τις θημωνιές του χορταριού και παίζανε τον πόλεμο, σκαρφάλωναν στα δέντρα, έστηναν παγίδες για κοτσύφια και σκότωσαν με τη σφεντόνα μια διμοιρία με πουλιά. Η σφεντόνα έγινε το πιο αγαπητό παιχνίδι για τον δεύτερο Γκεζίμ, γιατί μπορούσε να παραμείνει όλη την ημέρα στον ήλιο, ελπίζοντας να ρίξει από τον ουρανό κανέναν κοκκινολαίμη, χωρίς τη βοήθεια του πατέρα. Δεν το κατόρθωσε ποτέ, γιατί αντί για τον κοκκινολαίμη, από τον ουρανό κατέβηκε ο ίδιος ο θάνατός του. Με τη μορφή μεταλλικού θραύσματος, που είχε ξεπεταχτεί από την κοιλιά ενός μαύρου αεροπλάνου. Απ' αυτά που εμφανίζονταν συχνά πάνω από τον ουρανό της Γορίτσας. Και δεν ήταν ούτε τριών χρονών.

Αν ο θάνατος του πρώτου Γκεζίμ ήταν τυχαίος, του δεύτερου θεωρήθηκε αναγκαιότητα. Για τον πρώτο είπαν «έτυχε και έγινε», ενώ για τον δεύτερο δεν αρκέστηκαν στο «έπρεπε να συμβεί». Ότι έπρεπε, δεν υπήρχε αμφιβολία.

Η αμφιβολία περιστρεφόταν γύρω από τις σκιές που άφηνε ένας απαραίτητος θάνατος. Όλη η Γορίτσα έβραζε από τις έντονες συζητήσεις για την αιτία που κόπηκε το νήμα της ζωής του δεύτερου Γκεζίμ. Και οι αιτίες ήταν τρεις: η τιμωρία για τον άκρατο ερωτισμό του Ριζά Κέρπι, η υποψία ότι ο τόπος στον οποίο χτίσανε τα σπίτια οι Λιάμπηδες ήταν καταραμένος και τρίτη η ανώφελη ως ανεπίτρεπτη επανάληψη του ίδιου ονόματος. Από τις τρεις αιτίες, η τρίτη επικράτησε ως η πιο επικίνδυνη, γιατί με την επανάληψη του ονόματος, μεταφερόταν στον δεύτερο η τύχη του πρώτου. Αν προκληθεί αυτό που λέμε τυχαίο, μπορεί να μετατραπεί σε αναγκαιότητα. Κι ήταν φανερό ότι όσον καιρό ο δύστυχος πατέρας θα είχε κόλλημα με το όνομα Γκεζίμ, δεν θα του ζούσαν τα παιδιά. Του το είπαν σταράτα, αν θα έκανε άλλο αγόρι, έπρεπε δίχως άλλο να ξεχάσει το αγαπημένο του όνομα, αλλά έπεσαν πάνω στο λιάμπικο πείσμα που για τους Γοριτσάρηδες ήταν σα να χτυπούσες το κεφάλι στον τοίχο.

– Όχι δυο, αλλά δώδεκα παιδιά να κάνω, δήλωσε ο πληγωμένος πατέρας, όλα θα τα ονομάσω Γκεζίμ.

Στην κηδεία του τρίτου Γκεζίμ ήρθαν τόσο πολλοί για παρηγοριά, που το χώμα της αυλής πατήθηκε τόσο, όσο δεν είχε πατηθεί επί τριάντα χρόνια. Ήρθαν από τα γύρω χωριά, κατέφθασαν φίλοι και συγγενείς από το Κουρβελέσι, Βλάχοι από τα Μαύρα Χώματα, ενώ από τους Γοριτσάρηδες δεν είχε μείνει κανείς στο σπίτι του. Συνήθως, στις κηδείες πήγαιναν όλοι για παρηγοριά. Στους γάμους μπορεί να μην πήγαιναν όλοι, αλλά από τις κηδείες δεν έλειπε κανείς. Γιατί η χαρά είναι ελαφριά και δεν χρειάζονται πολλοί ώμοι να την κρατήσουν, ενώ ο θάνατος είναι βαρύς, γι' αυτό και δεν έπρεπε να βαρύνει μόνον έναν ώμο. Τόσο το περισσότερο σε περιπτώσεις όπως τούτη, που το κακό τιμωρούσε

μια οικογένεια, οδηγώντας την στα ορθόδοξα μνήματα του χωριού, για να ανοίξει το τρίτο μνήμα.

Μετά από τις δύο πρώτες δυστυχίες ήταν σαν να ξεπεράστηκε το κακό για τον Ριζά Κέρπι, γιατί ο τρίτος Γκεζίμ μεγάλωσε σαν ένα παιδί υγιέστατο και ροδομάγουλο. Είχε πάρει κάτι από τον περιπετειώδη τύπο του πρώτου, κάτι από την ωριμότητα του δεύτερου και πολύ υγεία από τους δύο μαζί. Χειμώνα καλοκαίρι το μάγουλό του ήταν σαν κόκκινο μήλο. Ο πατέρας του, αν εξαιρέσεις τις στιγμές που έλεγχε την αναπνοή του, πράγμα που το έκανε χωρίς να πάρει είδηση κανείς άλλος, δεν του είχε αφιερώσει κάποια ιδιαίτερη φροντίδα. Είχε πειστεί πια ότι όσο περισσότερο φροντίζει κανείς, τόσο πιο ντελικάτο γίνεται το νήμα που κρατάει τη ζωή των ανθρώπων. Ήταν φανερό ότι η κρίση του πάνω στα πράγματα είχε πάθει μια κάποια αλλοίωση. Σε όσους τον ρωτούσαν για την υγεία του τρίτου Γκεζίμ, εκείνος απαντούσε χωρίς περιττολογίες:

– Αν είναι δικός μου, θα μείνει, αν δεν είναι, θα βρει τον δρόμο των άλλων αδελφιών του...

Τον δρόμο αυτό, ο τρίτος Γκεζίμ τον πήρε όταν έγινε τεσσάρων ετών, γι' αυτό και μέχρι τη μοιραία στιγμή το χωριό ήλπιζε ότι επιτέλους ο Ριζά Κέρπι το ξεπέρασε το μεγάλο κακό. Αλλά διαψεύστηκαν. Ο τρίτος έζησε κάτι παραπάνω και είχε μάγουλα σαν το κόκκινο μήλο. Η παράταση της ζωής, έστω και λίγους μήνες, καθώς κι εκείνο το ροδοκοκκίνισμα του μάγουλου μπορεί να ήταν αρκετά, αλλά όταν είδαν ότι δεν ήταν το παν, οι υποψίες ξεχύθηκαν από παντού. Ο τρίτος Γκεζίμ έφυγε σα να ήθελε να πει πως άλλο είναι το παν για τη διακοπή ή την παράταση της ζωής, πράγμα που οι συγχωριανοί έσπευσαν να το ανακαλύψουν μόλις ο θάνατος χτύπησε κατακέφαλα τη Γορίτσα. Καμιά φορά ο κλονισμός της ελπίδας είναι βαρύτερος κι από τον

ίδιο τον θάνατο. Με την προσπάθεια που έκαναν να βρουν τα βαθύτερα αίτια, που ανάγκασαν τον Ριζά Κέρπι να ανοίξει την πόρτα του για τρίτη φορά στον θάνατο, ήταν σα να ήθελαν να κρατήσουν ζωντανή την ελπίδα. Αφού αναρωτήθηκαν «από τι;» και έμαθαν ότι ο τρίτος Γκεζίμ απλά δεν πήρε ανάσα, μια ώρα αφού έπεσε να κοιμηθεί, φυσικό ήταν να ξεμυτίσει η άλλη ερώτηση «γιατί;» «Γιατί του Ριζά Κέρπι δεν του ζούσαν τα παιδιά;» Και, «τι έπρεπε να κάνει για να του ζήσουν;»

Η ερώτηση αυτή είχε ριζώσει με τον θάνατο του δεύτερου Γκεζίμ, ενώ τώρα με τον θάνατο του τρίτου, είχε βγάλει φύλλα. Όλο το φταίξιμο έπεφτε στον πεισματάρη πατέρα, που είχε σκαλώσει στο ίδιο όνομα της θρησκείας του σαν το σκαθάρι στην καβαλίνα. Ήταν φανερό ότι τα παιδιά δεν θα του ζούσαν όσο εκείνος επέμενε να παραμένει σκλάβος στο όνομα Γκεζίμ με τη μουσουλμανική του χροιά. Η κατάρα του ονόματος θα τον ακολουθούσε μέχρι να παραιτηθεί όχι μόνο από αυτό το όνομα, αλλά από όλα τα ονόματα που είχαν την ίδια ή και εντονότερη μουσουλμανική χροιά απ' αυτό. Τα ονόματα είναι ίδια, αφού ανήκουν σε μια θρησκεία, αλλά η ζωή μπορούσε να αλλάξει δρόμο, αν άλλαζε η σκεπή της θρησκείας. Τούτη η σκέψη ήταν η ευρύτερη και η διαυγέστερη που έγινε τη μαύρη εκείνη μέρα, γι' αυτό και βιάζονταν να παρηγορήσουν τον Ριζά Κέρπι σα να βιάζονταν να του προσφέρουν ένα τσιγκέλι να πιαστεί. Ένα τσιγκέλι απ' το οποίο θα πιανότανε η ζωή των επόμενων τέκνων για να μην έχουν την ίδια τύχη με τα προηγούμενα. Και δεν πήγαν μόνο Γοριτσάρηδες και φίλοι από τα γύρω χωριά, αλλά και Βλάχοι από τα Μαύρα Χώματα, που για τη Γορίτσα ήταν κάτι σαν ξένο σώμα.

Την ημέρα της κηδείας ψιλόβρεχε. Μια φθινοπωρινή βροχούλα ήσυχη σαν ψίθυρος θανάτου. Νότιζε τους φρά-

χτες, τις αυλές, τους δρόμους, τις σκεπές και με ελαφρά βηματάκια προχωρούσε προς τα Μαύρα Χώματα. Ήταν ένας ήρεμος καιρός, και οι άνθρωποι τον κουβαλούσαν στους ώμους όπως το χώμα που θα σκέπαζε την άλλη μέρα τον τρίτο Γκεζίμ. Όλοι όσοι κατέφθαναν για παρηγοριά, είχαν κυρτούς τους ώμους, λες και τους βάραινε το αυριανό χώμα και ο ψίθυρος της ήρεμης βροχής. Τους ανασήκωναν κάπως όταν έμπαιναν στην αυλή κι ακόμα περισσότερο όταν έμπαιναν στο σπίτι, σαν να ήθελαν να αφήσουν έξω από το κατώφλι εκείνο που είχε συμβεί και να πάρουν μέσα εκείνο που ήθελαν να συμβεί.

Για την υποδοχή των ανθρώπων είχαν προετοιμάσει δύο δωμάτια, ένα για τις γυναίκες και ένα για τους άντρες. Οι άντρες παρηγορούσαν, ενώ οι γυναίκες έκλαιγαν. Για να μοιρολογήσει είχε φτάσει επί τούτου η καλύτερη μοιρολογίστρα όλου του Κουρβελεσιού. Στις δυο πρώτες κηδείες δεν είχε έρθει, ενώ στην τρίτη ήρθε απρόσκλητη.

– Θα πήγαινα, είπε αργότερα, ακόμα κι αν ήξερα ότι θα με πάρουν με τις πέτρες.

Ήταν περασμένης ηλικίας, με μάτια ξεραμένα από τα πολλά δάκρυα που είχε χύσει. Ήταν γνωστό ότι καμιά μοιρολογίστρα δεν κλαίει από καρδιάς, αλλά για τούτη ορκίζονταν ότι το μοιρολόι δεν το βγάζει από το μυαλό, αλλά από την ψυχή. Δεν μπορούσε να βγάλει δάκρυ αν τον θάνατο του άλλου δεν θα τον βίωνε ως δικό της θάνατο.

Το μοιρολόι το άρχισε με το που μπήκε στην αυλή, με τα χέρια ανασηκωμένα λες και κράταγε ακέριο τον συννεφιασμένο ουρανό εκείνου του Νοέμβρη. Μοιρολογούσε όμορφα, με φωνή βαθιά και καμπανιστή, που δεν σε άφηνε να κατεβάσεις το κεφάλι, αλλά να το κρατάς ψηλά. Να μην φαίνεσαι ηττημένος μπροστά στον θάνατο, αλλά να στέκεσαι με αξιοπρέπεια. Όταν διηγούνταν τα κατορθώ-

ματα του τρίτου Γκεζίμ ήταν σαν να μετρούσε τα βόλια που είχε δεχτεί ένα γενναίο παλικάρι στον πόλεμο. Στη Γορίτσα λέγανε ότι οι Λιάμπηδες έπαιρναν μοιρολογίστρες να κλάψουν τους νεκρούς τους, γιατί έτσι νικούσαν πιο εύκολα τον θάνατο. Οι μοιρολογίστρες ήξεραν πώς να κλάψουν ώστε οι άλλοι να μάθουν πώς πρέπει να ζήσουν. Τον ίδιο συμβολισμό είχαν και τα λόγια των αντρών στο άλλο δωμάτιο. Ήταν τέτοια που συγκρατούσαν το κλάμα βαθιά μέσα τους. Για να μην δείχνουν τη θλίψη, αλλιώς τραυματιζόταν εκείνο που ήταν το ακριβότερο στους άντρες: η λεβεντιά.

Το δωμάτιο των αντρών ήταν μεγαλύτερο απ' αυτό των γυναικών. Και πιο αδειανό. Το κενό το γέμιζε ο καπνός από τα τσιγάρα και οι στεναγμοί της παρηγοριάς. Το θαμπό φως που έμπαινε από τον διάδρομο μεταξύ των δύο δωματίων, έκανε ακόμα πιο θαμπή κι απόκοσμη την εικόνα των αντρών. Κάθονταν γύρω γύρω σταυροπόδι, πάνω σε λασπωμένο κιλίμι με μαύρα κρόσσια. Στην κορφή καθόταν ο Ριζά Κέρπι σαν ναυαγός σε μια θάλασσα πίκρας. Και που δεν πίστευε ότι του είχε πετάξει από τα χέρια και ο τρίτος Γκεζίμ. Οι άντρες προχωρούσαν στο δωμάτιο τινάζοντας από τους ώμους τις λίγες στάλες του ψιλόβροχου, ύστερα χαιρετούσαν τον Ριζά, του άπλωναν την ταμπακέρα με τον καπνό και βγαίνανε για να κάνουν τόπο στους άλλους που περίμεναν στην αυλή. Ο Ριζά Κέρπι με τα αδέρφια του και έναν ξάδερφο από το Κουρβελέσι, δεν κουνιόνταν από τη θέση τους. Ο ξάδερφος κράταγε όλο το βάρος της δύσκολης περιστασης. Είχε φρύδια βαριά σαν τα λόγια που έλεγε στον νοικοκύρη του σπιτιού για να κρατηθεί και να μην τον πάρει από κάτω η θλίψη. Έλεγε πολλά, αλλά πάντα τον βασάνιζε ένα άγχος, λες και δεν είχε βρει ακόμα τη μαγική λέξη. Τη λέξη που θα έσωζε τον Ριζά

από τα νύχια της πίκρας, και την αναζητούσε τόσο στον εαυτό του όσο και στους άλλους που μπαινόβγαιναν στο δωμάτιο. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, όμως, όλοι όσοι μπαινόβγαιναν έλεγαν τα συνηθισμένα λόγια, που λένε στις κηδείες.

Οι άνθρωποι ήταν σαν καθηλωμένοι εντός των ορίων. Έλεγαν λόγια που επαναλαμβάνονταν από γενιά σε γενιά και πιο πολύ ενδιαφέρονταν να μην βγουν από τον κανόνα, παρά να αποσπάσουν τον Ριζά Κέρπι από τα νύχια της πίκρας. Απ' αυτούς περίμενε ο βαρύς άντρας να πουν εκείνη τη λέξη που δεν είχε ειπωθεί ακόμα αν και είχαν περάσει τα μεσάνυχτα. Μιλώντας συνέχεια ήταν σάμπως προσπαθούσε να τους βγάλει οριστικά από τον κανόνα. Γιατί μια τέτοια έξοδος από τον κανόνα θα μπορούσε να ελαφρύνει τον πόνο του Ριζά.

Ήλπιζε ότι τώρα ακριβώς, τα μεσάνυχτα, θα πέσει σαν από τον ουρανό εκείνη η λέξη. Στο δωμάτιο των αντρών μπήκε μια μεγάλη παρέα Βλάχων από τα Μαύρα Χώματα. Ήταν πιο βρεγμένοι από τους άλλους. Φορούσαν σκούρα μάλλινα ρούχα όπως όλοι οι παρήλικες Βλάχοι και μοιάζανε με μαύρη αποστολή, κουρασμένη από τον δρόμο και συντετριμμένη από τη λύπη. Η πίκρα ήταν φανερή στα πρόσωπά τους γιατί κυλούσε σαν βροχή στις ρυτίδες τους. Και μόνον απ' αυτό, ο βαρύς άντρας τους είδε ως έξοδο από τον κανόνα. Οι Βλάχοι από τα Μαύρα Χώματα ήταν διψασμένοι να βγουν από τα όρια και με μια τάση προς τις λέξεις που πηγάζανε από την καρδιά, παρά από το μυαλό.

Άνοιξε κιάλας η κορφή τουωματίου, γιατί οι μακρινοί και κουρασμένοι φίλοι τιμούνται πιο πολύ. Κι ήταν η πρώτη φορά που κατέφθαναν τόσοι πολλοί Βλάχοι για θάνατο στη Γορίτσα. Οι σχέσεις των Βλάχων με τους Γοριτσάρηδες ήταν σχεδόν ανύπαρκτες. Δύσκολο να επι-

κοινωνήσουν αυτοί που κατοικούν προσωρινά στους πρόποδες του βουνού με εκείνους που κατοικούν μόνιμα σε ύψωμα πάνω από τον κάμπο. Που ήταν ντόπιοι, χωρίς να έχουν τόπο και έλεγαν ξένους τους ντόπιους. Σε τέτοιες περιπτώσεις, όμως, αυτά δεν ισχύανε.

Όταν τον συνάντησαν, ο Ριζά ήταν σαν να έβλεπε σ' αυτούς τον λόγο για να συνεχίσει να ζει. Ενώ αυτοί τον έβλεπαν ως άτομο που πρέπει να του δώσουν χείρα βοήθειας, για να μην καταρρεύσει. Στηρίχτηκε στον καθένα απ' αυτούς, αλλά πιο πολύ σαν να αφέθηκε σ' αυτόν που έμοιαζε να' ναι ο πρώτος τους, ο μόνος που κρατούσε το καπέλο στραβά. Τούτος, όταν μιλούσε ήταν σα να άνοιγε το στήθος και σου πρόσφερε την καρδιά. Σ' αυτόν μπορούσες να διακρίνεις αμέσως την πίκρα, αλλά και τη σκανδάλη που έπρεπε να τραβήξεις για να σκοτώσεις την πίκρα. Το χέρι του, εκτός από τον Ριζά, το κράτησε στις παλάμες του αρκετά και ο βαρύς άντρας. Γιατί του φάνηκε πως, περισσότερο από τον καθένα, ήταν σαν να έφερε έναν φρέσκο αέρα στο σκοτεινό δωμάτιο της παρηγοριάς. Έναν αέρα που έφερε σε δύσκολη θέση τον θάνατο, ενώ τη ζωή την έκανε να ζητάει ξανά εκείνο που είχε χάσει. Και που ο νοικοκύρης του σπιτιού είδε τον εαυτό του λιγότερο πικραμένο και τον βαρύ άντρα να ελπίζει σε κείνο που αναζητούσε όλο το βράδυ. Στη λέξη που θα έπεφτε από τον ουρανό. Και την είπε ο πρώτος των Βλάχων, που ήρθαν από τα Μαύρα Χώματα, ο μόνος που φορούσε στραβά το καπέλο, την ώρα που σηκώθηκαν να φύγουν.

– Να κάνεις άλλο, ακόμα κι αν πιστεύεις ότι ο θεός θα σου το πάρει κι αυτό, είπε, κοιτάζοντας επίμονα τον Ριζά Κέρπι. Αν αυτός σε πολεμάει με πέτρες, εσύ χαστούκισέ τον. Μην τα φοβάσαι τα παιδιά, γιατί μεγαλώνουν μόνα τους. Να, εμείς οι Βλάχοι έχομε από ένα κοπάδι. Και διά-

λεξε ένα άλλο όνομα, γιατί ονόματα είναι τόσα να φάνε και τα σκυλιά.

Ο βαρύς άντρας τον συνόδεψε μέχρι την εξώπορτα. Και παρέμεινε εκεί μέχρι που η αποστολή από τα Μαύρα Χώματα να μπει ξανά στον δρόμο, σαν μια ενιαία ύπαρξη που ανανεώνει μονίμως την αιωνιότητα κάτω από το ψιλόβροχο. Όταν ξαναμπήκε στο δωμάτιο, είπε στον νοικοκύρη του σπιτιού:

– Το είπαν εκείνοι, πριν το πω εγώ. Κάνε άλλο γιο Ριζά. Και δώσε του όνομα Βλάχου, γιατί αυτοί δεν πεθαίνουν ποτέ.

Κεφάλαιο 3

Όταν επέστρεψε από τα Τίρανα, Μάρτιο του 1969, με το Πιστοποιητικό στην τσέπη, που βεβαίωνε ότι αυτός, ο Σωκράτης Μπούμπας, ήταν πια ειδικός της τεχνητής γονιμοποίησης ζώων, δεν μπορούσε να κρύψει μια έντονη εσωτερική ανάγκη του να ιδεί και προπαντός να αγγίξει την Κατερίνα. Ήταν σχεδόν δεκαεννιά χρονών, είχε απαλλαχτεί από τη στρατιωτική του θητεία χάρη σε μια ιατρική γνωμάτευση που την εξασφάλισε με μέσον για κάποια παλαιά εντερίτιδα, η οποία είχε θεραπευτεί χρόνια πριν με ψαρόλαδο.

Από τότε που κατοικούσαν στα Μαύρα Χώματα, ήταν ο αρραβωνιαστικός της Κατερίνας, αλλά ποτέ μέχρι τότε δεν την είχε αγγίξει. Τον έπαιρνε ο πόνος για τη μάνα, τον πατέρα, τη γιαγιά, τις αδερφές, τα ξαδέρφια και τις ξαδέρφες, για τον Βέλιο, το σκύλο τους, αλλά στους έξι μήνες του φροντιστηρίου στον λόφο της Κάμζας, είχε ανακαλύψει ότι πιο πολύ καιγόταν για την Κατερίνα. Ήταν μια φλόγα η οποία θα έσβηνε μόνον αν την έβλεπε και προπαντός αν την άγγιζε. Μέχρι τότε την έκρυβε καλά μέσα στα σκοτάδια του γιατί ήταν ντροπή για ένα παιδί Βλάχου, μεγαλωμένο στο βουνό, να πέσει τόσο χαμηλά ώστε να δείχνει

ότι υποφέρει για μια γυναίκα. Ακόμα κι αν η γυναίκα αυτή ήταν η ίδια η αρραβωνιαστικιά του από τότε που ήταν και οι δυο στην κούνια.

Ωστόσο, στους έξι μήνες που έζησε στα Τίρανα είχε χαλαρώσει αρκετά, αλλά τον παρηγορούσε το γεγονός ότι αυτό το γνώριζε μόνον ο ίδιος και ένας φίλος του στο φροντιστήριο, ο Κοσμάς από το Ροσκοβέτσι. Το Ροσκοβέτσι έπεφτε πολύ μακριά από τα Μαύρα Χώματα κι έτσι δεν υπήρχε φόβος να μάθει κανείς εκεί κάτω για τη χαλάρωση του Σωκράτη. Όταν γύρισε στην αχυρένια καλύβα, όσες φορές θυμόταν εκείνη τη χαλάρωση ένοιωθε σαν άπλυτος πατσάς. Από την άλλη, δεν μπορούσε να μην λάβει υπόψη ότι χωρίς εκείνη την εμπειρία των Τιράνων δεν θα καιγόταν τώρα από τη σιχαμερή ανυπομονησία να ιδεί και να αγγίξει την Κατερίνα.

Στα Τίρανα είχε φτάσει ένα απόγευμα με ωτοστόπ. Κοιμήθηκε στο ξενοδοχείο «Βιόσα», κάπου στο κέντρο της Πρωτεύουσας και την άλλη μέρα εγγράφηκε στο φροντιστήριο για την τεχνητή γονιμοποίηση στα ζώα, το οποίο θα παρακολουθούσε για έξι μήνες. Το κτίριο στο οποίο στεγαζόταν το φροντιστήριο, μαζί και ο κοιτώνας, ήταν στο ψηλότερο σημείο του λόφου της Κάμζα. Ένας ιταλικός στρατώνας από την εποχή του πολέμου, παλιός, ψηλός και με φθαρμένους και ετοιμόρροπους από τις βροχές σουβάδες. Του Σωκράτη, όμως, του είχε φανεί σωστό παλάτι σε σύγκριση με τις αχυρένιες καλύβες της Γορίτσας.

Στο φροντιστήριο συμμετείχαν είκοσι νεαρά παιδιά απ' όλα τα διαμερίσματα της χώρας, τα οποία θα ταχτοποιούνταν σε δυο μεγάλα δωμάτια, από πέντε κουκέτες το καθένα σαν τα στρατιωτικά κρεβάτια. Αυτός έπιασε το πάνω κρεβάτι, γιατί στο κάτω ένοιωθε αγκούσα και δεν έβλεπε το βουνό. Από το πάνω, μπορούσε να το ιδεί έστω και

μέσα από ένα στενό παράθυρο με λερωμένα τζάμια και ιστούς αράχνης που κρέμονταν σαν τσαντίλες τυριού. Από τη μέρα που αναχώρησε από το σπίτι του, το βουνό και το δάσος τα αναζητούσε παντού σαν δυο φίλους που δεν μπορούσε να ζήσει μακριά τους. Στον κάμπο ένιωθε χωρίς ρίζες και ανάλαφρος, ενώ στο βουνό σαν να αποκτούσε ξανά το βάρος που είχε χάσει. Η ψυχική του σχέση με το βουνό είχε πέσει στην αντίληψη και του Κοσμά, που κοιμότανε στο κάτω κρεβάτι και που αργότερα έγιναν φίλοι.

– Πώς είσαι έτσι εσύ; του είπε μια από τις πρώτες μέρες.

- Πώς είμαι; απόρεσε ο Σωκράτης.
- Σαν βουνίσσιος λύκος είσαι...
- Είναι κακό να είσαι βουνίσσιος λύκος;
- Όχι, δεν είναι, αλλά εγώ θα σε αλλάξω.
- Τι θα με κάνεις;
- Πουλί καμπίσιο.

Ο Κοσμάς όχι μόνο δεν εξέφρασε κανένα παράπονο, αλλά ήταν ευχαριστημένος που θα κοιμότανε στο κάτω κρεβάτι. Τον πρώτο μήνα δεν κοιμήθηκε καμιά νύχτα εκεί, γιατί έβγαινε στα Τίρανα. Είχε, λέει, μια θεία, στη συνοικία των Τσομπάνων. Η νέα ονομασία της συνοικίας ήταν άλλη, αλλά οι κάτοικοι συνέχιζαν να τη λένε με το παλιό της όνομα, λες και δεν μπορούσαν να αποχωριστούν από κάτι που είχαν και δεν ένιωθαν καλά που τους έλειπε. Όλα τα παιδιά του φροντιστηρίου είχαν συγγενείς στα Τίρανα, εκτός από τον Σωκράτη κι έναν άλλον, που το εγκατέλειψε από τη δεύτερη κιόλας μέρα, επειδή, όπως είχε πει, «εδώ έχει πολλούς ανθρώπους». Τον Σωκράτη δεν τον είχε τρομάξει η πολυκοσμία, αν και οι πρώτες εβδομάδες ήταν δύσκολες. Προπαντός τα απογεύματα, που έμενε μόνος. Βρήκε τον τρόπο, όμως, να αντιπαλεύει τη μοναξιά. Βυθιζόταν στις

διαλέξεις του φροντιστηρίου, αγνάντευε το βουνό, με την αίσθηση ότι κοιμότανε πίσω από το λερωμένο τζάμι, χτυπώντας τη φλογέρα, που του την είχε δώσει ο ίδιος ο πατέρας με τα χέρια του, για να τη χτυπάει «όταν στεναχωριέται», διάβαζε την εφημερίδα Zëri i popullit, που την άφηναν στα θρανία οι καθηγητές, ή βγαίνοντας πιο πέρα, στα γύφτικα τσαντίρια, που έμοιαζαν από μακριά όπως τα βλάχικα τότε στις αλλοτινές ...αποδημήσεις.

Ο ίδιος είχε γεννηθεί σε ένα τέτοιο τσαντίρι ένα βράδυ φθινοπωρινό που φυσούσε άνεμος, κάπου ανάμεσα στα βουνά της Στίκα. Ίσως γι' αυτό είχε ιδιαίτερη αδυναμία στα βουνά, όπως και στα τσαντίρια στις όχθες των ποταμών και στους ίδιους τους τσιγγάνους, που στριφογυρίζανε εκεί μέσα σαν οι μύγες. Με τους τσιγγάνους ίσως να υπήρχε και μια άλλη, αόρατη σχέση γιατί όπως οι Βλάχοι ήταν συνδεδεμένοι με το βουνό, εκείνοι ήταν συνδεδεμένοι με το ποτάμι. Αυτός ήταν ο λόγος που στη Γορίτσα, Βλάχους και Τσιγγάνους τους έβαζαν σε ένα τσουβάλι, αλλά όπως είχε πει ο δάσκαλος ο Ριζά μια μέρα που είχε πάει φίλος στις καλύβες τους «Εκείνο που φαίνεται απ' έξω δε δείχνει πάντα αυτό που είναι μέσα». Ο δάσκαλος ο Ριζά μιλούσε με λόγια που ο Σωκράτης δυσκολευόταν να τα κατανοήσει, αλλά θυμότανε μια φράση που την επαναλάμβανε πάντα σαν ρητό: «Το ποτάμι οι Αθίγγανοι το έχουν στο αίμα τους, ενώ στους Βλάχους το βουνό τούς επιβλήθηκε».

Σε μια από τις εξόδους του προς τα τσαντίρια των Τσιγγάνων, ο Σωκράτης έμαθε τι είναι η τύχη. Τα μάτια του είχαν γεμίσει με καπνούς από τις φωτιές που τις κρατούσαν πάντα αναμμένες. Ξαφνικά τον πλησίασε μια νεαρή γυναίκα, φορτωμένη καλάθια, βραχιόλια και καρφίτσες. Χωρίς καν να τη ρωτήσει, του είπε ότι είναι η μάνα Νουρίε και για πέντε γρόσια θα μπορούσε να του διαβά-

σει στην παλάμη τι γυναίκα θα πάρει, πόσο ψηλά θα αναρριχηθεί και πόσα χρόνια θα ζήσει. Απλωσε το χέρι ανεπαίσθητα και η μάνα Νουρίε, άρχισε κιόλας να ψάχνει τα ίχνη της τύχης, τη γραμμή του έρωτα, της σταδιοδρομίας και της ζωής. Όταν βρήκε τη γραμμή του έρωτα το πρόσωπό της συννέφιασε, στη γραμμή της ζωής μαύρισε, ενώ στη γραμμή της σταδιοδρομίας, γέλασε.

– Θα ανεβείς ψηλά, του είπε, αλλά πρόσεξε γιατί στις κορυφές χτυπούν πιο πολλοί κεραυνοί.

Από τις προβλέψεις της Νουρίε εκείνο που του έμεινε περισσότερο στο νου ήταν η κορυφή της αναρρίχησης και λιγότερο η αδημονία για την κατάκτησή της. Όσο για τους κεραυνούς, που χτυπούν περισσότερο στα ψηλά, το θεώρησε ως γύφτικη αρλούμπα. Όταν, όμως, έγραψε το όνομα «Σωκράτης Μπούμπας» κάτω από το πρώτο και τελευταίο άρθρο του που τυπώθηκε δυο εβδομάδες αργότερα στην εφημερίδα Zëri i popullit, μαζί με την αίσθηση της αναρρίχησης, ένιωσε και κάποια ρίγη φόβου. Αυτά τα εξομολογήθηκε στον Κοσμά, που κοιμότανε στο κάτω κρεβάτι, αφού πλέον είχαν γίνει φίλοι.

– Για να σου φύγει ο φόβος, τον συμβούλεψε εκείνος, πρέπει να αφήσεις έγκυο μια τσιγγάνα.

Πριν από τις προφητείες της Νουρίε, την εφημερίδα τη διάβαζε έτσι για να πολεμάει τη μοναξιά τα απογεύματα, ενώ αργότερα ήταν σαν να αναζητούσε ένα μονοπάτι για να αναρριχηθεί στην κορυφή. Αναρρίχηση στην κορυφή για τον Σωκράτη ήταν να φτάσει το όνομά του κάτω στα αχυρένια σπίτια της Γορίτσας. Κι απ' εκεί στα αυτιά της Κατερίνας. Ότι ο Σωκράτης Μπούμπας ήξερε τόση γραφή κι ανάγνωση όσο να γράψει ένα γράμμα στην αρραβωνιαστικιά του, αλλά επειδή τούτο ήταν αδύνατο να συμβεί, η εφημερίδα ήταν ο μοναδικός τρόπος να έρθει σε επα-

φή μαζί της. Και να της αποδείξει ότι μπορούσε να γράψει και δεν ήταν όπως οι άλλοι, που ήξεραν μόνο να βόσκουν τα πρόβατα και να κάνουν από ένα κοπάδι παιδιά. Τόσο το περισσότερο στη μεγαλύτερη εφημερίδα της χώρας, στην οποία έγραφαν σημαντικοί άνθρωποι. Όταν ήταν μικρός, έγινε σημαντικός επειδή τραγούδησε το «Γραμμένα μάτια μου» σε ένα γλέντι αντρών. Τώρα ήθελε να γίνει ξανά σημαντικός με το όνομά του στη μεγαλύτερη εφημερίδα της χώρας. Τότε για να λέγανε, γελώντας, «Ο Σωκράτης Μπούμπας με τ' όνομα», ενώ τώρα να πουν το ίδιο, αλλά χωρίς να γελάνε. Κι εκείνη που ο Σωκράτης ήθελε να γελάσει λιγότερο, ήταν η Κατερίνα. Για την Κατερίνα την ήθελε τη φήμη και τότε που δεν ήξερε τη σημασία της και τώρα που γνώριζε ότι η λέξη αυτή έχει σχέση με υψηλά και σημαντικά πρόσωπα.

Με την εφημερίδα μέσα από την οποία θα γινότανε διάσημος, είχε κάποιες παλαιότερες σχέσεις. Πολύ πριν από τις ευκαιρίες που του παρουσιάστηκαν στο διάστημα του φροντιστηρίου. Για τους Βλάχους, που άφησαν τα Μαύρα Χώματα για να εγκατασταθούν στους πρόποδες των δύο λόφων δίπλα στη Γορίτσα, η εφημερίδα, που τυπωνόταν εδώ και πολλά χρόνια, ήταν σαν να μην υπήρχε ποτέ. Ήταν κάτι σαν καινούργιο και ακατανόητο και ταυτόχρονα ασήμαντο και άχρηστο. Την αξία της την γνώριζαν λίγα άτομα και στα λίγα άτομα έβαζε τον δάσκαλο τον Ριζά, τον Στέφανο Μούσκα, που ήταν ο πρώτος του χωριού, τον ταξιάρχο της αποθήκης του καλαμποκιού, που πριν έπαιζε ντέφι στα γλέντια των Βλάχων, τον μετεωρολόγο των κυκλώνων, με τη βοήθεια του οποίου ήλπιζε να διευρύνει τις γνώσεις του για τους ανέμους που φυσούσαν από τη θάλασσα, τον Πάνο του σαμαράδικου, που τη διάβαζε ανάποδα, τον ποιητή του αχυρένιου οικισμού, που του χρησί-

μενε ως απαραίτητη σπίθα για την έμπνευσή του και τη Ζωίτσα των Κατσέτων, που είχε αναλάβει να διευρύνει τον ορίζοντα των γυναικών.

Ο ίδιος αρχικά πλησίασε την εφημερίδα όχι για να διευρύνει τον ορίζοντα, αλλά επειδή είχε γίνει περίεργος για τα γραφόμενα. Η περιέργεια του έστησε αργότερα μια παγίδα, από την οποία δεν μπορούσε να απαλλαγεί. Διάβαζε οτιδήποτε, αρκεί να ήταν γραμμένο: άρθρα εφημερίδων, φυλλάδια με γράμματα του λαού προς τον καθοδηγητή, κανένα έργο, που το φέρνανε μέχρι τις στάνες οι υπεύθυνοι των κοπαδιών. Η τάση του προς τα γραφόμενα θεωρήθηκε ύποπτη από την οικογένειά του και δεν ήταν λίγες οι φορές που η γιαγιά του υπενθύμιζε τον Λευτέρη των Κατσέτων, που σπάρραξε από το πολύ το διάβασμα, ενώ ο πατέρας του επαναλάμβανε πάντα «Μωρέ δεν τα στέλνεις στο διάβολο, λέω εγώ!» Κι όμως τα γραφόμενα δεν τα αποχωρίστηκε ποτέ και τώρα τα ευγνωμονούσε. Γιατί χωρίς εκείνα δεν θα του περνούσε από τον νου να πάρει μολύβι, να γράψει άρθρο και να το στείλει στη μεγαλύτερη εφημερίδα της χώρας. Ένα άρθρο που θα έκανε το όνομά του πιο φωτεινό και πιο μελωδικό. Και θα ηχούσε τόσο όμορφα στα αυτιά της Κατερίνας.

Μετά από πολλές προσπάθειες, επιτέλους, μπόρεσε να αρθρώσει κάτι όπως εκείνα που είχε διαβάσει στην εφημερίδα. Με τη διαφορά ότι εκείνα έκαναν λόγο για εξορμήσεις, κάμπους, ταράτσες, εργοτάξια, βάλτους, θεισμούς, αλωνισμούς, ενώ αυτός μιλούσε για την τεχνητή γονιμοποίηση στα ζώα. Τον βοήθησαν πολύ και οι διαλέξεις, από τις οποίες είχε πάρει ολόκληρα κομμάτια και τα έβαλε απόφια. Έγραψε πολλά στο άρθρο του με τίτλο «Το μέλλον της αλβανικής κτηνοτροφίας». Αναφέρθηκε και στον Ιταλό Σέβεν Κουκ, τον πρώτο στον κόσμο που εφάρμοσε τη μέ-

θοδο αυτή, κι ακόμα ότι οι Βλάχοι κρατούν στις πλάτες το εβδομήντα τοις εκατό της αλβανικής κτηνοτροφίας, ότι στα Μαύρα Χώματα είχαν φτάσει τα σαράντα πρώτα κριάρια της ράτσας από μια φιλική χώρα και άλλα τέτοια.

Το διάβασε πρώτα στον Κοσμά, ο οποίος ανέλαβε να το προωθήσει στην εφημερίδα με τη βοήθεια του άντρα της θείας του, που στη συνοικία των Τσομπάνων τον θεωρούσαν άτομο με μεγάλα καρύδια και που είχε φίλο τον δημοσιογράφο Θωμά Γκάλο, υπεύθυνο της στήλης «Γεωργία και Κτηνοτροφία» στην εφημερίδα. Το άρθρο τυπώθηκε μετά από μια εβδομάδα και η μέρα εκείνη για τον Σωκράτη ήταν η πιο ευτυχισμένη από την αρχή του φροντιστηρίου. Το απόγευμα της ίδιας μέρας, στις ώρες της μοναξιάς, έβγαλε τη φλογέρα του πατέρα, που την έκρυβε κάτω από το κρεβάτι, και έπαιξε αρκετή ώρα με το βλέμμα προς το βουνό. Τραγουδούσε με δυνατή φωνή και το αγαπημένο του τραγούδι «Γραμμένα μάτια μου». Τη μια έπαιζε τη φλογέρα, την άλλη τραγουδούσε.

Ο ήχος της φλογέρας γλύκαινε το τραγούδι και η γλύκα του τραγουδιού έσταζε πόνο για τα Μαύρα Χώματα, για τις τιές του ποταμού, τις αχυροκαλύβες, τη Γορίτσα, αλλά περισσότερο απ' όλα για την Κατερίνα. Τόσο πόνο ένωσε για τη νύφη του εκείνο το απόγευμα, που ήταν έτοιμος να φωνάξει το όνομά της δυνατά. Ανέβηκε μέχρι τα χείλη του, αλλά βυθίστηκε ξανά σαν το χέλι που ξέρει να ζει στο νερό και δεν ζει στις όχθες. Του συνέβηκε όπως τότε που ήταν μικρός και δεν μπορούσε να προφέρει το όνομά της ούτε ψιθυριστά. Τότε, όμως, δεν το έλεγε, επειδή άμα στεκότανε μέσα του, άστραφτε περισσότερο, ενώ τώρα επειδή αν έβγαινε έξω, θα έχανε τη λαμπράδα του. Η Κατερίνα, αν και δεν της είχε αγγίξει ούτε τρίχα, ήταν γι' αυτόν η πιο εκτυφλωτική λάμψη, που δεν έπρεπε να τη χά-

σει με τίποτα. Δεν μπορούσε να εξηγήσει τι ήταν αυτή η λάμψη, αλλά μπορούσε να πει γιατί του συνέβαινε αυτό. Επειδή την αγαπούσε τρελά. Και η μεγάλη αγάπη είναι βαριά, γι' αυτό και παραμένει μέσα. Βαθιά. Όπως τα βράχια στον πυθμένα της θάλασσας.

Ο Κοσμάς γύρισε νωρίς εκείνο το απόγευμα και τον βρήκε να τραγουδάει για πολλοστή φορά το «Γραμμένα μάτια μου». Κρύφτηκε και τον άκουσε μέχρι τέλος. Τον συγκίνησε τόσο, που δάκρυσε.

– Τι τραγούδι είναι τούτο; τον ρώτησε. Μ' έκανες να δακρύσω.

– Ερωτικό, είπε με κάποια περηφάνια ο Σωκράτης, το είχα τραγουδήσει με τους άντρες από τότες που ήμουν μωρό.

– Μα στην αγάπη οι άνθρωποι γελούνε, δεν κλαίνε...

– Έτσι είμαστε εμείς του βουνού, επειδή δεν γελάμε, κλαίμε.

Τότε ήταν που το παιδί απ' το Ροσκοβέτσι του είπε ότι από λύκο του βουνού θα τον κάνει πουλί του κάμπου. Κάθε απόγευμα τον έπαιρνε μαζί του, για να ιδεί τα Τίρανα. Στις αρχές κάνανε μια μικρή βίζιτα στη θεία του, στη συνοικία των Τσομπάνων. Ο Σωκράτης εκεί έφαγε ασουρέ και γνωρίστηκε με τον άνθρωπο που τον βοήθησε για την έκδοση του άρθρου, αλλά που δεν μπορούσε να καταλάβει γιατί ο Κοσμάς έλεγε πως είχε μεγάλα καρύδια. Εκείνος μιλούσε συνέχεια για τον δημοσιογράφο Θωμά Γκάλο και ήταν μουντός, σε αντίθεση με τη θεία, που ήταν γελαστή και του πρόσφερε γλυκό. Το σπίτι τους ήταν από πλίνθους, χαμηλό και με δύο σκάλες που καταλήγανε στο έδαφος. Καθίσανε στο μισοφωτισμένο σαλόνι, που από τη μία πλευρά είχε ημικύκλια μορφή, ενώ ψηλά είχε δυο μικρά παράθυρα. Στο βάθος ήταν τρεις πόρτες δωματίων, ένα μεγά-

λο ραδιόφωνο με ξύλινο πλαίσιο, εντοιχισμένο, ένα τραπέζι αλειμμένο πρόσφατα με βερνίκι και ένας καναπές πλατύς με μια μάλλινη βελέντζα ριγμένη πάνω. Η παρουσία του μαλλιού έκανε το σαλόνι πιο ζεστό και πιο εγκάρδιο, γι' αυτό και όταν βγήκαν, ο Σωκράτης είπε στον Κοσμά ότι κάποια άλλη φορά θα ξανάρχονταν για να φάνε ασουρέ.

Μέσα σε λίγα απογεύματα είδε τόσα χτήρια χαμηλά και ψηλά, τόσους δρόμους χωρίς λάσπες, τόσα καταστήματα και τόσους πολλούς ανθρώπους, που δεν είχε ιδεί στα δεκαεννιά του χρόνια μαζί. Ο Κοσμάς τον πήγε εκεί που διέμενε ο καθοδηγητής του λαού, εκεί που τυπωνόταν η εφημερίδα και είχε το γραφείο ο δημοσιογράφος Θωμάς Γκάλο, εκεί που έπαιζαν μπάλα, εκεί που προβάλλονταν ταινίες, σε κατάστημα που αγόρασε καπέλο για τον πατέρα, παντελόνι για τον ίδιο από συνθετικό ύφασμα και ένα φωνόγραφο, που θα του χρειαζότανε όταν θα κατέβαινε στη Γορίτσα. Τον πήγε κι εκεί που μπορούσαν να ιδούν μεγάλα κορίτσια, στο σχολείο «Μάρτυρες του έθνους», πολύ κοντά στο φροντιστήριο της τεχνητής γονιμοποίησης. Το σχολείο με τα μεγάλα κορίτσια ήταν το αγαπημένο τους μέρος, όπου πήγαιναν πιο συχνά.

– Τον έβρεξες καμιά φορά; τον ρώτησε ο Κοσμάς την πρώτη μέρα όταν σταθήκανε απέναντι από την αυλή, που έσφυζε από μεγάλα κορίτσια, φυσικά έξω από τον αυλόγυρο, που δεν ήταν ούτε τέσσερις σπιθαμές ψηλός.

Ο Σωκράτης που δεν ήξερε τι απάντηση να δώσει στον φίλο του από το Ροσκοβέτσι κοκκίνισε και σιώπησε σαν κλωνί χορτάρι. Μετά χαμογέλασε αχνά, όπως χαμογελούν οι τσομπάνοι την ώρα του ασυγκράτητου βατέματος των προβάτων. Ήταν η πρώτη φορά που του μιλούσαν τόσο ανοιχτά για ένα πράγμα που αυτός δεν ήθελε να υποκύψει σ' αυτό με κανέναν τρόπο μπροστά στους άλλους. Και

που οι εμπειρίες του ήταν μηδαμινές, αν εξαιρέσεις κάποια φορά που είχε ιδεί κρυφά πώς το έκαναν ο πατέρας με τη μάνα του. Η εικόνα αυτή του είχε κάτσει στο μυαλό σαν θολούρα και ερχότανε πέρα από την πρώιμη παιδική ηλικία, όταν όλοι κοιμότανε στρωματσάδα σε ανοιχτό χώρο. Τη μάνα και τον πατέρα του τους είχε απέναντι, στην άλλη άκρη τηςγωνιάς, όπου έβραζε μέχρι αργά ένα μαυρισμένο τσουκάλι και που το καπάκι ξεφυσούσε και χοροπήδουσε από τους ατμούς. Εκείνο το χοροπήδημα του έφερνε ύπνο, αλλά καμιά φορά και τον ξυπνούσε. Όπως μια νύχτα, που νόμισε ότι τον ξύπνησε ο ήχος του τσουκαλιού και κάτω από τη βελέντζα είδε τι γινότανε απέναντι. Η μάνα καυγάδιζε με τον πατέρα. Φαινότανε κουρασμένη και τον ικέτευε να την αφήσει ήσυχη, γιατί μόλις είχε μιλήσει με τους πεθαμένους, ενώ ο πατέρας φρέσκος και ακμαίος έβριζε τους πεθαμένους μέχρι εφτά ζωνάρια, που δεν καθότανε στα κιβούρια τους, αλλά ερχότανε να χαλάσουν δουλειά σ' αυτούς που ήταν ζωντανοί ακόμα. Αργότερα, ο καυγάς έγινε πάλεμα κι αυτός, έτσι θαμπά άκουγε τότε τη μάνα να λέει «κακομοίρη, δεν χόρτασες ποτέ» και τότε τον πατέρα να ξεφυσάει σαν το μαυρισμένο τσουκάλι και να βρίζει τους πεθαμένους που δεν τον άφηναν ήσυχο.

– Δεν είναι τίποτα, μην το παίρνεις κατάκαρδα, του είπε ο Κοσμάς, γιατί εμάς εδώ μας βοηθούν και οι διαλέξεις του φροντιστηρίου.

Από τα κορίτσια της αυλής ο Κοσμάς έβαλε στο μάτι μια που την έλεγαν Φρίντα και κατά τη γνώμη του δεν ήταν όπως οι άλλες. Η Φρίντα, που δεν ήταν σαν τις άλλες, μετά το τελευταίο κουδούνι, έβγαινε στα μνήματα με έναν νεαρό ψηλό σα λέλεκα. Τα μνήματα ήταν εκεί κοντά, με αυλόγυρο και κυπαρίσσια και ήταν φανερό ότι ο λέλεκας την

πήγαινε εκεί για να το «κάνουν». Ο Κοσμάς είχε κρυφτεί κάνα δυο φορές πίσω από τον αυλόγυρο, αλλά δεν ήταν τυχερός να τους ιδεί. Δεν τον άφηναν και κάποια πιτσιρίκια που έβγαζαν το κεφάλι από τα κυπαρίσσια και φώναζαν στον λέλεκα «Κάνε το ρε κόπανε, γιατί μας σκότισες τον πισινό». Γιατί, ο λέλεκας όλη την ώρα φλυαρούσε και δεν έκανε τίποτα άλλο. Για να της δώσει να καταλάβει ότι αυτός ήταν άπαιχτος, ενώ αυτή ένα συνηθισμένο κορίτσι.

– Οι φίλες σου λένε για σένα ότι είσαι ένα χαμένο κορίτσι, ενώ για μένα λένε ότι είμαι μεγάλος τσαχπίνης.

Τα πιτσιρίκια, όταν τον άκουγαν να λέει για τον εαυτό του πως ήταν τσαχπίνης, δεν άντεχαν, γι' αυτό έβγαζαν το κεφάλι από τα κυπαρίσσια και του φώναζαν «Κάνε το ρε κόπανε!»

Ακόμα και μετά από δυο-τρεις αποτυχημένες παρακολουθήσεις, ο Κοσμάς εκτιμούσε πως αυτό δεν είναι τίποτε σπουδαίο. Μέχρι που ήρθε ένα Σάββατο και του είπε ότι «το σπίτι της θείας στη συνοικία των Τσομπάνων ήταν στη διάθεσή τους». Φυσικά, όχι για να φάνε ασουρέ, αλλά να μάθουν να χορεύουν ζευγαρωτά, αγόρι με κορίτσι, τον χορό που τον λέγανε foxtrot. Θα τους μάθαινε η κόρη της θείας, που θα έφερνε και μια φίλη της. Η φίλη της ήταν η Φρίντα. Όταν την γνώρισε, ο Κοσμάς τα έχασε, αλλά αποδείχτηκε γενναιόδωρος

– Χόρεψε εσύ με τη Φρίντα, και κάνε τη ό,τι θέλεις! του είπε στ' αυτί ο νεαρός από το Ροσκοβέτσι και του έριξε μια βρώμικη ματιά από την οποία ο Σωκράτης ένιωσε να απειλείται η τάξη και ηρεμία του, γιατί αντιλήφθηκε αμέσως τι σήμαιναν τα λόγια «κάνε τη ό,τι θέλεις». Του ήρθε στο νου και μια παράγραφο από τη διάλεξη για τη συμπεριφορά του βαρβάτου κριαριού όταν κυριευόταν από ερωτική διέγερση. Του εμφανίστηκε θαμπά και η εικόνα του καυγά

των γονέων του, όπου ο πατέρας έβριζε τους πεθαμένους, που δεν τον άφηναν στην ησυχία του. Του έλειπε παντελώς η εμπειρία με τις γυναίκες, γι' αυτό και προσπαθούσε να μάθει περισσότερα. Της Φρίντας δεν της έλειπαν οι εμπειρίες. Μπήκε με βήμα ελαφίνας, κι έδωσε να καταλάβουν ότι ένιωθε σαν στο σπίτι της. Παίνεψε το σαλόνι λέγοντας, «Ουά, εδώ είναι φανταστικό μέρος!», άνοιξε το εντοιχισμένο ραδιόφωνο, επέλεξε τη μουσική και είπε: «Τούτη είναι ό,τι πρέπει». Βρήκε ένα καθρεφτάκι, κοιτάχτηκε και απευθύνθηκε στη φίλη της: «Είμαι καλή;»

Ότι ήταν καλή, ο Σωκράτης Μπούμπας το είχε διαπιστώσει με την πρώτη ματιά στην αυλή του σχολείου «Μάρτυρες του έθνους», όταν ο Κοσμάς την ξεχώρισε από τις άλλες. Την ομορφιά της, και τότε και τώρα, την έβλεπε στα πόδια της, που διακρίνονταν μέσα από το σχεδόν διάφανο κίτρινο φουστάνι, στη λεπτή μέση της, ό,τι πρέπει για χορό, και στους κόρφους, που ήταν σαν να αχνίζανε. Όταν έγινε ένα μαζί της, για να του μάθει fox, απόφυγε τον αχνό των κόρφων και την κοίταξε φανερά τρανταγμένος μόνο στα μάτια. Τα μάτια της δεν ήταν γαλανά, ήταν μαύρα σαν ελιά κι εκείνος ηρέμησε αμέσως, λες και το τράνταγμα μπορούσε να το πάθει μόνο από γαλάζια μάτια. Η ηρεμία του είχε πάει περίπατο από τα πρώτα βήματα, όχι μόνο επειδή το fox ήταν ένας μπερδεμένος χορός, αλλά επειδή και η ίδια η Φρίντα ήταν ένα μπερδεμα. Τα δάχτυλά του πιασμένα με τα δικά της, είχαν ιδρώσει, το χέρι στη λεπτή μέση της είχε μουδιάσει χωρίς λόγο, τα μάτια του αναζητούσαν τα δικά της και η ανάσα του είχε γίνει ένα με τη δική της.

– Πρώτη φορά χορεύεις; του είπε και τον μπερδεψε περισσότερο.

Η φωνή της ήταν σαν λιωμένη ζάχαρη, ενώ το πρόσω-

πο και τα μάτια της ήταν παγωμένα. Έναν πάγο, που εκείνη ήθελε να τον λιώσει σφίγγοντας όλο και πιο πολύ τον παρτενέρ της. Η επιθυμία της Φρίντας για επαφή ήταν ολοφάνερη και ο Σωκράτης σκέφτηκε ότι το ξεχωριστό στη Φρίντα ήταν ακριβώς η ειλικρίνεια και η αμεσότητα. Όσο πιο απροσποίητη ήταν η συμπεριφορά της, τόσο μεγαλύτερη ήταν η σύγχυσή του. Κι έτσι συγκεχυμένος έμοιαζε με ένα μάτσο κουδούνια που δεν μπορούν να συντονίσουν τους ήχους τους.

Από την πλήρη σύγχυση, έστω για λίγο, τον έβγαλε η ξαφνική διακοπή του φωτός και το σκοτάδι, που επιθυμούσε να είναι ατελείωτο. Ο Κοσμάς άναψε δυο μεγάλα κεριά, που τα πήρε πίσω από το ραδιόφωνο και βγήκαν με την κόρη της θείας, να ιδούν τι γίνεται με τα φώτα. Ο Σωκράτης με τη Φρίντα συνέχιζαν να χορεύουν στα βουβά, χωρίς μουσική, αλλά όταν εκείνοι αργούσαν να γυρίσουν, τότε αντιλήφθηκαν ότι ήθελαν να τους αφήσουν μόνους.

Στη μοναξιά και κάτω από το θαμπό φως των κεριών η Φρίντα έμοιαζε με ελαφίνα, που είχε αποκοιμηθεί στην αγκαλιά του. Τον εαυτό του, το παιδί από τα Μαύρα Χώματα τον έβλεπε λιγότερο συγκεχυμένο, καθόλου νυσταγμένο και γεμάτο σφρίγος. Είπε στη Φρίντα:

– Χορεύεις όμορφα! και ανεπαίσθητα την τράβηξε προς τον καναπέ με τη μάλλινη βελόντζα.

– Τι κάνεις; του είπε εκείνη σκουντώντας τη νύστα από τους ώμους της, ενώ από τα βλέφαρά της άφηνε μιαν ειλικρίνεια και μια ζεστή άχνα.

Το άχνισμα των ματιών της μετέδιδε ζεστό κύμα στο κορμί του. Αυτό το κύμα, ο καθηγητής του φροντιστηρίου το ονόμαζε οργασμό. Που έβαζε σε κίνηση το σπέρμα του βαρβάτου κριαριού, που ανάγκαζε τον πατέρα να βρίζει τους πεθαμένους και ωθούσε τα παιδιά να φωνάζουν στον

λέλεκα «κάνε το, ρε κόπανε!» Και που συνοδεύοταν από μια γελοία έκχυση. Τρομαγμένος μήπως γίνει γελοίος αν αφηνόταν, σταμάτησε το σύρσιμο της Φρίντας προς το καναπέ καθώς και το κύμα που γινότανε ολοένα και πιο καυτερό. Στάθηκε σαν άγριο βουνό, που οι αύρες δεν ημερεύουν την αγριάδα του. Σαν ένας αληθινός Βλάχος που γεννήθηκε και μεγάλωσε στα πλάγια. Αλλά όταν εκείνη στριμώχτηκε στο στήθος του σαν ζεστή άχνα και αναζητούσε το φιλί του, εκείνος αφέθηκε πλήρως. Κι ούτε που κατάλαβε το πώς βρέθηκαν σφιχταγκαλιασμένοι στον καναπέ.

Αργότερα, για τη χαλάρωση αυτή ο Σωκράτης Μπούμπας θα μετάνιωνε οικτρά και για μεγάλο διάστημα πάλευε με την αίσθηση ότι δεν είναι παρά ένας άπλυτος πατσάς. Μέχρι τη λήξη του φροντιστηρίου δεν πήγε ξανά με τη Φρίντα. Αντιστάθηκε στα ίσια, κι εκείνο που τον έκανε να αντέξει ήταν το γεγονός ότι όσο αισθανόταν λερωμένος δεν μπορούσε να τραγουδήσει όπως πριν το αγαπημένο του τραγούδι «Γραμμένα μάτια μου». Παρηγοούνταν ότι το συμβάν με τη Φρίντα δεν θα το μάθαιναν ποτέ στις αχυροκαλύβες της Γορίτσας, αλλά και πάλι δεν ήταν αρκετό να γίνει καθαρός σαν κεχρμπάρι, όπως ήταν πριν πάει στο Φροντιστήριο. Η μόνη σωτηρία ήταν η αγνότητα της Κατερίνας και μια βιαστική επαφή, άμεση και αδιάντροπη μαζί της. Με την εμμονή του να την αγγίξει οπωσδήποτε ήλπιζε να μπορέσει να ξεριζώσει μια κι έξω την αίσθηση ότι είναι άπλυτος πατσάς.

Οι πρώτες μέρες μετά την επιστροφή ήταν γεμάτες από την εμμονή αυτή, την αδήριτη ανάγκη για εξαγνισμό και τις ατέλειωτες περιπλανήσεις του που στόχο είχαν μια τυχαία συνάντηση με την Κατερίνα. Ήταν σίγουρος ότι από στιγμή σε στιγμή θα τη συναντούσε, γι' αυτό και μονίμως τον έβλεπες καλοντυμένο, καλοχτενισμένο και με λου-

στραρισμένα παπούτσια. Το φροντιστήριο των Τιράνων, εκτός από το Πιστοποιητικό ότι πια ήταν τεχνικός τεχνητής γονιμοποίησης, του είχε εμφυτεύσει και μια διάθεση για κομψότητα, πράγμα άγνωστο ως τότε για τα παιδιά που μεγάλωσαν στις αχυροκαλύβες,

Όλοι όσοι τον έβλεπαν εκείνες τις μέρες της περιπλάνησης ορκίζονταν στα παιδιά τους ότι ο Σωκράτης που κίνησε για το φροντιστήριο δεν ήταν ο Σωκράτης που γύρισε από το φροντιστήριο. Αυτός που πήγε φορούσε παπούτσια με χοντρό λάστιχο, παντελόνι σαγιάκι με τρία κουμπιά στο τέλος και ζακέτα μάλλινη με λίγο κατιφέ στο γιακά και στα μανίκια, όπως ακριβώς φοριότανε οι γαμπροί. Αυτός που επέστρεψε φορούσε παπούτσια μαύρα, γυαλιστερά και με αιχμηρή μύτη, παντελόνι με συνθετικό ύφασμα, αγορασμένο στα Τίρανα, ζακέτα βελούδο με λεπτές ριγώσεις και ρολόι με ασημένια αλυσίδα τύπου Robjeda. Στην τσέπη της ζακέτας κρατούσε και μια φιλντισένια χτένα με γερά δόντια, μαντίλι διπλωμένο για τον ιδρώτα και φυσικά την εφημερίδα με το άρθρο του. Το όνομά του είχε φτάσει στη Γορίτσα πριν από τον ίδιο και, όσοι τον συνάντησαν, με εξαίρεση τον Ιωσήφ Σιόλα, διορισμένος πρόσφατα αστυνόμος της περιοχής, του εξέφρασαν τον ενθουσιασμό τους. Πιο χαρούμενος απ' όλους ήταν ο πατέρας του, που αν και ποτέ δεν έγινε περιέργος να μάθει τι λέει εκείνο το άρθρο, καυχιότανε μπροστά στους άλλους, βάζοντας το καπέλο του ακόμα πιο στραβά.

– Ο Σωκράτης μου θα γίνει μεγάλος!

Οι άλλοι, όχι μόνο δεν απηύδησαν με τους κομπασμούς του, αλλά ήταν υποχρεωμένοι να παραδεχτούν πως ο Σωκράτης Μπούμπας, εκτός του ότι συγκέντρωνε όλες τις πιθανότητες να γίνει μια μέρα μεγάλος, ήταν και ένας ωραίος νέος, σγουρομάλλης, με ανοιχτό μυαλό και που αν δεν

ήταν αρραβωνιασμένος με την Κατερίνα των Χολεβαίων εδώ και δώδεκα χρόνια πριν, ο καθένας θα τον ήθελε για γαμπρό. Την απότομη αλλαγή και την περίπτωσή του ως αξιοζήλευτου πιθανού γαμπρού, την είδαν πρώτα πρώτα οι γυναίκες. Οι γυναίκες που κουτσομπολεύουν τον κόσμο, γνέθοντας μαλλί με τη ρόκα στο ζωνάρι, οι γριές που ενώ κάνουν πως ελέγχουν τα μαλλιά των παιδιών τάχα μου για ψείρες, δεν αφήνουν τίποτα να πέσει κάτω, οι συνομηλικές της Κατερίνας, που έριχναν φθονερά βλέμματα πίσω από τον φράχτη της αυλής τους.

Κατά την περιπλάνησή του στους δρομάκους ανάμεσα στις αχυροκαλύβες, με την ελπίδα ότι μετά από κάθε βήμα θα μπορούσε να πέσει πάνω στην Κατερίνα, είχε γίνει αντικείμενο του φθόνου τους. Την εποχή αυτή οι Βλάχοι είχαν εγκαταλείψει τα Μαύρα Χώματα και είχαν ρίξει τις πρώτες ρίζες στους πρόποδες των δύο χαμηλών λόφων, στη βόρεια πλευρά της Γορίτσας. Τώρα είχαν μπροστά στη μύτη τους τα χτισμένα με σκαλιστή πέτρα σπίτια του χωριού, όπως και τα απόμερα απομονωμένα των Λιάπηδων, το έμπα του κύριου δρόμου, που ήταν στρωμένος με καλντερίμι, τον κάμπο με τις αποθήκες του καλαμποκιού, το εφτάχρονο σχολείο, το αρτοποιείο, το ιατρείο του Βικτόρ Σιόνη, τη θολωτή βρύση, το νεκροταφείο και την παλιά εκκλησία της Παναγιάς με τη μεγάλη της καμπάνα, που όταν χτυπούσε, τρανταζόταν όλη η πλαγιά στα Μαύρα Χώματα.

Τα είχαν εγκαταλείψει τα Μαύρα Χώματα για να χτίσουν έναν μόνιμο οικισμό με πέτρες στην τοποθεσία Κιάφα, έναν λοφώδη τόπο απ' όπου φαινότανε σαν στην παλάμη του χεριού οι αποθήκες του καλαμποκιού, αλλά δεν τους επέτρεψαν οι Γοριτσάρηδες να χτίσουν. Δεν άφησαν να μπει λιθάρι στο λιθάρι (απανωτό) μέχρι που πείσανε τις Αρχές του Νομού ότι σε περίπτωση που εκεί, στην καλύ-

τερη τη τοποθεσία τους, θα γινότανε η εγκατάσταση των Βλάχων με τις αχυροκαλύβες τους, θα ανατίναζαν τη Γορίτσα στον αέρα. Έτσι βρέθηκε μια ενδιαμέση λύση. Το χωριό με τις αχυροκαλύβες ανεγέρθηκε στους πρόποδες των δύο λόφων. Ένα χωριό με δύο συνοικίες όπως και στα Μαύρα Χώματα και που συνήθως οι ντόπιοι τους αποκαλούσαν ως «τσέτα του Μπούφου». Στο Μπούφο, τις δυο συνοικίες τους τις χώριζε το ποτάμι, που κυλούσε από αιώνες κάτω από τις γέρικες ιτιές, ενώ τώρα μια λωρίδα γης με σκληρό χώμα, εκεί ακριβώς που ενώνονταν οι δύο λόφοι. Στην αρχή της λωρίδας ήταν το σαμαράδικο του Πάνου, ο οποίος διάβαζε την εφημερίδα ανάποδα, και χρησιμοποιούσε τον χώρο αυτό και σαν κουρείο, αλλά ακόμα και σαν καπηλειό, για να κατεβάζουν κανένα ρακί οι χασομέρηδες. Εκεί που τελείωνε η λωρίδα, τα παιδιά των δύο συνοικιών είχαν διευρύνει έναν τόπο που έμοιαζε με καπάκι κατσαρόλας, αλλά που αυτά το λέγανε γήπεδο. Οι δυο συνοικίες διατήρησαν τη δομή που είχαν στα Μαύρα Χώματα. Έτσι, οι Μπουμπαίοι και οι Χολεβαίοι ήταν ξανά στις δυο άκρες. Με μια μικρή διαφορά: ο λόφος στον οποίο κατοικούσαν οι Μπουμπαίοι έμοιαζε με κεφάλι κουρεμένο σύρριζα, ενώ στον λόφο των Χολεβαίων υψωνόταν ένας ανεμοδείκτης, απαραίτητο εργαλείο για τον γέρο των Μισαίων, για να μην καταλήγει σε πρόχειρα συμπεράσματα όσον αφορά την επέλαση των κυκλώνων.

Η μεγάλη διαφορά με τα Μαύρα Χώματα ήταν ο τρόπος ανέγερσης των αχυροκαλύβων. Δεν υπήρχε καμιά απ' εκείνες με φούντα στην κορυφή, που μοιάζανε με μανιτάρια. Όλες είχαν το σχήμα του σπιρτόκουτου όπως εκείνες που κατασκευάστηκαν πρώτες, ακολουθώντας το παράδειγμα της Ζωίτσας των Κατσέτων. Όμοιες με τα πέτρινα σπίτια της Γορίτσας. Ήταν με δοκάρια και σκεπές αχυρένιες, αλ-

λά είχαν και εσωτερικούς χώρους με σουβάδες, ξεχωριστά δωμάτια, ξύλινες πόρτες και ξύλινα κρεβάτια και έναν χώρο που έμοιαζε με σαλόνι για την υποδοχή των φίλων. Κάθε σπίτι είχε αυλή περιφραγμένη με κλαδιά ή καλαμιές ηλιάνθων, τουαλέτα στο μακρινότερο σημείο της αυλής και υπόστεγο για τη γάστρα.

Στη ζωή των Βλάχων είχε εισβάλει τώρα το νέο, σαν ένας αργοπορημένος και διστακτικός διαβάτης, που πατούσε προσεχτικά στους άγνωστους δρόμους. Είχαν πλέον σταματήσει τα ταξίδια και είχαν εγκαταλείψει τα βουνά του Βυθκούκι. Ενταγμένοι σε ταξιαρχίες δουλειάς και εργαζόμενοι όπως και οι Γοριτσάρηδες, μπήκαν στους νέους ρυθμούς της ζωής, με πειθαρχία που επιβαλλόταν ως μοναδική λύση. Διατηρούσαν κάποια απόσταση από τους Γοριτσάρηδες κι έπαιρναν απ' αυτούς μόνον εκείνα που τα κρίνανε ως θετικά. Οι γριές λόγου χάριν ντύνονταν καλύτερα και τις Κυριακές πήγαιναν στην εκκλησία. Οι γυναίκες, παρακινούμενες από τη Ζωίτσα των Κατσέτων, σήκωναν κεφάλι στην εξουσία των αντρών.

Οι νυφάδες, μετά από λίγο καιρό, ζητούσαν να ξεκοπούν από τον κορμό της οικογένειας, γιατί ήθελαν να γευτούν τη ζωή μόνο με τους συζύγους τους. Οι νεαρές κοπέλες φορούσαν κυλόττες και αντί για μάλλινα προτιμούσαν φουστάνια από συνθετικό ύφασμα ραμμένα με πιέτες, που τα έκαναν παραγγελιά στην πόλη. Οι άντρες κρατούσαν μαντίλια για τον ιδρώτα και κάποιον που το παράκανε με τα μαντίλια, άρχισαν να τον αποκαλούν Μαντίλι. Οι νέοι εμφανίζονταν ολοένα και πιο συχνά στις χοροεσπερίδες, που διοργάνωνε η νεολαία της Γορίτσας, για να μάθουν να χορεύουν fox. Οι Βλάχοι του βουνού, άρχισαν να μιμούνται σε πολλά πράγματα τους Γοριτσάρηδες και την ίδια στιγμή ωθούμενοι από κάποια αρχέγονη τάση, προσπα-

θούσαν να τους ξεπεράσουν. Διαδιδόταν ότι οι Βλάχοι είναι διαφορετικοί από τους άλλους επειδή ήθελαν πάντα να κάνουν κάτι παραπάνω από τους άλλους. Σ' αυτό πρωτοπόρες ήταν οι γυναίκες. Αν οι Γοριτσάρισσες κοπέλες έφτιαχναν τα φουστάνια τους τρεις πόντους κάτω από το γόνα, οι Βλαχοπούλες τα έφτιαχναν με δύο πόντους. Πέταξαν και τα πλουμιστά μαντίλια, κόντεψαν και τα μαλλιά, αποχαιρετώντας τις μακριές παραδοσιακές κοτσίδες.

Τις κοτσίδες τις είχε κόψει και η Κατερίνα την περίοδο που αυτός συνέχιζε το φροντιστήριο στα Τίρανα. Την είδηση ότι η Κατερίνα δεν κρατούσε πια ούτε μαντίλι, ούτε κοτσίδες, του την έδωσαν οι ξαδέρφες του, όταν τους μάθαινε fox με το φωνόγραφο που είχε αγοράσει στα Τίρανα. Είχαν μαζευτεί γύρω από το φωνόγραφο σαν βρεγμένες κοτούλες την πρώτη κιόλας νύχτα που γύρισε. Τον έβλεπαν και δεν πίστευαν ότι θα μπορούσε να βγάλει μελωδίες μια τόση δα βελόνα σαν αγκάθι γκορτσιάς σε κυκλική πλάκα. Τον τοποθέτησαν πάνω στην αναποδογυρισμένη ξύλινη σκάφη της μπουγάδας. Το σαλόνι που υποδέχονταν τους φίλους το απάλλαξαν από τα περιττά πράγματα και το μετέτρεψαν σε πίστα χορού. Όταν από το αγκάθι της γκορτσιάς άρχισε να ρέει σαν μέλι το γνωστό τραγούδι «Τι έχεις πουλάκι μου και κλαις», πετάχτηκαν σαν ξετρελαμένες. Έδεσαν και την πόρτα από μέσα με μια λωρίδα για να μην μπουκάρει η γριά της οικογένειας, η Αρχοντούλα, και αγκάλιασαν με τη σειρά τον πολύξερο ξάδερφό τους, που τους έδινε μαθήματα fox. Φυλάγονταν από την Αρχοντούλα γιατί το fox το θεωρούσε κατάρρα. Είχε ορκιστεί ότι δεν θα επιτρέψει ποτέ στις εγγονές της να χορέψουν κοιλιά με κοιλιά με οποιονδήποτε ξένο.

Ο Σωκράτης Μπούμπας ασκούσε με ιδιαίτερο ζήλο τα καθήκοντα του δάσκαλου του χορού και στο διάστημα αυ-

τό πληροφορήθηκε τα νέα για την Κατερίνα. Η Κατερίνα δεν κράταγε μαντίλι, τα μαλλιά τα είχε κόψει και χόρευε πολύ καλά fox γιατί την είχε μάθει ο γιος του Ριζά Κέρπι, ο Δημητράκης. Αυτός που έπαιζε ντέφι στους γάμους και που τώρα ήταν ταξίαρχος στις αποθήκες του καλαμποκιού και που κανένας δεν ήξερε γιατί είχε βλάχικο όνομα. Οι ξαδέρφες ήταν διστακτικές όταν λέγανε τα νέα της Κατερίνας, γιατί όλα αυτά, για μια κοπέλα αρραβωνιασμένη κι από σπίτι, όπως ήταν των Χολεβαίων, ήταν αρκετά μεγάλο αμάρτημα. Αλλά, όταν είδαν ότι ο ξάδερφός τους, που είχε σπουδάσει στα Τίρανα, έβαλε τα γέλια και ρώτησε αν της πήγαιναν όλα αυτά της νύφης του, απαλλάχτηκαν από την αγωνία.

Το ότι της πήγαιναν, το διαπίστωσε ο ίδιος όταν την είδε την τελευταία μέρα των περιπλανήσεων. Αφού περίμενε του κάκου να πέσει τυχαία πάνω της, έκρινε πως θα ήταν προτιμότερο να κάνει έναν σύντομο περίπατο κατά τα σπίτια των Χολεβαίων. Δεν τους είχε επισκεφτεί ποτέ από τη μέρα που είχε πάει με τον πατέρα και τραγούδησε για πρώτη φορά μπροστά στους άντρες το τραγούδι «Γραμμένα μάτια μου». Κι ούτε θα τολμούσε να περάσει απ' εκεί αν δεν ήταν στη μέση εκείνος ο πόνος για την Κατερίνα μαζί με τον ασυγκράτητο πόθο να την αγγίξει. Ήταν κι αυτό ένα είδος χαλάρωσης, διαφορετική από εκείνη στο σπίτι της θείας του Κοσμά και χωρίς την αίσθηση ότι ήταν σαν άπλυτος πατσάς. Εκείνο που είχε κάνει με την Φρίντα τον είχε λερώσει, ενώ εκείνο που ήθελε να κάνει με την Κατερίνα πίστευε ότι θα τον εξαγνίσει.

Ήταν καλός ο καιρός όταν ξεκίνησε για τον άλλο λόφο, γι' αυτό ούτε ανέμους είχε για να τους μετρήσει ο ανεμοδείκτης, ούτε κυκλώνες για να τους προβλέψει ο γέρος των Μισαίων. Ο μόνος κυκλώνας ήταν η ανυπομονησία

του να ιδεί την Κατερίνα και μια γλυκιά ζάλη για τα κοντά μαλλιά της, που ακόμα δεν ήξερε αν της πήγαιναν. Έτσι ανυπόμονος και ζαλισμένος δεν πρόσεχε πού πατούσε και ότι τα γυαλιστερά του παπούτσια πατούσαν πάνω σε φρέσκες σβουινιές, ότι τα βάτα του γρατζούνιζαν το συνθετικό του παντελόνι, ότι κάποιος σπουργίτι τον κουτσουλούσε στα χτενισμένα με μεράκι μαλλιά ή ότι το ρολόι του με τη ασημένια αλυσίδα τύπου Robjeda, σκάλωνε σε κλαδιά.

Την Κατερίνα τη βρήκε στην αυλή του σπιτιού της. Ανάμεσα σε ένα σμάρι από μικρά παιδιά που έτρεχαν πίσω από μια λαστιχένια μπάλα, με χρώμα κίτρινο και κόκκινο. Μαζί με τα παιδιά, πίσω από τη μπάλα έτρεχε και η Κατερίνα. Στο σπίτι δεν υπήρχαν μεγάλοι, γιατί όλες φορές τα πιτσιρικά έπαιζαν μπάλα, εκείνοι δραπετεύαν. Από τους μεγάλους ήταν μόνον η Κατερίνα, με κοντή φούστα, που της άφηνε τα πόδια ακάλυπτα, με μπαμπακερή φλογάτη μπλούζα, με κόρφους που αναταράζονταν κάτω από τη μπλούζα όλες φορές έστριβε να πάρει τη μπάλα, με τη μέση λεπτή λες και ήταν καμωμένη επίτηδες για fox και τα μαλλιά σαν τούφα από τρεντελίνες. Που όχι μόνον της πήγαιναν, αλλά της έδιναν τέτοια κομψότητα, που ένιωσε το κορμί του να κυριεύεται από ένα ζεστό κύμα, σαν εκείνο που πριν από κάμποσο καιρό τον είχε βγάλει εκτός ελέγχου, ακυβέρνητο, ενώ τώρα τον ωθούσε να περάσει χωρίς αναστολές την πόρτα της.

Η Κατερίνα τον είδε όταν η μπάλα, που η ίδια είχε χτυπήσει, πήγε ίσα στο κεφάλι του και του χάλασε τη χωρίστρα. Γέλασε δυνατά, με μια ικανοποίηση σαν να έβγαζε το άχτι της σε κάποιον λιμοκοντόρο της Γορίτσας, ντυμένο ευρωπαϊκά, αλλά μετά σοβαρεύτηκε και έτρεξε να κρυφτεί. Εκείνος την ακολούθησε και τη βρήκε στο αχούρι, καθώς προσπαθούσε να χαθεί πίσω από ένα σωρό με τσικρίκια.

ΟΙ τελευταίοι νομάδες

– Βγες απ’ εκεί, της είπε, γιατί για σένα ήρθα.

– Δεν βγαίνω και αν δεν πας απ’ εκεί που ήρθες, θα σου ρίξω κανένα τσικρίκι στο κεφάλι.

– Χτύπα με αν σου βαστάει.

Εκείνος έτρεξε κατά πάνω της, έσπρωξε με τα πόδια τα τσικρίκια και άπλωσε τα χέρια να την αγγίξει. Επιτέλους, την είχε αγγίξει, έστω και με κάποιο φόβο. Μετά έδιωξε τον φόβο, την άρπαξε από τη μέση και ετοιμάστηκε να τη φιλήσει, αλλά τον φρενάρισε εκείνη.

– Τι κάνεις; είπε με φωνή σβησμένη.

– Θέλω να σε φιλήσω.

– Πήγαινε να φιλήσεις τις αδερφές και τις ξαδέρφες σου.

Η Κατερίνα συνήλθε γρήγορα και του κατάφερε ένα τόσο ξαφνικό χαστούκι που του άστραψαν τα μάτια.

Αναζητώντας ένα όνομα

Ανηφορίζανε ταυτόχρονα στον Αυχένα της Μουζίνας, αυτός με ένα παλιό Zis κι εκείνοι με τα μουλάρια. Ο κρύος αέρας του Οκτώβρη σφύριζε στο τζάμι του φορτηγού και ο ήλιος, καθώς βασίλευε, του φάνηκε σαν σκουριασμένος τενεκές. Τους άλλους με τα μουλάρια τους είδε μέσα από το τζάμι και ο οδηγός τον πρόλαβε πριν καν γυρίσει το κεφάλι του:

– Και τούτοι οι Βλάχοι, χειρότερα κι από τους τσιγγά-
νους!

Ένωθε στενάχωρα όταν άκουγε να κακολογούν τους Βλάχους, γιατί ήταν σαν να κορόιδευαν την οικογένειά του. Η αίσθηση αυτή για τους μόνιμους ταξιδευτές, του είχε γεννηθεί σαν τρυφερό βλαστάρι, τη νύχτα που του ήρθαν για παρηγοριά στον τρίτο Γκεζίμ, ενώ αργότερα, μέρα με την ημέρα το βλαστάρι μεγάλωνε και γινόταν φυτάνι. Το χώμα για να γίνει φυτάνι ήταν η τελευταία του απόφαση, που για να ωριμάσει έπρεπε να κάνει ολόκληρη διαδρομή. Είχε αποφασίσει να δώσει στον νεογέννητο γιο του, όνομα Βλάχου. Ήταν μια ιδέα που τον τρυπούσε σαν ακίδα από την τρίτη κηδεία, όταν ο ξάδερφός του από το Κουρβελέσι, στον οποίο είχε καταλύσει ένα βράδυ νωρίτερα, του είχε πει για τον άλλο γιο: «Δώσε του όνομα Βλάχου, γιατί αυτοί δεν πεθαίνουν ποτέ!» Και μόνον η ιδέα αυτή που τον τρυπούσε σαν ακίδα, τον έκανε να τους βλέπει ως ανθρώπους της οικογένειάς του. Και να στεναχωρείται όταν τους ειρωνεύονται. Ήταν σαν να ειρωνεύονταν και τον νεογέννητο γιο του, αυτόν που θα είχε όνομα Βλάχου.

Οι μέρες που ακολούθησαν τη γέννα ήταν μέρες αναζήτησης ενός ονόματος. Και της εξοικείωσης μ' αυτό. Μετά

την εμφάνιση της ιδέας και, πριν ακόμα επιλεγεί, ήρθε η σειρά της συμβίωσης. Υπό την έννοια του αν και πώς μπορούν να συνυπάρξουν δυο αντίθετα πράγματα, το χριστιανικό όνομα με το μουσουλμανικό επώνυμο. Ήταν σα να έβαζες στο ίδιο κλουβί δυο πουλιά που καυγαδίζανε, γ' αυτό και χρειαζότανε πολλή σκέψη ώστε τα πουλιά να μην ξεπουπουλιαστούν μεταξύ τους.

Του έγιναν προτάσεις από τη Γορίτσα να αλλάξει και το επώνυμο, γιατί έτσι θα υπήρχε μεγαλύτερη εγγύηση για τη ζωή του γιου του, αλλά κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να το δεχτεί. Γιατί η αλλαγή του επωνύμου τού φαινότανε ως αλλαγή αίματος. Το όνομα το έβλεπε ως δέρμα, ενώ το επώνυμο ως αίμα. Άρα, μετά από μια τέτοια αλλαγή, το αίμα θα έρεε κάτω από άλλο δέρμα. Μπορούσε να κάνει κάποια παραχώρηση για το λιάμπικο δέρμα, αλλά ποτέ για το αίμα, το οποίο έπρεπε να παραμείνει δικό του. Τις θεωρούσε απαραίτητες τις ανταλλαγές ανάμεσα στον έναν και στον άλλο, αλλά δεν δεχότανε η ζωή του ενός να θεμελιωθεί πάνω στον θάνατο του άλλου. Ή και το αντίθετο. Του συνέστησαν ακόμα να επιλέξει ένα όνομα από τα πολλά των Γοριτσάρηδων, γιατί κι αυτοί χριστιανοί ήταν, αλλά εκείνος τους είπε ότι το πρόβλημά του περισσότερο από θέμα θρησκείας, ήταν θέμα ράτσας. Και προτίμησε τους νομάδες Βλάχους γιατί του άρεσε να πιστεύει πως εκείνοι δεν πεθαίνουν ποτέ.

Όταν το Zis έφτασε αγκομαχώντας στην κορυφή της Μουζίνας, τα μουλάρια των Βλάχων ήταν κάπου στη μέση του χειμάρρου. Τους έβλεπε θολά πίσω από το τζάμι και είχε την εντύπωση ότι έβλεπε παμπάλαιες υπάρξεις, κατασκοπισμένες. Και σκαλωμένες αιώνια σε βουνοπλαγιές ή κάτω από σκουριασμένους ήλιους. Απέναντι, στους λόφους της Σούχας τα κοπάδια γλιστρούσαν σιγά-σιγά σαν νυ-

σταγμένη ομίχλη. Είχε ρωτήσει αρκετές φορές για τα ταξίδια τους και είχε την αίσθηση ότι τους έβλεπε μονίμως κάτω από σύννεφο σκόνης, ήξερε πότε ξεκινούσαν, που ξημέρωναν και που έφταναν.

Τώρα κατηφορίζανε από τα βουνά του Βυθκούκι για να ξεχειμωνιάσουν στις πλαγιές του Μπούφου. Όπως στον πηγαϊμό έτσι και στον ερχομό ακολουθούσαν την ίδια διαδρομή και έκαναν τις ίδιες στάσεις για να διανυκτερεύσουν. Στον πηγαϊμό, μετά το Μπούφο, η πρώτη στάση ήταν η Ντόμπρα, για να συνεχίσουν μετά στην Κρασιά, στη Μουζίνα, στο Σκοταράτι, στην Πολύτσανη, στην Πρεμετή, στην Ελεούσα, στου Πιέτρη, στην Κιάφα της Γλοντιάς, στη Μπορόβα, στην Ερσέκα, στην Κιάφα του Κιάρη, στο Βυθκούκι. Παλαιότερα υπήρχε και μια διακλάδωση άλλη, που άρχιζε από την Πρεμετή και προχωρούσε προς Φράσερι, Οργκότσα, Σαν Μίτρι, Ρουγκάγια, Μνήματα των Συμπεθέρων, Στρατομπέρδα.

Τα κοπάδια ξεκινούσαν πριν από το ανθρωπολόι, αλλά έφταναν αργότερα. Σε όλη τη διαδρομή τα βουνά αχολογούσαν από τα κυπροκούδουνα. Ήταν παράδοση, η πορεία των κοπαδιών να συνοδεύεται από το αρμονικό ηχολόγημα των κυπροκούδουνων. Μπροστά οδηγούσαν οχτώ ρωμαλέοι τράγοι, οι εφτά από τους οποίους είχαν στον τράχηλό τους μπρούτζινα κυπριά διαφόρων μεγεθών και με ποσοστά χρυσού στη σύνθεσή τους, ενώ ο ένας, ο πρώτος απ' όλους, φορούσε και ταρακούναγε το μεγάλο κουδούνι, που το λέγανε μπίμπα. Με τα κυπριά και τη μπίμπα αντιλαλούσε ο τόπος. Όπως αντιλαλούσαν και τώρα οι πλαγιές της Σούχας.

– Σταμάτα εδώ, γιατί θα κατέβω, είπε ο Ριζά, όταν το φορτηγό έφτασε στον επίπεδο χώρο του Αυχένα της Μουζίνας.

– Τι θα κάνεις εδώ, απόρησε ο οδηγός, έξω θα κοιμηθείς;

– Όχι, θα κοιμηθώ με τους Βλάχους, έχω έναν φίλο...

– Θα τη βγάλεις με τους Γύφτους;

– Γιατί, τι έχουν οι Γύφτοι; είπε και κατέβηκε αποχαϊρώντας τον με μισή καρδιά.

Έξω τον περίμενε ο παγωμένος αέρας και κοίταξε γύρω του να βρει κάποιο απάνεμο μέρος να προστατευτεί. Ένα τέτοιο μέρος ήταν απέναντι, εκεί που το βουνό ήταν σα να του είχαν κόψει το κεφάλι με μαχαίρι, για να υψωθούν ταυτόχρονα οι δύο του ώμοι. Προχώρησε προς το μέρος εκείνο, που έμοιαζε με κομμένο κεφάλι βουνού και με το βλέμμα πάντα προς τον χείμαρρο και το караβάνι των μουλαριών, που πλησίαζε προς την κορυφή. Τώρα το έβλεπε από πιο κοντά. Άκουγε το λαχάνιασμα, την ανάσα, την ψυχή μιας πορείας. Μια ψυχή που τρεμόπαιζε σαν κυπρί μέσα στον κρύο αέρα του Οκτώβρη. Ήταν ένας αχός από γρατζούνισμα πετάλων στην πέτρα, κλάμα πεινασμένων παιδιών, κραυγές γυναικών, βρόντημα δοχείων στα κοφίνια, εκκλήσεις και προσταγές ημιονηγών, φρούμασμα μουλαριών, ήχους κυπριών, γαύγισμα σκύλων και αραιά βελάσματα. Ένας ακέφαλος ρόγχος που ανηφόριζε λαχανιάζοντας και σκουπίζοντας τον ιδρώτα με το σκονισμένο μαντίλι.

Είχε κατεβεί από το φορτηγό σχεδόν ασυναίσθητα, παρακινούμενος από την ελπίδα ότι αν κοιμηθεί μια νύχτα με τους Βλάχους θα ήταν πιο εύκολα να επιλέξει το όνομα που θα ταίριαζε στον γιο του. Και που θα απέτρεπε έναν πιθανό καυγά, ο οποίος μπορεί να προέκυπτε κατά τη συνύπαρξη δύο πραγμάτων, που είχαν γεννηθεί για να είναι αντίθετα. Συλλογιζόταν αν ο καυγάς ανάμεσα στο όνομα και το επώνυμο θα μπορούσε να συγκριθεί με τον καυγά αν-

θρώπων, όταν είδε το πρώτο μουλάρι να εμφανίζεται εκεί που η Μουζίνα γίνεται αυχέννας και το βουνό μένει χωρίς κεφάλι για να υψωθούν οι δύο ώμοι. Μετά το πρώτο μουλάρι κατέφθασαν και τ' άλλα. Φορτωμένα με πλήθος από συμπράγκαλα, απαραίτητα για τους ανθρώπους των βουνών: μεγάλα σακιά με ρούχα, σκεπάσματα, σεντούκια, κοφίνια γεμάτα με είδη κουζίνας, η γάστρα και ο σωρός από πυροστιές με τα πόδια προς τον ουρανό, κοντάρια και μουσαμάδες για τα αντίσκηνα, τσικρίκια, ρόκες και σανδία του αργαλειού, ο ασκός του τυριού, ο ασκός που τηρούνταν το φρέσκο γάλα, οι βαρέλες του νερού, το μπρούτζινο καζάνι με τις βαριές χειρολαβές, ο σοφράς σαν πανσέληνος με κοντά πόδια και κούνιες, όπου οι νεαρές μητέρες κουνούσαν όνειρα και μωρά. Πίσω από τα μουλάρια ακολουθούσαν οι άνθρωποι, οι οποίοι από μακριά έμοιαζαν κι αυτοί με συμπράγκαλα. Ή σαν σκελετοί ξεχασμένοι στις βουνοπλαγιές. Το βουνό γινότανε πορφυρό από το ηλιοβασίλεμα και ο Ριζά Κέρπι τον ήλιο δεν τον έβλεπε πια ως σκουριασμένο τενεκέ.

Από τους πρώτους που αναγνώρισε ήταν ο Γεράσιμος Μπούμπας: ψηλός, με το καπέλο στραβά και με πρόσωπο που είχε το χρώμα του ήλιου.

– Απόψε θα κοιμηθώ σε σας, Γεράσιμε, θα με φιλέψετε; Θέλω να δοκιμάσω πώς είναι να ξεμερώνεις μια κρύα νύχτα σε αντίσκηνο.

– Να σε φιλέψομε δυο φορές, του είπε μεμιάς ο Γεράσιμος, για φίλους όπως εσύ η πόρτα μου είναι πάντα ανοιχτή.

Μια ώρα αργότερα τα ισώματα του Αυχένα της Μουζίνας γέμισαν από τα αντίσκηνα των Βλάχων του Μπούφου. Έτσι συνέχισαν να τους λένε οι Γοριτσάρηδες ακόμα κι όταν εκείνοι είχαν εγκαταλείψει τις πλαγιές. Επειδή τον περισ-

σότερο χρόνο διέμεναν στο Μπούφο, το όνομα του τόπου είχε γίνει και κοινό όνομα των ανθρώπων. Μπροστά σε κάθε αντίσκηνο άναψαν κιάλας οι φωτιές. Τα αντίσκηνα και οι φωτιές προσδώσανε άλλη εικόνα στο τοπίο. Ήταν μεν η γνωστή εικόνα της προσωρινής εγκατάστασης των νομάδων, αλλά έμοιαζε και ως στρατοπέδευση φαντάρων, που πρέπει να κοιμηθούν νωρίς, γιατί την άλλη μέρα τους περιμένει ο πόλεμος. Οι Μπουμπαίοι κατασκήνωσαν κάτω από τα άσπρα βράχια, που στο σούρουπο μοιάζανε σαν νυσταγμένες προβατίνες. Βοήθησε και ο Ριζά Κέρπι, γιατί οι άντρες ήταν λίγοι. Εκείνοι δεν μπορούσαν να εγκαταλείψουν τα κοπάδια, γι' αυτό ανασήκωσαν τα μανίκια και οι γυναίκες, οι κοπέλες και τα μικρά παιδιά. Οι μόνοι που δεν συμμετείχαν ήταν τα μωρά στην κούνια και οι γριές, που τα κουνούσανε. Οι γυναίκες και οι κοπέλες ασχολούνταν με τη φωτιά, το δείπνο και την τοποθέτηση των συμπράγκαλων. Αυτός, ο Γεράσιμος και μερικά παιδιά ασχολήθηκαν με την ανέγερση των αντίσκηνων. Έμπηξαν τις δυο κύριες φούρκες, έβαλαν πάνω τους τον καβαλάρη, έριξαν τους μουσαμάδες, τους τέντωσαν και τους έδεσαν στους πασσάλους.

Ο Ριζά Κέρπι ένωθε ωραία ανάμεσα στα παιδιά και δεν έχανε καιρό να τα ρωτάει για τα ονόματά τους. Κάθε όνομα που άκουγε έσπευδε να το τοποθετήσει πλάι στο επώνυμό του, Κέρπι. Λες και ήθελε να διαπιστώσει ποιο από τα ονόματα θα καυγαδίσει λιγότερο με το επώνυμό του. Ή που θα αποδεχότανε να συμβιώσει με κάποια φωνήματα άλλου αίματος. Ο ίδιος ο καυγάς ήταν μια φιλονικία φωνημάτων, από τη συμφιλίωση ή μη των οποίων ίσως να εξαρτιόταν η μακροήμερευση της ζωής ενός ανθρώπου. Ή κάτι που θα ανάγκαζε ένα παιδί, το οποίο είχε έρθει στη ζωή με προβλήματα, να μην φύγει, αλλά να μείνει. Όπως είχε συμβεί

και στη Γορίτσα, που ένα παιδί παρέμεινε στη ζωή επειδή του είχαν δώσει όνομα Λιάπη, μολονότι υπήρχε η πιθανότητα του καυγά.

Τα ονόματα που άκουσε μέχρι εκείνη τη στιγμή ρωτώντας τα παιδιά, του φάνηκαν ότι ήταν έτοιμα να αρπαστούν με το επώνυμό του. Μόνον ένα είχε μείνει ακόμα χωρίς να το ρωτήσει, εκείνο το κοκκινομάγουλο. Δεν πρόλαβε, γιατί τον φώναξε ο Γεράσιμος.

– Τελειώσαμε, του είπε, τώρα κάτσε, θα πιούμε ρακή.

Καθίσανε στη φωτιά, που ήταν κοντύτερα στην πόρτα του αντίσκηνου ώστε να ζεσταίνονται οι άνθρωποι. Στην άλλη, λίγο πιο πέρα, οι γυναίκες είχαν αρχίσει το μαγείρεμα. Κάθισε με τις πλάτες προς το αντίσκηνο και το πρόσωπο προς τις γυναίκες. Τις έβλεπε μέσα από τους καπνούς της φωτιάς, που ερχότανε πιο πολύ από τα αντίσκηνα των Χολεβαίων, ένα σόι που το γνώριζε λιγότερο από τους Μπουμπαίους. Οι δυο γυναίκες που μαγείρευαν είχαν μοιράσει τις δουλειές. Η μια έψενε το ψωμί και η άλλη την καθαρόπιτα. Εκείνη του ψωμιού ήταν πιο παχουλή, ενώ της καθαρόπιτας ξερακιανή.

Για το ψήσιμο του ψωμιού, η παχουλή είχε διαλέξει μια βαριά πέτρα, την καθάρισε και τη ζέστανε στη θράκα. Αφού ζεστάθηκε αρκετά, τη σφούγγισε από τις στάχτες, έριξε πάνω της δυο χούφτες καλαμποκίσιο αλεύρι, έβαλε και το προζύμι, που θα γινότανε ψωμί κι ύστερα τα σκέπασε με τη βαριά γάστρα. Η άλλη γάστρα, της καθαρόπιτας, ήταν ελαφρότερη από τη γάστρα του ψωμιού. Η ξερακιανή τη ζέσταινε στη φωτιά και με τη βοήθεια ενός μασιά με γυριστή ουρά, όσες φορές έριχνε την απαραίτητη ποσότητα ζυμαριού την ανασήκωνε και την ξανάβαζε πάνω στο ταψί που ήταν τοποθετημένο σε ψηλή πυροστιά, λίγο πιο πέρα από την πέτρα του ψωμιού.

Οι αναλαμπές της φωτιάς, όσες φορές οι δύο γυναίκες έσκυβαν να βάλουν τις γάστρες, να κοιτάζουν το ψωμί ή να ανακατέψουν τη θράκα, αποκάλυπταν τα πόδια τους. Λίγο, δυο-τρία δάχτυλα πάνω από τον αστράγαλο, αλλά έφτανε για να αισθανθεί άβολα που έτυχε να πέσουν εκεί τα μάτια του έστω και μια φορά. Τράβηξε το βλέμμα του σαν ένοχος, το έριξε ψηλά στον ουρανό και κοίταξε τα άστρα. Είχε σκάσει το μάτι τους από τον καπνό, που προερχόταν από τους Χολεβαίους. Ακόμα κι αυτή, όμως, η μοναδική φορά ήταν αμαρτία για τον Ριζά, γιατί θυμήθηκε τους Γοριτσάρηδες. Πολλοί Λιάμπηδες δίσταζαν να τους φιλοξενήσουν στα σπίτια τους, γιατί είχε επικρατήσει η εντύπωση ότι εκείνοι κοιτούσαν τις γυναίκες από τα πόδια. Πράγμα που δεν συνέβαινε με τους Βλάχους στα Μαύρα Χώματα. Στο σημείο αυτό ήταν πολύ αυστηροί. Πιο αυστηροί και από τους ίδιους του Λιάμπηδες. Αισθάνθηκε καλά που βρήκε κοινό σημείο με τους Βλάχους και όχι με τους ξενέρωτους άντρες της Γορίτσας.

– Απόψε θα φάμε καθαρόπιτα, είπε ο Γεράσιμος, που σηκώθηκε, γιατί τον είχε ζητήσει ένα μικρό παιδί.

Το ροδομάγουλο παιδί, το οποίο δεν είχε προλάβει να το ρωτήσει πως το λέγανε, είπε στο Γεράσιμο ότι τον περιμένουν οι Χολεβαίοι στο αντίσκηνό τους κι ότι έπρεπε να πάει δίχως άλλο γιατί είχε γυρίσει η νύφη τους από την επίσκεψη στους γονείς της.

– Είμαι με φίλο, είπε ο Γεράσιμος.

– Πάρε και το φίλο μαζί σου, είπε το ροδομάγουλο παιδί.

Ο δρόμος προς τους Χολεβαίους φωτιζόταν από τις φωτιές, τα άστρα και το φεγγάρι, που είχε φυτρώσει σαν ροδιά στο βουνό της Λιουντζεριάς. Το φεγγάρι και το τραγούδι μιας γυναίκας, που άγγιζε τα άστρα, την έκαναν πιο

φιλική τη νύχτα. Και την παρακινούσαν να ανοίξει την καρδιά της, όπως ανοίγει ένα ώριμο ρόιδο. Η ανοιχτή καρδιά της νύχτας ανοίγει με τη σειρά της και την καρδιά των ανθρώπων. Όπως άνοιξε η καρδιά του Γεράσιμου Μπούμπα, ο οποίος χωρίς να τον ρωτήσουν, άρχισε να μιλάει για την παλαιά φιλία που είχαν με τους Χολεβαίους. Οι Βλάχοι κρατούνταν στη ζωή επειδή ανοίγανε μονοπάτια φιλίας ο ένας προς τον άλλο. Δεν τους πτούσε το γεγονός ότι ήταν απομονωμένοι, μακριά από τις άλλες υπάρξεις του πλανήτη, γιατί τους αρκούσε η φιλία μεταξύ τους. Κι ήταν κάτι μονοπάτια που προχωρούσαν από γενιά σε γενιά. Δίσταζαν να γίνουν ένα με τους άλλους, επειδή βολεύονταν άνετα μέσα στις φιλίες τους. Καρπός αυτής της νοοτροπίας ήταν κι η γυναίκα που τραγουδούσε μαζί με τους άντρες. Ήξεραν όλοι ότι το τραγούδι της το έχει δώσει η μέλλουσα πεθερά, μαζί με το γάλα της. Γιατί όταν ήταν μικρή, η μάνα της δεν είχε γάλα και για έναν χρόνο ήπια από το βυζί της καρδιακής φίλης της μάνας, που ήταν παντρεμένη στο σόι των Χολεβαίων. Από το ένα βυζί έπινε αυτή και από το άλλο ο γιος της. Με τον γιο της είχαν μεγαλώσει μαζί και παντρευτήκανε πριν από έναν μήνα στο βουνό. Τώρα που αφήσανε πίσω το βουνό, μετά την ταχτοποίηση στον Μπούφο, θα στεφανώνονταν στην εκκλησία του Αγίου Θόδωρου.

– Εγώ της δίνω γάλα τώρα, εγώ θα την πάρω νύφη! είχε πει η πεθερά της, τότε.

Και την πήρε. Μια νύφη πανέμορφη όπως το τραγούδι.

– Το τραγούδι, καυχιότανε η πεθερά, της το έδωσα εγώ τότε μαζί με το γάλα.

Οι Χολεβαίοι τραγουδούσαν έξω, γύρω από έναν σοφρά με κοντά πόδια, δυο βήματα από τη φωτιά. Ήταν μια παρέα άντρες, που νόμιζαν ότι είχαν βρεθεί στον ομφαλό του κόσμου κι όχι σε μια απόμερη, χαμένη γωνιά του όπως

ήταν ο Αυχένας της Μουζίνας. Τόσο το περισσότερο που τα άστρα δακρύζανε από το κρύο. Τραγουδούσαν, έπιναν, μιλούσαν δυνατά όπως συνηθίζουν οι Βλάχοι και γελούσαν. Στον άνθρωπο, σκέφτηκε ο Ριζά Κέρπι, λίγα πράγματα χρειάζονται για να νιώσει ότι βρίσκεται στην καρδιά του κόσμου: τα τραγούδια, η ρακή, λίγα ξερά κρεμμύδια και η φιλία.

– Εσύ δάσκαλε, κάτσε εδώ, του είπαν και τον έβαλαν στην κορφή του σοφρά, ο φίλος τιμάται περισσότερο, όταν τιμάει τον φίλο του.

Κάθισε σε μάλλινη βελέντζα με πυκνά κρόσσια, απαλή και ζεστή. Του βάλανε μπροστά ένα ποτήρι με χοντρή βάση και το γεμίσανε με ρακή από μια μπουκάλα με προστατευτικό πλέγμα από άσπρα κουμπιά. Τον ρώτησαν αν κρύωνε ή αν πεινούσε, αν και γι' αυτό το τελευταίο θα έπρεπε να περιμένει λίγο, γιατί το κρέας ήταν ακόμα στη φωτιά. Τους είπε πως ούτε κρύωνε, ούτε πεινούσε. Και πρόσθεσε κάτι για τους ανθρώπους που αντέχουν και το κρύο και την πείνα. Κάτι σαν δικό του συμπέρασμα, από τη ζωή, για τις γεμάτες από καλοσύνη καρδιές. Οι οποίες είναι σαν το ψωμί, που δεν χορταίνει ποτέ τον άνθρωπο.

– Έτσι μαζεύεστε όσες φορές οι νυφάδες σας επιστρέφουν από τους γονείς τους; ρώτησε.

– Όχι, του διευκρίνισαν, μόνον την πρώτη φορά μετά από τον γάμο, που τις φέρνουν οι συμπέθεροι.

Γύρω από τον σοφρά κάθονταν μόνον άντρες. Οι γυναίκες, διψασμένες για να ακούνε, κάθονταν ανάκατα πίσω τους. Μετά από κάθε τραγούδι, εύχονταν στον παρτή: «Τραγούδι να' ναι η καρδιά σου!» κι ύστερα παρότρυναν άλλον να τραγουδήσει, λες και δεν βγαίνει σε καλό αν μια καρδιά δεν τραγουδάει. Τον φίλο δεν τον παρότρυναν, γιατί την καρδιά του την είχαν κάψει οι τρεις θάνατοι, ο ένας πί-

σω από τον άλλο. Στα Μαύρα Χώματα όλοι ήξεραν ότι δεν του ζούσαν τα παιδιά. Το τραγούδιμα από τους άλλους ίσως του θεράπευε την πληγωμένη καρδιά. Ευχαρίστησε σιωπηλά τις γυναίκες για τη διακριτική τους στάση και γύρισε το κεφάλι πίσω μόνο μια φορά, όταν ήρθε η νύφη, που είχε επιστρέψει από την επίσκεψη στους γονείς της, και που λίγο νωρίτερα, τραγούδαγε. Αυτή, που είχε πει το τραγούδι από το βυζί, μαζί με το γάλα. Οι γυναίκες την υποδέχτηκαν με επευφημίες γιατί ένιωθαν πως με τη φωνή της τραγουδούσαν οι ίδιες. Ταυτόχρονα ήταν σαν να σημείωναν μια νίκη επί των αντρών.

Η νύφη είχε βγει από το άλλο αντίσκηνο. Φορούσε μακρύ φουστάνι μέχρι τα νύχια των ποδιών, που φαίνονταν σα να σέρνεται στις αιχμηρές πέτρες του Αυχένα της Μουζινας. Τα μαλλιά της τα έσφιγγε ένα μαντίλι, ενώ τις μαύρες τούφες που έπεφταν στο μέτωπό της, τις είχε πιάσει με καρφίτσες. Η ενθουσιώδης υποδοχή την έκανε να ροδοκοκκινίσει κι ήταν σαν να αναζητούσε μια σκοτεινή γωνιά να κρυφτεί. Εκείνος είδε τη νεαρή νύφη όταν γύρισε το κεφάλι. Μάλλον βιαστικά και φευγαλέα την είδε, έτσι όπως την φώτιζε η φωτιά, πρόλαβε όμως να ιδεί ότι έσφυζε από υγεία κι εκείνος θυμήθηκε το γάλα της πεθεράς. Η νύφη κάθισε πίσω από τους άντρες. Της ανοίξαν θέση στον σοφρά, αλλά εκείνη δεν δέχτηκε.

– Όχι εκεί, είπε με σβηστή φωνή, έτοιμη να καταρρεύσει από τη τροπή της.

Την παρότρυναν όλοι ν' αρχίσει, αλλά εκείνη τραγούδησε μόνον όταν τα άστρα είχαν αρχίσει να αραιώνουν. Η γλυκιά φωνή της, σαν γελαστή, έκανε τα κορμιά να ριγίσουν. Μέσα στο σκοτάδι δεν διακρινόταν κι ήταν σαν να τραγουδούσε η ίδια η νύχτα. Μαζί με τον φορτωμένο άστρα ουρανό. Τίποτα δεν κουνιότανε. Ούτε ο αέρας της μακριάς

νύχτας του Οκτώβρη, που γινότανε ολοένα και πιο κρύος. Όλα είχαν γίνει ένα: η σιωπή των γυναικών, ο σταθερός βουερός ίσος και η φωνή, που είχε γίνει τόσο γλυκιά από το γάλα της πεθεράς. Ήταν ένα τραγούδι για τα άστρα:

*Τ' άστρα παν να κοιμηθούνε,
καραβάνια ξεκινούνε...*

Σήκωσε το βλέμμα σα να ήθελε να ιδεί τα άστρα που αραιώναν και τότε ήταν που άκουσε μια φωνή να του λέει:

– Τραγούδα κι εσύ, Ριζά Κέρπι.

Συνέχιζε να κοιτάει τα άστρα που αραιώνανε. Δεν αραιώναν επειδή χάνονταν, αλλά επειδή ενώνονταν το ένα με το άλλο. Κι έτσι ενωμένα, φώτιζαν ακόμα περισσότερο. Για πρώτη φορά ο Ριζά Κέρπι είδε τον εαυτό του ενωμένο άρρηκτα με αυτούς που κάθονταν γύρω από τον σοφρά, τους συνδαιτυμόνες. Μια ένωση που εξαφάνισε ως δια μαγείας τον καυγά όλων εκείνων των ημερών μεταξύ του βλάχικου ονόματος, που έπρεπε να δώσει στον γιο του, και του επώνυμού του Κέρπι.

Την άλλη μέρα ξύπνησε νωρίς, γιατί κρύωσε. Του είχαν πει αν ήθελε δύο βελέντζες, αλλά από τη ζεστασιά και τη γλύκα των ανθρώπων και των τραγουδιών είχε πλημμυρίσει η καρδιά του και δεν υπολόγισε σωστά την κρύα νύχτα του Οκτώβρη. Μέσα στο αγουροξύπνημα, μαζί με το κρύο, που γρατζούνιζε με τα παγωμένα νύχια του τους μουσαμάδες του αντίσκηνου, φτάσανε στο αυτί του και κάποιες τσιριχτές κραυγές ή σαν θρήνοι γυναικών.

– Γεράσιμε, ε Γεράσιμε, γιατί κλαίνε; Μην πέθανε κανένας απόψε από το κρύο;

– Όχι, δεν πέθανε κανένας, είπε ο Γεράσιμος, που κοιμότανε στην άλλη πλευρά του αντίσκηνου. Είναι οι φωνές των παιδιών που παίζουν.

Τέντωσε το κεφάλι έξω από το αντίσκηνο και σαν να μην πίστευε εκείνα που έβλεπε, είπε:

– Χαρά στο κουράγιο σας!

Πράγματι, έπαιζαν τα παιδιά. Ξυπόλητα τα περισσότερα, έτρεχαν ευτυχισμένα πίσω από μια μπάλα φτιαγμένη από μπαλώματα και γέμιζαν τον αέρα με τις τσιριχτές φωνές τους. Όταν πήγε κοντά τους, τα γνώρισε. Ήταν αυτά που το περασμένο βράδυ βοηθούσαν να στηθεί το αντίσκηνο και που τα είχε ρωτήσει ένα ένα το όνομά τους, ψάχνοντας εκείνο το όνομα που θα καυγάδιζε λιγότερο με το επώνυμό του, Κέρπι. Ήταν εκεί και το ροδομάγουλο παιδί, που δεν είχε προλάβει να το ρωτήσει. Το ρώτησε τώρα:

– Πώς σε λένε;

– Δημητράκη, του απάντησε το ροδομάγουλο.

Ο Ριζά έβαλε το επώνυμο Κέρπι στη θέση του επώνυμου Μπούμπα και άκουσε τον εαυτό του να λέει:

– Δημητράκης Κέρπι...

Μίλησε με φωνή σαν να ήθελε να διώξει κάθε πιθανή σκιά υποψίας. Και διαπίστωσε ότι για πρώτη φορά όλες αυτές τις μέρες, το μελλοντικό όνομα του γιου του δεν καυγάδισε καθόλου με το επώνυμό του. Το νέο δέρμα δεν πρόδωσε το αίμα και το αίμα αισθανόταν καλά κάτω από το δέρμα.

Κεφάλαιο 4

Η Κατερίνα είχε χαστουκίσει τον αρραβωνιαστικό της. Η είδηση διαδόθηκε ταχύτατα σε όλες τις αχυροκαλύβες. Την ανήγγειλαν τα παιδιά που έπαιζαν μπάλα στην αυλή των Χολεβαίων. Δυο απ' αυτά είχαν μπει στο αχούρι να αναζητήσουν τη μπάλα και τότε είδαν τα χείλη του Σωκράτη Μπούμπα έτοιμα για φιλί κι αμέσως μετά έγιναν μάρτυρες σ' αυτό που αργότερα όλοι το αποκάλεσαν «το χαστούκι της Κατερίνας». Τότε, το ένα σπίτι μάθαινε αμέσως στιδήποτε συνέβαινε στο παραδίπλα. Ακόμα κι ένα φτάρνισμα. Τούτο δεν οφειλόταν μόνο στις ασήμαντες αποστάσεις από καλύβα σε καλύβα, αλλά και λόγω συγγένειας αίματος ανάμεσα στις οικογένειες, που αν τις έψαχνες βαθύτερα έβγαιναν όλοι κοντινά ή μακρινά ξαδέρφια. Οι παντρείες γίνονταν μεταξύ τους, τηρώντας απαρέγκλιτα ως όριο το κατώφλι του πρώτου ξάδερφου, του δεύτερου και ενίοτε του τρίτου. Το όριο αυτό το φρουρούσε ο φόβος μήπως από μια τέτοια παντρεία γεννηθούν τέρατα και όχι μωρά. Με εξαίρεση την περίπτωση του Ντερβίση της Κολόνας, που ερωτεύτηκε τη Σοφία των Τοναίων και μετά από ένα χρόνο παντρεία την έσφαξε και την έθαψε στην αυλή του σπιτιού του, κανένας ξένος δεν είχε καταφέρει να διασπάσει το

πυκνό πλέγμα των ξαδέλφων. Οι ξένοι στέκονταν μακριά
 λες και νιώθανε περιττοί στα δρώμενα, στις χαρές, στις λύ-
 πες, στα μοιρολόγια, στα τραγούδια, στους γάμους κι ακό-
 μα στα κουτσομπολιά των Βλάχων. Οι Βλάχοι στέκονταν
 ακόμα πιο μακριά, γιατί η περίπτωση του ντερβίση της
 Κολόνιας τους είχε πείσει ότι οι ξένοι δεν ήταν το γούρι
 τους, αλλά η δυστυχία τους.

Αυτό που ονομάστηκε «χαστούκι της Κατερίνας» κα-
 ταχειροκροτήθηκε απ' όλους: νέες και νέους, γυναίκες και
 άντρες, γριές και γέρος, ακόμα και από τα μικρά παιδιά,
 που βιάζονταν να μεγαλώσουν. Προκάλεσε ακόμα και το
 ενδιαφέρον του πρόεδρου, του Λευτέρη, ο οποίος σε έναν
 από τους λόγους του, αντί να πει «Ζήτω ο βλάχικος λαός»,
 αναφώνησε «Ζήτω η Κατερίνα». Δεν είχε μείνει κανείς χω-
 ρίς να εγκρίνει την πράξη της. Οι ίδιοι οι Μπουμπάιοι δεν
 προσπάθησαν να κρύψουν ούτε τη λύπη τους για τον γαμ-
 πρό, ούτε την περηφάνια για τη νύφη τους. Ήταν πρωτά-
 κουστο ο γαμπρός να φιλάει τη νύφη πριν παντρευτούν, γι'
 αυτό και το χαστούκισμα θεωρήθηκε το καλύτερο μάθημα
 για έναν νεαρό, που είχαν πάρει τα μυαλά του αέρα, επειδή
 είχε ιδεί τα Τίρανα. Κι επειδή είχε βάλει στην τσέπη ένα
 Πιστοποιητικό τεχνητής γονιμοποίησης των ζώων.
 Ικανοποιημένος έδειχνε κι ο μελλοντικός πεθερός, ο άν-
 θρωπος του τραγουδιού, του μόνιμου χαμόγελου και του
 καπέλου που το έβαζε στραβά, ο Γεράσιμος Μπούμπας.
 Αυτός, όχι μόνον δεν έλαβε στα σοβαρά τα λόγια του γιου
 του «δεν θέλω να την ξαναδώ με τα μάτια», που τα είπε
 αμέσως μετά το χαστούκισμα, αλλά έτρεξε στους συμπέ-
 θερους να συγχαρεί την Κατερίνα. Τη φίλησε στο μέτωπο,
 της κρέμασε στο λαιμό μια χρυσή αλυσίδα, που την είχε για
 την ημέρα του γάμου, της άφησε στο χέρι ένα τετράγωνο
 μπουκαλάκι λεβάντα με άρωμα δάφνης, που το είχε αγο-

ράσει στην πόλη, όταν πήγε να βρει πέταλα για τα μουλάρια, και της είπε γεμάτος περηφάνια:

– Εύγε σου, νύφη μου!

Οι Χολεβαίοι τον υποδέχτηκαν με ανοιχτές αγκάλες, έστρωσαν τον σοφρά να πιούμε ρακή, να τραγουδήσουν και να γελάσουν με τον γαμπρό που πήγε για μαλλί και γύρισε κουρεμένος.

Όταν οι άλλοι γελούσανε, η Κατερίνα ήθελε να κλάψει. Κι επειδή δεν μπορούσε να κλάψει μπροστά τους, κρύφτηκε στον χώρο του αργαλειού, πίσω από την καλύβα. Εκεί μπορούσε να κλάψει όσο ήθελε. Ήταν ο ιδανικότερος κρυψώνας για να κλάψει και να διαβάσει στο φως του καντηλιού το γράμμα, που το έθαβε στο σκεύος με τα πίτυρα, ανάμεσα στον σωρό με τα χαλασμένα τσικρίκια. Κανείς δεν ήθελε να ξέρει πια για πίτυρα, γι' αυτό και ξεχάστηκε εντελώς το παλιό σκεύος. Παρ' όλα αυτά είχε πάρει τα μέτρα της. Το γράμμα το έχωνε πρώτα σε μια μάλλινη παντούφλα και την παντούφλα την έχωνε στο σκεύος με τα πίτυρα, που ήταν παραχωμένο ανάμεσα στα τσικρίκια. Όταν το έβγαζε να το διαβάσει, τίναζε πρώτα την παντούφλα, για να πέσουν τα πίτυρα.

Το είχε διαβάσει πολλές φορές, αλλά όταν έφτανε στην τελευταία λέξη, την έπαιρνε ο πόνος για την πρώτη. Και όταν διάβαζε την πρώτη ανυπομονούσε να φτάσει στην τελευταία. Γιατί το μέλι και το φαρμάκι ήταν στο τέλος. Γι' αυτό και ανυπομονούσε να φτάσει όσο πιο γρήγορα, χωρίς να ξέρει, όμως, αν πρέπει να γλυκαθεί από το μέλι ή να πικραθεί από το φαρμάκι. Όλες εκείνες τις μέρες ο νους της ήταν στο σκεύος, να το βγάλει από τα τσικρίκια και να τινάξει τα πίτυρα από τη μάλλινη παντούφλα. Από το πολύ το διάβασμα το γράμμα είχε τόσο τσαλακωθεί και κηλιδωθεί, που φοβόταν μήπως δεν μπορέσει να το διαβάσει πια.

Η μεγάλη αγωνία της ήταν για την τελευταία πρόταση, γραμμένη με κεφαλαία γράμματα: «Σ' ΑΓΑΠΩ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ», και που περιείχε όλο το μέλι και όλο το φαρμάκι. Στο κάτω κάτω ας κηλιδωνόταν και ας τσαλακωνόταν όλο το χαρτί, εκτός από την τελευταία πρόταση, αυτή έπρεπε να παραμείνει καθαρή.

«Σου γράφω γιατί όσες φορές είσαι κοντά μου, μου στερούν οι λέξεις και όσες φορές σε βλέπω από μακριά, με συντρίβει η μορφή σου. Αν δεν σου γράψω, ή θα γίνω σαν τον Λευτέρη Κατσέτα, τον πρόεδρό σας που τώρα βγάζει λόγους και στα παιδιά της Γορίτσας, ή θα αποχαιρετήσω τον κόσμο με το δίκαννο του πατέρα. Σε αγάπησα από τότε που ήσουν πέντε χρονών κι εγώ επτά χρόνια μεγαλύτερός σου κι έπαιζα το ντέφι στις αρραβώνες σου με τον Σωκράτη Μπούμπα. Όταν τελείωσε ο αρραβώνας, δάκρυσα και τότε κατάλαβα ότι σε αγαπώ. Όπως και αργότερα, που όσες φορές σε έβλεπα, δεν μπορούσα να συγκρατήσω τα δάκρυα. Σε έβλεπα να μεγαλώνεις για έναν άλλο και έκλαιγα σιωπηλά επειδή δεν μεγάλωνες για μένα. Σε κάθε δάκρυ που έσταζε, έπεφτες κι εσύ. Και κάθε μέρα που περνούσε, γινόταν και πιο βαριά, γιατί κι εσύ μεγάλωνες κάθε μέρα. Μαζί με τα δάκρυα, έσταζαν και τα λόγια “Σε αγαπώ, Κατερίνα”, χωρίς να ελπίζω ότι τα λόγια αυτά θα μπορούσα να τα πω καμιά φορά με φωνή κι όχι σιωπηλά. Όταν ήρθες για επιλογή καλαμποκιού στην ταξιαρχία μου, κατάλαβα ότι πρέπει να μιλήσω με φωνή. Γι' αυτό σου γράφω τούτο το γράμμα, για να μην πω με σιωπηλή φωνή αυτό που πάντα ήθελα να το πω δυνατά: ΣΕ ΑΓΑΠΩ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ».

Το πρώτο τσαλάκωμα του γράμματος το έκανε από τον θυμό της προς έναν ξένο, που τολμούσε να της γράψει γράμμα. Και που στο τέλος έγραφε με κεφαλαία γράμματα «ΣΕ ΑΓΑΠΩ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ». Αγανάκτησε τόσο που το

πέταξε σαν κουρέλι πάνω στις λασπωμένες καλαμιές του καλαμποκιού, αλλά το ξαναπήρε αμέσως, γιατί φοβήθηκε μην το βρούνε οι συντρόφισσές της. Το έχωσε στον κόρφο και τσουρουφλίστηκε από την περιέργεια, να το διαβάσει και μια φορά. Αν όχι όλο, τουλάχιστον μόνο την τελευταία πρόταση. Εκείνη με κεφαλαία γράμματα. Την πιο κατάπτυστη, την πιο ξετσίπωτη και ταυτόχρονα την πιο αγαπημένη. Και που δεν μπορούσε να βγάλει άκρη πώς είναι δυνατό να χύνει ταυτόχρονα και μέλι και δηλητήριο. Το γράμμα ο ταξιαρχος της το έδωσε σ' έναν κλειστό φάκελο. Έτρεμε σύγκορμα και η παραγγελία του έβγαине σαν αυστηρή εντολή:

– Μην το δείχνεις σε κανέναν και πήγαινε να το διαβάσεις στη σκοτεινότερη γωνία της αποθήκης!

Η Κατερίνα, μόλις το πήρε, της ήρθαν γέλια, επειδή ο πιο ισχυρός ταξιαρχος της Κρατικής Γεωργικής Επιχείρησης, της φάνηκε τόσο ανίσχυρος. Και σχεδόν αμήχανος, όπως ακριβώς τον είχε ιδεί στην τελευταία χοροεσπερίδα, στην αυλή της, που κάνανε το μεγάλος λάθος, μια κίνηση που δεν είχε καμιά σχέση με το fox. Η Κατερίνα πήγε τελευταία στην ταξιαρχία και ήταν η πιο τρυφερή και η πιο όμορφη από τις άλλες νεαρές βλαχοπούλες, που ο Δημητράκης Κέρπι είχε υπό τις διαταγές του. Όταν συναντήθηκαν, εκείνη ως η νεότερη εργάτρια κι εκείνος ως ο ισχυρότερος ταξιαρχος, το χέρι του έτρεμε και το πρόσωπό του ήταν τόσο ωχρο λες και τον είχε δαγκώσει φίδι. Έπρεπε να περάσει αρκετός καιρός για να συνέρθει. Και να της δώσει να καταλάβει ότι αυτός έκανε κουμάντο σε όλη αυτή την έκταση της με σιτηρά, τρακτέρ, ελκυστήρες, κάρα και αποθήκες καλαμποκιού. Με τις κοπέλες της ταξιαρχίας συμπεριφερόταν ευγενικά και φρόντιζε να μην πτοηθούν από το απότομο βάρος της δουλειάς που έπεσε στις πλάτες τους.

Ακόμα πιο ευαίσθητος ήταν με τις βλαχοπούλες των αχυροκαλύβων που ήξεραν να γνέσουν το μαλλί στη ρόκα, να πλύνουν ρούχα στο ποτάμι, αλλά δεν είχαν ιδέα από όργωμα, θέρο ή ξεφλούδισμα καλαμποκιού. Μια απ' αυτές ήταν κι η Κατερίνα, για την οποία όχι μόνο ήταν έτοιμος να δείξει ξεχωριστό ενδιαφέρον από την αρχή, αλλά και να της πει κάτι που δεν το είχε πει μέχρι τότε σε καμιά άλλη:

– Εσύ, όσο θα είμαι εγώ ταξιαρχος δεν θα αγγίζεις τίποτα με τα χέρια.

– Γιατί; ρώτησε εκείνη και τον κοίταξε σάμπως ήθελε να βρει πού τον είχε δαγκώσει το φίδι.

– Γιατί είσαι μικρή και πρέπει να μεγαλώσεις.

Την ξεχώριζε από τις συντρόφισσες, της έδινε ελαφρές δουλειές, την έστελνε για νερό, την έβαζε να συμπληρώσει τα μισθολόγια, να ανάψει τη φωτιά για να στεγνώσουν τα ρούχα τους όσες είχαν βραχεί, να καθαρίζει τα δάπεδα των αποθηκών, να ξεφλουδίζει και να ξεχωρίζει τα καλά από τα σκουληκιασμένα αστάχια. Μια μέρα ξεσήκωσε τον κόσμο όλο, γιατί, λέει, της είχε γίνει στην παλάμη μια ροζ φουσκάλα. Της έπιασε το χέρι με φανερό τρέμουλο και πόνο και της έδειξε με υπέρμετρο ζήλο ότι έπρεπε να την πλύνει με ορό, ή να βάλει πάνω της φρέσκο ανθότυρο και πίτυρα.

Ήταν η δεύτερη φορά που της έπιανε το χέρι, από τότε που ωχρός σαν να τον είχε δαγκώσει φίδι, την καλωσόρισε στην ταξιαρχία. Μετά από λίγες μέρες, όταν της έδωσε το γράμμα, με ρητή παραγγελία να το διαβάσει στην πιο σκοτεινή γωνία της αποθήκης, δεν το θυμήθηκε καθόλου το χέρι της. Ήταν τόσο αγχωμένος και σαστισμένος, που η Κατερίνα θυμήθηκε την τελευταία χοροεσπερίδα, με το ασυγχώρητο λάθος, τη στιγμή που μπερδεύτηκαν τα δάχτυλά τους και ήταν έτοιμη να γελάσει. Μόνο που λίγα λεπτά αργότερα, αφού το διάβασε και το πέταξε τσαλακω-

μένο στις λασπωμένες καλαμιές του καλαμποκιού, αλλά που το πήρε ξανά για να μην το βρουν οι συντρόφισσές της, η διάθεσή της να γελάσει, είχε κάνει φτερά. Για να γίνει βροχή από δάκρυα το ίδιο απόγευμα, που μπήκε στο αχούρι να το διαβάσει υποτίθεται για τελευταία φορά και που ορκίστηκε να μην πατήσει πια στην ταξιαρχία. Έκλαιγε γιατί την αγαπούσε ένας ξένος. Την ίδια στιγμή ένιωθε και γλύκα και πίκρα όταν διάβαζε την τελευταία πρόταση με τα κεφαλαία γράμματα: «ΣΕ ΑΓΑΠΩ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ».

Ήταν τα πρώτα δάκρυα, μετά από τα οποία η Κατερίνα Χολέβα κατάλαβε ότι είχε μεγαλώσει. Και τελείωσε η παιδική της ηλικία. Μια παράξενη παιδική ηλικία, που είχε κρατήσει πολύ, τόσο που έγινε γυναίκα χωρίς να είναι κορίτσι και έγινε νύφη χωρίς να καμαρώσει. Ανάμεσα στη νύφη και το κορίτσι τριγύριζε η παιδική της ηλικία σαν ένα ανεξήγητο γέλιο, ανάμεσα στα άλλα γέλια, που δεν ήθελαν να καταλάβουν. Ανεξήγητο, αλλά ευτυχισμένο, επειδή όλοι την αγαπούσαν πολύ, τόσο που κι όταν μεγάλωσε δεν πέρασε ποτέ από το νου της να αγαπήσει κι αυτή άλλους. Ενώ τώρα που είχε λάβει ένα ερωτικό γράμμα και είχε ανοίξει ένα μονοπάτι για να αγαπήσει η ίδια, έκλαψε επειδή είχε μεγαλώσει. Κι επειδή ποτέ πια δεν θα γελούσε η παιδική της ηλικία.

Η πρώτη σκέψη ότι αυτή δεν ήταν όπως τα άλλα παιδιά γεννήθηκε μέσα της την ημέρα που η μεγάλη της αδερφή της είπε στη βρύση για τον Σωκράτη Μπούμπα «Μην πας εκεί, γιατί είναι ο άντρας σου». Τότε η Κατερίνα ήταν μια μικρή ομορφιά που μάκραινε τις κοτσίδες της με πλεξούδες μαλλιού. Και η χαϊδεμένη όλων. Που δεν καταλάβαινε τι σήμαινε να έχεις άντρα, αλλά καταλάβαινε τι σήμαινε να σου απαγορεύουν κάτι. Στην απαγόρευση αντέδρασε με κινήσεις που δεν μπορούσε να τις εξηγήσει, ενώ

οι μεγάλοι μπόρεσαν να δώσουν μια κάποια εξήγηση μετά από πολύ χρόνο. Τότε ξαφνικά είχε αρχίσει να χαστουκίζει τους μεγάλους για ασήμαντη αφορμή. Προσπαθούσε να αρρωστήσει λερώνοντας το ψωμί στο δάπεδο, ή τρώγοντας διάφορα έντομα. Έπαιρνε με τις πέτρες όσους της έλεγαν πως είναι νύφη του Σωκράτη, έφτιαξε μια νύφη από μπαλώματα με κάρβουνα στη θέση των ματιών και ζυμάρι για μύτη και δεν την αποχωριζόταν όλη την ημέρα. Το βράδυ την αποκοίμιζε με το τραγούδι που αποκοιμίζανε και την ίδια, όταν ήταν μωρό:

*Νύφη μου κρυφό καμάρι
θα 'ρθει ο άντρας να σε πάρει.*

Η Κατερίνα έλεγε μεγαλοφώνως και με πεποίθηση «Εγώ είμαι μεγάλη» ή «Εγώ είμαι όμορφη». Και έβαζε μπαλώματα στα στήθη της να δείχνει σαν οι μεγάλες γυναίκες. Αντίθετα από τις συνομήλικες, βιαζόταν να μεγαλώσει και ήταν πεπεισμένη ότι τούτο θα μπορούσε να συμβεί αν θα συντροφεύεται με μεγάλες. Ξεχώρισε προπαντός τις νεαρότερες και ομορφότερες νυφάδες μέσα στο σόι και τις μιμούνταν με ακρίβεια. Καμάρωνε ώρες ολόκληρες με τα χέρια σταυρωμένα στην κοιλιά της. Έπαιρνε το σπύρτο και άναβε το τσιγάρο των αντρών. Φιλούσε το χέρι των γριών. Αποκοίμιζε τα μωρά και καμιά φορά τα φοβέριζε όπως κι εκείνες: «Κλείστε το έρημο, που να σας παραχώσω!» Ζέσταινε νερό και έπλενε τα πόδια του πατέρα όταν γύριζε από τη στάνη. Έλεγε τις αδελφές της μήπως πιάσανε ψείρες και έτριβε τα μαλλιά τους με νερό αντί για φάρμακο. Έβαζε μπρος τον αργαλειό και αν δεν προλάβαιναν να τον σταματήσουν θα μετατρεπόταν σε κουβάρι από λωρίδες και τσικρίκια. Έπιανε προζύμι στο σκεύος που αργότερα θα έκρυβε το γράμμα του Δημητράκη Κέρπι. Έγνεθε μαλλί και

στη ζώνη της έβαζε για ρόκα μια βέργα κουτσουπιάς. Ζαλωνότανε ξύλα, ρίχνοντας στη ράχη της μόνο την τριχιά. Χτένιζε τα μαλλιά με τα δάχτυλα και τα έπιανε με καρφίτσες, άλειφε τα φρύδια με φως πυγολαμπίδας, κοιταζότανε αρκετά στον καθρέφτη του νιφτήρα, έψαχνε στα σεντούκια για αλυσίδες, γιορντάνια και λωρίδες κεντημένες με πολύχρωμα κουμπιά. Όλες οι κινήσεις των μεγάλων ήταν γι' αυτή παιχνίδια και ο καλύτερος τρόπος να μεγαλώσει όσο πιο γρήγορα.

Ένα τέτοιο παιχνίδι ήταν και τα γλέντια στο σπίτι της, όταν οι Μπουμπαίοι συμπεριφέρονταν μαζί της σα να ήταν μεγάλη νύφη. Η ίδια αγωνιούσε το πότε θα την πάρουν κι αυτή στον χορό. Να ανέμιζε το μαντίλι και να στριφογύριζε όλο χάρη και νάζι τη μέση της. Στις περιπτώσεις αυτές τη φορούσανε σα μικρή νυφούλα με όλα τα στολίδια. Στα πρώτα χρόνια θα μπορούσε να λείψει και κάτι από τη στολή της, αλλά αργότερα τα ζητούσε όλα με το νι και με το σίγμα. Φουστάνι κατιφέ με λεπτές ριγώσεις, ατλάζι κόκκινο, τα στολίδια του στήθους, ζώνη πλατιά σαν λωρίδα μουλαριού, λεβάντα στα μαλλιά, που αργότερα της την έφερνε ο πεθερός της, ο Γεράσιμος Μπούμπας και που άδειαζε το μπουκαλάκι την ίδια μέρα ρίχνοντας λεβάντα σε μικρές και μεγάλες, λέγοντας «μου την έφερε ο πεθερός μου». Γελούσε πολύ, αλλά μέχρι την ημέρα που πάτησε τα δεκαεφτά της. Εκείνη την ημέρα καθώς γύριζε απ' εδώ κι απ' εκεί με τη λεβάντα στο χέρι, λέγοντας «μου την έφερε ο πεθερός», για πρώτη φορά σκέφτηκε στα σοβαρά τον Σωκράτη Μπούμπα, όταν άκουσε κάποια να λέει ειρωνικά: «Τη λεβάντα έπρεπε να της τη φέρει ο άντρας της».

Για τον άντρα της, εκτός από εκείνη την ημέρα στη βρύση που ρώτησε τα παιδιά «ποιος είναι ο Σωκράτης Μπούμπας», φανερά δεν είχε δείξει κανένα ενδιαφέρον, αν

και με τη φαντασία της τον έβλεπε ως ένα ομιχλώδες πράγμα, στο οποίο ήταν δεμένη κι ότι αν προσπαθούσε ναλυθεί, θα πέθαινε από πούντα. Η πούντα πια ήταν υπό εξαφάνιση, αλλά είχε βρει καταφύγιο ανάμεσα στους Βλάχους του βουνού και είχε απειλήσει τη ζωή της Κατερίνας όταν ήταν πέντε ετών. Από την πούντα και τον σίγουρο θάνατο είχε σωθεί μόνον επειδή αρραβωνιάστηκε με τον Σωκράτη Μπούμπα. Τούτο της το λέγανε συχνά-πυκνά, αλλά όσες φορές την αποκαλούσαν «νύφη του Σωκράτη», αντιδρούσε και ορkiζόταν πως θα τον χαλάσει τον αρραβώνα. Όταν επέμενε στο χωρισμό, οι μεγάλοι στο σόι της πικραίνονταν και ηρεμούσαν μόνον όταν εκείνη έκανε πίσω. Η Κατερίνα είχε μεγαλώσει ανάμεσα στον φόβο από την πούντα και στη χαρά, στην οποία συμμετείχαν όλοι εκτός από τον Σωκράτη. Την απουσία του την διαπίστωσε όταν της είπαν με ειρωνικό τόνο ότι τη λεβάντα «έπρεπε να της τη φέρει ο άντρας». Κι αν μέχρι τότε ήταν μια ομίχλη, τώρα ήταν μια απουσία. Ήταν ένα όνειρο που το βλέπεις συχνά, αλλά ποτέ δεν σε μαγεύει και χάνεται γρήγορα.

Τη σκέψη ότι όντας αρραβωνιασμένη δεν είχε δικαίωμα ούτε στην προσμονή, ούτε στο όνειρο, την έβρισκε μοιραία. Μέσα της, επειδή υπήρχε ο άντρας, σκοτώθηκε το όνειρο της προσμονής του παλικάριού, που είναι το ομορφότερο και μεγαλύτερο όνειρο για κάθε ελεύθερη βλαχοπούλα. Η Κατερίνα ήξερε ότι δεν θα μπορούσε να αγγίξει τις φτερούγες αυτού του θαύματος, που είχε και άλλη μορφή, συγκεκριμένη και δεν ήταν μόνο ονειροπόληση.

Με τη ζωντανή μορφή του θαύματος ίσως να ήρθε σε επαφή κατά την τελευταία χοροεσπερίδα στην αυλή της, όταν ο αρραβωνιαστικός της ήταν ακόμα στα Τίρανα, στο φροντιστήριο για την τεχνητή γονιμοποίηση των ζώων. Και που η ίδια έκανε το μεγάλο και ανεπανόρθωτο λάθος, πα-

ραβιάζοντας κατάφωρα τους στοιχειώδεις κανόνες του fox. Είχε συμβεί ένα Σαββατόβραδο, όταν τα μάτια όλων, από κάποιες εβδομάδες πριν, είχαν στραφεί στην αυλή της. Τη θεώρησαν ως την καταλληλότερη για κοινά γλέντια, που μόλις είχαν αρχίσει, αλλά που γρήγορα μετατράπηκε σε «αίθουσα» χοροεσπερίδας και που οι νέοι και οι νέες ξεχύνονταν με μανία στο fox.

Μέχρι τότε η καταλληλότερη αυλή για λαϊκά γλέντια, που αρχίσανε μετά την εγκατάσταση κοντά στη Γορίτσα, ήταν εκείνη των Μπουμπαίων. Διαδόθηκε τότε ότι με κυβερνητική εντολή ο λαός πρέπει να διασκεδάσει οργανωμένα. Και να χαρεί, αφού δεν υπήρχε λόγος για πίκρες και κατήφειες. Ήταν η πιο εντυπωσιακή εντολή, μετά από εκείνη της κρατικοποίησης των περιουσιών. Έφτασε πρώτα στη Γορίτσα και απ' εκεί στους Βλάχους, που εντυπωσιάστηκαν γιατί ήταν σαν ένας γάμος, που τον έκανε η Κυβέρνηση και που θα μπορούσαν να διασκεδάσουν όλοι, γέροι και γριές, άντρες και γυναίκες, νέοι και νέες, γνωστικοί και αλλοπαρμένιοι. Πράγματι, ήταν ένας γάμος που μπορούσαν να πάνε σύσσωμα, και μάλιστα χωρίς κάλεσμα. Ένας γάμος όλων και ταυτόχρονα κανενός.

Στις αρχές τη μάζωξη αυτή την είπανε γλέντι και αργότερα χοροεσπερίδα. Όπως και να την είπανε, για τους Βλάχους όλων των ηλικιών ήταν χαρά, γιατί μπορούσαν να συναχτούν και να διασκεδάσουν. Τίποτα δεν έλειπε, ούτε η όρεξη των ανθρώπων, ούτε η ορχήστρα του Φερίκ, αν και το ντέφι, που έπαιζε ο Δημητράκης του Κέρπι είχε αντικατασταθεί πια με τύμπανο, που από πάνω είχε κάτι σαν καπάκι κατσαρόλας. Εκτός από τον κατάλληλο χώρο. Στην αρχή είπαν για την αυλή των Μπουμπαίων, οι οποίοι είχαν και μια σχετική εμπειρία σε τέτοια από τα Μαύρα Χώματα. Ήταν ευρύχωρη και στο κέντρο του οικισμού, αλλά εκείνο

που συνηγόρησε περισσότερο ήταν το ίδιο το σόι των Μπουμπαίων. Με όμορφες γυναίκες, εμφανίσιμους άντρες, του χορού και του τραγουδιού. Οι Μπουμπαίοι άνοιξαν την αυλή τους και την καρδιά τους και τα γλέντια, που πριν οργανώνονταν μια φορά το μήνα, τώρα είχαν αρχίσει να γίνονται κάθε εβδομάδα. Όλοι ήταν έτοιμοι για χορό. Ακόμα και τα παιδιά με τον Λευτέρη Κατσέτα, τον αλλοπαρμένο πρόεδρο, δεν άφηναν Σαββατόβραδο χωρίς να κατέβουν στην αυλή των Μπουμπαίων. Δεν έμπαιναν στον χορό μόνο οι γέροι κι οι γριές, που περιορίζονταν στο σεργιάνι, αλλά και τα μωρά στην κούνια. Οι χοροί ήταν λαϊκοί: Πωγωνίσιος, Μανουσάκια, Κωσταντάκης, Πατιούσκα, Σαν ροβολάς απ' τη Μοσχόπολη, Κάτω από τα λιόδεντρα, κλπ. Στο τέλος το ρεπερτόριο εμπλουτιζόταν και με έναν νέο χορό, που οι νέοι και οι νέες χορεύανε ζευγαρωτά, κοιλιά με κοιλιά και όλο το βάρος της ορχήστρας έπεφτε στο τύμπανο που είχε από πάνω κάτι σαν καπάκι κατσαρόλας. Αυτό που εκτόπιζε ολοένα και πιο πολύ το ντέφι του Δημητράκη Κέρπι.

Τον πρώτο χορό στην αυλή των Μπουμπαίων, για σεβασμό προς τους συγκεντρωμένους, τον έσυρε η γεροντότερη σε όλο το σόι, η Αρχοντούλα. Ήταν χορός κομψός και δύσκολος, που μόνον λίγα άτομα τόλμησαν να μπουν. Η Αρχοντούλα είπε ότι τον ήξερε από τότε που ήταν κοπέλα στο Δελβινάκι και ότι ήθελε να τον αφήσει πίσω μια και δεν είχε τίποτα το ομορφότερο να αφήσει στους επόμενους. Χόρευε κι είχε την εικόνα συλλογισμένου αετού και τα μαύρα ρούχα της κουνιόντανε στο σώμα σαν αμανάτια. Οι άλλοι δυσκολεύτηκαν να την ακολουθήσουν. Ακόμα κι ο Φερικ, που είχε βάλει την καρδιά του στο στόμιο του κλαρίνου κι ο Δημητράκης Κέρπι που είχε γδάρει τα δάχτυλά του στο ντέφι. Το όνομα του χορού δεν το ήξεραν και ίσως

γί' αυτό τον ονομάσανε «Χορός της Αρχοντούλας». Μετά τον χορό, η γριά των Μπουμπαιών, είπε:

– Οι γέροι έχουν άλλη δουλειά, ετοιμάζουν την προίκα του θανάτου, δεν έχουν θέση στις χαρές των νέων.

Ίσως να κρατούσαν πολύ τα χαρούμενα γλέντια στην αυλή των Μπουμπαιών, αν δεν είχε αρχίσει μια κάποια φθορά και να μετατρέπονται από γλέντια κοινά σε γλέντια των νέων, που χορεύανε κοιλιά με κοιλιά. Ακόμα και η ονομασία τους είχε αλλάξει. Από κοινά γλέντια, λέγονταν πια χοροεσπερίδες. Πριν, όλο και καλούσαν κανένα γέρο να ρίξει χορό, αλλά τώρα ακουγόταν από την αρχή ότι «τη σειρά την έχουν οι νέοι» ή «τη σειρά την έχουν οι νέες». Ήταν ένα είδος σύγκρουσης «γενεών», όπου η γενιά των παρήλικων ήταν χαμένη από πρώτο χέρι. Το χειρότερο ήταν άλλο, η εγκατάλειψη των παραδοσιακών χορών και η προτίμηση του νέου χορού, όπου ένας νέος και μια νέα κολλούσαν κοιλιά με κοιλιά χωρίς να' ναι ούτε ξαδέρφια, ούτε γνωστοί. Που ήταν ξένοι. Όσο γλυκό ήταν αυτό το κώλυμα για τους νέους, τόσο πικρό ήταν για την Αρχοντούλα. Γι' αυτό και από fox, που το λέγανε οι άλλοι, του έδωσε το όνομα «το δικό μου και το δικό σου». Τούτο ήταν αρκετό να πάρει μια μέρα το μασά που ανακάτευε τη θράκα και να τον πετάξει πάνω στο μεγάλο τύμπανο.

Από τότε η αυλή των Μπουμπαιών εγκαταλείφθηκε και κέρδισε πόντους η αυλή των Χολεβαιών, γιατί η γριά των Χολεβαιών, η Παρασκευή, που ήταν καρδιακές φίλες με την Αρχοντούλα, δεν είχε την ίδια άποψη για τον χορό των νέων.

– Ας χορέψουν οι νέοι, είπε, όταν τη ρώτησαν για την αυλή της, το κακό δεν έρχεται από τον χορό.

Τις πιο εγκάρδιες ευχές για τη γενναιοδωρία αυτή η Παρασκευή των Χολεβαιών τις πήρε από την πιο χαϊδεμέ-

νη της εγγονή, την Κατερίνα. Της είχε αρέσει τόσο πολύ ο χορός κοιλιά με κοιλιά που όταν άκουσε τη γιαγιά της να δέχεται, της ρίχτηκε στο λαιμό:

– Τέτοια γιαγιά δεν έχει άλλος στον κόσμο, της είπε.

Δεν πέρασε πολύς καιρός και από μαθήτρια του fox, η Κατερίνα έγινε δασκάλα. Στις αρχές έμαθε από τα ξαδέρφια της, που κάτι ήξεραν για τα βήματα του νέου χορού, γιατί πήγαιναν στις χοροεσπερίδες των νέων της Γορίτσας. Αυτή, όμως, ένα της έλεγαν, δύο καταλάβαινε, γι' αυτό και τους ξεπέρασε. Τόσο καλή χορεύτρια έγινε, που οι νέοι τσακίζονταν ποιος να την πρωτοπάρει. Στριφογύριζε σαν πεταλούδα και πάντα θα τον εμπλούτιζε τον νέο χορό με κάτι νέο, τον χορό που ήταν σα να ανακαλύφτηκε για να έβλεπαν οι άλλοι πόσο όμορφα χόρευε η Κατερίνα, πόσο γρήγορα μεγάλωσε και πόσο όμορφη είχε γίνει. Η ίδια δεν σκοτιζόταν καθόλου να δείξει στους άλλους πόσο γρήγορα μεγάλωσε και πόσο όμορφη είχε γίνει. Η μόνη της επιθυμία ήταν να δείξει πόσο πολύ της άρεσε το fox. Είχε αρχίσει να μαθαίνει τα ξαδέρφια που ήξεραν λίγα και τις ξαδέρφες που δεν γνώριζαν τίποτα. Το πώς ρίχνανε τα βήματα με τον ρυθμό του μεγάλου τύμπανου, πώς ενώνονταν οι παλάμες, πώς το άλλο χέρι στηριζόταν στην πλάτη του νέου, και του νέου στη μέση της νέας, πόση απόσταση έπρεπε να διατηρήσουν μεταξύ τους ώστε η κοιλιά να μην αγγίζει την κοιλιά. Η Κατερίνα γελούσε τόσο πολύ την ώρα που χόρευε, που μάθαινε τους άλλους, ή όταν πλησίαζε και απομάκρυνε την κοιλιά, που μια φορά λιποθύμησε και όλοι τρόμαξαν μην της συμβεί εκείνο από το οποίο γλίτωσε όταν ήταν πέντε χρονών. Όλοι γνωρίζανε την ιστορία της και όσες φορές η Κατερίνα εμφάνιζε κάποιο πρόβλημα, στο νου τους ερχότανε ξανά ο παλιός εφιάλτης. Ανησυχούσαν πολύ λες και θα της κοβότανε το νήμα της ζωής, αν και ήταν δεμένο σφι-

χτά στα χέρια του αρραβωνιαστικού από κούνια, του Σωκράτη Μπούμπα. Όπως ανησυχήσανε και τώρα, που λιποθύμησε καθώς τους μάθαινε fox, γι' αυτό και μόλις συνήλθε, κρίνανε εύλογο να της υπενθυμίσουν πως ο θάνατος μπορεί να έρθει και από το γέλιο.

– Μη γελάς πολύ, της είπαν, αν δεν θέλεις να πεθάνεις σε καμιά χοροεσπερίδα.

Αυτή δεν τους άκουσε και γελούσε ακόμα περισσότερο. Μέχρι που ήρθε η στιγμή και το γέλιο της κόπηκε σαν με μαχαίρι, την ώρα που ένας ξένος διέσχισε με μια ανάσα το πλήθος των ξαδέλφων και των γνωστών, της βγήκε μπροστά και της είπε:

– Κατερίνα, μπορούμε να χορέψουμε;

Έγινε παπαρούνα στο πρόσωπο και τα 'χασε τόσο πολύ, επειδή έπρεπε να χορέψει με έναν ξένο. Μαζί με το γέλιο, που της κόπηκε σαν με μαχαίρι, της έμεινε και το στόμα μισάνοιχτο σαν του καναρινιού που περιμένει να το ταϊσουν. Έκλεισε το στόμα και ετοιμάστηκε να το σκάσει, λέγοντάς του «βρες καμιά άλλη» ή «τελείωσαν τα κορίτσια, που ήρθες σε μένα;», αλλά εκείνος την κοίταζε με τόση λατρεία και έμοιαζε τόσο σαστισμένος, που λυπήθηκε γιατί να μην είναι κάποιος από τους γνωστούς Βλάχους ή από τα ξαδέλφια της. Τόσο το περισσότερο, που έδειχνε ευγενικός και την παρακαλούσε για ένα fox. Με τους Βλάχους, τους γνωστούς ή τα ξαδέλφια δεν έτυχε να της συμβεί κάτι τέτοιο, γιατί αυτοί ή την παίρνανε χωρίς να τη ρωτήσουν ή της φωνάζανε από δέκα μέτρα μακριά «Κατερίνα, έλα εδώ».

Αισθάνθηκε πως δεν μπορούσε να του αρνηθεί. Άφησε τα χέρια της να πέσουν σαν να έλεγε «τι με βρήκε εμένα με τούτον» και παραδόθηκε. Κι ούτε κατάλαβε πώς μπήκε στο στήθος του, πώς του παρέδωσε τη μέση της και πώς έσμιξε

την παλάμη της με τη δική του. Ούτε και πώς μπόρεσε να κάνει τόσο μεγάλο λάθος, το οποίο το αντιλήφθηκε μόνον όταν τελείωσε ο χορός. Αν και ήξερε καλά τους κανόνες του fox και ότι έπρεπε να παραμένει όσο πιο ψύχραιμη με τους ξένους. Κι ας ήταν ο πιο γνωστός ανάμεσά τους, όπως ο Δημητράκης Κέρπι. Τον γνωρίζανε όλοι οι Βλάχοι του αχυρένιου οικισμού, γιατί από μικρός έπαιζε ντέφι στους γάμους, είχε όνομα Βλάχου και τελευταία είχε διοριστεί ταξιαρχος στην ταξιαρχία του καλαμποκιού. Παρ' όλα αυτά, επειδή δεν ήταν Βλάχος, ήταν κι αυτός όπως όλοι οι άλλοι, ξένος.

Οι ξένοι, πιο πολύ τα νέα παιδιά από τη Γορίτσα, από περιέργεια που και οι Βλάχοι είχαν γίνει φανατικοί οπαδοί του fox, έβγαιναν πιο ταχτικά στον αχυρένιο οικισμό. Συνήθως παρέμεναν πέρα από τον φράχτη της αυλής και δεν τολμούσαν να τον περάσουν και να ζητήσουν κάποιο κορίτσι να χορέψουν. Όχι ότι δεν τους άρεσε, αλλά φοβόντανε μήπως οι βλαχοπούλες τους απορρίψουν και μείνουν με το στόμα ανοιχτό. Ήταν σαν αγριόγιδες που όταν συναντιόντουσαν στον δρόμο, στη θολωτή βρύση, στο αρτοποιείο, μπροστά στην εκκλησία της Παναγιάς ή στο ραφτάδικο, ροδοκοκκίνιζαν σαν νυφάδες που μόλις είχαν χάσει την παρθενιά τους. Όπως κάποτε και οι κοπέλες του χωριού τους.

Τη συμπεριφορά αυτή οι παρήλικες Γοριτσάρηδες την είδανε με συμπάθεια, ενώ κάποιοι αρχίσανε να λένε πως οι Βλαχοπούλες είναι ιδανικές νύφες, όμορφες και νοικοκυρές, ντροπαλές και παρθένες. Δεν ήταν τυχαίο το τραγούδι, που διαδόθηκε εκείνο το διάστημα, ξεπέρασε γρήγορα τα σύνορα της Γορίτσας και τραγουδιότανε στα γλέντια:

*Ή από την Κορυτσά
ή απ' αυτές χωρίς βρακιά.*

Ο μόνος από τους Γοριτσάρηδες νέους που δεν σύχναζε στα Βλάχικα από περιέργεια, ήταν ο γιος του δάσκαλου Ριζά Κέρπι, αυτός που του είχε μείνει στη ζωή, ο Δημητράκης. Από τότε που έμαθε ότι σε αντίθεση με τους άλλους Λιάμπηδες του χωριού αυτός είχε ορθόδοξο όνομα, δεν ήταν πια περιεργός για τους Βλάχους, που κατοικούσαν εκεί γύρω. Κι όχι όνομα από τους ορθόδοξους της Γορίτσας, αλλά του βλάχικου οικισμού, ενός Βλάχου από το σόι των Μπουμπαίων. Όταν ρώτησε «γιατί μου βάλανε όνομα Βλάχου;», του απαντήσανε «για να μην πεθάνεις». Τούτο όχι μόνο δεν το αμφισβήτησε ποτέ, αλλά βίωσε και μια παράξενη αίσθηση. Του φάνηκε ότι του έπεσε το δέρμα που είχε ως τότε και φόρεσε δέρμα Βλάχου. Αργότερα τον κυρίεψε μια ασυγκράτητη επιθυμία να ιδεί από κοντά τους ανθρώπους με τους οποίους τον ένωνε το δέρμα. Έτσι, στην αρχή γνωρίστηκε με το σόι των Μπουμπαίων και μετά με τους υπόλοιπους. Ίσως να ήταν αυτή η γνωριμία, που από μικρή ηλικία τον είχε κυριεύσει το πάθος να παίζει ντέφι στους γάμους, στα γλέντια και στις χοροεσπερίδες των Βλάχων.

– Εγώ σε γνωρίζω, άκουσε η Κατερίνα μια φωνή, που μετά από πολλές σιωπηλές στροφές, της κούφανε το τύμπανο. Σε θυμάμαι από τότε που ήσουν έξι χρονών. Τότε έπαιξα ντέφι για πρώτη φορά. Με είδες κι εσύ, γιατί δεν έχω αφήσει γάμο και γλέντι στα Βλάχικα, μαζί με τη ζυγή του Φερίκ.

– Σε έχω δει, του είπε η Κατερίνα.

– Τώρα θα το παρατήσω εντελώς, γιατί μπήκε το τζαζ και επειδή άρχισα δουλειά ταξιαρχος στις αποθήκες του καλαμποκιού. Εσύ θα έρθεις στην ταξιαρχία μου. Έχω πολλές γυναίκες και κοπέλες από τις δικές σας.

– Δεν ξέρω, του είπε η Κατερίνα και αναρίγησε σαν βέργα ιτιάς, επειδή συνειδητοποίησε ότι της άρεσε η κουβέν-

τα με έναν ξένο.

– Τώρα μεγάλωσες, έγινες κοτζάμ κοπέλα, συνέχισε ο ξένος κι εκείνη δεν μπορούσε να μην αναριγήσει για δεύτερη φορά.

Ωστόσο, διαπίστωσε ένα πλησίασμα κοιλιάς εκ μέρους του, που το θεώρησε κατάφορη παραβίαση των κανόνων του fox. Όπως κι ένα πεινασμένο βλέμμα, που ταίριαζε σε οποιοδήποτε άλλο, αλλά όχι σε κάποιον εντελώς σατισμένο. Το πεινασμένο βλέμμα το διαπίστωσε τυχαία, όταν σε μια στιγμή χαλάρωσης, έγινε περίεργη να δει τα χαρακτηριστικά του προσώπου του. Μέχρι εκείνη τη στιγμή κοίταζε πέρα από τους ώμους του καβαλιέρου σαν να ήθελε να πει στους γνωστούς, στα ξαδέρφια και τις ξαδέρφες ότι περίμενε πότε να κάνει πέρα τον γνωστό ντεφιτζή, αλλά δεν ήξερε ότι το κακό μπορεί να έρθει από μια τέτοια στιγμή χαλάρωσης. Η οποία ήρθε μαζί με το σούρουπο, όταν κάποιος κρέμασε κάτι μεγάλα φανάρια στον φράχτη της αυλής. Τα φανάρια μοιάζανε με κομμάτια φεγγαριού, που είχαν πέσει από τον ουρανό, ενώ το θαμπό φως τους διαχέονταν πάνω στα ζευγάρια σαν χαλαρωτική σκόνη. Η σκόνη αυτή χαλάρωσε και την Κατερίνα, γιατί αλλιώς, ποτέ δεν θα της πήγαινε ο νους να δει τα χαρακτηριστικά του προσώπου του. Αφού κοίταξε με την άκρη του ματιού, διαπίστωσε ότι το πρόσωπο του ταξίαρχου ήταν τόσο κανονικό όσο και συνηθισμένο. Στενό μέτωπο, μικρό πηγούνι, φρύδια ήρεμα, μάτια βαθουλωτά, δέρμα λίγο πιο λεπτό από το δέρμα των άλλων Λιάμπηδων και ζυγωματικά σχεδόν εξαφανισμένα. Τίποτα δεν σου θύμιζε πάνω του έναν πραγματικό Λιάμπη, γνωστό για τη σκληράδα του. Γι' αυτό και επέτρεψε στη χαλάρωση να προχωρήσει και λίγο. Τόσο το περισσότερο που ήταν στην αυλή της και προστατευμένη από γνωστούς, ξαδέρφια και ξαδέρφες. Τότε ήταν που έπεσε

στα νύχια του πεινασμένου βλέμματος. Ήταν σαν να είχε πεταχτεί ξαφνικά μέσα από μια ήρεμη γούβα και που την έκανε να αναριγήσει για τρίτη φορά.

Αποφάσισε να του δείξει τα όριά του. Και πρώτα-πρώτα είχε υπόψη της την απόσταση από κοιλιά σε κοιλιά, όπως προβλέπανε οι κανόνες του fox, αλλά τρόμαξε που την εγκατέλειψαν οι δυνάμεις και δεν μπορούσε να το κάνει. Την κυρίεψε κάτι σαν ανεξήγητη γοητεία και ευχάριστη αποχαύνωση, που άρχισε ως αθώα επιθυμία να συνομιλήσει μαζί του κι έγινε επιτακτική που την ανάγκαζε να παραμείνει για λίγο ακόμα στα χέρια του. Το ίδιο ανεξήγητα, ένωσε να της ξυπνάει το γέλιο, που λίγο πρωύτερα είχε κοπεί σαν με μαχαίρι. Μόνο που δεν ανέβηκε μέχρι την επιφάνεια, παρέμεινε βαθιά μέσα της σαν κελάρυσμα, που δεν ήθελε να σιγήσει ποτέ! Να μείνει για πάντα. Για όλα αυτά η Κατερίνα έριξε το φταίξιμο στους κανόνες του fox, που είναι οι ίδιοι και όταν χορεύεις με τα ξαδέρφια και όταν χορεύεις με ξένο.

– Χορεύεις ωραία. Πού έμαθες;

– Με τα ξαδέρφια.

– Εγώ ήθελα να σε μάθω, αλλά εσύ γεννήθηκες μαθημένη.

Αυτός είχε κατευνάσει αρκετά το πεινασμένο βλέμμα του και αποζητούσε μόνο ένα αθώο σήκωμα των ματιών της. Όπως και πριν, ήταν κυριευμένος από πλήρη αφηρημάδα. Και προσπαθούσε να φανεί ολοένα και περισσότερο τέτοιος, χωρίς να υπολογίσει ότι μπορεί να γίνει χώμα και σκόνη να τον πατήσει. Ωστόσο, πείστηκε γρήγορα ότι την Κατερίνα δεν μπορούσε να τη ρίξει. Ως απάντηση στην αυτοθυσία του, η Κατερίνα έκανε εκείνο, που θα έκανε κάθε βλάχικο κορίτσι από οικογένεια, απομάκρυνε την κοιλιά της όσο μπορούσε περισσότερο, πάντα εντός των αυ-

στηρών κανόνων του fox, συνήλθε από τη χαλάρωση, σταμάτησε το κελάρυσμα του γέλιου μέσα της, έδιωξε κάθε γοητεία και ευχάριστη αποχαύνωση και του έδωσε να καταλάβει πως τα μάτια της Κατερίνας Χολέβα δεν είναι απ' αυτά που σηκώνονται για να κοιτάξουν οποιοδήποτε ξένο. Τη ίδια στιγμή ανακάλυψε ότι μπορούσε να κερδίσει τη μάχη των ματιών, αλλά να χάσει τη μάχη των δαχτύλων. Είχε γίνει ένα τεράστιο λάθος ή μια παραβίαση των στοιχειωδών κανόνων του fox. Τα δάχτυλα δεν ήταν απλά ενωμένα, αλλά είχαν γλιστρήσει και είχαν μπλέξει μεταξύ τους, όπως τα κλαριά της ιτιάς. Με αποτέλεσμα να γίνει μια ένωση δερμάτων, έτσι που ήταν αδύνατο σχεδόν να ξεμπλέξουν μεταξύ τους.

Τη φοβερή ανακάλυψη την έκαναν ταυτόχρονα και οι δύο, όταν ο χορός πήγαινε να τελειώσει. Η Κατερίνα Χολέβα ξέχασε ότι δεν έπρεπε να σηκώσει τα μάτια σε έναν ξένο. Και τα σήκωσε. Λες και ήθελε να διορθώσει ένα ασυγχώρητο λάθος, που είχε προκληθεί από την αφηρημάδα, αλλά αντιλήφθηκε ότι είχε γίνει και δεύτερο λάθος. Και που μπορούσε να μην διορθωθεί ξανά. Κάτω από το βάρος του, εκείνη γινότανε βορά μιας ανεξήγητης γοητείας, ενώ εκείνος παρέμενε αμήχανος και άτολμος.

Μερικές μέρες αργότερα, η Κατερίνα έλαβε το γράμμα που το έκρυβε στο σκεύος με τα πίτυρα και που ο Δημητράκης Κέρπι θέλησε να το κλείσει με κεφαλαία γράμματα «Σ' ΑΓΑΠΩ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ». Μετά από άλλες τόσες μέρες τιμώρησε τον αρραβωνιαστικό της, τον Σωκράτη Μπούμπα, με ένα χαστούκι που έμεινε ως «Το χαστούκι της Κατερίνας», επειδή τόλμησε να τη φιλήσει.

Βλάχοι ή ερχόμενοι;

Η «Προθήκη των Βλάχων» είχε μείνει χωρίς τίτλο κι έμοιαζε σαν μνήμα χωρίς όνομα. Μετά από επίπονες προσπάθειες του δάσκαλου Ριζά Κέρπι και του γραφίστα της Κρατικής Γεωργικής Επιχείρησης, έγινε δεκτό από τις Αρχές ώστε και οι Βλάχοι να είχαν τη δική τους προθήκη στο μουσείο του χωριού. Το πράγμα σκάλωσε στον τίτλο που θα είχε πάνω η προθήκη. Η απλούστερη εκδοχή, όπως επέμενε και ο δάσκαλος, ήταν να έγραφε πάνω «Η προθήκη των Βλάχων», αλλά βρέθηκε μπροστά στη σθεναρή αντίσταση του πρώτου της Γορίτσας, ο οποίος διατεινόταν ότι έπρεπε να γραφτεί «Η προθήκη των ερχόμενων». Έδωσε, μάλιστα, ρητή εντολή στον υπεύθυνο του μουσείου Ριζά Κέρπι να αποφύγει με κάθε τρόπο τη λέξη «Βλάχοι». Στη θέση της, όσες φορές κι αν χρειαζότανε, να έγραφε «ερχόμενοι».

– Γιατί πρέπει να το κάνομε αυτό; ρώτησε ο Ριζά Κέρπι απορημένος με την επιμονή του πρώτου της Γορίτσας.

– Για το καλό του έθνους, είπε ο Στέφανος Μούσκα.

– Γιατί, τι κακό μπορεί να συμβεί στο έθνος αν αναφέρομε τους ανθρώπους με το όνομά τους;

– Πολλά κακά.

– Πείτε ένα, το μεγαλύτερο.

– Το μεγαλύτερο είναι η διάσπασή του από την αφύπνιση ενός άλλου έθνους. Οι Βλάχοι είναι ένα κοιμώμενο έθνος και αν τους αναφέρεις δημόσια, όπως στις προθήκες ενός μουσείου, είναι σαν να τους ξυπνάς από τον ύπνο με τα ίδια σου τα χέρια. Και να τους κάνεις να σκέπτονται ότι είναι διαφορετικοί από τους άλλους. Κάθε κακό προέρχεται από την αφύπνιση της σκέψης. Η αναφορά του ονόματός τους θα ξυπνούσε μέσα τους την έννοια του

έθνους, δηλαδή αυτό που πράγματι είναι και, απ' εκεί και πέρα, θα προβάλουν μεγαλύτερες απαιτήσεις. Ωστόσο, το όνομα «ερχόμενοι» είναι ουδέτερο κι όχι μόνον δεν τους ξυπνάει, αλλά αντίθετα, τους αποκοιμίζει, τους κάνει να κοιμούνται ακόμη περισσότερο.

Ο Ριζά Κέρπι έμεινε έκπληκτος από την αναπάντεχη και οξύτατη κρίση του πρώτου του χωριού, τόσο ώστε η εκτίμησή του για εκείνον να χωράει σε πέντε λέξεις: «τόσο του κόβει το τσερβέλο». Ποτέ δεν είχε πάρει στα σοβαρά τη συνεχή αναβάθμιση του Στέφανου Μούσκα σε άτομο που σ' έχει στο χέρι και ότι μπορεί να σου κάνει τον τάφο. Κάποτε μάλιστα, το εξέφρασε ανοιχτά. Είπε ότι με τους Γοριτσάρηδες και τους Βλάχους μπορεί να κάνει ότι ήθελε ο πισινός του, αλλά με τους Λιάμπηδες δεν του βαστάει. Η υποτίμηση προς το άτομο αυτό δεν προερχόταν από το γεγονός ότι είχε γίνει παρτιζάνος για μια μέρα όλο κι όλο, γιατί κάτι ήταν κι αυτό, αλλά επειδή το «παρτιζάνικο» το εκμεταλλεύτηκε για να πουλάει εξυπνάδες ή να φαίνεται πιο έξυπνος απ' όσο ήταν στην πραγματικότητα.

Όλοι στο χωριό είχαν προσέξει ότι μόλις επέστρεψε από το βουνό με ένα θραύσμα οβίδας κάτω απ' το κρανίο του, άρχισε να του κόβει το τσερβέλο περισσότερο απ' ό,τι μέχρι τότε. Αυτό έγινε φανερό προπαντός μετά τον πόλεμο, όταν από μέρα σε μέρα μεταμορφωνόταν σε άτομο που μπορούσε να σου ανοίξει τον τάφο. Έδειξε δαιμονική ευστροφία και εξυπνάδα, που κατέπληξε και τους πιο σοφούς του χωριού, τόσο που βάλθηκαν να ψάχνουν στις οικογενειακές ρίζες του Στέφανου Μούσκα. Πώς είναι δυνατό να γίνει τόσο γόνιμο το μυαλό ενός ανθρώπου που άνηκε σε στείρο οικογενειακό χωράφι! Το ίδιο το επώνυμο «Μούσκα» ήταν το καλύτερο δείγμα στειρότητας του μυαλού τους. Τη μεγαλύτερη ζημιά το άγονο οικογενειακό

χωράφι την είχε κάνει στον Στέφανο, γι' αυτό και τη μεταπολεμική ευστροφία του την είδαν με έντονη αμφιβολία. Θυμήθηκαν τη μοναδική μέρα συμμετοχής του στον πόλεμο και το θραύσμα της οβίδας κάτω από το κρανίο του. Ίσως αυτό το θραύσμα να του άγγιξε το μυαλό και τον έκανε πιο έξυπνο. Όπως τον έκανε να του πετάγεται ο βολβός του ματιού του όσες φορές θύμωνε και τότε οι άνθρωποι άνοιγαν δρόμο, γιατί δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν εκείνο που το λέγανε «σημάδι του πολέμου».

Αργότερα, το «θραύσμα» έγινε η αιτία και για άλλα ...κατορθώματα του Στέφανου Μούσκα, τα οποία με τον καιρό μεγάλωναν τη φήμη του, τόσο που το όνομά του επισκίαζε ακόμα και το ίδιο το όνομα της Γορίτσας. Επιθυμούσε μια αναμέτρηση με το χωριό και έφτανε σε σημείο να ονειρεύεται μιαν εξίσωση του ονόματός του με το όνομα του χωριού. Υπό την έννοια ότι όταν οι άνθρωποι θα λέγανε Γορίτσα να εννοούσαν τον Στέφανο Μούσκα και όταν θα προφέρανε το όνομα Στέφανος Μούσκα, να εννοούσαν τη Γορίτσα. Για να πετύχει τον στόχο του, έγινε το πανταχού παρόν πρόσωπο, πεπεισμένος ότι αν ανέβαζε ψηλά τη Γορίτσα, ανέβαζε ταυτόχρονα και τον εαυτό του. Τη δουλειά του την είδαν με καλό μάτι οι σύντροφοι της Επαρχίας και δεν άργησαν οι προσφορές και οι προτάσεις για αναρρίχηση, για ζηλευτή καριέρα στην πόλη, αλλά εκείνος τις είχε πετάξει όλες σαν «χαλασμένες τηγανίτες». Με μόνη αιτιολογία ότι δεν μπορούσε, λέει, να αποχωριστεί το χωριό. Και ότι θα ξηραίνόταν σαν το δέντρο χωρίς ρίζες αν δεν έπινε νερό από τις βρυσσομένες της Γορίτσας.

Ωστόσο, η βρυσσομένα για την οποία ενδιαφέρθηκε με το παραπάνω ήταν αυτή που τη λένε «λαϊκή βρυσσομένα». Διείδυσε στον χώρο των δημοτικών τραγουδιών, στα ήθη και έθιμα, στις παραδόσεις, στις λαϊκές εκφράσεις, στα αι-

νίγματα και στα παραμύθια της Γορίτσας, που τα έβλεπε ως πέτρα πάνω στην οποία θα πατούσε για να περάσει στην αιώνια δόξα.

Οι συγχωριανοί του, μετά την πρώτη έκπληξη με το θέμα της εξυπνάδας, πάθανε τώρα και δεύτερη: Είδαν έναν Στέφανο Μούσκα του τραγουδιού, του χορού και της ρακής. Μέσα σε λίγο διάστημα είχε μετατραπεί στον καλύτερο ντολιμπάση όχι μόνο της Γορίτσας, αλλά όλων των γύρω χωριών. Μέχρι τότε, είχε τη φήμη του ανθρώπου που μπορούσε να σου κάνει τον τάφο, τώρα με τον τρόπο αυτό σαν να ήθελε να καλοπιάσει όσους είχε θάψει. Δημιουργήθηκε έτσι ένα λαογραφικό παραλήρημα γύρω του όχι μόνο ως ισχυρή, αλλά και απαραίτητη προσωπικότητα. Ο ίδιος αξιοποίησε το παραλήρημα γύρω του, από τη μια για να κλείσει στο σακί εκείνους που τον λάτρευαν και από την άλλη για να ποδοπατήσει όσους τον λοξοκοιτάζανε. Ήρθε η στιγμή που οι πρώτοι έγιναν χώμα να τους πατεί, ενώ οι δεύτεροι γέφυρα για να περνάει.

Δύο ήταν τα συμβάντα που αξιοποίησε αργότερα για να ενισχύσει ακόμα πιο πολύ την εικόνα του: η ανακάλυψη των ερειπίων αρχαίας πόλης κοντά στη Γορίτσα και ο θαυμασμός ενός Γάλλου πρόξενου για την παραδοσιακή νυφική φορεσιά της Γορίτσας. Η ανακάλυψη της αρχαίας πόλης και η πιθανή σχέση της με τη Γορίτσα του έδωσαν την ευκαιρία να ανεμίσει τη σημαία της αρχαίας καταγωγής του. Αργότερα προέβη σε συγκεκριμένα διαβήματα, όπου με έπαρση απηύθυνε αίτημα προς τις αρμόδιες αρχές για αλλαγή του ονόματος του χωριού του και η Γορίτσα, ως ένδειξη τιμής, να πάρει το όνομα του βασιλιά της αρχαίας πόλης.

Ήταν φανερό ότι τον είχε κυριέψει ο πυρετός της φιλοδοξίας, που δεν έλεγε να τον αφήσει ούτε στιγμή. Μια

άλλη ανακάλυψη, μολονότι δεν σχετιζόταν με αρχαία ερείπια, ίσως να ήταν πιο σημαντική από την πρώτη. Γινόταν λόγος για τον θαυμασμό του Γάλλου προξένου. Σε μια από τις περιόδους του, κατά τη διανυκτέρευση του στην πόλη, έτυχε να δει τη νυφική στολή της Γορίτσας. Και ήταν τόσο ενθουσιασμένος με την κομψότητα, τη μεγαλοπρέπεια, τα μοτίβα των κεντημάτων, τα χρώματα, τις καδένες και τα στολίδια με τη βασιλική τους χάρη, που άνοιξε μ' αυτά έκθεση στο κέντρο των Παρισίων, για να την επισκέπτονται οι κυρίες από τη Γαλλία και από όλον τον κόσμο.

Το συμβάν με τον πρόξενο ήταν παλαιό, αλλά στα αυτιά του Στέφανου Μούσκα ήρθε με μεγάλη καθυστέρηση. Ή ίσως τότε του έδωσε σημασία, μια και του φάνηκε ως τέλεια ευκαιρία για την περαιτέρω αναβάθμιση του εαυτού του. Δεν το πληροφορήθηκε από τους γεροντότερους του χωριού, αλλά από τον νέο υπεύθυνο του Πολιτισμού της Επιχείρησης, που μόλις είχε διοριστεί και που έκανε και τη δουλειά του γραφίστα. Αυτός, όχι μόνο του υπενθύμισε τη σχεδόν λησμονημένη ιστορία με τον πρόξενο, αλλά του ανέφερε και ένα προσχέδιο των αρμόδιων οργάνων για τη νυφική στολή. Διαδιδόταν ότι η στολή αυτή είχε επιλεγεί για να πάρει τις διαστάσεις ενός εθνικού συμβόλου και ότι θα εκτίθεται στο γραφείο του καθοδηγητή και σε όλες τις επίσημες κρατικές εκδηλώσεις. Τα αρχαία ερείπια και η διάσημη στολή, που η φήμη της είχε πάει μέχρι το μακρινό Παρίσι, ήταν δύο κλαριά από τα οποία πιάστηκε εκείνος γερά για να ανεβεί περισσότερο στα μάτια των άλλων. Γιατί η αναβάθμιση της Γορίτσας σήμαινε και αναβάθμιση του ίδιου.

Υπό αυτές τις συνθήκες και στα πλαίσια ενός λαογραφικού φεστιβάλ, που διαδιδόταν ότι θα ξεκινούσε από όλα τα χωριά για να λάβει διαστάσεις Εθνικού Παραδοσιακού

(ή Λαϊκού) Φεστιβάλ, γεννήθηκε στο μυαλό του η ιδέα για την ανέγερση ενός μουσείου. Κι όχι μόνον αυτό, αλλά ο ίδιος υπέδειξε και τον χώρο του. Ήταν μια αίθουσα εντός του σχολικού κτιρίου, που προβλεπόταν να γίνει νηπιαγωγείο. Το νηπιαγωγείο ήταν ένα μακρινό όνειρο της Γορίτσας και σχετιζόταν με παλιά επιθυμία του χωριού να γίνει κάτι ανάλογο μ' εκείνα της πόλης, αλλά κάνοντας ένα μουσείο θα μπορούσε να ανταγωνιστεί στα ίσια την πόλη. Γιατί, όπως δεν νοείται πραγματική πόλη χωρίς μουσείο, έτσι και ένα πραγματικό χωριό δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς γιδοπρόβατα και γαϊδούρια.

Η αίθουσα ήταν ευρύχωρη, χαμηλοτάβανη, μισοφωτισμένη και εξέπεμπε κάτι σαν εγκαρδιότητα. Ένα μουσείο είναι άχαρο χωρίς αυτή την εγκαρδιότητα, και όντως, το μουσείο του Στέφανου Μούσκα άρεσε σε όλους τόσο για την ευρύτητα του χώρου όσο και για το φως που ερχότανε απ' έξω λιγοστό. Από την πρώτη στιγμή, όμως, οι Γοριτσάρηδες είδαν το μουσείο σαν κάτι που το χρειαζόταν περισσότερο ο Στέφανος Μούσκα για να ενισχύσει ακόμα πιο πολύ τη θέση του, και όχι ότι ήταν απαραίτητο για το χωριό. Γι' αυτό από την αρχή κιόλας ξεχάστηκε το όνομα που του δώσανε οι αρχές και έμεινε μ' εκείνο που του δώσανε οι ίδιοι οι Γοριτσάρηδες: «Μουσείο του Στέφανου Μούσκα». Για την αλλαγή του ονόματος, ο Στέφανος Μούσκας όχι μόνον δεν εξέφρασε ποτέ καμιά δυσφορία ή αντίρρηση, αλλά αντίθετα, ένιωθε υπερηφάνεια, όπως αυτή ακριβώς που νιώθουν οι αρχηγοί των κρατών όταν τιμούν τη σημαία του έθνους.

Είπε για να τον ακούσουν όλοι, ότι στο χώρο που προοριζόταν για νηπιαγωγείο, θα έστηνε τη φωλιά της η εθνική ψυχή της Γορίτσας, παραλείποντας, ασφαλώς, να πει ότι την εθνική ψυχή δεν θα την υπολόγιζε διόλου, σε πε-

ρίπτωση που δεν θα εξυπηρετούσε την προβολή του. Τα πρώτα εκθέματα για το μουσείο τα πήραν από τον αρχαίο οικισμό, που είχε ανακαλυφθεί εκείνες τις μέρες: ένα ξίφος με σκουριασμένη θήκη, κάτι κεραμικά είδη, που οι ειδήμονες δυσκολεύονταν να προσδιορίσουν σε ποιον πολιτισμό ανήκανε και ένα άγαλμα που παρίστανε βοσκό παίζοντας τη φλογέρα. Δεν πρόλαβαν να πάρουν άλλα, γιατί παρενέβη το Κρατικό Μουσείο και τους απαγόρευσε. Έτσι, αναγκάστηκαν να περιοριστούν σ' αυτά που είχαν άμεση σχέση με την ίδρυση του χωριού, τις παραδόσεις, τα τραγούδια, τους χορούς, τις βιοτεχνίες, τα μουσικά όργανα και τις λαϊκές ενδυμασίες.

Εξέχουσα, τιμητική θέση στο μουσείο πήρε η στολή, που είχε καταπλήξει τις κυρίες του Παρισιού. Η νυφική στολή, που θα μπορούσε να γίνει το σύμβολο του ίδιου του κράτους, τοποθετήθηκε σε κλειστή θήκη από ξύλο πεύκου και τζάμι, για να μην το τρώει το σαράκι. Κάθε προθήκη ενημέρωνε σωστά τον επισκέπτη, ενώ ταυτόχρονα οι καλλιγραφημένες πινακίδες μαζί με τις πληροφορίες που έδιναν, προσέφεραν και κάποια αισθητική απόλαυση. Η γραφή ήταν του υπεύθυνου του Πολιτισμού, που αν και αναβαθμίστηκε από γραφίστας σε «υπεύθυνο», δεν είχε ξεχάσει το επάγγελμά του. Ήταν τόσο καλαίσθητη η γραφή του, που ακόμα και οι πιο απλές σημειώσεις αποχτούσαν ενδιαφέρον. Χωρίς αμφιβολία, τα καλύτερα γράμματα ήταν αυτά πάνω στις καρτέλες των προθηκών που μιλούσαν για το μακρινό παρελθόν, την ομορφιά των τραγουδιών, τη χάρη των χορών και την κομψότητα των κεντημάτων. Με τον γραφικό χαρακτήρα του, με τη διάταξη των θεμάτων και την τοποθέτηση των φωτογραφιών, ο γραφίστας κέρδισε την καρδιά των κατοίκων του χωριού. Και την καρδιά του Στέφανου Μούσκα, που έβλεπε το μουσείο σαν μια αγιο-

ποίηση του εαυτού του. Όμως αυτά, μέχρι τη στιγμή που ο ταλαντούχος γραφίστας ήρθε σε ανοιχτή σύγκρουση μαζί του, επειδή είχε κάνει μια διαπίστωση η οποία κατά την αντίληψή του ισοδυναμούσε με πλήρη αποσιώπηση. Όλα είχαν ξεκινήσει σαν μια προσπάθεια αποκατάστασης των Βλάχων.

– Για τους Βλάχους δεν θα υπάρξει κάποιος χώρος στο μουσείο; είπε την ημέρα που τοποθέτησαν τη διάσημη νυφική στολή. Τώρα, που εγκατέλειψαν το βουνό, είναι κι αυτοί κομμάτι της Γορίτσας.

Ο μεγάλος του χωριού δεν μίλησε, γιατί ένωσε κάτι σαν... κατολίσθηση, που παρέσερνε τις ρίζες του. Αντέδρασε, όμως, έντονα ο Ριζά Κέρπι:

– Καλά που το θυμήθηκες, είπε ενθουσιασμένος, είμαστε απαράδεκτοι που τους ξεχάσαμε.

Οι Βλάχοι, εν τω μεταξύ, είχαν εγκαταλείψει από χρόνια τα Μαύρα Χώματα και εγκαταστάθηκαν μόνιμα δίπλα στη Γορίτσα. Μετά από τόσες περιπλανήσεις, Μαύρα Χώματα – Βυθκούκι, είχε έρθει η ώρα να ρίξουν ρίζες. Μερικές οικογένειες είχαν εγκατασταθεί σε άλλα μέρη, ενώ οι περισσότερες έμειναν κοντά στη Γορίτσα, αφού βασανίστηκαν αρκετά από το δίλημμα αν έπρεπε να φύγουν κι αυτές ή να παραμείνουν δίπλα στο πέτρινο αριστοκρατικό χωριό, που δύσκολα θα χώνευε μια συγκατοίκηση μαζί τους. Η παρουσία της πέτρας στη ζωή αυτών των ανθρώπων ήταν φανερό πως τους είχε επηρεάσει ώστε να γίνει πέτρα και η καρδιά τους. Οι Γοριτσάρηδες δεν γύριζαν εύκολα τα μάτια να ιδούνε τους ανθρώπους του αχυρένιου χωριού. Η εξαίρεση έγινε το τελευταίο διάστημα, όπου και οι Βλάχισσες βγήκαν για δουλειά, μαζί με τις Γοριτσάρισσες στις ταξιαρχίες του κάμπου. Μια άλλη περίπτωση και μάλιστα η τρανότερη, ήταν αυτή του Ριζά Κέρπι, ο οποίος

έδωσε στον γιο του όνομα Βλάχου. Τότε μόνον θυμήθηκαν να πάρουν στα σοβαρά τους βουνίσσιους γείτονές τους αν και ταράχτηκαν που ο συγχωριανός τους είχε επιλέξει όνομα Βλάχου και όχι ένα από τα δικά τους. Προχώρησαν και πιο πέρα, μήπως δηλαδή οι Λιάμπηδες έβλεπαν το όνομα ενός Βλάχου ως ευλογία, ενώ το όνομα ενός Γοριτσάρη ως κατάρα. Αυτός που είχε προχωρήσει ακόμη περισσότερο ήταν ο Στέφανος Μούσκα, ο οποίος θεώρησε πως το φιλότιμο του είχε δεχθεί μεγάλο πλήγμα όταν, στο θέμα του μουσείου, ο δάσκαλος υποστήριξε τους Βλάχους, ενώ εκείνος τους είχε αγνοήσει εντελώς.

– Οι Βλάχοι δεν έχουν καμιά θέση στο μουσείο του χωριού μου, είπε μεγαλοφώνως, αν θέλουν μουσείο ας κάνουν ένα με άχυρο εκεί που έχουν τις καλύβες τους.

– Αυτοί είναι φίλοι μας, του απάντησε ο Ριζά Κέρπι, φιλοξενούμενοι. Και μάλιστα, μέρα νύχτα, καυχιόμαστε για τις δικές μας παραδόσεις και για τη φιλοξενία μας.

– Είναι ξένοι, ούτε οι ίδιοι δεν ξέρουν από πού ήρθαν. Κι αν θέλεις να ξέρεις, δεν παθαίνουν τίποτα οι παραδόσεις μας αν μείνουν απ' έξω οι Βλάχοι. Σιγά το πράγμα. Δεν κουτσαίνει ο γάιδαρος από τ' αυτί.

– Κουτσαίνει η φιλοξενία, του είπε ο Ριζά Κέρπι, και ήταν σαν να τον κάρφωσε και συνέχισε χτυπώντας κι άλλο την περόνη: Φιλοξενία δεν σημαίνει πώς φιλοξενείς έναν γνωστό, αλλά πώς φιλοξενείς έναν ξένο.

Ο Στέφανος Μούσκα ένιωθε και καρφωμένος και αμήχανος. Σαν να έψαχνε την κατάλληλη λέξη ανάμεσα σε ένα κουβάρι λέξεων που συνωστίζονταν στο κεφάλι του με το θραύσμα εκείνο από την εποχή του πολέμου. Ο Ριζά φοβήθηκε μην πεταχτεί ο βολβός του αριστερού του ματιού και θυμήθηκε ξανά τη φράση «τόσο χωράει το κολοκύθι του». Ο πρώτος του χωριού, θέλοντας να αποδείξει

πως το «κολοκύθι» του χωράει περισσότερα, έγινε πιο γενναϊόδωρος και είπε:

– Ας κάνουμε μια σημείωση: «Το έτος τάδε ήρθαν για πρώτη φορά στο χωριό μας...».

– Ας γίνει ξεχωριστή προθήκη, επέμεινε ο γραφίστας, μια προθήκη αποκλειστικά για τη ζωή τους.

– Και τι μπορείς να βάλεις στην προθήκη τους, είπε με ειρωνικό τόνο ο Στέφανος Μούσκα, που λόγω της καλαίσθητης γραφής, δεν ήθελε καυγά με τον άνθρωπο του Πολιτισμού. Τη ρόκα, το τσικρίκι ή τον αργαλειό;

– Ωραία τα είπες, πήρε τον λόγο ο δάσκαλος. Θα βάλουμε οτιδήποτε έχει σχέση με τη ζωή τους. Και πάνω πάνω θα γράψουμε με ωραία μεγάλα γράμματα «Η προθήκη των Βλάχων». Μπράβο, Στέφανε, καλά, που θυμήθηκες...

– Ποτέ! Ξέσπασε ο Στέφανος, όπως ήξερε να ξεσπάει αυτός και ο βολβός του αριστερού του ματιού κουνήθηκε από τη θέση του λες και ήθελε να πεταχτεί έξω. Αν είναι να γράψετε κάτι, θα είναι «Η προθήκη των ερχόμενων», χωρίς να φαίνεται πουθενά η λέξη «Βλάχοι».

Αυτή ήταν η στιγμή που τον άφησε έκπληκτο τον Ριζά Κέρπι. Είχε δει ένα βάθος σκέψης που δεν το περίμενε ποτέ από τον πρώτο του χωριού. Λες και είχε ωριμάσει μέσα σε μια νύχτα, ο Στέφανος μίλησε για τη μοίρα του έθνους του, που απειλούνταν με διάσπαση από ένα πιθανό ξύπνημα του έθνους που κοιμότανε. Ή που ήταν υπό εξαφάνιση. Καμιά φορά, είπε, τα υπό εξαφάνιση έθνη γίνονται φθονερά και θέλουν να παρασύρουν μαζί τους κι εκείνα τα έθνη που είναι προορισμένα να μην εξαφανιστούν. Το θέμα είναι πως θα αναγραφόταν σε μια προθήκη μουσείου, που εκτίθεται δημόσια. Δεν είναι τυχαίο όταν λένε πως άμα χαθεί το όνομα, χάνεται και η σφραγίδα, που σημαίνει ότι στους Βλάχους πρέπει να χαθεί το όνομα. Άρα, αντί της

λέξης «Βλάχοι» να γραφτεί η λέξη «Ερχόμενοι». Αν γραφόταν «Βλάχοι» θα εξαφανιζόταν ο «ερχομός» κι αν γραφόταν «Ερχόμενοι» θα εξαφανιζόταν η λέξη «Βλάχος».

– Αν είναι υπό εξαφάνιση, τον διέκοψε ο Ριζά Κέρπι, θυμωμένος και έτοιμος για καυγά, τότε εμείς δεν πρέπει να τους πατήσουμε στο λαιμό, για να τους εξαφανίσουμε πιο νωρίς. Πρέπει να τους δώσουμε το χέρι για να μείνουν ζωντανοί.

Ακριβώς αυτό, το να μείνουν «ζωντανοί», δεν το δεχόταν ο Στέφανος Μούσκα. Το φύτευμα μιας ρίζας δίπλα του το θεωρούσε ξερίζωμα της δικής του ρίζας. Γι' αυτό και έστυψε το μυαλό να βρει μια ενδιαμέση λύση όπου οι Βλάχοι να έμεναν ζωντανοί, αλλά να λέγονταν «Ερχόμενοι».

– Κανείς δεν τους εξαφανίζει, είπε, ρίχνοντας το φιλοσοφικό του βλέμμα έξω από το παράθυρο του μουσείου και τώρα πιο ήρεμος σαν να είχε βρει την ενδιαμέση λύση συνέχισε, θα εξαφανιστούν από μόνοι τους, όταν ξεχάσουν ποιοι είναι και γιατί διαφέρουν από τους άλλους. Μόνο που τούτο το εγχείρημα απαιτεί μια καλή αρχή. Και η καλή αρχή είναι να χαθεί το όνομα, δηλαδή να μην τους πούμε «Βλάχους», αλλά «Ερχόμενους».

– Δεν είναι σωστό! Δεν είναι σωστό! προσπάθησε να αντισταθεί ο Ριζά Κέρπι. Είναι σαν να πνίγεις κάποιον με τα ίδια σου τα χέρια.

– Και ποιος θέλει να ξέρει; Οι Βλάχοι μόνον πρόβατα ξέρουν να βόσκουν και να κάνουν ένα κάρο με παιδιά.

– Ξέρω εγώ, είπε ο δάσκαλος, που αν και αγανακτισμένος θυμήθηκε ένα παλιό χρέος που είχε στους πρώην κάτοικους πέρα στα Μαύρα Χώματα. Και θα μάθω περισσότερα. Πιστεύω ότι κατάφεραν με τις αξίες τους να παραμείνουν ζωντανοί και να μην μας επιτρέψουν εμάς να

αποφασίσαμε για το αν πρέπει να τους ονομάσουμε «Βλάχους» ή «ερχόμενους».

Ωστόσο, η προθήκη των Βλάχων έμεινε κενή και χωρίς κανέναν άλλον προσδιορισμό. Κι έμοιαζε έτσι σαν ένας τάφος χωρίς όνομα.

Κεφάλαιο 5

Εκείνο που άνοιξε διάπλατα τον δρόμο του για μια θυελλώδη καριέρα, αλλά και για να συγχωρήσει πλήρως την Κατερίνα, ήταν η επιστολή που έστειλε στον καθοδηγητή, γραμμένη με κινέζικο στυλό. Την έγραψε όχι μόνον από τη θέση ενός απλού Βλάχου, αλλά και από τη θέση ενός επιτυχημένου υπεύθυνου του Σταθμού Τεχνητής Γονιμοποίησης των ζώων. Ο Σωκράτης Μπούμπας απευθυνόταν προς τον καθοδηγητή με τη συνήθη προσφώνηση «Αγαπητέ σύντροφε Ενβέρ», όπως αρχίζανε όλα τα γράμματα που του έστελνε ο λαός. Τότε ο λαός δεν έκανε και τίποτα άλλο, εργαζότανε με το κεφάλι σκυμμένο και έγραφε γράμματα.

Η επιστολή του Σωκράτη, μετά από ενέργειες του δημοσιογράφου Θωμά Γκάλο, τυπώθηκε στην εφημερίδα *Zëri i popullit*, υπό τον πλαγιότιτλο «Οι Βλάχοι γράφουν στον καθοδηγητή» και που στο τέλος έφερε τη χειρόγραφη υπογραφή του, κάτι σαν ορνιθοσκάλισμα με κινέζικο στυλό. Κύριο αντικείμενο της επιστολής ήταν μια λοφώδης τοποθεσία, η Κιάφα, που άνηκε στην Γορίτσα, αλλά που την ήθελαν οι τελευταίοι νομάδες Βλάχοι εκείνης της περιοχής, για να ιδρύσουν, επιτέλους, το χωριό τους. Τόνιζε την απέραντη αγάπη που ο βλάχικος λαός έτρεφε προς τον καθοδηγητή, το περίφημο τραγούδι «Ποιος τους γνώριζε τους

Βλάχους», που το τραγουδούσε βλάχικος όμιλος σε στίχους δικού τους παιδιού, τον οποίο τον προσφωνούσαν «ποιοτή των καλυβόσπιτων», το φλογερό τους πόθο να ζήσουν κι αυτοί σε πέτρινα σπίτια κι όχι όπως τώρα σε καλύβες με άχυρο σίκαλης, και που θα του δίνανε το όνομα του πεσόντα τους, Βασίλη Πλασάρη, ο οποίος είχε πέσει ηρωικά στη μάχη του Λαζαρατιού. Φυσικά, αναφερόταν και στον καυγά με τους Γοριτσάρηδες, οι οποίοι δεν ήθελαν να παραχωρήσουν ούτε σπιθαμή από τη γόνιμη γη στην Κιάφα. Άλλωστε, η αφορμή της επιστολής ήταν ακριβώς αυτή η σύγκρουση, που οι Βλάχοι θα την είχαν χαμένη από χέρι, αν δεν παρενέβαινε ο ίδιος. Ούτε λίγο, ούτε πολύ, ο υπεύθυνος του σταθμού Τεχνητής Γονιμοποίησης της ΚΕΓ (Κτηνοτροφικής Επιχείρησης Γορίτσας), ζητούσε ξεκάθαρα από τον καθοδηγητή να συνετίσει τους Γοριτσάρηδες, που είχαν ανθρώπους μέχρι την Κυβέρνηση, για να παραχωρήσουν την Κιάφα στους Βλάχους.

Πριν γράψει το γράμμα, για να αποφύγει τη δυσφορία όλων αυτών που αποτελούσαν την κεφαλή της Κτηνοτροφικής Επιχείρησης, «μα, γιατί δεν ήρθες πρώτα σε μας, αλλά πήγες κατευθείαν στον Ενβέρ», είχε κατά νου να τους συναντήσει όλους. Από τις άσκοπες περιπλανήσεις τον έσωσε ο καλοθελητής των Βλάχων και φίλος των Μπουμπαίων, ο Ριζά Κέρπι.

– Μην κουράζεσαι με τους άλλους, ασχολήσου μόνον με τον Στέφανο Μούσκα, τον συμβούλεψε. Τα καρύδια του ζυγιάζουν ίσα με τα οφίκια όλων των υπόλοιπων μαζί. Κατάλαβες;

Αν έπειθε τον Στέφανο ήταν το ίδιο σαν να έπειθε όλη τη Γορίτσα. Έτσι θα μπορούσε να αποφύγει και την επιστολή προς στον καθοδηγητή. Μια φορά, που ακούστηκαν φωνές «γιατί να εκλέγεται πάντοτε ο Στέφανος στην τοπική

οργάνωση» κι ότι «δεν τηρούνταν οι παραγγελίες του καθοδηγητή», εκείνος θύμωσε με τους φιλόδοξους αμφισβητίες και τους έδωσε να καταλάβουν πως Ενβέρ στη Γορίτσα είναι αυτός. Κι έκατσαν όλοι στ' αυγά τους, όταν είδαν να του ανάβει σα λαμπάκι το σημάδι του πολέμου. Γιατί απ' όλο το χωριό μόνον αυτός είχε βγει παρτιζάνος και από τη μοναδική μάχη στην οποία πήρε μέρος, είχε ως ενθύμιο το θραύσμα της οβίδας κάτω από το κρανίο του. Μετά τον τραυματισμό, επέστρεψε στο χωριό και σε όλη την υπόλοιπη ζωή του έζησε με τη βλάβη που του προξένησε το θραύσμα: όσες φορές θύμωνε, ο βολβός του αριστερού του ματιού κοκκίνιζε σαν κουκούτσι κορόμηλου, τσουρουφλισμένο σε φωτιά, έτοιμο να πεταχτεί έξω. Αυτό ήταν το σημάδι του πολέμου, που το ήξεραν όλοι, όπως ήξεραν ότι σε τέτοιες στιγμές έπρεπε να κάνουν πίσω. Με τον καιρό, ενώ όλοι περίμεναν να βελτιωθεί η κατάσταση του τραύματος, αυτή οξυνόταν πιο πολύ. Τελευταίο δείγμα της όξυνσης ήταν, όταν θύμωσε χωρίς λόγο, μόνον και μόνο επειδή του φορτώσανε επιπλέον στις πλάτες και το καθήκον του Διευθυντή της Κτηνοτροφίας στη Γορίτσα.

Εδώ και πολλά χρόνια ο Στέφανος Μούσκα ήταν το ξεχωριστό πρόσωπο της ιδιαίτερης πατρίδας του. Ανέπνεε με τους πνεύμονες του χωριού του και το χωριό ένιωθε τυχερό κάτω από τη σκιά του. Μέσα στο κλίμα λατρείας των συγχωριανών του, ο μόνος που τον κοντράριζε ήταν ο πάτερ Χαράλαμπος, ο οποίος γέρασε χτυπώντας την καμπάνα της Παναγίας, αλλά τον ξεπέρασε κι αυτόν. Έτσι, αντέκρουσε δυναμικά την ιδέα της εγκατάστασης των Βλάχων στους δύο λόφους πλησίον της Γορίτσας, τους έκοψε το μηνιαίο μερίδιο του καφέ, διέταξε τον φούρναρη να τους δίνει ψωμί μπαγιάτικο, εξέφρασε ανοιχτά την νοσταλγία του για την πεταγμένη στην άκρη του κεντρικού δρόμου και

σαπισμένη από τις βροχές πινακίδα, που έγραφε καθαρά και ξάστερα «Απαγορεύεται η έλευση τσιγγάνων και Βλάχων». Ένα από τα πρώιμα μεράκια του Στέφανου Μούσκα ήταν η διατήρηση της φυλετικής καθαρότητας του χωριού, το οποίο με την κάθοδο των Λιάμπηδων δέχτηκε την πρώτη αλλοίωση, ενώ τώρα με τους περιπλανούμενους Βλάχους των Μαύρων Χωμάτων απειλούνταν να αλλοιωθεί δέκα φορές περισσότερο. Από καιρό είχε υποπέσει στην αντίληψή του ότι οι περιπλανούμενοι ζητούσαν το φιλέτο της Γορίτσας, την Κιάφα, για να ιδρύσουν το χωριό τους, αλλά όταν είδε ότι το 'χαν πάρει στα σοβαρά, προέβη σε έναν απότομο μορφασμό, τόσο που παραλίγο να του ανάψει σα λαμπάκι το σημάδι του πολέμου.

– Όταν πεθάνω εγώ θα πάρουν το καλύτερο φιλέτο της Γορίτσας!

Ο Σωκράτης Μπούμπα, αν και τα γνώριζε αυτά, το τελευταίο διάστημα είχε έρθει πιο κοντά με τον ισχυρό άντρα του χωριού. Ως προϊστάμενος του τομέα της Κτηνοτροφίας, είχε εκτιμήσει τη δουλειά του και τον διόρισε υπεύθυνο του σταθμού Τεχνητής Γονιμοποίησης των Ζώων, ενώ ως πρόεδρος μιας Νομαρχιακής επιτροπής διαγωνισμού για τη φροντίδα προς τα κοπάδια, του απένειμε το πρώτο βραβείο. Ένα δίπλωμα, στο σκεπτικό του οποίου ο Σωκράτης Μπούμπα χαρακτηριζόταν ως «το μέλλον της Τεχνητής Γονιμοποίησης». Τον τίμησε, επίσης με ένα πορτρέτο του καθοδηγητή σε ξύλινη κορνίζα και με ένα κινέζικο στυλό. Που το χρησιμοποίησε αργότερα για να γράψει την επιστολή, η οποία του άνοιξε τον δρόμο για την καριέρα και για τη συμφιλίωση με την Κατερίνα. Ο Στέφανος Μούσκα, για να τον συγχαρεί, του έκανε επίσκεψη στο σπίτι καβάλα στον Μέρτζο, τον ντορή του Διευθυντή της Επιχείρησης με χαλινάρι, σέλα και σπιρούνια.

Η Κτηνοτροφική Επιχείρηση του Μπούφου, όπως λεγότανε απλά, που συστήθηκε με τα κοπάδια των Βλάχων και του γνωστού ξεπεσμένου τσέλιγκα, ήταν από τις μεγαλύτερες στη χώρα, στο είδος της. Σ' όλο αυτό τον χώρο, ο Μέρτζος ήταν το πιο όμορφο, το πιο δυνατό και το πιο ανυπότακτο άλογο. Απόγονος επιλεγμένης ράτσας, με γονείς που τους λιώσανε τα κόκαλα στα σαράγια του ξεπεσμένου τσέλιγκα. Με τρίχα αστραφτερή, καπούλια γεμάτα, λευκή βούλα ανάμεσα στα φρύδια σαν μαδημένη μαργαρίτα και δυο μάτια μεγάλα με φανερή μέσα τους την πρόκληση της ανυποταξίας. Διαδιδόταν ότι υποτάχτηκε στον Στέφανο Μούσκα, όταν από το αριστερό του μάτι του πετάχτηκε έξω κάτι σαν φλόγα ή σαν κουκούτσι κορόμηλου.

Στους Μπουμπαίους τον υποδέχτηκαν τα παιδιά, οι γυναίκες και ο Σωκράτης, που εκείνη την ημέρα είχε φύγει πιο νωρίς από τον σταθμό. Ο μουσαφίρης έδεσε τον Μέρτζο στον ξεφλουδισμένο κορμό μιας κρυνιάς στην εξωτερική πλευρά του φράχτη. Πέρασε το κατώφλι της καλύβας κι ήταν έτοιμος να φωνάξει τη γνωστή σε τέτοιες περιπτώσεις φράση «Καλώς σας βρήκα», αλλά η σκηνή που είδε να ξετυλίγεται μπροστά στα μάτια του, τον πάγωσε εντελώς. Ένα σμάρι παιδιά πετούσαν ο ένας στον άλλο, λες και ήταν μπάλα, την κορνίζα με τη γελαστή φωτογραφία του καθοδηγητή με στολή στρατηγού. Αυτή, με την οποία τιμήσανε τον Σωκράτη στον διαγωνισμό της Τεχνητής Γονιμοποίησης. Οι μεγάλοι είχαν αδιαφορήσει για την κορνίζα. Δεν αντιλαμβάνονταν τη σημασία του βραβείου και της κορνίζας, που το συνόδευε, γι' αυτό και αδιαφόρησαν. Προσπάθησαν να την κρεμάσουν στον τοίχο, πάνω από το σεντούκι με τα γιορτινά ρούχα, δίπλα στην εικόνα του Αϊ-Θόδωρου, αλλά παραιτήθηκαν, γιατί σκέφτηκαν ότι ο καθοδηγητής δεν τους πήγαινε τους αγίους.

Αργότερα τη βάλανε και σε άλλες θέσεις: δίπλα στο ράφι, όπου μαυρολογούσαν τα τεντζερέδια της κουζίνας, σε μια καλαθούνα όπου και την ξεχάσανε για αρκετό καιρό, ανάμεσα στα κουβάρια του αργαλειού, σε ένα σακί με τα χειμωνιάτικα ρούχα, στο αχούρι με τα ξερά κρεμμύδια και μια τούφα ρίγανη, που τη χρησιμοποιούσαν για τις αιμορροΐδες και ποτέ δεν αποφάσιζαν ποια είναι η καταλληλότερη και η μόνιμη θέση της. Αναζητώντας τη θέση αυτή, την μετακινούσαν αδιάκοπα σαν να φοβόνταν κάποια παρεξήγηση. Από την οποία δεν γλίτωναν, όταν είδαν να ανάβει σα λαμπάκι ο βολβός του αριστερού ματιού του επισκέπτη τους.

– Δεν παίζουν μ’ αυτή, είπε στα παιδιά και άρπαξε την κορνίζα να την κρεμάσει στη θέση του Αϊ-Θόδωρου. Με τούτον, κάντε ό,τι θέλετε, κρεμάστε τον ακόμα και στο κοτέτσι, τόσο μου κάνει. Πάει ο καιρός των αγίων. Σήμερα είναι ο καιρός του Ενβέρ

Όταν ξεπόρτισε, ο ισχυρός άντρας της Γορίτσας εξέφρασε μια κάποια οικειότητα προς τον Σωκράτη, γιατί του χτύπησε την πλάτη για να τον συγχαρεί ακόμα μια φορά για το βραβείο και τον πήρε παράμερα σαν να ήθελε να του εμπιστευτεί κάποιο μυστικό. Φτάσανε μέχρι τον Μέρτζο, που ρουθούνιζε δεμένος στον κορμό της κρνιας και του είπε:

– Αυτό, που μόλις έκανα εγώ με σας, να το κάνεις κι εσύ με τους άλλους. Όσο για κορνίζες με τη φωτογραφία του καθοδηγητή, θα σας προμηθεύσω εγώ. Εσύ να τις δώσεις στους Βλάχους και να τους μάθεις πού να την κρεμάσουν.

Η εντολή του Στέφανου Μούσκα εκτελέστηκε εντός ολίγων ημερών, αλλά η ζήτηση για κορνίζες ήταν μεγαλύτερη απ’ ό,τι περιμένανε. Οι περισσότεροι από τους Βλάχους είχαν την εντύπωση ότι κάποιος νέος άγιος είχε εμφανιστεί

και έσπευσαν στους Μπουμπαίους να προμηθευτούν την εικόνα του. Ήταν η πρώτη φορά που συνωστίζονταν τόσο Βλάχοι για μια εικόνα, αλλά ο Σωκράτης στάθηκε δίκαιος. Τους πρόσφερε μια για κάθε σόι, δίνοντας προτεραιότητα στα πιο έμπιστα και πρωτοπόρα. Αυτούς που δεν πήραν, τους ησύχασε λέγοντάς τους ότι θα φέρει κι άλλες, ενώ σ' αυτούς που πήραν, τους παρήγγειλε πού να την τοποθετήσουν.

Την κορνίζα με τη φωτογραφία του καθοδηγητή ο Στέφανος Μούσκα την κρέμασε στην πιο περίοπτη θέση του μεγάλου του οντά. Τούτο, ο ειδικός της Τεχνητής Γονιμοποίησης το πρόσεξε κατά την επίσκεψή του ένα βραδάκι, την ώρα που ο ήλιος είχε απομακρυνθεί πολύ και είχε μικρύνει σαν κορόμηλο. Ήλπιζε ότι με τέτοιες επαφές, θα μπορούσε να κάνει πιο εύκολη την υπόθεση της Κιάφας. Αλλιώς είναι να πεις στον άλλο, έξω στον δρόμο, θέλω να μου δώσεις τον τάδε τόπο για να στησόμε το βλάχικο χωριό και αλλιώς όταν κάθεται δίπλα δίπλα σε ένα ντιβάνι του μεγάλου οντά του.

Οι επισκέψεις του σε σπίτια Γοριτσάρηδων μετριόνταν στα δάχτυλα του ενός χεριού. Γιατί οι Γοριτσάρηδες ήταν επιφυλακτικοί απέναντι στους νέους φίλους. Δεν σου λέγανε εύκολα «πέρνα από το σπίτι». Πρώτα σε κοσκίνιζαν καλά για να ιδούν ποιος είσαι. Ήταν σαν να σε παρακολουθούσαν πίσω από την πόρτα τους, πριν την ανοίξουν να περάσεις. Με τους Βλάχους ήταν ακόμα πιο διστακτικοί, γιατί οι Βλάχοι γι' αυτούς ήταν τόσο κοντά, αλλά και τόσο μακριά. Κοντά ως σώματα και μακριά ως πιθανότητα συγχώνευσης. Κανείς δεν ήξερε ποιος φταίει περισσότερο για μια τέτοια ψυχική διάσταση μεταξύ τους, γι' αυτό και η ζυγαριά βάραινε πότε από την πλευρά των Βλάχων και πότε από τη μεριά των Γοριτσάρηδων. Η αιτία ίσως να μην βρι-

σκόταν ποτέ. Οι Βλάχοι, ωστόσο, είχαν την τάση της αυτοαπομόνωσης και της υποστήριξης ο ένας στον άλλο, ενώ η τάση των Γοριτσάρηδων ήταν να βλέπουν τους ανθρώπους των αχυροκαλύβων αφ' υψηλού.

Οι Βλάχοι είχαν όλη την πικρή γεύση της αλαζονείας στη γλώσσα τους και αυτό τους έκανε ακόμα πιο κουμπωμένους. Οι Γοριτσάρηδες πάλι, έχοντας ροπή προς τον κομπασμό, ήταν υπερήφανοι, είχαν μεγάλη ιδέα για τον εαυτό τους και περιφρονούσαν όλους τους άλλους. Για τους Βλάχους, που ζούσαν σε αχυροκαλύβες, κοντά στα κοπάδια, υπήρχαν Γοριτσάρηδες που πίστευαν ότι αυτοί δεν έχουν περισσότερο μυαλό από τα πρόβατα. Και ότι είχαν πόδια, γιατί δεν είχαν μυαλό. Βαυκαλίζανε έτσι το φιλότιμό τους με την έννοια «αχ, τι καλά που είναι αυτοί και δεν είμαστε εμείς τέτοιο!» Η ικανοποίησή τους στηριζόταν πρώτα πρώτα στα χτισμένα με σκαλιστή πέτρα σπίτια τους, που διέφεραν σαν η μέρα με τη νύχτα από τις αχυροκαλύβες.

Η Γορίτσα διέφερε από τα γύρω χωριά του λεκανοπεδίου, όπως διέφερε και ο τρόπος σκέψης των κατοίκων της. Επειδή είχε σπίτια ψηλά με σκαλιστή πέτρα, εξώστες με λουλούδια, οντάδες με βαριά έπιπλα, πεζούλια στα οποία καθότανε και κουτσομπολεύανε τους άλλους και δρόμους με καλντερίμι, από καιρό είχε εδραιωθεί μέσα τους μια φινέτσα και μια ευγένεια, που τις συναντάει κανείς στους ανθρώπους της πόλης. Κι όχι πόλης ό,τι κι ό,τι. Η Γορίτσα μετρούσε τον εαυτό της με τη σκιά της. Μια τέτοια ιδεοληψία τους έκανε να νιώθουν τους εαυτούς τους πιο πολίτες από τους πολίτες και τους Βλάχους, πιο Βλάχους απ' ό,τι ήταν. Τότε, που κατοικούσαν στα Μαύρα Χώματα, δεν τους επέτρεπαν ούτε να διασχίσουν το χωριό και γινόταν λόγος για την περιβόητη ταμπέλα, που εμφανιζόταν πότε-πότε σαν φάντασμα στην αρχή του στρωμένου με καλντερίμι, δρό-

μου. Αργότερα, όταν οι Βλάχοι εγκαταστάθηκαν στους πρόποδες των δύο λόφων και οι Βλάχισσες εντάχτηκαν στις ταξιαρχίες του κάμπου, οι Γοριτσάρηδες παρηγορήθηκαν με την ιδέα ότι απ' εδώ και πέρα θα δούλευαν οι Βλάχοι ενώ αυτοί θα κάθονταν και ταυτόχρονα θα ήταν το μυαλό, το οποίο έλειπε από το κεφάλι των Βλάχων.

Ο Στέφανος Μούσκα, ο πρώτος της Γορίτσας, είχε το ψηλότερο και το ομορφότερο σπίτι στο χωριό. Με εξώστη στην πρόσοψη ο οποίος ήταν σκεπασμένος με κεραμιδένια στέγη, τοιχώματα από τις τέσσερις πλευρές, σοβατισμένα και ασβεστωμένα και σε κάθε πλευρά παράθυρο φορτωμένο με λουλούδια. Ο Σωκράτης Μπούμπας είδε την αυλή, το στρωμένο με μαύρη πέτρα υπόστεγο και τις σκάλες, που σε οδηγούσαν στον ευρύχωρο οντά του. Οι πλάκες στη σκάλα ήταν όμοιες με εκείνες στο υπόστεγο, αλλά ασβεστωμένες γύρω-γύρω. Ο Βλάχος του αχυρένιου χωριού τις ανέβηκε πατώντας στα νύχια και προσέχοντας μην πατήσει τις γραμμές του ασβέστη. Όταν μπήκε στον οντά προσπάθησε να μην αφήσει κηλίδες στις σανίδες που άστραφταν από καθαριότητα. Η σύζυγος του Στέφανου μόλις είχε τελειώσει το σφουγγάρισμα και, όταν τον είδε το πώς φυλαγόταν, γέλασε και του είπε:

– Δεν πειράζει, γιε μου, περπάτα όπως θέλεις, τις καθαρίζω ξανά.

Για τις γυναίκες της Γορίτσας, ο Σωκράτης είχε άλλη εντύπωση απ' αυτή που είχε για τους άντρες. Ήταν πολύ καλές και είχαν μόνο ένα κακό, ότι παντρευτήκανε με κακούς άντρες. Αν και λίγο απορημένος για την επίσκεψη, ο Στέφανος Μούσκα τον υποδέχτηκε χαμογελαστός.

– Καλώς ήρθες, βολέψου όπου μπορείς καλύτερα.

Ο ευρύχωρος οντάς ήταν ορθογώνιος, με μακρύ ντιβάνι, ψηλό ταβάνι από σανίδες πεύκου, δύο μεγάλα παράθυ-

ρα με άσπρη κουρτίνα, που έπεφτε μέχρι τη μέση τους. Στην πιο περίοπτη θέση η κορνίζα με τη φωτογραφία του καθοδηγητή και αντίκρυ ένα πορτρέτο του νοικοκύρη του σπιτιού με το πολυβόλο στον ώμο που θύμιζε το θραύσμα της οβίδας, το οποίο είχε σφηνωθεί κάτω από το κρανίο του και μια αρμαθιά με ξηραμένα κορόμηλα σαν κάλυκες. Ο άνθρωπος με το πολυβόλο στον ώμο, που τώρα στεκότανε κάτω από την αρμαθιά με τα ξηραμένα κορόμηλα, είπε στον φίλο, που μόλις μπήκε:

– Πάμε στον εξώστη καλύτερα.

Ο εξώστης ήταν γύρω-γύρω με ντιβάνια, όπως και ο οντάς. Ο Σωκράτης Μπούμπας κάθισε αντίκρυ στο κεντρικό παράθυρο, για να μπορεί να βλέπει έξω. Ο ήλιος στη δύση έδειχνε μακρινός και μικρός σαν κουκούτσι κορόμηλου, που καιγότανε σιγανά. Η νοικοκυρά του 'βγαλε ρακή σε μικρό ποτήρι, ρετσέλι πορτοκάλι και νερό, βαλμένα όλα με τάξη σε κρυστάλλινο δίσκο.

– Ποιος καλός άνεμος σ' έφερε απ' εδώ; τον ρώτησε ο Στέφανος Μούσκα. Μην μου πεις ότι οι Βλάχοι επιθυμούν κι άλλα πορτρέτα του συντρόφου Ενβέρ, γιατί άλλα δεν έχω.

– Οι Βλάχοι δεν θέλουν κορνίζες, είπε ο Σωκράτης, θέλουν πέτρινα σπίτια, γιατί τους πάει η ψυχή στην κούλουρη με τις αχυροκαλύβες. Θέλουν ένα χωριό δικό τους, όπως η Γορίτσα. Με τοίχους που δεν πέφτουν ποτέ και σκεπές που δεν παίρνουν φωτιά. Με πλατιούς δρόμους έστω και χωρίς καλντερίμι, με κεντρική πλατεία, σχολείο, ραφτάδικο, αρτοποιείο και βρύση, όπως εσείς.

– Για να γίνει η Γορίτσα αυτή που είναι χρειάστηκε να πέσουν πολλά φλουριά, του είπε ο Στέφανος.

Ο Σωκράτης, που γνώριζε ότι για την οικοδόμηση του χωριού έβαλε το χέρι βαθιά στην τσέπη κάποιος συγχω-

ριανός τους, που είχαν λιώσει τα κόκαλά του στην ξενιτιά, πετάχτηκε αμέσως:

– Εμείς θα τα οικοδομήσουμε ισόγεια και μικρά τα σπίτια, με λίγα χρήματα. Την άμμο, την πέτρα, τον ασβέστη θα τα εξασφαλίσουμε με τη δουλειά μας. Άμμο έχει το ποτάμι μας, ασβέστη κάνουμε με τα χοχλάδια του, ενώ την πέτρα θα τη βγάλουμε στα νταμάρια πάνω από το παλάτι του τσέλιγκα. Θέλομε μόνον έναν καλό τόπο, που δεν θα τον πάρομε ποτέ αν δεν βάλεις εσύ το χέρι σου.

– Ποιο μέρος θέλετε;

– Την Κιάφα.

Ο βολβός του αριστερού ματιού του Στέφανου τρεμόπαιξε και στριφογύρισε έτοιμο να πεταχτεί έξω.

– Την Κιάφα δεν την δίνω, είπε ψυχρά, έτσι κάνουν όλοι οι Γοριτσάρηδες, που φορούν μάσκα ευγένειας ακόμα κι όταν μπροστά τους έχουν έναν ενοχλητικό συνομιλητή – να ιδούμε κανένα άλλο μέρος. Αλλά και στα Μαύρα Χώματα μπορεί να γίνει ένα τέτοιο χωριό.

– Τα Μαύρα Χώματα είναι βουνό. Οι Βλάχοι τη γευτήκανε τη ζωή του βουνού και τώρα αποφάσισαν να ζήσουν αλλιώς.

Ο διευθυντής της Κτηνοτροφίας παραλίγο να ξεστομίσει «πού ξέρετε εσείς τι θα πει ζωή», αλλά δεν επέτρεψε στον εαυτό του να εκτεθεί, όπως κάνει πάντα ένας μορφωμένος Γοριτσάρης.

– Πάντως, εδώ είμαστε, είπε σαν να ήθελε να αλλάξει θέμα συζήτησης, θα τον βρούμε έναν τόπο.

– Εμείς εκείνον τον τόπο θέλομε, επέμεινε ο Σωκράτης Μπούμπας.

– Μη μου ζητάτε την Κιάφα, δεν τη δίνω σάμπως να πεταχτείτε πάνω σαν αρκούδια, δεν την δίνω, είπε και σήκωσε απειλητικά τον δείκτη του χεριού.

Διαπίστωσε ότι ο συνομιλητής του ήταν θρασύς και για μια στιγμή ξέχασε ότι οι κανόνες της καλής συμπεριφοράς λειτουργούσαν όμοια για όλους τους φιλοξενούμενους, ανεξάρτητα ποιοι ήταν, αλλά ο Βλάχος έδειχνε τόσο σίγουρος για τις απόψεις του, που τον ζήληψε και ο ίδιος. Κι αυτό γιατί πίστευε πως μόνον αυτοί δεν θα έπρεπε να νιώθουν μια τέτοια σιγουριά. Γιατί θεωρούσε τους Βλάχους ένα ξεριζωμένο, άμορφο πλήθος, που μπορούσες να το μεταχειριστείς όπως ήθελες εσύ χωρίς καμιά συνέπεια. Κι αυτό γιατί πίστευε πως τους έλειπε εκείνη η σιγουριά, που για τον άνθρωπο είναι ό,τι οι ρίζες για το δέντρο. Οι Βλάχοι ήταν δέντρα χωρίς ρίζες λοιπόν, γι' αυτό και όταν κάποιος από αυτούς τολμούσε να εκφράσει κάποια σιγουριά, ήταν σαν να την στερούσαν από σένα τον ίδιο. Έτσι ένιωσε και ο Στέφανος Μούσκα όταν ο φιλοξενούμενός του, επέμενε για την Κιάφα και δεν ήθελε καμιά άλλη τοποθεσία.

- Εμείς θα τον πάρουμε και χωρίς την συγκατάθεσή σου!
- Αυτό θα το δούμε!

Η σιγουριά του Βλάχου άγγιξε σαν αιχμή μαχαιριού το θραύσμα, αυτό που είχε κάτω από το κρανίο από τον καιρό που πολεμούσε με το πολυβόλο στην πλάτη.

– Εσείς θα κάνετε καλά να επιστρέψετε εκεί που ήσασταν, στα Μαύρα Χώματα. Αρκούν οι αχυροκαλύβες για σας!

- Το τι θα κάνουμε εμείς, είναι δουλειά δική μας!
- Όταν πεθάνω εγώ θα πάρετε την Κιάφα!
- Θα την πάρουμε πιο νωρίς, δεν μπορούμε να περιμένουμε μέχρι να πεθάνεις εσύ.
- Σε ποιον μιλάς έτσι, μωρέ!

Ο Στέφανος Μούσκα σηκώθηκε απότομα όρθιος, πεπεισμένος περισσότερο από κάθε άλλη φορά ότι το θραύσμα του πολέμου είχε ταραχτεί από τη θέση του και ότι ο

βολβός του αριστερού του ματιού είχε πάρει φωτιά.

– Σε σένα μιλάω και μην συμπεριφέρεσαι σαν τσέλιγκας, γιατί τους τσέλιγκες τους έχουμε φυλακίσει.

– Έξω, ούρλιαξε και του έδειξε την πόρτα, παραβιάζοντας κάθε κανόνα καλής συμπεριφοράς, που χαρακτήριζε τους Γοριτσάρηδες. Πώς τολμάς και ποιος είσαι εσύ που μιλάς στο όνομα των Βλάχων;

Για πρώτη φορά από τότε που είχε αναλάβει να κάνει τους Βλάχους με χωριό, τα 'χασε τόσο, που δεν ήξερε τι να απαντήσει. Διέσχισε τον μεγάλο οντά με βιαστικά βήματα και μίλησε μόνον όταν έφτασε στο κεφαλόσκαλο:

– Εγώ είμαι ο Σωκράτης Μπούμπας!

Παραλίγο να προσθέσει το γνωστό «Σωκράτης Μπούμπας με τ' όνομα», όπως ποθούσε να τον λένε οι άλλοι τότε που ήταν μικρός και που τραγούδησε για να σκάσει η Κατερίνα το «Γραμμένα μάτια μου», αλλά δεν θα άλλαζε τίποτα. Όταν βγήκε από το χωριό, αντιλήφθηκε ότι ο Στέφανος Μούσκα δεν ήθελε να ξέρει ούτε πώς τον λένε, ούτε αν ήταν διάσημος. Ήθελε να ξέρει μόνον το οφίκιο, που του έδινε το δικαίωμα να μιλάει εξ ονόματος των Βλάχων. Μέχρι στιγμής, πέρα από το οφίκιο του υπεύθυνου του Σταθμού Τεχνητής Γονιμοποίησης, δεν είχε κανένα άλλο, που να τον θέτει επικεφαλής του αχυρένιου οικισμού. Τα οφίκια, εκτός από αυτό στις γυναίκες, όπου το κρεμούσαν σαν κουδούνι στο λαιμό της Ζωίτσας των Κατσέτων, τα κρατούσαν Γοριτσάρηδες. Οι Βλάχοι, μολονότι διοικητικά εντάσσονταν στη Γορίτσα, κρατούσαν μόνον τα κλειδιά του αχυρώνα. Παρ' όλα αυτά, ποτέ δεν είχαν εκδηλώσει την τάση να κοντράρουν τους Γοριτσάρηδες. Κι ούτε φιλοδοξούσαν να κατακτήσουν πόστα, να γίνουν οι κεφαλές στα τοπικά πράγματα. Αν υπήρξε μέσα τους κάποια φιλοδοξία, την έριχναν στη μάχη για να συντρίψουν τον

δικό τους κι όχι εκείνον που ερχότανε απ' έξω. Τον απ' έξω τον δεχότανε χωρίς όρους, ενώ τον από μέσα τον φθονούσαν θανάσιμα και έκαναν το παν για να τον θάψουν. Όντας πολύ κοντά ο ένας με τον άλλο και το ίδιο φτωχοί, έτρεφαν το ίδιο μένος για τους πρώτους.

Μέσα σε μια τέτοια κατάσταση, που αποτελούσε κανόνα τον οποίο έπρεπε να τον σεβαστούν όλοι, βολευόταν τέλεια και ο Σωκράτης Μπούμπας, αλλά ανατράπηκε χωρίς να αντιληφθεί πώς, από τη στιγμή που επέστρεψε από το φροντιστήριο και τον χαστούκισε η Κατερίνα. Η περίφημη αυτή στιγμή και το αχαλίνωτο μίσος προς την αρραβωνιαστικιά του, ήταν που ξύπνησαν ξανά μέσα του τη δόξα για καριέρα. Όσον αφορά την κορυφή και τον τρόπο με τον οποίο θα έπρεπε να την κατακτήσει, ήταν θολά μέσα του. Γιατί και το πόστο στον σταθμό της Τεχνητής Γονιμοποίησης δεν ήταν ποιος ξέρει τι. Ένα πράγμα ήταν ξεκάθαρο: Θα γινότανε ο πρώτος στους Βλάχους για να σκάσει η Κατερίνα. Και να χύσει ένα ποτάμι δάκρυα μετανοίας για το χαστούκισμα.

Μετά το χαστούκισμα η ψυχή του είχε πλημμυρίσει μίσος για εκείνη που μέχρι τότε την αγαπούσε τρελά. Όλα τα μισούσε πάνω της, εκτός από τα γραμμένα μάτια. Τα μάτια της δεν μπορούσε να τα μισήσει ούτε στιγμή. Όσες φορές θυμότανε την ομορφιά τους, το μίσος ημέρευε μέσα του και δεν είχε τη δύναμη να την περιφρονήσει. Δημιουργήθηκε έτσι μια περίπλοκη ψυχική κατάσταση, που δεν ήξερε πώς να την ονομάσει, αλλά που ήταν η αιτία να του εμφανιστεί ξανά ο κοιλόπονος, αυτός που δεν τον είχε αποχωριστεί στα παιδικά του χρόνια. Και που θεραπεύτηκε, αφού ήπια ένα καζάνι με ψαρόλαδο. Ρώτησε τη γιαγιά Αρχοντούλα αν υπήρχε ακόμα από εκείνο το σιχαμερό υγρό, που σου γυρίζει τα εντόσθια κι εκείνη του είπε πως τελείωσε αλλά ας

δοκίμαζε σπορέλαιο. Η κούρα με σπορέλαιο έφερε θετικά αποτελέσματα, γι' αυτό και παρ' όλη την αδυναμία του στα γραμμένα μάτια, δεν ξέχασε το μίσος. Είχε πει, να τον ακούσουν όλοι, ότι δεν ήθελε να την ξαναδεί στα μάτια την κόρη των Χολεβαίων. Και άντεξε σαν πραγματικός άντρας όλες τις πιέσεις της οικογένειας για συμφιλίωση.

Οι δυο οικογένειες γέλασαν όσο μπόρεσαν με το πάθημα του γαμπρού, αλλά όταν είδαν ότι αυτός δεν έκανε πίσω, τότε τις έζωσαν φόβοι, επειδή μαύρο σύννεφο περιτριγύριζε τη συμπεθεριά τους. Προπαντός επειδή απειλούνταν το νήμα της ζωής της Κατερίνας, που επί τόσα χρόνια το κρατούσε στα χέρια του ο Σωκράτης Μπούμπας σαν να κρατούσε εκεί την ίδια τη ζωή του. Οι Μπουμπαίοι και οι Χολεβαίοι, αντί να απομακρυνθούν οι μεν από τους δε, πλησίασαν περισσότερο. Σαν να ήθελαν να αντιμετωπίσουν ένα κακό που δεν μπορείς να το αντιμετωπίσεις μόνος. Ήταν πεπεισμένοι ότι ο τσακωμός του ζευγαριού θα μπορούσε να μετατραπεί σε αγάπη, αν οι δυο οικογένειες ήταν αγαπημένες. Ακολούθησαν συχνότερες επισκέψεις κι από τις δυο πλευρές, γλέντια χωρίς καμιά αφορμή και με τη συνοδεία μόνον του γραμμόφωνου, το ξόρκισμα των κακών ονείρων, της βασκανίας και των μαγικών, που συνήθως τα βρισκανε θαμμένα στο αυλάκι πίσω από το σπίτι, κοινές προσευχές μπροστά στην εικόνα της Παναγιάς, διάβασμα από κοινού του φλιτζανιού, συχνότερες συναντήσεις με τους πεθαμένους...

Οι πεθαμένοι θεωρήθηκαν η καλύτερη βάρκα σωτηρίας της συμπεθεριάς και φυσικά της ζωής της Κατερίνας. Το μεγαλύτερο βάρος έπεφτε στην Αναστασία, τη μητέρα του Σωκράτη. Η Αναστασία μαζί με την πεθερά της, την Αρχοντούλα, ήταν από τις σπάνιες Βλάχισσες της περιοχής, που είχαν κάνει επάγγελμα την επικοινωνία με τους

πεθαμένους. Κι άλλες γυναίκες, είχαν μπει σ' αυτό τον δρόμο, αλλά καμιά δεν κατάφερε να φτάσει στο τέρμα, όπως η Αναστασία. Ιδιαίτερη συμβολή σ' αυτό είχε η Αρχοντούλα, η οποία ήταν ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στους ζωντανούς και τους πεθαμένους. Καλύτερα από κάθε άλλον, η γερόντισσα των Μπουμπαίων ήξερε πώς να προστατεύει τους ζωντανούς από τις υπερβολές των πεθαμένων, πώς να συμπεριφέρεται στους πεθαμένους, που δεν αποχωρίζονταν τους ζωντανούς. Δεν ήταν λίγες οι φορές που άρπαζε τη σκούπα για να διώξει τους πεθαμένους που το παράκαναν, αν και ποτέ δεν την πέταξε στο κεφάλι τους. Πόσο μάλλον τώρα, που τους θεωρούσαν «βάρκα σωτηρίας» της συμπεθεριάς.

Οι μακαρίτες έρχονταν γιατί ήθελαν να βοηθήσουν, έστω και με έναν καλό λόγο, για να μην τσακώνεται πια ο Σωκράτης με την Κατερίνα κι η Κατερίνα να μην χαστουκίζει τον Σωκράτη. Από τους πρώτους πεθαμένους που εκείνες τις μέρες μπήκαν στην αυλή των Μπουμπαίων, ήταν ο Βασίλης Πλασάρης, θεός του Σωκράτη, και η θεία Αθηνά. Ο Βασίλης Πλασάρης δεν ασχολήθηκε πολύ με το χαστούκι που έφαγε ο ανιψιός του, γιατί είχε το παλιό πρόβλημά του, εκείνο του λευκού κουμπιού, που η αδερφή του η Αναστασία δεν ήθελε να ράψει στο φόρεμά της για να μην χαλάσει τη λύπη και το μεράκι του να ομολογήσει το πώς σκοτώθηκε στη φονική μάχη του Λαζαρατιού. Αυτός ομολογούσε πάντοτε πως δεν είχε πολεμήσει καθόλου στη μάχη του Λαζαρατιού και ήταν πικραμένος, που κανένας δεν τον πίστευε. Ούτε και η Αρχοντούλα, που του είχε υποσχεθεί πως μια μέρα θα το κάνει γνωστό το μεράκι του. Μια και δεν έδωσε καμιά σημασία στο χαστούκισμα του ανιψιού, έφυγε νωρίς από την αυλή, σε αντίθεση με τη θεία Αθηνά, που ήταν καλόψυχη και που φρόντιζε για όλους, όπως τότε που

ήταν ζωντανή. Αφού ρώτησε λεπτομερειακά για εκείνο που ζωντανοί και πεθαμένοι το λέγανε «χαστούκι της Κατερίνας», δεν έφυγε χωρίς να αφήσει πρώτα δυο προβλέψεις και μια συμβουλή. Μια από τις προβλέψεις αφορούσε όλους τους Βλάχους ότι θα εγκαταλείπανε τα Μαύρα Χώματα για να χτίσουν πέτρινο χωριό στην Κιάφα. Η άλλη ήταν για τον Σωκράτη, που θα γινόταν μεγάλος του χωριού. Αλλά και η συμβουλή, πάλι τον Σωκράτη αφορούσε.

– Να πείτε στο παιδί, είτε με καταλυτική ψυχοπονιά, να μην τσακώνεται με τη νύφη, γιατί η ζωή είναι γλυκιά.

Η συμβουλή της θείας Αθηνάς άδειασε όλο το μίσος από την ψυχή του Σωκράτη, αφήνοντας εκεί μια γλύκα, που δεν ήταν τίποτα άλλο παρά νοσταλγία. Νοσταλγία για δυο γραμμένα μάτια, που δεν μπόρεσε να τα μισήσει, καθώς και για την αρραβωνιαστικιά του, την Κατερίνα, που δεν θα λυπότανε πια σάμπως να 'τρωγε κι άλλο χαστούκι. Η γλύκα αυτή τον έπεισε ότι το μίσος είχε κυριέψει την καρδιά του όχι γιατί δεν την αγαπούσε, αλλά ακριβώς επειδή δεν μπορούσε να μην την αγαπήσει. Κι ότι για να την ξανακερδίσει έπρεπε να την πλησιάσει γλυκά, παρακαλεστικά κι όχι σαν να πήγαινε να την αρπάξει. Όχι απλώνοντας το χέρι να πάρει κάτι που του ανήκει, αλλά ανοίγοντας την αγκαλιά, να κλείσει μέσα της κάτι που σου δίνει χαρά. Η Κατερίνα ήταν μέσα του σαν όνομα και έβγαινε στα χείλη του σαν τραγούδι. Μέχρι τότε, το όνομά της ποτέ δεν το είχε προφέρει με φωνή, όπως ήταν, με τους πραγματικούς ήχους του, γιατί του είχε φυτρώσει σαν τριαντάφυλλο στα χείλη το τραγούδι «Γραμμένα μάτια μου». Το κακό ήταν ότι όντας κατά φαντασία άντρας της, δεν ήταν ο πραγματικός άντρας της. Ήταν μεγάλο βάσανο για τον Σωκράτη Μπούμπα μέχρι να γίνει ο αληθινός άντρας της. Γιατί δεν μπορούσε να της πει έστω έναν γλυκό λόγο. Δεν μπορούσε να κόψει

ένα λουλούδι και να της το δώσει, όπως έκαναν τα αγόρια της Γορίτσας με τις αγαπητικές τους. Δεν μπορούσε να της κάνει ένα δώρο, να της φέρει μια λεβάντα ή μια καρφίτσα από τους τσιγγάνους, για τα μαλλιά της. Ήταν πράγματι μια κόλαση, γι' αυτό επειδή δεν μπορούσε να γίνει ο αληθινός άντρας της, αποφάσισε να γίνει ο τέλειος άντρας της.

Ωστόσο, την τελειότητα την έβλεπε στην αναρρίχηση να φτάσει ψηλά και να γίνει ο πρώτος των Βλάχων. Κι όχι για να την κάνει να σκάσει, αλλά για να την προσελκύσει. Η τύχη ήταν μαζί του. Η απόφαση να φτάσει ψηλά ήρθε την κατάλληλη στιγμή, όταν οι Βλάχοι ζητούσαν να ιδρύσουν χωριό στην Κιάφα. Οι Βλάχοι ζητούσαν τόπο, ενώ αυτός να γίνει ο ιδανικός άντρας της Κατερίνας. Ή ο πρώτος ανάμεσα στους Βλάχους, που δεν θα ξυπνούσε τον φθόνο μέσα τους, επειδή θα πάλευε για το καλό τους. Και μεγάλωνε μαζί τους. Αυτό ακριβώς, οι Βλάχοι το έχουν αποδεχτεί από πολύ παλιά, από τότε που ο Σωκράτης καθότανε στα γόνατα του πατέρα του, του Γεράσιμου, γύριζε τα ποτήρια με το νερό άσπρο πάτο για τις υγείες και τραγουδούσε σαν αηδόνι το «Γραμμένα μάτια μου». Ή όταν χόρευε το «Εμένα η μάνα μ' έστειλε να μάσω μανουσάκια». Δεν ήταν τυχαίο που αργότερα τα κορίτσια ονειρεύονταν να τον κάνουν άντρα τους, ενώ οι μανάδες, που είχαν κορίτσια για παντρεία, να τον κάνουν γαμπρό. Προπαντός οι μανάδες, όταν τον βλέπανε το πώς τραγουδούσε, πώς χόρευε, πώς ντυνόταν και πώς ομόρφαινε από μέρα σε μέρα, ψιθύριζαν με μεράκι:

– Ας κάνω έναν γαμπρό σαν τον Σωκράτη Μπούμπα κι ας πεθάνω ίσα αύριο.

Τώρα θα τον έβλεπαν να γίνεται και μεγάλος στους Βλάχους, όπως είχε προβλέψει η πεθαμένη Αθηνά. Αλλά το πώς ρίχνεται το πρώτο βήμα στη σκάλα της καριέρας, τον έμαθε ένας ζωντανός, ο γνωστός φίλος των Μπουμ-

παίων, ο Ριζά Κέρπι. Είχε βγει από τα ρούχα όταν έμαθε ότι ο Στέφανος Μούσκα έδωσε από το σπίτι του το παιδί των Βλάχων και πιστεύοντας ότι μόνον έτσι θα τελείωναν τα βάσανα, του άνοιξε νέο ορίζοντα.

– Να γράψεις γράμμα στον καθοδηγητή, του είπε, γιατί μόνον αυτός μπορεί να τους βρει την άκρη. Και τότε έχουμε να ιδούμε το πώς χορεύουν οι Γοριτσάρηδες στο ταψί.

Δεν είχαν περάσει ούτε δυο εβδομάδες από την ημέρα που η επιστολή με το όνομα «Σωκράτης Μπούμπας» κάτω και με μια υπογραφή σαν ορνιθοσκάλισμα με κινέζικο στυλό, δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα και η είδηση ότι ο καθοδηγητής θα επισκεφτεί τη Γορίτσα, έπεσε σαν αστραπή. Οι Γοριτσάρηδες, μικροί και μεγάλοι, αναστατώθηκαν. Ασβέστωσαν τα σπίτια μέσα κι έξω, τοποθέτησαν στα παράθυρα μεγάλες γλάστρες με λουλούδια, που μόνον στα μέρη αυτά μεγάλωναν υγιέστατα, καθάρισαν τους δρόμους με τη σκούπα και απομάκρυναν τα ζώα για να καθαρίσει ο αέρας από τη μυρωδιά της κοπριάς. Έφτιαξαν και τραγούδι που θα το τραγουδούσαν μπροστά του, γι' αυτό και έκαναν πολλές πρόβες: «Αυτοί οι ψωροέλληνες/ ζηλεύουν τη ζωή μας». Έγινε έπαρση της σημαίας στο σπίτι του Στέφανου Μούσκα. Ορίστηκε η γριά που θα τον υποδεχόταν με την ευχή «Καλώς ήρθες, γιε μου», ο μαθητής που θα του πρόσφερε λουλούδια, η κοπέλα που θα φορούσε τη διάσημη νυφική στολή και που θα του πρόσφερε ρετσέλι πορτοκαλιού. Χαμένος κόπος. Την τελευταία στιγμή ειδοποιήθηκαν ότι ο καθοδηγητής αυτή τη φορά είχε δουλειά μόνον με τους Βλάχους στα Μαύρα Χώματα.

Η συνάντηση με τους Βλάχους είχε αφήσει ανεξίτηλες εντυπώσεις στον καθοδηγητή, τόσο που αργότερα τις κατέγραψε και μια και δυο φορές στις αναμνήσεις του. Η μέρα ήταν χαρά θεού. Τα λίγα συννεφάκια στην κορφή του βουνού της Ντόμπρας, είχαν διαλυθεί κι αυτά, μόλις ακού-

στηκε το βροντερό γέλιο των Βλάχων. Οι ντόπιοι έλεγαν ειρωνικά ότι «όταν γελούν οι Βλάχοι, βρέχει», αλλά ούτε εκείνη τη μέρα ούτε και τις επόμενες, δεν έπεσε σταλαματιά, έτσι για να αποδειχτεί ότι αυτό που έλεγαν οι ντόπιοι δεν ήταν παρά μια κακία για τους νομάδες των βουνών. Οι Βλάχοι γέλασαν πολύ εκείνη την ημέρα, ίσως επειδή έβλεπαν τον καθοδηγητή ότι δεν επηρεαζόταν διόλου από την κακία των ντόπιων. Το διαπίστωσαν από τα πρώτα λόγια που είπε, και τα είπε στη βλάχικη γλώσσα.

– Kum esht, gjini? είπε στο βλάχικο πλήθος που είχε συγκεντρωθεί στον χώρο ανάμεσα στους δύο λόφους.

Όλοι γέλασαν. Έτσι βροντερά, δεν είχαν γελάσει ποτέ μέχρι εκείνη την ημέρα. Είχαν ξεσπάσει σαν βροντή, που διαλύει τα σύννεφα. Όλοι ήταν εκεί. Ακόμα και τα μωρά της κούνιας, οι γριές με τον σταυρό στο μέτωπο, τα παιδιά, που δεν ήξεραν για ποιον να επευφημήσουν πρώτα, για τον φίλο που ήρθε από μακριά ή για τον πρόεδρο τον Λευτέρη. Για τον καθοδηγητή και τον Ντέμο, τον πρώτο γραμματέα του Κόμματος στον Νομό, είχε στηθεί πρόχειρη εξέδρα, στρωμένη με μάλλινες βελόντζες, που πρώτα τις ελέγξανε λεπτομερειακά κάτι άτομα που κατέβηκαν βιαστικά από σκούρα αυτοκίνητα και από το γκρι αυτοκίνητο της Ασφάλειας, το οποίο συχνά έκανε την εμφάνισή του και στις στάνες κι οι τσομπάνοι το φώναζαν «Μπάρτζα».

Από την εξέδρα με τις βελόντζες, καθισμένος σταυροπόδι, ρώτησε τους Βλάχους ο καθοδηγητής «Kum esht, gjini!» Που ήταν και οι μόνες λέξεις που ήξερε στη γλώσσα τους. Μετά, αφού επαίνεσε το γέλιο τους και έκανε καλαμπούρια με τις γριές και τις μάθαινε το πώς να αφαιρέσουν με ξυραφάκι τον σταυρό από το μέτωπο, εξήγησε γιατί αυτή τη φορά προτίμησε να επισκεφτεί τους ανθρώπους των καλυβόσπιτων. Ο λόγος ήταν η επιστολή του Σωκράτη Μπούμπα και η Κιάφα. Συνήθως στις επιστολές του λαού

απαντούσε γραπτά, αλλά για τους Βλάχους έκανε εξαίρεση, ήρθε να τα πούνε από κοντά. Γιατί ήταν λαός εργατικός και συνετός. «Όλοι οι λαοί, είπε, καυχούνται ότι είναι γενναίοι και μόνον οι Βλάχοι καυχούνται ότι είναι εργατικοί και συνετοί». Έναν τέτοιο λαό τον είχε στην καρδιά του. Και για να το αποδείξει αυτό, ρώτησε «Ποιος είναι ο Σωκράτης Μπούμπας;» Τον κάλεσε να καθίσει ανάμεσα στον ίδιο και στον πρώτο του Νομού και είπε με βροντερή φωνή, για να τον ακούσουν όλοι:

– Να τη χαρείτε την Κιάφα!

Μια βδομάδα αργότερα, ο Σωκράτης Μπούμπας αντικατέστησε τον Στέφανο Μούσκα. Μια εντολή από ψηλά ήταν αρκετή να κατέβει ο ένας από τον Μέρτζο και να ανέβει ο άλλος. Σφραγίστηκε έτσι η τροχιά μιας λαμπρής καριέρας για τον Σωκράτη Μπούμπα. Ήταν μεγάλη η απόσταση ανάμεσα στο πόστο του υπεύθυνου ενός σταθμού Τεχνητής Γονιμοποίησης Ζώων και στο πόστο του Διευθυντή της Κτηνοτροφικής Επιχείρησης. Ο διευθυντής είχε υπό τις διαταγές του έναν λόχο με τσομπάνους, χιλιάδες κεφάλια λιανών ζώων και ένα τάγμα με μουλάρια. Το μόνο που του είχε απομείνει πια, ήταν να συμφιλιωθεί με την Κατερίνα.

Την είχε συγχωρέσει από καιρό για το χαστούκι και σ' αυτό επηρέασε πολύ η συμβουλή της θείας Αθηνάς, αλλά η αρραβωνιαστικιά του δεν γνώριζε τίποτα ακόμα. Δεν γνώριζαν ούτε οι Χολεβαίοι. Τους επισκέφτηκε την τρίτη μέρα μετά την ανάληψη των νέων καθηκόντων του. Οι δυο πρώτες μέρες τού χρειάστηκαν να στρώσει τον Μέρτζο. Μόλις έκανε να τον καθαλίσει, αναστατώθηκε σαν να ήθελε να του πει ότι η σέλα του δεν ήταν για Βλάχους. Του έριξε άγριο, αλαζονικό, ανυπότακτο βλέμμα, που του θύμισε την Κατερίνα την ημέρα που τον χαστούκισε, όταν την αγκάλιασε και προσπάθησε να τη φιλήσει. Τον γρονθοκόπησε

στο μέτωπο, ακριβώς εκεί που είχε την άσπρη βούλα σαν μαδημένη μαργαρίτα, του κατασπάραξε τα καπούλια με ράβδο από κρανιά και ορκίστηκε ότι θα του βγάλει τα αλαζονικά μάτια. Ύστερα τον καβαλίκεψε και όρμησαν στους αγροτικούς δρόμους του Μπούφου. Μετά απ' αυτά, είχε την εντύπωση ότι τις δυο αυτές μέρες πάλευε με την αλαζονεία της Κατερίνας. Ταράχτηκε σύγκορμα όταν διαπίστωσε ότι ακόμα και ως διευθυντής, ως πρώτος ανάμεσα στους Βλάχους, κι ακόμα ως τέλειος άντρας ίσως να μην νικούσε εκείνο το ανυπότακτο βλέμμα της Κατερίνας. Ως διευθυντής είχε αναρριχηθεί απότομα στα μάτια των άλλων, αλλά δεν ήταν σίγουρος αν κάτι τέτοιο είχε γίνει και στα μάτια της Κατερίνας. Κατάλαβε, επίσης, ότι όσο εύκολο ήταν να γίνει ο πρώτος των Βλάχων, τόσο δύσκολο ήταν να γίνει πρώτος στην καρδιά της. Και δεν αμφέβαλε πια ότι ήταν καλύτερα να ήσουν ο αληθινός άντρας, παρά ο τέλειος άντρας. Πείστηκε, έτσι, ότι όσο πιο γρήγορα θα γινότανε αληθινός, τόσο πιο γρήγορα θα του άνοιγε την καρδιά της η Κατερίνα.

Μ' αυτή την ελπίδα επισκέφτηκε τους Χολεβαίους, την τρίτη μέρα μετά την ανάληψη των υψηλών καθηκόντων κι αφού στον Μέρτζο δεν είχε μείνει ούτε σημάδι από αλαζονεία. Τον έδεσε μακριά από την αυλή τους για να μην έδινε την εντύπωση ότι τώρα ήταν μεγάλος και ότι του είχαν πάρει τα μυαλά αέρα. Πέρασε το κατώφλι ήρεμος, πράγμα που τον βοηθούσε να φαίνεται ως πραγματικός άντρας. Το όνομα της Κατερίνας σπάραζε στα χείλη του και δεν το έδιωξε ούτε όταν πέρασε την αυλή, ούτε όταν άκουσε να λένε «Ηρθε ο διευθυντής». Το δωμάτιο που οι Χολεβαίοι υποδέχονταν τους φίλους, ήταν γεμάτο, άλλοι καθισμένοι, άλλοι όρθιοι, αλλά όλοι χαρούμενοι, που είχαν στο σπίτι τους τον γαμπρό και διευθυντή.

Του άνοιξαν τόπο να καθίσει στην κορυφή, αλλά αυτός

προτίμησε έναν καναπέ με μαυρισμένα πόδια, που έτριζε. Γύριζε το κεφάλι προς τον έναν και τον άλλο, χαιρετούσε τους Χολεβαίους, αλλά η αγωνία του ήταν να ιδεί την Κατερίνα. Τώρα δεν την έκρυβε τη νοσταλγία του όπως πριν, που φαινότανε πως ήταν αγάπη για όλους τους Χολεβαίους.

Η Κατερίνα άργησε να μπει. Από την ανοιχτή πόρτα έμπαιναν οι ακτίνες σαν βελόνες, που διασταυρώνονταν πάνω της και του Σωκράτη του φάνηκε πως φλεγόταν. Στάθηκε με χαμηλωμένα τα γραμμένα μάτια της και με μια ακτίνα που της είχε μείνει στα χείλη. Ο Σωκράτης Μπούμπας, αν και μπροστά σε όλους, δεν δίστασε όπως πάντα, να την κοιτάξει ίσα στο πρόσωπο. Ήταν τόσο όμορφη, που παραλίγο να λιποθυμήσει. Η ομορφιά τον συνέφερε, τον ανάγκασε να σηκωθεί και να πάει κοντά της με τέτοια ορμή που δεν είχε γίνει άλλη φορά στις αχυροκαλύβες. Οι Χολεβαίοι τρόμαξαν. Όλοι περίμεναν να σκύψει ξανά να τη φιλήσει και η Κατερίνα να τον χαστουκίσει. Ηρέμησαν όταν είδαν ότι ο Σωκράτης ήθελε απλώς να την αγγίξει. Την άγγιξε, της πήρε το δεξί χέρι στο δικό του, το σήκωσε ψηλά, τόσο που φάνηκαν τα ίχνη από τις κοκκινωπές φουσκάλες και είπε δυνατά για να ακούσουν όλοι:

– Με τούτο το χέρι με χαστούκισε!

Οι Χολεβαίοι γέλασαν δυνατά όπως την ημέρα που τους επισκέφθηκε ο καθοδηγητής. Η Κατερίνα δεν γέλασε. Έκλεισε βιαστικά την παλάμη της και απομακρύνθηκε, έτοιμη να βάλει τα κλάματα.

– Αφήστε τη να φύγει, είπαν όλοι με μια φωνή, κλαίει από τη χαρά της.

Η μεγάλη απόκρυψη

Αν ο Στέφανος Μούσκας δεν τους έλεγε «ερχόμενους», αλλά απλώς «Βλάχους», ο Ριζά Κέρπι δεν θα αναρωτιόταν ποτέ «ποιοι είναι τούτοι οι άνθρωποι;» Ρώτησε τον εαυτό του, γιατί ήταν σίγουρος πως οι άλλοι δεν γνώριζαν τίποτα. Ή γνώριζαν όσα γνώριζε και ο ίδιος: ότι τούτοι οι άνθρωποι αποδημούσαν πότε στα βουνά του Βυθκούκι και πότε στα χειμάδια του Μπούφου, ενώ τα τελευταία χρόνια ρίζωσαν κάπως στους λοφίσκους δίπλα στη Γορίτσα. Για κάποιον που ήθελε να ξέρει λίγα, τούτα ήταν αρκετά, ενώ για κάποιον άλλο, που ήθελε να μάθει περισσότερο, δεν ήταν παρά ψίχουλα. Από τη στιγμή, όμως, που ο πρώτος του χωριού, ο Στέφανος, τους είχε προσδιορίσει ως «ερχόμενους», ο Ριζά τάχτηκε με τους δεύτερους.

Μέχρι τότε, είναι αλήθεια ότι τους είχε πλησιάσει περισσότερο από κάθε άλλον Γοριτσάρη. Αρχικά ως δάσκαλος των παιδιών τους στο ξύλινο σχολείο, αργότερα ως πατέρας του αγοριού που είχε πάρει όνομα Βλάχου και τέλος ως συλλέκτης των τραγουδιών τους. Οι επαφές αύξησαν τις γνωριμίες, οι γνωριμίες αύξησαν τις γνώσεις, αλλά ποτέ δεν είχε αναρωτηθεί «ποιοι είναι τούτοι οι άνθρωποι;». Γιατί τους θεωρούσε ντόπιους, όπως και τον εαυτό του. Που από καιρό είχαν μοιράσει τον τόπο αυτό μεταξύ τους, όπως θα τον μοίραζαν και στο μέλλον. Αν τους προσδιόριζες ως «ερχόμενους», όπως διατεινόταν ο Στέφανος Μούσκα, ήταν σαν να τους υπενθύμιζες ότι τους έλειπε ο τόπος. Ότι δεν είχαν ποτέ τόπο και ποτέ δεν θα έχουν. Ότι ο τόπος που πατούσαν ήταν μάνα για τους άλλους και μητριά γι' αυτούς. Ήταν κατανοητό ότι σκοπός του Στέφανου Μούσκα ήταν να τους υπενθυμίσει πως δεν ήταν παρά ορφανοί και

νόθοι στον τόπο αυτό. Μια προσέγγιση, δηλαδή, που θα γινότανε πιο πιστευτή, αν τους έμενε το παρατσούκλι «ερχόμενοι». Και που μπορούσε να ήταν τέλειος χαρακτηρισμός για τους Γοριτσάρηδες, αλλά όχι για τον Ριζά Κέρπι. Γι' αυτόν ήταν μια ώθηση για να μάθει περισσότερα και να δώσει απάντηση σε σειρά ερωτήσεων, που χοροπηδούσαν μπροστά στη μύτη του.

Τι είναι τούτοι οι άνθρωποι, που όταν τους ρωτάς, σου λένε «ούτε εμείς δεν ξέρουμε τι είμαστε»;

Γιατί διαφέρουν απ' αυτόν;

Γιατί ντύνονται, μοιρολογούνε και τραγουδούνε διαφορετικά;

Γιατί αγάπησαν το βουνό και φοβούνται τον κάμπο;

Γεννήθηκαν νομάδες ή έγιναν με τον καιρό τέτοιοι;

Κυκλοφοράει στις φλέβες τους αίμα περιπλανούμενου ή έγιναν τέτοιοι κάτω από ορισμένες συνθήκες;

Γιατί οι άλλοι τους λένε «Βλάχους» και οι ίδιοι προσδιορίζονται ως «Ρουμάνοι»;

Αν τους χαρακτηρίζαμε ως ξεριζωμένο έθνος, ποιος είναι ο τόπος όπου έριξαν τις πρώτες ρίζες και ποιος ο τόπος από τον οποίο ξεριζώθηκαν τελευταία;

Πόσο διατήρησαν την εθνική τους υπόσταση και πόσο εντάχτηκαν στα άλλα έθνη;

Είναι προσφορότερη η ένταξη ή η διατήρηση της εθνικής υπόστασης;

Τι έχουν προσφέρει στους άλλους και τι έχουν πάρει απ' αυτούς;

Γιατί τη γλώσσα τους στο σπίτι τη μιλούν ελεύθερα, ενώ έξω την φυλακίζουν στο στόμα τους;

Γιατί ο ίδιος καυχιότανε για ό,τι ήτανε, ενώ αυτοί διατάζανε για εκείνο που είναι;

Γιατί στα Μαύρα Χώματα ένωσαν πιο ελεύθεροι, ενώ τώρα στο χωριό σα να τη χάσανε την ελευθερία τους και ένα σύννεφο εξάρτησης, ταπείνωσης και μυστηρίου τους τύλιγε από παντού; Λες και οι Γοριτσάρηδες φαίνονταν πιο πολύ απ' ό,τι ήταν, ενώ αυτοί πιο λίγο απ' ό,τι ήταν;

Μετά από όλες αυτές τις ερωτήσεις ο Ριζά Κέρπι κατάλαβε ότι αν τους Βλάχους τους περιτύλιγε ένα μυστήριο, αυτόν τον ίδιο τον τριγύριζε κάτι το ανείπωτο ή που ειπώθηκε μισό εξαιτίας του φόβου, που εμπεριέχεται στη λαϊκή έκφραση «Μην σκαλίζεις πολύ γιατί θα βγάλεις τα μάτια σου». Έτοιμος να μπει στα βαθύτερα, άρχισε να κολυμπάει στα τραγούδια τους. Είχε συλλέξει ένα σακούλι με τραγούδια, στην αρχή επειδή του ζέσταιναν την ψυχή και αργότερα με την ιδέα να κάνει ένα βιβλίο. Μέχρι εδώ, όμως, ήταν σαν να περπατούσε στα ρηχά, ενώ τώρα το βύθισμα στην καρδιά των τραγουδιών ήταν ταυτόχρονα βύθισμα στις ρίζες των Βλάχων. Με μόνιμο στόχο να βρει ποι-οι ήταν. Αλλά βρέθηκε σε αδιέξοδο μονοπάτι. Γιατί τα τραγούδια είχαν να κάνουν με την ψυχή των ανθρώπων και όχι με τις ρίζες τους.

Για να μπορέσει να βρει διέξοδο και να προχωρήσει προς τις ρίζες, διεύρυνε τις διαστάσεις του μελλοντικού βιβλίου. Εκτός από τα τραγούδια, αντικείμενο της έρευνάς του έγιναν τα ήθη και τα έθιμα, οι παραδόσεις, οι στολές, οι θρύλοι και τα παραμύθια. Για τη συλλογή τους συνάντησε γέρους με το ένα πόδι στον τάφο, ενώ στους γάμους προσπαθούσε να είναι όλος αυτιά και να μην αφήνει τίποτα να πέσει κάτω. Ερεύνησε πιο πολύ αυτό που το ονομάζανε «επαφή με τους πεθαμένους». Μελέτησε τους αργαλειούς κι ακόμα το παραλήρημα ενός μισότρελου, που διατεινόταν πως ήταν πρόεδρος των Βλάχων. Έκπληκτος είχε μείνει με τους αργαλειούς, που τους έβρισκε σε κάθε καλύβα, τότε πάνω από

τη γη και τότε χωμένους μέσα στη γη. Του προκαλούσαν ίλιγγο η δομή τους, οι άξονες, οι λωρίδες, τα τσικρίκια. Όπως και η διαδικασία της επεξεργασίας του μαλλιού, η κουρά, το πλύσιμο, το στέγνωμα, το λανάρισμα, το γνέσιμο, τα νήματα, η ύφανση, το βάψιμο, η κατεργασία στη νεροτριβή, το ράψιμο των ρούχων ή των σκεπασμάτων, όλα αυτά που τα ονόμαζε «η βιομηχανία των Βλάχων». Στη βιομηχανία αυτή ήθελε να αφιερώσει μια προθήκη ολόκληρη, που έμεινε άδεια και χωρίς τίτλο, σε πείσμα του Στέφανου Μούσκα, που επέμενε να τους ονομάσει «ερχόμενους».

Ωστόσο, εκείνο που δεν ήξερε πώς να το προβάλει στην προθήκη, ήταν η Μοσχόπολη. Όχι μόνον ο Στέφανος Μούσκας, αλλά όλοι οι Γοριτσάρηδες θα του έλεγαν «Τι σχέση έχουν οι Βλάχοι με τη Μοσχόπολη;» Ήταν γνωστό και καθιερωμένο ότι εκεί, πριν από δυο αιώνες, είχε λάμψει ένα αλβανικό θαύμα, που το ζήλευαν όλοι οι λαοί των Βαλκανίων. Γι' αυτό και δεν θα άρεσε σε κανέναν να μοιραστεί με τους άλλους τη δόξα των πρώτων ιδρυτών. Πόσο μάλλον με τους Βλάχους που στη χάση και στη φέξη αναφέρονταν ότι έχουν παίξει κι αυτοί κάποιο ρόλο, αν και ασήμαντο, σ' αυτό που ονομαζόταν «Ο λαμπρός αιώνας της Μοσχόπολης». Για τον ρόλο αυτό κάτι είχε υποπέσει και στην αντίληψη του Ριζά Κέρπι, αλλά πάντα με την τάση της συσκοτίσης και της απόκρυψης της αλήθειας. Μια συσκοτίση που δεν προερχόταν από την ίδια τη Μοσχόπολη, αλλά που σαν μάλλινη βελέντζα, τη ρίχνανε πάνω της άλλοι. Με σκοπό να φαίνεται όσο έπρεπε να φανεί.

Αυτός που τον έσυρε πρώτος στα βαθιά και τον παρακίνησε να κάνει τις απαραίτητες έρευνες και να βρει τι κρυβόταν κάτω από την καταχνιά που σκέπαζε τη Μοσχόπολη ήταν ένας μισότρελος. Ο πρώτος γιος της Ζωίτσας των Κατσέτων, της μόνιμης υπεύθυνης των Γυναικών. Ο πρό-

εδρος ο Λευτέρης. Αναμφίβολα, στο θέμα της Μοσχόπολης υπήρχε κάτι σαν απαγόρευση ή κάτι που θύμιζε τη λαϊκή φράση «Μην σκαλίζεις πολύ, γιατί θα βγάλεις τα μάτια σου». Ήξερε ακόμα ότι ο Λευτέρης είχε κηρύξει τον εαυτό του πρόεδρο της Δημοκρατίας των Βλάχων με πρωτεύουσα τη Μοσχόπολη. Είχε ιδεί, επίσης, δεκάδες φορές τη συνάθροιση των παιδιών γύρω του κατά την οποία ο πρόεδρος τα χαιρετούσε όπως ο καθοδηγητής, αλλά ποτέ δεν είχε αναρωτηθεί γιατί είχε επιλέξει ως πρωτεύουσα το χωριό με την πιο λαμπρή και ταυτόχρονα την πιο συγκεχυμένη ιστορία. Αναρωτήθηκε τώρα, που αποφάσισε να ερευνήσει τις ρίζες των τελευταίων νομάδων, και η πρώτη ερώτηση που ανέκυψε ήταν «Τι θέλει η Μοσχόπολη στο στόμα ενός μισότρελου; Και γιατί επέλεξε αυτή ως πρωτεύουσα και δεν έβαλε το δάχτυλο στα Μαύρα Χώματα ή στη Γορίτσα;»

Δεν ήταν εύκολο να διεισδύσει στο θολό μυαλό ενός μισότρελου, γι' αυτό και αναρωτήθηκε ξανά: αυτός ο ίδιος τι ξέρει για τη Μοσχόπολη; Ήξερε όσα έπρεπε να ξέρει και όσα λέγονταν, πάντα με την τάση της απόκρυψης της αλήθειας. Που δεν σου επέτρεπε να ρωτήσεις περισσότερα, αλλά που ταυτόχρονα σε παρότρυνε να ψάξεις και να βρεις εκείνο που αποκρυπτόταν. Και να φτάσεις σ' εκείνο που δεν λεγόταν. Τον ενθάρρυνε η σκέψη ότι αφού για τη Μοσχόπολη γνώριζε ένας μισότρελος, τότε οι γνωστικοί σίγουρα θα γνώριζαν περισσότερα. Ρώτησε πολλούς Βλάχους, αλλά έλαβε την ίδια απάντηση: η Μοσχόπολη είχε σπουδαία βοσκοτόπια. Μόνον από τη Ζωίτσα των Κατσέτων πληροφορήθηκε κάτι περισσότερο, ότι οι γονείς της ήταν με καταγωγή από τη Μοσχόπολη. Μ' αυτή την ευκαιρία έμαθε ότι υπήρχαν δύο είδη Βλάχων, οι ντόπιοι και του βουνού. Αυτοί του βουνού, όπως φαίνεται, είχαν σχέση μόνον με τα βοσκοτόπια της Μοσχόπολης, ενώ οι

ντόπιοι ήταν οι ξεριζωμένοι της άλλοτε Μοσχόπολης. Αλλά ταυτόχρονα ήταν το ίδιο, σαν ένα σώμα με δύο πρόσωπα.

Η παρουσία των δύο προσώπων στο ίδιο σώμα και η αναμφισβήτητη σχέση του σώματος αυτού με τη λαμπρή Μοσχόπολη, ήταν αρκετά ώστε ένας δάσκαλος όπως ο Ριζά Κέρπι, να βάλει μπρος τη φαντασία του. Και να νιώθει ντροπή που δεν γνώριζε περισσότερα. Ό,τι έκανε μετά απ' αυτά για να διευρύνει τις γνώσεις για τους Βλάχους, τη Μοσχόπολη και για την καταχνιά κάτω από την οποία την έκρυβαν, δεν είχαν σχέση με την ολοκλήρωση μια απλής προθήκης μουσείου, με τη συγγραφή ενός βιβλίου, που το θεωρούσε χρέος του, αλλά ήταν πιο πολύ θέμα γοήτρου και αποστομωτικής απάντησης προς τον ισχυρό άντρα του χωριού, τον Στέφανο Μούσκα, που προσπαθούσε να τους μειώσει, προσδιορίζοντάς τους ως «ερχόμενους».

Δεν υπήρχε καμιά αμφιβολία ότι έπρεπε να επιστρέψει στα βιβλία. Ανασκαλεύοντας βιβλία, σίγουρα θα έπεφτε πάνω σε κάποια από τις φανερές ρίζες των Βλάχων. Ή σε ίχνη στάχτης της καταχωνιασμένης Μοσχόπολης. Κατέβηκε αρκετές φορές στην πόλη. Στην αρχή πέρασε την πόρτα του μοναδικού βιβλιοπωλείου. Ήταν πάνω στον δρόμο με το καταστραμμένο πεζοδρόμιο, δίπλα σε γαλακτοπωλείο, που κάποιες νεκρές πεταλουδίτσες στολίζανε τη τζαμαρία του. Στην πάνω πλευρά, η πόρτα έλαμπε από το βερνίκι, ενώ στην κάτω είχε σαπίσει από τις βροχές. Μόλις πέρασε το κατώφλι, τον χτύπησε η μυρωδιά της μούχλας, αλλά και το άγρυπνο και ταυτόχρονα αποχαυνωμένο βλέμμα του βιβλιοπώλη, με τα κοκκινωπά φρύδια, που ανασηκωνόνταν σαν αγκάθια όσες φορές ακόνιζε την επαγρύπνηση. Ο Ριζά Κέρπι δεν έδωσε καμιά σημασία στα άγρυπνα φρύδια του, γιατί τους ήξερε καλά. Όντας ολημερίς ανάμεσα στα βιβλία, είχαν την εντύπωση ότι ήξεραν περισσότερα από αυ-

τούς που έμπαιναν στο βιβλιοπωλείο για να αγοράσουν ένα, το πολύ δυο βιβλία. Έριξε πρώτα μια ματιά στα ράφια κι ύστερα στον βιβλιοπώλη σαν να του έλεγε πως δεν αναγνωρίζει τον θρόνο στον οποίο έβαζε τον εαυτό του.

- Θέλω ένα βιβλίο, του είπε.
- Τι βιβλίο;
- Ένα βιβλίο για τους Βλάχους.
- Τι δουλειά έχεις εσύ με τους Βλάχους;

Στο πρόσωπο του βιβλιοπώλη έκανε την εμφάνισή της η επαγρύπνηση και στα ματοτσίνορά του σαν να είχε ζωντανέψει μια νεκρή πεταλούδα. Ο Ριζά Κέρπι θυμήθηκε τον Στέφανο Μούσκα. Ίσως επειδή και οι δυο, ο Στέφανος και ο βιβλιοπώλης, είχαν κάτι το κοινό μεταξύ τους, την τάση να κρατούν στο σκοτάδι κάποιους άλλους, που ήταν διαφορετικοί από τους ίδιους. Μια τάση που το μυαλό του Στέφανου Μούσκα το έκανε πιο γόνιμο, ενώ το βλέμμα του βιβλιοπώλη λιγότερο αποχαυνωμένο.

- Θέλω να μάθω περισσότερα γι' αυτούς. Είναι κακό; Τι είναι τέλος πάντων αυτοί οι άνθρωποι, Ρουμάνοι, Έλληνες, Αλβανοί, ή εκλατινισμένοι πληθυσμός από τη ρωμαϊκή εποχή;

Ο Ριζά Κέρπι ήταν σαν να λογοδοτούσε στον εαυτό του, παρά σαν να δικαιολογούνταν σε κάποιον άλλο. Ο βιβλιοπώλης τόνωσε περισσότερο την επαγρύπνηση και προσπάθησε να φανεί όσο λιγότερο αποχαυνωμένος, αν και δεν κατόρθωσε να αποφύγει ένα είδος εκθρόνισης.

- Από τότε που έγινα κοκκινοτρίχης, είπε μετά από αρκετή ώρα, δεν ξέρω να υπάρχει στα ράφια αυτά κάποιο βιβλίο για τους Βλάχους. Και δεν ξέρω αν τους ανέφερε κάποιος, με εξαίρεση το Σαμί Φράσερι, που στο βιβλίο του «Η Αλβανία, τι ήταν, τι είναι και τι θα γίνει» μας παροτρύνει να τους αγαπάμε.

Όταν χωρίστηκαν, σαν να μην ήθελε να αποχωριστεί τον θρόνο του, συνέστησε στον δάσκαλο του χωριού έναν πολυδιαβασμένο άνθρωπο, που είχε τόσα βιβλία στο σπίτι του όσα δεν είχε ούτε η νεοϊδρυθείσα βιβλιοθήκη της πόλης.

Τον πολυδιαβασμένο άνθρωπο τον βρήκε στο υπόγειο του σπιτιού του, να στοιβάζει βιβλία, που έπιαναν όλη την επιφάνεια του τοίχου. Για να φτάσει ως εκεί κατέβηκε πέντε σκαλοπάτια μέσα στο σκοτάδι και ώθησε μια πόρτα, που είχε κρεμασμένα μια αρμαθιά με κυπριά όλων των μεγεθών. Ο άνθρωπος του υπογείου, μόλις σταμάτησε η συναυλία των κυπριών, γύρισε το κεφάλι. Ήταν γέρος, ασπρομάλλης και με λείο δέρμα, σχεδόν χαλαρωμένο όπως του πεθαμένου. Ήταν φανερό πως για να ελαφρύνει το βάρος που είχε καθίσει στους ώμους του και για να τρομάξει τον θάνατο, είχε πιαστεί από τα βιβλία. Που ήταν το μεγάλο του πάθος και με διαφορά από τα άλλα τρία χόμπι του: τα γραμματόσημα, τα κυπροκούδουνα και τα ρόιδα. Διέθετε ένα σωρό από γραμματόσημα με το στέμμα των κρατών, μια ατέλειωτη σειρά με κυπροκούδουνα και άλλη μια, μικρότερη, με ρόιδα. Τα ρόιδα και τα κουδούνια τα είχε κρεμάσει στον τοίχο απέναντι από τα βιβλία. Όταν του είπε από πού ήρθε και ενώ περίμενε ο γέρος να καυχηθεί για τα βιβλία του, εκείνος του μίλησε για τα κουδούνια και τα ρόιδα.

– Έχει ροϊδιές στο χωριό σου;

– Έχει.

– Να μου φέρεις την άλλη φορά που θα 'ρθεις.

– Θα σου φέρω.

– Κανένα κουδούνι, μεγαλύτερο απ' αυτά τα δικά μου, μπορείς να μου βρεις;

– Σου βρίσκω. Θα σου πάρω από τους Βλάχους, είπε, σα να ήθελε να τον προϊδεάσει για τον λόγο που τον έκανε να κατεβεί στο υπόγειό του.

– Πάρε το όπου θέλεις και να μου το φέρεις μαζί με τα ρόιδα.

– Θα σου το φέρω.

Τα ρόιδα και τα κυπροκούδουνα ήταν τόσο μακριά από τα βιβλία, που ο Ριζά άρχισε να βλέπει τον πολυδιαβασμένο άνθρωπο με κάποια δυσπιστία.

– Εγώ ήρθα για βιβλία, του είπε, ύστερα από λίγο κι όχι να χτυπήσω τα κουδούνια. Δεν βλέπω κάποια σχέση μεταξύ τους...

– Κι όμως, υπάρχει κάποια σχέση, είπε ο πολυδιαβασμένος άνθρωπος, γιατί τα κουδούνια μάς έφεραν πιο κοντά εμάς τους δυο. Και τώρα θα μιλήσουμε για τα βιβλία.

Όταν μιλούσε για βιβλία ήταν σαν να έπινε καφέ με σοφούς ανθρώπους. Ενώ όταν πληροφορήθηκε ότι ο φίλος είχε έρθει να συγκεντρώσει περισσότερες γνώσεις για τους Βλάχους, συλλογίστηκε, πριν μιλήσει. Σαν να βιάδιζε σε μεταίχμιο. Αλλά μίλησε. Είπε ότι οι Βλάχοι ή Αρομούνοι (Κουτσόβλαχοι) όπως τους λένε στη γλώσσα των βιβλίων, στην εποχή της Τουρκίας είχαν το Αλφάβητό τους, το σχολείο τους και την εκκλησία τους. Ότι η πλειονότητα των Αλβανών Αναγεννητών, με επικεφαλής τον Ναούμ Βεκιλχάρτζη, ήταν Βλάχοι. Και ζητούσε να τους προσηλυτίσει η Ρουμανία, μια και τους θεωρούσε Ρουμάνους, αλλά και η Ελλάδα, επειδή τους θεωρούσε Έλληνες. Την ώρα που τους κρατάει η Αλβανία και δεν θέλει να τους αναδείξει, αλλά να τους αποκρύψει, όπως κάνει επί τόσα χρόνια με τη Μοσχόπολη.

– Πού μπαίνει εδώ η Μοσχόπολη; είπε βιαστικά ο Ριζά Κέρπι. Η Μοσχόπολη είναι αλβανική.

– Πρώτα είναι Βλάχικη. Ένας τόπος ανήκει σ' αυτούς που τον θεμελιώνουν. Οι Βλάχοι με τους αργαλειούς τους ίδρυσαν τη Μοσχόπολη.

Από το υπόγειο βγήκε με το βιβλίο «Η Μεγάλη Απόκρυψη» παραμάσχαλα. Είχε χοντρό εξώφυλλο, όπου έδειχνε τα ερείπια ενός εξαφανισμένου χωριού. Και σελίδες κιτρινισμένες και εδώ κι εκεί ξεκολλημένες από τη θέση τους.

– Δεν είσαι ο πρώτος που το διαβάζει, του είχε πει ο άνθρωπος των κουδουνιών και των ρόιδων, αλλά φρόντισε να είσαι ο τελευταίος. Η Μοσχόπολη είναι ένα κουδούνι από το οποίο βρίσκεις το μπελά σου αν δεν το χτυπήσεις όπως το χτυπούν οι άλλοι. Και σου προκαλεί δυσχέρειες αν ψάξεις να βρεις πώς πραγματικά γεννήθηκε και πώς ερημώθηκε.

Μετά από τρεις μέρες, ο Ριζά Κέρπι, χάρη στο βιβλίο «Η Μεγάλη Απόκρυψη» γνώρισε τόσα πολλά για τους Βλάχους και τη Μοσχόπολη, που δεν είχε γνωρίσει όλα τα προηγούμενα χρόνια του. Το είχε πραγματικά καταβροχθίσει. Και κατάλαβε γιατί τη Μοσχόπολη προσπαθούσαν να την σκεπάσουν με ομίχλη. Αυτό γινότανε επειδή την είχαν ιδρύσει Βλάχοι. Η Μοσχόπολη έπασχε από έλλειψη ταυτότητας. Επειδή βρισκότανε σε αλβανικό έδαφος, έπρεπε να είχε αλβανική ταυτότητα. Ή κάθε ταυτότητα, εκτός από βλάχικη, γιατί μια τέτοια ταυτότητα δεν υπήρχε. Αυτό ήταν το μεγάλο ψέμα και που μπορούσε να απορριφθεί με το βιβλίο «Η Μεγάλη Απόκρυψη». Η Μοσχόπολη ήταν δημιούργημα των Βλάχων. Δημιούργημα κάποιων άλλων ανθρώπων, γ' αυτό και εμφανίστηκε με άλλο πρόσωπο.

«Ιδρύθηκε αρχικά από λίγες αχυρένιες καλύβες...». Διαβάζοντας αυτές τις γραμμές, ο Ριζά Κέρπι έριξε το βλέμμα στα Μαύρα Χώματα και στους δυο λόφους κοντά στη Γορίτσα.

Με τη βόσκηση των κοπαδιών και τους αργαλειούς ως πρώτα επαγγέλματα και με την αναμονή ότι κάποια μέρα

θα τους ευνοήσει η τύχη, κυλούσε η ζωή τους. Και η τύχη τους ευνόησε. Ίσως επειδή η αυλή του Σουλτάνου τους έβαλε στα δεξιά της, ίσως η ζήτηση για μάλλινα προϊόντα να ήταν μεγάλη. Οι αργαλειοί, που ο Ριζά Κέρπι τους έλεγε βιομηχανία των Βλάχων, μετέτρεψαν την ευκαιρία σε χρήμα. Το χρήμα, έλεγαν τότε, μπορεί να γυρίσει και ποτάμια, αλλά δεν ήξεραν ακόμα τι μπορούσε να κάνει αν έπεφτε σε χέρια Βλάχων. Τούτο το απέδειξε η Μοσχόπολη με τη λάμψη της. Σε κάποια σελίδα αναφερόταν ως «η πολυτιμότερη ευκαιρία για να αναδείξουν τις ικανότητές τους».

Μετά από τα πρώτα επαγγέλματα ξεχύθηκαν άλλα επαγγέλματα. Οι Βλάχοι είχαν κυριευτεί από τον πυρετό της ανάδειξης, της προβολής του εαυτού τους και τον ζήλο να ασχοληθούν και με άλλες εργασίες. Σαν ήθελαν να πουν ότι δεν είναι ικανοί μόνον να βόσκουν πρόβατα και να επεξεργάζονται το μαλλί, αλλά ότι ήταν ικανοί και ως σαμαράδες, γανωματήδες, κηροποιοί, αρτοποιοί, τενεκετζήδες, χαλκωματάδες. Κι αφού χόρτασαν τα επαγγέλματα, αρπάχτηκαν με νύχια και με δόντια από τις πνευματικές εργασίες. Έγιναν έμποροι, τραπεζίτες, ακαδημαϊκοί, ιερείς, ποιητές, ζωγράφοι, αρχιτέκτονες. Έχτισαν και πέτρινα σπίτια. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα το αχυρένιο χωριό, έγινε πραγματική κωμόπολη. Μια κωμόπολη που ονειρεύονταν να γίνει πόλη. Και όταν έγινε πόλη με δρόμους, πεζοδρόμια, εργαστήρια, γραφεία, εκκλησίες, σχολεία και τυπογραφεία, που η Αθήνα τα απέκτησε μόνον μετά έναν αιώνα, ονειρεύονταν να γίνει πρωτεύουσα. Τη Μοσχόπολη την ίδρυσε η περίπτωση και την τράνεψε η φιλοδοξία ενός ζωντανού έθνους. Που ποιος ξέρει πριν από πόσα χρόνια πάλευε να αναδειχτεί.

Το βιβλίο «Η Μεγάλη Απόκρυψη» είχε διπλή επίδραση στο Ριζά Κέρπι. Τον βοήθησε όχι μόνον να σβήσει την πε-

ριέργειά του γύρω από τους Βλάχους, αλλά και να πάρει κατά κάποιον τρόπο το αίμα του πίσω από τον άνθρωπο που θεωρούνταν μεγάλο κεφάλι της Γορίτσας, τον Στέφανο Μούσκα. Από την ημέρα που επέμενε πεισματικά να επιβάλει την άποψή του ότι οι Βλάχοι στην προθήκη του μουσείου έπρεπε να σημειωθούν ως «ερχόμενοι», δεν τον είχε συναντήσει ξανά. Τον απόφευγε, γιατί δεν είχε στα χέρια του κάποια επιχειρήματα να του τα τρίψει στη μούρη. Τώρα, όμως, που τα χέρια τα είχε γεμάτα με επιχειρήματα, έψαξε και τον βρήκε. Για να τον πείσει ότι οι άνθρωποι των καλυβόσπιτων δεν ήταν «ερχόμενοι», γιατί ήταν κι αυτοί από τον ίδιο τόπο, όσο και οι Γοριτσάρηδες, αλλά όταν συναντήθηκαν, του είπε άλλα για άλλα:

– Ξέρεις εσύ ποιοι είναι οι Βλάχοι, εσύ που τους λες «ερχόμενους»;

– Ποιοι είναι; είπτε απορημένος ο Στέφανος Μούσκα.

– Αυτοί που ιδρύσανε τη Μοσχόπολη!

Και απομακρύνθηκε ικανοποιημένος που πήρε το αίμα του πίσω.

Κεφάλαιο 6

Μόνον όταν θεραπεύτηκε και η τελευταία ροζ φουσκάλα από τα χέρια της, η Κατερίνα Χολέβα είπε στη μάνα της να ετοιμάσει το σακούλι με το ψωμί, γιατί την άλλη μέρα θα πήγαινε στις αποθήκες του καλαμποκιού. Τα μάτια της ήταν παγωμένα, το πρόσωπό της ωχρό, τόσο που οι άλλοι την συμβούλεψαν να παραμείνει ακόμα λίγες μέρες, γιατί έτσι ήταν σα να πήγαινε σε κηδεία και όχι σε δουλειά.

– Το ίδιο είναι, είπε με φωνή σοφής γριάς, μέχρι τώρα δεν έχω δει κανέναν να λέει ότι πάει στη δουλειά τραγουδώντας.

Μετά το γράμμα που έκλεινε με την πρόταση «Σ' ΑΓΑΠΩ ΚΑΤΕΡΙΝΑ» γραμμένη με κεφαλαία γράμματα και που αυτή το έκρυψε στο γεμάτο με πίτυρα σκεύος, δεν ήθελε να πατήσει πια στην ταξιαρχία. Φοβόταν πως αν της βγει μπροστά ο Δημητράκης Κέρπι, θα πεθάνει. Για να μείνει όσο περισσότερο μακριά του, ερέθιζε από μόνη της τις ροζ φουσκάλες, που τις είχε ενθύμιο από τη δουλειά στις αποθήκες. Χτυπούσε τις παλάμες για να της βγουν κι άλλες. Εκτός από καμιά σπάνια περίπτωση, που έβγαινε στην αυλή να παίξει μπάλα με τα παιδιά, όλες τις μέρες έμενε κλεισμένη στην καλύβα, προσπαθώντας να ερεθίξει περισσότερο τις ροζ φουσκάλες και να τις μεγαλώνει.

Ήταν σα να είχε μεγαλώσει απότομα και είχε αποκτήσει τόση ωριμότητα, που μια Βλάχα δεν την αποκτάει ούτε στα τριάντα της. Η ωριμότητα φαινότανε όχι μόνον σε αυτά που έλεγε, αλλά στο πώς περπατούσε, πώς κοιτάζε, πώς γελούσε, πώς σκυθρώπιαζε και πώς ντυνότανε. Το βήμα της είχε μεγαλύτερη σιγουριά, το βλέμμα της ήταν πιο βαθύ, το γέλιο της πιο λαμπερό και η συνοφρύωσή της είχε περίσσια χάρη. Με το βλέμμα σαν να δάγκωνε, με το γέλιο σαν να έδερνε, με τη συνοφρύωση σαν να σκότωνε. Η στολή της ήταν όμοια με των άλλων γυναικών, αλλά στο σώμα της αποκτούσε άλλη χάρη. Ίσως τούτο να προερχόταν από κάποια κλίση που είχε από μικρή στο κόψιμο και στο ράψιμο, τόσο που η μάνα της καυχιότανε πως η Κατερίνα της μια μέρα θα γινότανε μοδίστρα.

Κάθε σόι είχε και μια γυναίκα με κλίση στο να κόβει και να ράβει παντελόνια, φουστάνια, κιλότες, γούνες, γελέκια, σεγκούνια. Η καλύτερη στο σόι των Χολεβιαίων ήταν η μάνα της Κατερίνας, που στην κόρη της είχε δει σημάδια κληρονομικότητας. Κι ότι μια μέρα θα την ξεπερνούσε. Ήταν μόλις δέκα χρονών, τότε που ο Σωκράτης Μπούμπας έκανε την πρώτη του επίσκεψη στο σπίτι τους, και η μικρή Κατερίνα της είπε ότι πρέπει να μετράει με το μέτρο και να τραβάει γραμμές με την κιμωλία, γιατί το μέτρημα με την παλάμη που έκαναν οι Βλάχισσες, δεν ήταν ακριβές. Έφερε στο σπίτι ένα μέτρο ταινία, που της το χάρισε η κουστή μοδίστρα της Γορίτσας, πήρε και ένα μάτσο κιμωλίες από το σχολείο και άρχισε να μαθαίνει πώς να μετράει και πώς να τραβάει ευθείες γραμμές, χρησιμοποιώντας αντί του χάρακα, την ουρά του τηγανιού, το καλαμίδι ή το μαστούνι της γιαγιάς. Έτσι, εξαιτίας των ερασιτεχνισμών της Κατερίνας, στις αχυροκαλύβες μπήκαν νέοι τρόποι στο κόψιμο και στο ράψιμο των ρούχων. Η Κατερίνα, στο μεταξύ, έβγαλε την

πρώτη δική της δουλειά, μια γυναικεία κυλόττα από λεπτό ύφασμα. Όταν την τελείωσε, τα κορίτσια των Χολεβαίων την πήραν και την ανέμισαν σαν σημαία γάμου, αλαλάζοντας «κοιτάzte την κυλόττα της Κατερίνας». Μετά από την επιτυχία στο γυναικείο εσώρουχο, η μάνα τής εμπιστεύτηκε κι άλλες δουλειές, δυσκολότερες, κι εκείνη, χάρη στη φαντασία και την επιμονή, μπόρεσε να τις βγάλει πέρα. Δυσκολευόταν, όμως, στα μάλλινα ρούχα, αλλά παρηγορούνταν, που η εποχή τους, επιτέλους, είχε περάσει και είχε έρθει η εποχή του ατλαζιού, του κατιφέ, των υφασμάτων ή του ταφτά.

Τις μέρες που έμενε κλεισμένη στο σπίτι, εκτός από την προσπάθεια να ερεθίσει τις ροζ φουσκάλες, τις εξόδους στην αυλή και την ανάγνωση του γράμματος, που το έκρυβε στα πίτυρα, είχε ράψει κι ένα φουστάνι να το έχει όταν μια μέρα θα θεραπεύονταν οι ροζ φουσκάλες της και θα έπρεπε να επιστρέψει ξανά στις αποθήκες, όπου σίγουρα θα πέθαινε αν έβγαινε μπροστά της ο Δημητράκης Κέρπι. Είχε αρκετό καιρό να επιλέξει το ύφασμα, να το ράψει και να το κρεμάσει στην καρφίτσα. Ήταν από ύφασμα σε χρώμα ξηραμένης σβουνιάς, σαν ξεθωριασμένο, που της έφτανε μέχρι τον αστράγαλο. Είχε και μια κόκκινη κλωστή, που στριφογύριζε σαν φωτιά στα μανίκια, στον γιακά και στο κεμέρι της μέσης. Στην αρχή διάλεξε μαύρο ύφασμα, αλλά φοβήθηκε ότι θα φανεί σαν γριά και, μια και δεν της είχε πεθάνει κανένας εκείνες τις μέρες, προτίμησε το άλλο, σε χρώμα ξηραμένης σβουνιάς. Ήθελε να ήταν όσο πιο συνηθισμένο το ρούχο που θα φορούσε, για να μην τραβούσε το βλέμμα κανενός, τόσο το λιγότερο του ταξίαρχου, αλλά όταν το δοκίμασε, το πρόσωπό της έγινε ωχρό σαν του πεθαμένου. Όπως το χρώμα της γιαγιάς της όσες φορές έπαιρνε στα χέρια την προίκα του θανάτου, που ήταν τοποθετη-

μένη με τάξη στον πάτο του παλιού σεντουκιού. Γι' αυτό, μετανιωμένη για το χρώμα, αλλά και ότι δεν είχε έρθει η ώρα ακόμα να πεθάνει, πρόσθεσε το κόκκινο νήμα, που έμοιαζε με λιγνή λωρίδα φωτιάς.

Καθώς το έραβε, πότε γελούσε χωρίς να καταλάβει γιατί γελούσε και πότε έκλαιγε, τυραννώντας το μυαλό της να καταλάβει γιατί έκλαιγε. Γελούσε και έκλαιγε επειδή την αγαπούσε ένας ξένος. Που ονομαζόταν Δημητράκης όπως ένας Βλάχος και που ποτέ δεν διευκρινίστηκε γιατί είχε πάρει όνομα Βλάχου. Που πριν έπαιζε ντέφι στους γάμους και στα γλέντια και τώρα ήταν ταξίαρχος, τον οποίο τον φοβότανε μέχρι θανάτου. Που είχε μπλέξει τα δάχτυλά του με τα δικά της, χωρίς να σεβαστεί ούτε τους στοιχειώδεις κανόνες του fox και που επωφεληθήκε από μια αθώα στιγμή χαλάρωσης. Που τότε-πότε είχε ένα πρόσωπο σαν αφηρημένος, πράγμα που φάνηκε πιο έντονα τη στιγμή που της έδωσε το γράμμα, το οποίο το έκρυβε στα πτύρα. Το γράμμα είχε αποφασίσει να του το τρίψει στη μούρη μόλις επιστρέψει στην αποθήκη. Η απόφαση να του το επιστρέψει και μάλιστα με δυναμικό τρόπο, ωρίμασε σιγά σιγά, από μέρα σε μέρα, από γέλιο σε γέλιο, από διάβασμα σε διάβασμα και από κλάμα σε κλάμα. Αφού το διάβασε πολλές φορές, μέχρι που το χόρτασε. Κι αφού της πέρασε ο πρώτος ενθουσιασμός κι επικράτησε μέσα της η κρύα λογική. Που ήταν το κυριότερο προτέρημα κάθε Βλαχοπούλας, γεννημένης στα Μαύρα Χώματα και από καλή οικογένεια. Το οποίο προτέρημα εδραιώθηκε χάρη στην αγωγή που πήρε από τη μάνα της με μούντζες, κατάρες, κραυγές και σκούπες πεταμένες στα πόδια της. Ή με τις πάμπολλες και ενοχλητικές συμβουλές της να ελέγχει αυστηρά τα αισθήματά της και να κρίνει σωστά τους άντρες.

Στην αρχή σκέφτηκε έναν ομαλό χωρισμό με τον αφηρημένο Δημητράκη Κέρπι. Σκέφτηκε ακόμα να μην το επιστρέψει καθόλου το γράμμα και να το κρατάει κρυμμένο στα πτύρα, αλλά ένας απρόοπτος φόβος, που την κυριέψε μια νύχτα πριν από την επιστροφή της στην ταξιαρχία, την έκανε να επιλέξει τη σκληρή μορφή χωρισμού. Εκείνη τη νύχτα οι άντρες είχαν συγκεντρωθεί στη θεία της την Πανδώρα, γιατί είχε διαδοθεί πως θα συγκροτούνταν ένας όμιλος όπου θα μάθαιναν οι γυναίκες να τραγουδάνε. Η Πανδώρα ήταν η μοναδική που δεν είχε ανάγκη από μαθήματα τραγουδιού και μια που θα καθότανε με τους άντρες, το τραπέζι το άφησε στα χέρια της Κατερίνας.

– Στρώσε το εσύ, Κατερίνα, γιατί έγινες ολόκληρη φοράδα, εγώ απόψε θέλω να τραγουδήσω.

Δεν θα είχε συμβεί τίποτα κι η Κατερίνα δεν θα υιοθετούσε τις σκληρές μορφές για το γράμμα, αν η θεία της δεν θυμότανε να τραγουδήσει, κατά το τέλος, το τραγούδι του Ντερβίση της Κολόνιας. Ήταν από τα τραγούδια που η Κατερίνα τα αγαπούσε πολύ, αλλά ποτέ μέχρι τότε δεν είχε ενδιαφερθεί να μάθει την ιστορία που έκρυβε μέσα του. Η αδιαφορία άρχιζε από τα μικράτα της, από τότε που άκουσε για πρώτη φορά το όνομα του Ντερβίση, το οποίο εκτός από τραγούδι στα γλέντια, είχε γίνει ο φόβος των μωρών. Με το όνομά του οι γριές τρομάζανε τα κλαψιάρικα μωρά. «Κοιμήσου, γιατί θα έρθει ο Ντερβίσης να σε σφάξει». Έτσι φοβέριζε και η Κατερίνα τα κλαψιάρικα παιδιά, αλλά ποτέ δεν είχε ρωτήσει να μάθει τι είχε κάνει η Σοφία, ποιος ήταν ο Ντερβίσης και γιατί αυτός ο τρελός την έσφαξε σαν αρνάδα. Ρώτησε, όμως, εκείνο το βράδυ κι έμαθε ότι ο Ντερβίσης ήταν Λιάμπης από την Κολόνια, ενώ η Σοφία ήταν η μικρότερη κόρη της οικογένειας των Τοναίων. Πριν από χρόνια ο Ντερβίσης είχε ερωτευτεί τρελά τη Σοφία,

γιατί ήταν πολύ όμορφη. Κι αυτή τον αγαπούσε, αλλά επειδή η οικογένειά της δεν την έδινε, την άρπαξε, την ώρα που κεντούσε το νυφικό βέλο. Παντρεύτηκαν και μετά από εννιά μήνες, επειδή τον κορόιδευαν οι φίλοι του που παντρεύτηκε βοσκοπούλα, την έσφαξε όντας έγκυος και την έθαψε στην αυλή του σπιτιού του.

*Και τη σφάζει σαν αρνί,
γέμισε αίμα το σινί.*

Εκείνη τη νύχτα η Κατερίνα έμαθε τι σημαίνει Λιάμπης. Κι έπεσε σε βαθιά συλλογή. Θυμήθηκε ότι ο σαστισμένος που της έγραφε με κεφαλαία γράμματα «Σ' ΑΓΑΠΩ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ» και που την άλλη μέρα θα τον συναντούσε στις αποθήκες, ήταν τόσο Λιάμπης όσο κι ο Ντερβίσης. Την κυρίεψε φόβος από έναν ξένο, που την έκανε να γελάει και να κλαίει. Και που την όψη του σαστισμένου την είχε μόνο για να κρύψει την αγριότητα. Με ωχρο πρόσωπο, το πρωί της άλλης μέρας πήρε το γράμμα από τα πίτυρα και το έχωσε στο σακούλι, με την ιδέα όχι μόνο να του το επιστρέψει, αλλά να του το τρίψει στη μούρη.

Όταν πάτησε στον χώρο της αποθήκης, από το άγχος της συνάντησης με τον ταξίαρχο, η καρδιά της ταράχτηκε τόσο πολύ από τη θέση της, που τρόμαξε μην πεθάνει. Την ταραχή την είδαν και οι συντρόφισσες γιατί το χρώμα του προσώπου της το συγκρίνανε με το χρώμα του φουστανιού της, που ήταν σαν ξηραμένη σβουνιά.

– Γιατί έγινες έτσι σαν σβουνιά; της είπε μια από τις συντρόφισσες.

Η Κατερίνα δεν στεναχωρήθηκε από μια τέτοια παρατήρηση, αντίθετα, ευχαριστήθηκε. Χάρηκε που δεν ήταν όμορφη. Αφού δεν ήταν όμορφη, θα μπορούσε πιο εύκολα να βγει μπροστά στον Δημητράκη. Από την άλλη, ούτε

εκείνος θα είχε λόγο να την αγαπήσει. Είχε ακούσει από τις σοφές γριές ότι οι άντρες τυφλώνονται και σέρνονται πίσω από την ομορφιά, γι' αυτό όντας άσχημη, ο άλλος δεν θα την αγαπούσε και δεν θα της έγραφε άλλα ερωτικά γράμματα.

Με τέτοιες σκέψεις, που ταίριαζαν σε μια αρραβωνιασμένη κόρη Βλάχισσα κι από οικογένεια όπως αυτή των Χολεβαίων, περπάτησε με σταθερό βήμα προς την αποθήκη. Για να προσπεράσει ένα βουνό με χαλασμένα στάχυα και να πλησιάσει σε μια γωνία, χωρισμένη με φύλλα από ροκανίδια, που όλοι το λέγανε «Γραφείο του ταξιαρχου». Υπήρχαν, όμως, και φωνές που το λέγανε «Το χαρέμι του Δημητράκη». Κανείς δεν ήξερε ποιος το ονόμασε έτσι πρώτος, αλλά είχε μείνει από τότε που στην ταξιαρχία του καλαμποκιού έρχονταν ομάδες ομάδες οι νυφάδες και τα νεαρά κορίτσια από τις αχυροκαλύβες. Οι φήμες έλεγαν ότι ο ταξιαρχος τις περιτριγύριζε δίχως να δίνει καμιά σημασία στα περίεργα βλέμματα και τα λόγια. Υπήρχαν πολλοί που ορκίζονταν ότι οι φήμες δεν ήταν απλώς κουτσομπολιά, αλλά ότι ήταν αλήθειες. Ο αχυρένιος οικισμός αναστατώθηκε τόσο που οι γριές δεν επέτρεπαν στις γυναίκες να πάνε στη δουλειά. Τους έβγαιναν μπροστά και τους φώναζαν:

– Πού πάτε, μωρέ μαύρες, θα σας πιάσει ο ταξιαρχος!

Η πόρτα του γραφείου στη γωνία της αποθήκης ήταν κι αυτή από ροκανίδια και μικρή. Από τις χαραματιές έβγαινε ένα φως θαμπό σαν φως καντηλιού. Εκεί μέσα την περίμενε εκείνος που της έγραφε ότι την αγαπούσε, κι αυτή, επειδή ήταν έτοιμη να πεθάνει, άργησε κάπως να χτυπήσει. Έριξε ένα βλέμμα τριγύρω σαν να περιεργαζόταν με νοσταλγία την αποθήκη. Οι αποθήκες είχαν ανεγερθεί σε βαθούλωμα, κάτω από την Κιάφα, με ένα δάσος από

βάτα στην πάνω πλευρά. Από μακριά έμοιαζαν με σκουριασμένα βαγόνια τρένου εγκαταλειμμένα στον σταθμό. Γιατί ήταν στενόμακρες, με στήλες μπετόν αντί για τοίχο και σκεπή με κόκκινα κεραμίδια. Τα στενορούμια μεταξύ τους ήταν σκονισμένα, με λακκούβες και, εδώ κι εκεί, κομμάτια τσιμενταρισμένα χωρίς φινίρισμα. Το μόνο φίνο κομμάτι ήταν αυτό μπροστά στην πόρτα του γραφείου του ταξίαρχου.

Η Κατερίνα Χολέβα έσπρωξε την πόρτα, χωρίς να χτυπήσει. Κι ούτε που κατάλαβε πώς βρέθηκε πίσω της, γιατί ένιωσε πως η καρδιά της είχε φύγει από τη θέση της. Με παραγμένη καρδιά κοίταξε τριγύρω και τότε μόνο αντιλήφθηκε ότι είχε κλειστεί σε ένα στενό κουτί σαν αποχωρητήριο. Απ' αυτά που κατασκεύαζαν τελευταία οι Βλάχοι στην πιο ακρινή γωνία της αυλής. Οι τοίχοι ήταν άδειοι και μόνο στην πρόσοψη ήταν κρεμασμένη μια αρμάθα από στάχια που έμοιαζαν με οβίδες. Κάτω από το θαμπό φως μπόρεσε να διακρίνει ένα ξύλινο τραπέζι με ανοιχτά πόδια και τον Δημητράκη, που είχε παγώσει σαν μούμια μπροστά της. Μετά κιτρίνισε και μετά το κιτρίνισμα είχε γίνει όπως εκείνη την ημέρα που της έδωσε το γράμμα, σαστισμένος. Η Κατερίνα αργά το κατάλαβε τι σημαίνει να κλειστείς σε έναν τέτοιο στενό χώρο με έναν ξένον άντρα και ήθελε να φύγει το γρηγορότερο. Γύρισε προς την πόρτα, αλλά την πρόλαβε ο Δημητράκης. Την έπιασε από το χέρι σαν να έπιανε μια οβίδα, που δεν ξέρεις πότε θα σκάσει...

– Μην φύγεις, Κατερίνα, της είπε συντετριμμένος από την ευτυχία, που την έβλεπε ξανά στην ταξιαρχία. Η μια μέρα χωρίς εσένα, μου φαίνεται για εκατό.

– Ας σου φανεί για χίλιες.

Τράβηξε το χέρι και η καρδιά πήγε ξανά στον τόπο της, ίσως λόγω της όψης του, που δεν ήταν καθόλου όψη αν-

θρώπου που σφάζει. Ήταν όψη σαστισμένου, που θα κιτρινίζε αν έσφαζε έστω κι ένα κοτόπουλο. Και πριν μετανιώσει για τη σκληρή μορφή του χωρισμού της, του πέταξε στο πρόσωπο το τσαλακωμένο γράμμα, που τόσες μέρες το έκρυβε στα πίτυρα.

– Μου 'γραψες κι άλλες τέτοιες βλακείες, μαύρο φίδι, που σ' έφαγε, να ξέρεις.

– Κατερίνα, σ' αγαπώ πολύ! Δεν είδαν τα μάτια μου ομορφότερη από εσένα. Όταν σε βλέπω, αυξάνει η ζωή μου.

– Εμένα λιγοστεύει η δική μου.

– Πες μου να πεθάνω στα πόδια σου και θα πεθάνω. Μα την ψυχή της μάνας μου, θα πεθάνω!

– Κόψε το λαιμό σου, εμένα μόνο άφησέ με ήσυχη.

– Εντάξει, της είπε ο Δημητράκης, που αντί να απομακρυνθεί, την πλησίασε περισσότερο. Θα σε αφήσω, αλλά μόνον με έναν όρο.

– Τι θέλεις από μένα; είπε φοβισμένη, γιατί στο πρόσωπό του είδε τον άνθρωπο που μπορεί να σφάζει, παρά ότι είναι σαστισμένος.

– Κατερίνα, άφησέ με να σε φιλήσω μόνον μια φορά στα χείλη και πια δεν θα μπερδεύομαι στα πόδια σου.

Είπε αυτά και πλησίασε περισσότερο προς τα χείλη της, ενώ εκείνη έβλεπε τρομαγμένη το πώς στέγνωσαν σαν ίσκα τα δικά του. Ήθελε να μιλήσει, αλλά δεν είχε στόμα. Ήθελε να φύγει, αλλά δεν είχε πόδια. Ήθελε να κλάψει, αλλά δεν είχε δάκρυα. Ήθελε να γελάσει, αλλά ήταν θλιμμένη. Είχε παγώσει και περίμενε το σώριασμα της αποθήκης. Συνήλθε μόνο όταν τα στεγνωμένα σαν ίσκα χείλη του θα κολλούσαν και θα δροσίζονταν στον χυμό των χειλιών της. Έκανε πίσω σαν τρομαγμένη από εφιάλτη, αλλά με κάποια λύπη που δεν μπόρεσε να ιδεί πως θα ήταν ένα καλό όνειρο.

– Μην κουνηθείς! πήγε να τον χαστουκίσει, αλλά το χέρι δεν την υπάκουσε. Πλησίασες περισσότερο, σε χαστούκισα!

– Μην θυμώνεις, της είπε ο ταξίαρχος και της άνοιξε την πόρτα από ροκανίδια να φύγει. Λυπάται η καρδιά σου, να με χαστουκίσεις.

Από τη στιγμή αυτή η Κατερίνα Χολέβα είχε τόσα προβλήματα με την καρδιά της, που καλύτερα να μην την είχε καθόλου. Παρακαλούσε την Παναγιά της Γορίτσας, που μπορούσε να κάνει θαύμα μόνον με ένα άγγιγμά της, να την ξεριζώσει από το στήθος της και να τη ρίξει στα βάτα. Να τη φάνε τα σκυλιά. Είχε πειστεί πια ότι η καρδιά μπορεί να σε προδώσει τόσο που δεν μπορείς να σηκώσεις το χέρι και να χαστουκίσεις κάποιον. Τι καλά θα ήταν αν ο άνθρωπος θα είχε μόνον την καρδιά της κοιλιάς!

Για την Κατερίνα, μέχρι αργά, η καρδιά ήταν στην κοιλιά. Πιο σωστά, εκεί που τελειώνει το στήθος και που πρέπει να είναι το στομάχι. Τα ήξερε αυτά από τη γιαγιά της, τη συνετή Παρασκευή των Χολεβαίων. Όταν έλεγε «Με πονάει η καρδιά μου από τη στεναχώρια» ή «Πλημμύρισε η καρδιά από χαρά», έβαζε το χέρι στην κοιλιά της. Εκεί που είναι το στομάχι. Η καρδιά της γιαγιάς σαν να τρεφόταν με ψωμί κι όχι με αίμα. Για πολλά χρόνια, η Κατερίνα δεν είχε αμφισβητήσει τις γνώσεις της γιαγιάς της. Γιατί η καρδιά της κοιλιάς δούλευε σαν μικρό ρολόι, όπως δουλεύουν όλες οι καρδιές. Πότε έντονα και πότε χαλαρά. Σύμφωνα με τις περιστάσεις. Οι περιστάσεις ήταν πολλές, αλλά αυτή ξεχώριζε την παιδική ηλικία και τα γέλια με τις φίλες της όταν γέμιζε νερό στη βρύση, όταν έκανε ξύλα στο βουνό, όταν κεντούσε στα χορτάρια, όταν έπλενε τα ρούχα στο ποτάμι, όταν ανέμιζε το μαντίλι στους γάμους ή όταν οι Μπουμπάιοι την έβγαζαν μπροστά στο χορό ως μελλοντι-

κή τους νύφη. Κι οι άνθρωποι γύρω της ήταν οι γνωστοί της, το σόι της κι ακόμα ο αρραβωνιαστικός της από την κούνια, ο Σωκράτης Μπούμπας. Κατά κάποιον τρόπο συγκαταλεγόταν κι αυτός στο σόι, γιατί η καρδιά της κοιλιάς χτυπούσε και γι' αυτόν, σχεδόν το ίδιο όπως για όλο το σόι

Χρειάστηκε το μπλέξιμο των χεριών με έναν ξένο καθώς χορεύανε fox στην αυλή της και ένα ερωτικό γράμμα, που το έκρυβε στα πίσυρα, για να καταλάβει πως εκτός από την καρδιά στην κοιλιά, υπάρχει και μια άλλη καρδιά που χτυπούσε στο στήθος. Τότε, η καρδιά του στήθους μόλις που αναδεύτηκε σαν κλωνί χορτάρι, απλά για να μηνύσει «εδώ είμαι κι εγώ». Την ημέρα, όμως, που τα στεγνωμένα σαν ίσκα χείλη του Δημητράκη παραλίγο να δροσιστούν στον χυμό των δικών της, χόρεψε σαν τρελή, σάμπως ήθελε να πει «εδώ είμαι μονάχα εγώ».

Από εκείνη την ημέρα η καρδιά της προκαλούσε μόνο προβλήματα, γι' αυτό ήθελε να την ξεριζώσει και να την πετάξει στα βάτα. Την έκανε να τρέμει όταν δεν έπρεπε να τρέμει, να κιτρινίζει όταν δεν έπρεπε να κιτρινίζει, να κοκκινίζει σαν παπαρούνα, όταν δεν έπρεπε να κοκκινίζει και να γελάει για ασήμαντο λόγο. Απ' όλα αυτά, μεγαλύτερο πονοκέφαλο της προκαλούσε το γέλιο για ασήμαντο λόγο. Έβγαινε κάτω από τα βάθη της σαν κελάρυσμα ρυακιού, που δεν πρέπει να το βλέπει κανείς και που δεν στέρευε ποτέ. Πολλές φορές έβγαινε προς τα έξω σαν χείμαρρος, που δεν υπάρχει κοίτη να τον συγκρατήσει. Αυτό το πλημμύρισμα το φοβότανε η Κατερίνα, γι' αυτό και το πίεζε προς τα μέσα σαν να ήταν δέμα άπλυτου μαλλιού. Κι όταν δεν μπορούσε, τότε έβριζε τον μόνο υπαίτιο, τον Δημητράκη Κέρπι, που άφησε στη μέση το φιλί.

Στις επόμενες μέρες ο Δημητράκης δεν την ενόχλησε πια λες και ήξερε ότι θα σπάραζε περισσότερο από ένα φι-

λί που δεν δόθηκε, παρά από ένα φιλί που δόθηκε. Το φιλί που δεν δόθηκε την κρατούσε πιο σφιχτά δεμένη. Της έβαζε στο κεφάλι κάτι όνειρα, που δεν τα είχε ιδεί ποτέ άλλη φορά, και της άναβε στην καρδιά του στήθους μια φωτιά, που δεν έλεγε να σβήσει ποτέ. Τότε ακριβώς η Κατερίνα Χολέβα μπόρεσε να διακρίνει τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις δυο καρδιές. Και συλλογίστηκε ότι η καρδιά της κοιλιάς τρέφεται με ψωμί, ενώ η καρδιά του στήθους μόνον με φωτιά. Ίσως αυτή η φωτιά να ήταν η αιτία του κελαρυστού γέλιου, πότε φανερού και πότε άφαντου. Όπως μπορεί να ήταν και η κύρια αιτία που η Κατερίνα άλλαξε εντελώς. Είχε γίνει πιο ώριμη, αλλά χωρίς να της περνάει από τον νου η ιδέα να φρενάρει την ομορφιά της.

Είχε αρχίσει να ντύνεται πιο κομψά, αποφεύγοντας τα μάλλινα. Σκεπτότανε περισσότερο. Μιλούσε πιο λίγο. Δέχτηκε να αρχίσει δουλειά στον αργαλειό. Καθάριζε τις μύτες των μικρών παιδιών και τα κούρευε σύρριζα για να μην πιάσουν ψείρες. Ήθελε παραδειγματική καθαριότητα μέσα και έξω από την καλύβα. Αγόρασε ένα μοσχοσάπουνο για τα χέρια, αντί του άλλου, που ήταν στενόμακρο σαν κιβούρι. Όσες φορές άκουγε την καμπάνα της Παναγιάς να χτυπάει, έκανε τον σταυρό της με το πρόσωπο γυρισμένο προς την ανατολή, όπως η γιαγιά της. Αγόρασε βούρτσα και οδοντόκρεμα, που τα έκρυβε πίσω από τον νιφτήρα, εκεί που πρώτα βάζανε το μακρόστενο, σαν κιβούρι, σαπούνι. Δεν σπαταλούσε τη λεβάντα του πεθερού. Έριχνε πάντα, αλλά με μέτρο. Έβλεπε με λύπη τα κοριτσάκια που ήταν αρραβωνιασμένα από κούνια και μια μέρα, όταν της έδειξαν το νυφικό της φουστάνι, έβαλε τα κλάματα.

Τη μεγάλη αυτή διαφορά την προσέξανε όλοι. Κι όλοι κάτι είχαν να πουν. Οι συντρόφισσες στις αποθήκες δεν εί-

χαν καμιά αμφιβολία ότι η αρραβωνιαστικιά του Σωκράτη Μπούμπα, ήθελε άντρα. «Όλο ξύνεται τούτη και μετά βίας περιμένει να την ανεβάσουν στο άλογο οι Μπουμπαίοι». Η γιαγιά Παρασκευή την έφτυνε στον ύπνο, της μετρούσε την κνήμη με τη σπιθαμή να ιδεί πόσο είχε μεγαλώσει και θυμήθηκε να πει στον γιο της ότι ήρθε η ώρα να ορίσουν την ημέρα του γάμου. Το σόι και πίσω από το σόι όλοι οι Βλάχοι εκφράσανε την απορία τους «πώς άλλαξε έτσι η Κατερίνα!» Είχαν μείνει άναυδοι σαν να είδαν μπροστά στα πόδια τους το ουράνιο τόξο, αλλά και τρομαγμένοι σαν να ερχόταν καταπάνω τους ένα πελώριο κύμα που σε πνίγει. Ταράχτηκε ακόμα και ο Λευτέρης, ο πρόεδρος, που όσες φορές την συναντούσε στον δρόμο, έτρεχε το στόμα του σάλιο, έπαιρνε στάση προσοχής και χαιρετούσε με τη γροθιά στο μηνίγγι. Ενώ ο ποιητής του αχυρένιου οικισμού, που είχε γίνει γνωστός με τους στίχους του τραγουδιού «Ποιος τους γνώριζε τους Βλάχους» λέγανε πως έγραφε μια ποιητική σύνθεση με τίτλο «Με τρελαίνεις, Κατερίνα».

Όταν η Κατερίνα αντιλήφθηκε ότι κάτι συνέβαινε γύρω της, πήρε όλα τα μέτρα να αλλάξει ξανά και να γίνει όπως ήταν πριν. Την αλλαγή αυτή τη χρέωσε στην καρδιά της που τρεφόταν με φωτιά. Και που της άξιζε να τη ρίξει στα βάτα να τη φάνε τα σκυλιά. Με την επιμονή που διακρίνει μόνο τις Βλάχισσες, μέσα σε λίγο διάστημα έκανε πολλά, αλλά εκείνο που την νίκησε ήταν το κελαρυστό γέλιο, που ξεκινούσε αναίτια κάτω από τα βάθη της και έβγαине προς τα έξω, επίσης αναίτια. Το είχε ξεριζώσει εκατό φορές, αλλά και τις εκατό φύτευε ξανά σαν τριανταφυλλιά. Τις ρίζες τις είχε στα βάθη της, ενώ το τριαντάφυλλο το έβγαζε έξω. Για να το ιδούν όλοι. Και να υποψιαστούν ότι κάτι κακό συνέβαινε με την Κατερίνα. Όταν είδε ότι εκείνο το γέλιο όσον καιρό θα δούλευε στην ταξιαρχία του

Δημητράκη Κέρπι, δεν θα μπορέσει να το ξεριζώσει, πήρε ρητή απόφαση. Μια μέρα, καθώς γύρισε από τη δουλειά, πέταξε το σακούλι και είπε:

– Δεν πατάω πια στις αποθήκες ακόμη κι αν ξέρω ότι θα μου κόψετε το κορμί κομμάτια κομμάτια με το ψαλίδι!

Όταν την επόμενη μέρα του είπαν ότι η Κατερίνα πια δεν έρχεται στην ταξιαρχία, ο Δημητράκης Κέρπι αρρώστησε. Έπαθε οξεία επίσχεση ούρων και ένα είδος στέγνωμα των χειλιών πολύ βαρύτερο από το στέγνωμα που έπαθε εκείνο το πρωί, που παραλίγο να τη φιλήσει. Αργότερα, από τον υψηλό πυρετό πήρε φωτιά το κεφάλι του. Τόσο μεγάλη ήταν η φωτιά που έτρεξε στη βρύση της αποθήκης να τη σβήσει. Μπήκε ολόκληρος κάτω από το κρύο νερό και τότε συνέβη κάτι που δεν το περίμενε κανείς. Το νερό ζεσταινόταν, ενώ οι φλόγες δεν σβήνονταν. Δεν έκανε τίποτα ούτε για τα χείλη, που παρέμειναν όπως ήταν, ξηραμένα σαν παλιά ίσκα. Στην πραγματικότητα, τα χείλη του, από τη στιγμή που πήγαν να φιλήσουν την Κατερίνα, τα ένιωθε συνεχώς ξηραμένα. Έβαλε πάνω τους ρετσέλι κυδώνι, γλυκό τυρί, φρέσκο ανθότυρο, ακόμα και λίπος σκύλου, που θεωρούνταν το αποτελεσματικότερο για τέτοιες περιπτώσεις, αλλά τα χείλη του δεν απάλυναν. Όταν του είπαν ότι η Κατερίνα δεν θα ξανάρθει στην ταξιαρχία, πίστεψε ότι δεν θα γιατρευόταν ποτέ πια. Όπως πίστεψε αργότερα ότι τον είχε πιάσει πούντα.

Τις πρώτες υποψίες ότι τον είχε χτυπήσει πούντα, μια παλιά ασθένεια των Βλάχων στα Μαύρα Χώματα, η εποχή της οποίας, όπως λέγανε, είχε περάσει πια, αν και χτυπούσε πότε πότε, ξαφνικά. Αυτές τις υποψίες τις είχαν εκφράσει οι γυναίκες της ταξιαρχίας. Όταν λοιπόν άκουσαν ότι το νερό της βρύσης ζεσταινόταν από το φλογισμένο κεφάλι του ταξίαρχου, είπαν «τον έπιασε πούντα». Ήταν σίγου-

ρες γιατί είχαν δει και τα δυο σημάδια της αρρώστιας, την ανάφλεξη του κεφαλιού από τον υψηλό πυρετό και το στέγνωμα των χειλιών. Ωστόσο, οι Γοριτσάρηδες, ακόμα και ο Δημητράκης Κέρπι, τη λέγανε «ασθένεια των Βλάχων». Αυτό κάποιιοι το λάμβαναν υπόψη τους, κάποιιοι άλλοι είχαν επιφυλάξεις και ο μόνος που το απέρριπτε ασυζητητί ήταν ο γιατρός του χωριού, ο Βικτόρ Σιόνη. Πολλά φορές ειρωνεύοταν, λέγοντας πως πρέπει να εφαρμοστούν οι ιατρικές μέθοδοι των Βλάχων του αχυρένιου χωριού και όχι οι συμβουλές του Ιπποκράτη.

Ο Δημητράκης συγκαταλεγόταν σ' αυτούς που είχαν τις επιφυλάξεις τους, αλλά όταν είδε το πώς ζεσταινόταν το νερό και πώς αγρίευαν τα χείλη του, πείστηκε ότι τον είχε χτυπήσει πούντα. Για τη θεραπεία της εμπιστεύτηκε τους Βλάχους και όχι τον αμφιλεγόμενο γιατρό του χωριού του. Έκλινε προς την πλευρά των Βλάχων όχι μόνο επειδή δεν χώνευε την ειρωνεία του συγχωριανού του ή επειδή αρχικά ήταν κτηνίατρος, αλλά επειδή ήλπιζε να ιδεί την Κατερίνα. Πήγε στους Μπουμπαίους, που ήταν παλιοί φίλοι του πατέρα του και που τους θεωρούσε δικούς του ανθρώπους. Είχαν γίνει δικοί του όχι μόνο επειδή έφερε το όνομα ενός απ' αυτούς, αλλά κι επειδή πίστευε, όπως ένα κι ένα κάνουν δύο, ότι αν δεν είχε γίνει έτσι, αυτός δεν θα έβλεπε τώρα το φως του ήλιου, δεν θα ήταν ερωτευμένος με τη νύφη τους και δεν θα έτρεχε τώρα να του θεραπεύσουν την πούντα.

Τη ζωή του τη χρωστούσε, όπως πίστευε, στο βλάχικο όνομα, γι' αυτό και έτρεφε ιδιαίτερη εκτίμηση για τους Μπουμπαίους και για όλους τους Βλάχους. Τους σεβότανε περισσότερο κι από τους συγγενείς του, μέχρι που ήρθε εκείνη η στιγμή στα δεκατρία του χρόνια, που έπαιξε το ντέφι στους αρραβώνες της Κατερίνας. Για πρώτη φορά

τότε ένωσε να σωριάζεται κάτι στην ψυχή του, που δεν ήταν παρά ένας απροσδιόριστος θυμός για τους Βλάχους γενικά και για τους Μπουμπαίους, ειδικότερα. Για τους Βλάχους, που τηρούσαν ακόμα κάποια ανόητα έθιμα, ενώ για τους Μπουμπαίους επειδή αρραβωνιάζανε με τόση χαρά ένα κορίτσι τόσο μικρό, τόσο όμορφο και τόσο ισχνό, πετσί και κόκαλο, την Κατερίνα. Τα κόκαλα της Κατερίνας τον πόνεσαν όλη εκείνη την ημέρα όπως τον πονούσαν τα τρυφερά δάχτυλα από το παίξιμο στο ντέφι. Αργότερα ένωσε πόνο για όλη την Κατερίνα. Κατά κάποιον τρόπο, η Κατερίνα είχε γίνει μέλος του σώματός του, που πονούσε περισσότερο εκεί που ήταν η καρδιά. Τόσο περίεργα συνδέθηκε με τη μικρή αρραβωνιαστικιά του Σωκράτη Μπούμπα, τέτοια σαστισμάρα τον είχε καταβάλει όλα αυτά τα χρόνια, που μια μέρα, αντί να πει «με πονάει η καρδιά», είπε «με πονάει η Κατερίνα». Ο πόνος που λεγότανε Κατερίνα έσταζε κάθε μέρα και το σώμα του έμοιαζε με σκεύος που, αντί για νερό, γέμιζε με τη μικρή κόρη των Χολεβαίων.

Η Κατερίνα ήταν νερό που τον μεθούσε. Που του έδινε δύναμη να παίζει το ντέφι και φωνή να τραγουδάει, γι' αυτό και διακρίθηκε ανάμεσα στους συνομήλικους του χωριού, που συναγωνίζονταν στο ντέφι. Ήταν περιζήτητος από τις λαϊκές ορχήστρες όχι μόνο επειδή είχε διακριθεί πάνω από όλους στο ντέφι, αλλά κι επειδή τραγουδούσε. Όντας και τραγουδιστής, εξοικονομούσε μια θέση στις ορχήστρες. Από την άλλη, έκανε τους ανθρώπους να λένε με δάκρυα στα μάτια «Χαρά στη φωνή σου, μωρέ Δημητράκη! Είσαι αηδόνι!» Ωστόσο, μόνον αυτός ήξερε το μυστικό, ότι περισσότερο έκλαιγε, παρά τραγουδούσε. Τραγουδούσε για τους άλλους και έκλαιγε για την Κατερίνα. Αυτό που για τους άλλους ήταν μελωδία, για τον Δημητράκη ήταν κλά-

μα. Ένα κλάμα για την πιο όμορφη αρραβωνιασμένη του αχυρένιου οικισμού.

Νωρίτερα, πριν ακόμα αρχίσει το ντέφι, μαζί με τους Γοριτσάρηδες συνομήλικους έβγαιναν μπροστά στα κορίτσια των καλυβιών, τους έκοβαν τον δρόμο, για να τους απαγγείλουν κάποιους σατιρικούς στίχους, που κανείς δεν ήξερε ποιος τους είχε φέρει στο χωριό.

*Τις θυμάστε τις κοπριές
ρε κορίτσια απ' τις καλύβες
και πώς ρίχνονταν οι ψύλλοι
λες και ήτανε οβίδες;*

Ήταν φτηνοί στίχοι για να τις ειρωνεύονται, αλλά από τότε που είδε για πρώτη φορά την Κατερίνα, δεν του πέρασε πια από το νου να κόβει τον δρόμο και να ειρωνεύεται τα κορίτσια του αχυρένιου οικισμού. Αντίθετα, εξαιτίας της αδυναμίας του προς την Κατερίνα, ένιωθε σεβασμό για όλες τις βλαχοπούλες. Και μεγάλωσε εντελώς διαφορετικά από τα άλλα λιάμπικα αγόρια. Ένα λιάμπικο αγόρι, σύμφωνα με την άποψη των Βλάχων, διακρινόταν για την ανούσια παλικαριά του, το θράσος και την κούφια αποκοτιά να απευθυνθεί στην κοπέλα που αγαπούσε με τα λόγια «Σ' αγαπώ, μωρή σκύλα!» αλλά ο περιζήτητος ντεφιτζής μεγάλωσε έξω και μακριά απ' αυτές τις αιώνιες ιδιότητες.

Αυτός, όσες φορές έβλεπε την Κατερίνα, έτρεμε το βλέφαρό του, σβηνόταν η φωνή του, χανόταν η ορμή του. Έπεφτε σε μια κατάσταση χάνωσης, που ταυτόχρονα τον έδενε με δυνατές τριχιές, τις οποίες τις έκοψε μόνο την ημέρα που της έδωσε το γράμμα κι ακόμα περισσότερο την ημέρα που παραλίγο να τη φιλήσει στα χείλη. Τώρα, όμως, που πήρε τον δρόμο για τους Μπουμπαίους, να του γιάνουν την πούντα, έμοιαζαν με παλαμάρια, που δεν κόβον-

ται ποτέ. Τη θεραπεία του την ανέλαβε η μεγάλη γερόντισσα, η Αρχοντούλα. Ήταν ακόμα δυο ώρες μέρα και ο ήλιος έμοιαζε με ματωμένο δάκρυ, όταν το πόδι του πάτησε στα μέρη των Μπουμπαίων. Τα Μαύρα Χώματα ανέμεναν το σούρουπο, ενώ η θάλασσα έβγαζε από τους κόρφους της στροβίλους ανέμων, για να στροβιλίζονται στις αυλές και στα στενά σοκάκια ανάμεσα στις καλύβες.

Όσο περνούσε η ώρα, οι στρόβιλοι κατέφταναν ολοένα και περισσότεροι και όπως είχε διαπιστώσει από καιρό ο γέρος των Μισαίων, αποτελούσαν τη μοναδική πηγή των κυκλώνων. Όλοι πίστευαν στην εμπειρία του, γιατί εκτός από τους κυκλώνες, είχε προβλέψει και όλες τις αντιξοότητες του καιρού. Ήξερε ποιον μήνα θα πέσει περισσότερη βροχή, πότε θα πέσει χαλάζι, τι σημαίνει το μισοφέγγαρο όρθιο ή δίπλα και τι μέρα θα ξημερώσει όταν ο ήλιος μοιάζει με ματωμένο δάκρυ.

– Θα έχουμε καλό καιρό, είπε η Αρχοντούλα, αφού ετοιμάσε τα σύνεργα που της χρειάζονταν για τη θεραπεία της πούντας και αφού ρώτησε να μάθει κάθε λεπτομέρεια για τη φωτιά στο κεφάλι και το στέγνωμα των χειλιών.

Είχε πειστεί ότι το λιάμπικο αγόρι το είχε χτυπήσει η πούντα, γιατί πέρα από τα δυο πρώτα σημάδια, είδε και ένα τρίτο, μια κατάσταση ασυγκράτητης ευφορίας. Ένα είδος κούφιου ενθουσιασμού, που ο ασθενής δεν ξέρεi από πού προέρχεται. Και που ήταν το χειρότερο σημάδι, γιατί οι Βλάχοι μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα με τα κεφάλια που φλέγονται και με τα χείλη που ξηραίνονται, αλλά μπροστά στην ευφορία, παραδίνονται. Η ευφορία είχε κυριέψει πλήρως το σώμα του άρρωστου και υπήρχε κίνδυνος να φέρει κι άλλες ασθένειες.

Να, που ο Δημητράκης Κέρπι ήταν στην καλύβα του Σωκράτη Μπούμπα, του νέου διευθυντή της Κτηνοτροφίας

και ταυτόχρονα του μεγαλύτερου εμπόδιου, που έπρεπε να ξεπεράσει, για να κατακτήσει το φρούριο που λεγόταν «Κατερίνα». Το ότι ήταν το σπίτι του διευθυντή, φαινόταν καθαρά: ήταν νέο και διέφερε από τα άλλα. Έμοιαζε με σπιρτόκουτο τέσσερις πιθαμές πάνω από το έδαφος, κατασκευασμένο με δοκάρια δρυός από το δάσος του βουνού της Ντόμπρας και με σκεπή από άχυρο βρίζας. Ο νέος διευθυντής, σαν να ήθελε να δείξει ότι αυτός τώρα είναι ο πρώτος των Βλάχων, έκανε κάτι το διαφορετικό από τους άλλους. Ανύψωσε το σπίτι τέσσερις πιθαμές πάνω από το έδαφος, έκανε εξωτερικές σκάλες, σανιδένιο πάτωμα, πόρτες οξιάς, εσωτερικό άλειμμα και ασβέστωμα των τοιχωμάτων, διαχωρισμό σε ευρύχωρα δωμάτια με ξύλινα κρεβάτια στο καθένα και ράφια ρούχων, σαλόνι στρωμένο με ψάθα. Στο σαλόνι υπήρχε κάτι σαν ντιβάνι με βελέντζα κόκκινη από πάνω, το σεντούκι με μια εικόνα στο καπάκι, η φωτογραφία του καθοδηγητή κρεμασμένη απέναντι και η γωνιά με τσιμέντο. Γύρω από τη γωνιά, εκτός από το μαυρισμένο τσουκάλι, υπήρχαν αναποδογυρισμένες πυροστιές, κουβάρια με νήματα όλων των χρωμάτων, ρόκες παραπεταμένες, άδειες κούνιες, βαρέλες νερού και ένα σμάρι πιτσιρίκια, που μάχονταν να βρουν σπυριά σε ένα δοχείο με φασούλια. Η Αρχοντούλα προσπάθησε να βάλει κάποια τάξη, παραμερίζοντας με τα πόδια ρόκες και άξονες και λέγοντας στα παιδιά «που να μη χορτάσετε καμιά φορά!» Ύστερα έδειξε στον μουσαφίρη πού να ξαπλώσει και τι δυνατό πισινό πρέπει να έχει για να αντέξει τη θεραπεία της πούντας.

– Θα σου κάψω τη φτέρνα, του είπε, ρίχνοντάς του ένα μολυβένιο βλέμμα ως προειδοποίηση για ό,τι τον ανέμενε.

Ξάπλωσε μπρούμυτα στο ντιβάνι με την κόκκινη βελέντζα και γύρισε το κεφάλι σε μεριά, για να βλέπει τι κά-

νει η μεγάλη γερόντισσα των Μπουμπαιών. Την είδε να γυροφέρνει στη φωτιά, με ένα μακρύ μασά στο χέρι και με μερικά μπαλώματα κάτω από τη μασκάλη. Ανακάτεψε τη θράκα, φύσαγε φουσκώνοντας τα μάγουλα και σκούπιζε τον ιδρώτα στον χαραγμένο στο μέτωπο σταυρό της. Ήταν η καλύτερη απ' όλες στη θεραπεία της πούντας. Όχι πως έκανε κάτι παραπάνω στη διαδικασία της θεραπείας, αλλά οι άλλες της παραχώρησαν την πρώτη θέση, επειδή ήταν ανένδοτη σαν σίδηρο, καθώς και για κάποια άλλα, πέρα από την πούντα κατορθώματα, που την έκαναν γνωστή και την αποδέχτηκε ακόμα και το πέτρινο χωριό. Πράγμα σπάνιο για το πέτρινο χωριό, το οποίο μπορούσε να κάνει τέτοιες παραχωρήσεις σε ξένους μια φορά στα δέκα χρόνια. Την είχε ξεχωρίσει από τις άλλες γριές του αχυρένιου οικισμού και από τότε δεν την προσφώνούσαν με το όνομά της, Αρχοντούλα, αλλά ως Γερόντισσα των Μπουμπαιών, λες και το όνομα περιόριζε τη φήμη της. Η φήμη της είχε ξεπεράσει προ πολλού τον αχυρένιο οικισμό και στο πέτρινο χωριό δεν υπήρχε άνθρωπος που να μην γνώριζε ότι επικοινωνούσε με τους πεθαμένους. Ότι με τη σιδερένια της θέληση έβαζε στη θέση τους και τους ζωντανούς. Ότι συμπεριφερόταν στη οικογένεια σαν αληθινός άντρας, ότι επιβαλλόταν πλήρως στις νύφες κι ότι λατρευόταν από το σόι της κι ακόμα πιο πέρα.

Από την Αρχοντούλα, ο Δημητράκης Κέρπι είχε ως ενθύμιο μια γεύση πικράδας. Από τότε που για να αποτρέψει το fox να μαγαρίσει την αυλή της χτύπησε το μεγάλο τύμπανο με το μασιά, με τον ίδιο μασιά που τώρα προετοιμαζόταν να του θεραπεύσει την πούντα. Και που αργότερα, η πικρή γεύση μετατράπηκε σε γλυκιά, γιατί η μεταφορά της χοροεσπερίδας στην αυλή των Χολεβαίων, του έδωσε την ευκαιρία να πλησιάσει περισσότερο την Κατερίνα.

Από τους Μπουμπαίους έφυγε την επόμενη μέρα. Με τις φτέρνες τσουρουφλισμένες από τον πυρακτωμένο μασιά, με πυρετό πεσμένο, με χείλη κάπως πιο μαλακά, αλλά η ευφορία του αντί να μειωθεί, είχε γίνει πιο έντονη. Βίωνε μια παράξενη κατάσταση, που εκτός από το φλεγόμενο κεφάλι και τα ξηραμένα χείλη, ένιωθε εντελώς απαλλαγμένος από τους δισταγμούς και τις συστολές του, που τον έκαναν αφηρημένο. Τώρα σαν να τον είχε κυριέψει ένα αίσθημα περιφρόνησης ακόμα και για τα πιο ιερά πράγματα. Εμφάνιζε χαρακτήρα αλαζονικό, που οι Λιάμπηδες τον επιδεικνύουν περισσότερο όταν πλαγιάζουν με τις γυναίκες τους και όταν πηγαίνουν στους γάμους.

Για όλα όσα διέπραξε αργότερα, το φταίξιμο, μια και δεν βρέθηκε άλλη σοβαρότερη αιτία, το ρίξαν στη νύχτα που κοιμήθηκε στους Μπουμπαίους, για να θεραπευτεί από την πούντα. Μετά από τη νύχτα εκείνη, ξημέρωσε αλαζονικός, περιφρονούσε και ειρωνευόταν τα ιερά και τα όσια και του άρεσε να προξενεί πόνο στους άλλους. Τις μέρες που ακολούθησαν, όχι μόνο δεν ένιωθε καμιά ανάγκη μετανοίας, αλλά έκανε παρέα με μια ομάδα νεαρών που αυτοονομάζονταν «Οι αθεϊστές της Γορίτσας». Είχε εμφανιστεί από το πουθενά και από μέρα σε μέρα ενισχυόταν επικίνδυνα. Ήταν εικοσάχρονοι νεαροί, που παρασύρθηκαν από τη νέα λέξη «αθεϊστής» και που αργότερα πήραν τα μυαλά τους αέρα κι άνοιξαν πόλεμο με τον θεό. Τον αποκαλούσαν ηλίθιο, κριό, γάιδαρο, μοσχάρι. Μετά από τους σκληρούς αυτούς χαρακτηρισμούς, επιδόθηκαν σε ανίερές πράξεις. Η πρώτη πράξη ήταν να λοιδορήσουν και να διασύρουν τον παπά Χαράλαμπο, που επί τόσα χρόνια οι ορθόδοξοι Γοριτσάρηδες και οι Βλάχοι του ασπάζονταν το χέρι, θεωρώντας τον έναν μικρό θεό στη γη. Οι αθεϊστές τον ξυρίσανε στην αυλή της Παναγίας και τον ανάγκασαν να απευθυνθεί στους πιστούς

με μια επιστολή, όπου να αποδεχόταν ότι επί τόσα χρόνια τους έλεγε ασύστολα ψέματα. Ταυτόχρονα παρότρυναν τους πιστούς να κατεδαφίσουν τις εκκλησίες, να κάψουν τις εικόνες των αγίων, να τοποθετήσουν τους παπάδες στη θέση των σκιαχτρών που φοβίζον τις κότες, να απαλλαχτούν από τα οπισθοδρομικά έθιμα και να διαλύσουν άμεσα τους αρραβώνες από κούνια.

Η διάλυση των αρραβώνων από κούνια είχε γοητεύσει τόσο πολύ τον Δημητράκη Κέρπι και τον ώθησε να ενταχτεί ανεπιφύλακτα στη φουριόζικη ομάδα των νεαρών. Μέσα σε λίγο διάστημα, έγινε ο αρχηγός τους και τον ασυγκράτητο ζήλο τον επέδειξε στο μεγάλο καμπαναριό της εκκλησίας της Παναγίας, που το κατεδάφισε με τα ίδια του τα χέρια. Πήρε και την καμπάνα και την κρέμασε στις αποθήκες του καλαμποκιού σαν σήμαντρο για την έναρξη και τη λήξη της δουλειάς. Πρώτος ήταν και στο κάψιμο των εικόνων στους δρόμους της Γορίτσας. Όταν, όμως, η ομάδα των φουριόζων νέων αποφάσισε να επιτεθεί στον αχυρένιο οικισμό, επειδή έλειπε η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας, που θέραπευε τις αρρώστιες μόνον με ένα άγγιγμα, διαχώρισε τη θέση του. Είχε διαδοθεί, μετά κι από σήμα του αστυνομικού της περιοχής, Ιωσήφ Σιόλα, ότι την είχαν πάρει οι Βλάχοι για να τη γλιτώσουν από τη φωτιά. Όταν ένας από την ομάδα των αθεϊστών φώναξε έξαλλος, «Εμπρός, να κάψουμε τους Βλάχους σαν ποντίκια!», του Δημητράκη του φάνηκε πως είπε «Εμπρός να κάψουμε την Κατερίνα!» Ένωσε να αναποδογυρίζεται η ψυχή του. Και ταυτόχρονα να απαλλάσσεται πλήρως από την ανόητη εκείνη ευφορία που του είχε προκαλέσει η πούντα. Να μετανιώνει για τα ρεζιλίκια που είχε κάνει εκείνες τις μέρες και να μετράει καλά τα επόμενα βήματά του.

– Δεν έχομε δουλειά με τους Βλάχους, είπε στους πιο

φανατισμένους αθεϊστές και τα χείλη του στέγνωσαν μεμιάς, όπως τότε που παραλίγο να φιλήσει την Κατερίνα. Αν τους πειράξετε, θα λογαριαστείτε με μένα.

Ήταν, όμως, πολύ αργά. Όχι μόνον δεν τον λογάριασαν, αλλά ξεχύθηκαν σαν ασυγκράτητη ορδή ενάντια στις καλύβες. Για να βρουν την εικόνα της Παναγιάς, αλλά και άλλες εικόνες, που μπορεί να κρύβανε. Για να τις συγκεντρώσουν και να τις κάψουν στις μικρές πλατείες ανάμεσα στις αχυροκαλύβες.

Οι φλόγες που ξεπηδούσαν δεν ήταν μόνον από τις εικόνες. Κάποια στιγμή όλοι αντιλήφθηκαν ότι είχαν πάρει φωτιά και οι αχυροκαλύβες. Ο θαλασσινός αέρας, που σύμφωνα με τον γέρο των Μισαίων ήταν απ' αυτούς που γεννούσε κυκλώνες, βοήθησε τη φωτιά να ξεχυθεί σαν πεινασμένο αγρίμι στις καλύβες με το ξηραμένο άχυρο. Είχε συμβεί και άλλες φορές να καούν μια ή δυο καλύβες, αλλά να καίγονται στη σειρά, συνέβαινε για πρώτη φορά. Όλα φλέγονταν σαν να ήταν από ρετσίνι πεύκων, οι φράχτες, τα δοκάρια, τα ράφια, οι προβιές, οι κούνιες, οι αργαλειοί, τα σεντούκια, τα τσικρίκια, τα γεμάτα με ρούχα σακιά, οι ψάθες, τα στρώματα και οι βελέντζες. Ο ήλιος του δειλινού είχε ασπρίσει και πίσω από τους καπνούς έμοιαζε με φεγγάρι που έκλαιγε. Οι κραυγές των γυναικών που ζητούσαν βοήθεια ήταν σαν διχάλες που τρυπούσαν τον ουρανό. Σηκώθηκε στο πόδι όλη η Γορίτσα κι έτρεξε να βοηθήσει, εκτός από κανέναν φανατισμένο οπαδό του Στέφανου Μούσκα, ο οποίος έκανε την εμφάνισή του όταν η φωτιά είχε σχεδόν ξεψυχήσει. Ήταν σαν να ήθελαν να ξεπλύνουν μια παλιά αμαρτία. Ή μια σειρά από λάθη, για τα οποία ποτέ δεν συναισθάνθηκαν ότι ήταν λάθη. Η μετάνοια και οι τύψεις, τους έκαναν να ριχτούν για την κατάσβεση της φωτιάς. Για να σώσουν παιδιά που είχαν κρυφτεί στα σεντού-

κια, γέρους ανάμεσα στα δοκάρια και γυναίκες τσουρουφλισμένες από τις φλόγες.

Ο πιο τολμηρός στη μάχη για τη κατάσβεση της φωτιάς ήταν ο Δημητράκης Κέρπι. Είχε ξεχάσει ότι λίγο νωρίτερα ήταν ο αρχηγός της ομάδας και τώρα δεν ήθελε τίποτα άλλο παρά να θυσιαστεί για τους πυρόπληκτους. Την αυτοθυσία του, ώρες που ήταν, την δέχτηκαν ευνοϊκά οι Βλάχοι και ούτε που πέρασε από τον νου τους να του υπενθυμίσουν τις ανόσιες πράξεις του, όταν ήταν αρχηγός της φουριόζικης ομάδας. Την ώρα που οι φλόγες ξεψυχούσαν και οι άλλοι χαλάρωναν, η δουλειά του Δημητράκη αυξήθηκε. Γιατί τον φώναζαν από όλες τις μεριές για να ζωντανεύει τους νεκρούς. Και τους ζωντανεύε μόνον με ένα φίλημα. Βγάζανε λιπόθυμους γέρους μέσα από τα καμένα δοκάρια και φώναζαν:

– Γρήγορα στον Δημητράκη, να τον ζωντανέψει!

Ο Δημητράκης εφάρμοζε την τεχνητή αναπνοή. Έδινε στους λιπόθυμους το φιλί της ζωής. Οι Βλάχοι νόμιζαν ότι τα χείλη του είχαν θαυματουργές ικανότητες. Αφού η Παναγιά, έλεγαν, σε θεραπεύει με ένα άγγιγμα, δεν υπήρχε λόγος να αμφιβάλουν ότι κι ο Δημητράκης σε ζωντανεύει μόνον με ένα φιλί.

Ο ίδιος δεν βιάστηκε να εξηγήσει την αλήθεια για τις θαυματουργές του ικανότητες. Σκεφτόταν πως όσο πιο απαραίτητο θα τον έβλεπαν οι Βλάχοι, τόσο πιο εύκολα θα μπορούσε να διεισδύσει στην καρδιά της Κατερίνας. Οτιδήποτε χρειαζόταν να γίνει, για το χατίρι της θα το έκανε. Για την Κατερίνα εγκατέλειψε τους αθεϊστές, πάλεψε με τις φλόγες και φίλησε τα χείλη δεκάδων εγκύων γυναικών, σαστισμένων γραιών και τσουρουφλισμένων γερόντων. Φιλώντας τα χείλη ενός κατακαμένου Βλάχου ήταν σα να φιλούσε τα χείλη της Κατερίνας., αλλά όταν ήρθε η στιγμή να κάνει

πράγματι κάτι τέτοιο, τον έπιασε πανικός. Ένας πανικός που του στέγνωσε τα χείλη, όπως την ημέρα που τον χτύπησε η πούντα. Και ο οποίος, περισσότερο από όλες τις φυλές του κόσμου πιάνει τους Λιάμπηδες. Αυτό συνέβη όταν άκουσε να λένε για την Κατερίνα «Γρήγορα στον Δημητράκη!» Και του ψιθύριζαν στο αυτί ότι «είναι βαριά», γι' αυτό έπρεπε να βιαστεί.

Την είχαν ξαπλώσει πάνω σε μάλλινο χαλάκι, που ακόμα κάπνιζε. Τα μαλλιά της ήταν τσουρουφλισμένα και το πρόσωπό της άσπρο σαν πανί, με εξαίρεση τα ζυγωματικά όπου το αίμα έμοιαζε με σκορπισμένη θράκα. Το κεφάλι της ήταν γυρισμένο στο πλάι, τα βλέφαρα κλειστά, και τα χείλη που έπρεπε να φιλήσει, μισάνοιχτα. Σαν ράμφος καναρινιού που περιμένει την τροφή. Είπε σ' αυτούς που τον περιτριγύριζαν να κάνουν πίσω, πιο πίσω, γιατί της δυσκολεύουν την αναπνοή. Την είχαν καταβρέξει για να συνέλθει και το πρόσωπό της έμοιαζε σαν φεγγάρι στα νερά. Έσκυψε από πάνω της σαν να ήθελε να πιει νερό στη βρύση και όταν τα χείλη του πλησίασαν έτοιμα να αγγίξουν τα δικά της, έγινε κάτι που δεν το περίμενε. Η Κατερίνα κουνήθηκε λίγο και πρώτη αυτή κάλυψε την ελάχιστη απόσταση που έμενε μέχρι τα χείλη του. Τότε, ψιθυρίζοντάς της «Σ' αγαπώ Κατερίνα!», της έδωσε γλυκό φιλή, τόσο γλυκό, που ένιωσε πως, επιτέλους, η πολυκαιρισμένη ίσκα είχε γίνει χλωρή.

Για την τιμή μιας πόρπης

Η αιτία για ό,τι συνέβη τις επόμενες μέρες ήταν ένας προκλητικός λόγος που ξεστόμισε ο Ριζά Κέρπι για την πόρπη. Όχι για οποιαδήποτε πόρπη, αλλά για το επιστέγασμα όλης της νυφικής στολής της Γορίτσας. Που η φήμη της είχε φτάσει μέχρι το μακρινό Παρίσι, το οποίο είχε κι αυτό το μερίδιό του στην οργή των Γοριτσάρηδων με επικεφαλής τον Στέφανο Μούσκα. Την οργή που την ανέμιζαν τώρα σαν σημαία θριάμβου.

Η πόρπη στα μάτια και στην καρδιά των Γοριτσάρηδων είχε αναβαθμιστεί και είχε αποκτήσει διαστάσεις αντικειμένου με το οποίο δεν μπορείς να αστειεύσεις. Είχε αποκτήσει την αξία εμβλήματος όπως είναι η σημαία, ή όπως η σφραγίδα του κράτους. Οι Γοριτσάρηδες, αντί της σημαίας και της σφραγίδας, διαλαλούσαν την πόρπη.

– Η πόρπη είναι το έμβλημά μας, είπαν εκείνες τις μέρες της οργής, όπως είναι ο δικέφαλος αετός στη σημαία του έθνους.

Για την πόρπη φτιάχτηκε ειδική προθήκη στο μουσείο του χωριού, δίπλα στην προθήκη των Βλάχων, που είχε παραμείνει άδεια και χωρίς τίτλο, επειδή δεν είχαν αποφασίσει ακόμα πώς θα τους προσδιορίσουνε. Στην προθήκη της πόρπης, εκτός από μια μεγάλη φωτογραφία, τοποθέτησαν και ένα σημείωμα, το οποίο το είχε εξασφαλίσει ο ίδιος ο Στέφανος Μούσκα, φτάνοντας μέχρι τα Τίρανα, στον καλύτερο ειδήμονα περί λαϊκών ενδυμασιών και παραδόσεων, οι ρίζες του οποίου κρατούσαν από τη Γορίτσα. Το σημείωμα για την πόρπη είχε γραφτεί με καλαίσθητη και έντονη γραφή, τόσο που μπορούσε να τη διαβάσει και ο γεροντότερος του χωριού από απόσταση δέκα μέτρων και βάλε.

«Η πόρπη της ζώνης στην νυφική ενδυμασία της Γορίτσας είναι ταυτόχρονα και το διακριτικό έμβλημα της Γορίτσας. Πάνω της είναι αποτυπωμένη η καλλιτεχνική ψυχή και η ευγένεια των κατοίκων της περιοχής. Είναι ένα φύλλο πάχους δύο χιλιοστών από κράμα μετάλλων, στο οποίο δεσπόζει το ασήμι. Η παρουσία του ασημιού δίνει στην πόρπη εκείνη τη χαρακτηριστική λάμψη, που με τον καιρό λάμπει ακόμα πιο πολύ. Το μήκος της δεν είναι παραπάνω από το εύρος της μέσης. Με δύο θηλυκωτάρια από τη μέσα μεριά, προσαρμόζεται στη μορφή του σώματος και δίνει στη Γοριτσάρισα γυναίκα μοναδική ομορφιά και μεγαλοπρέπεια. Το κέντρο της έχει το σχήμα ενός επίπεδου ορθογώνιου και μαζί με τα δυο ακρινά μοτίβα μοιάζει με κυκλικό στεφάνι με πριονωτά φύλλα μαντζουράνας. Το κυριότερο μοτίβο σ' αυτή την επιφάνεια είναι ο δικέφαλος αετός, ανάμεσα σε τσαμπιά σταφύλια, φουντούκια και αμύγδαλα, πέταλα μαργαρίτας, κλαριά ελιάς, θόλους γεφυριών, περιγράμματα πυραμίδων, γυριστά νύχια γερακιού, τούφες μανουσάκια, κλπ. Όλα τοποθετημένα με τάξη και αρμονία. Η αρμονία των αντικειμένων, η συνοχή μεταξύ τους, τα ατέλειωτα σχήματα, η φαντασία, η φανερή κομψότητα και η λάμψη του ασημιού, κάνουν την πόρπη της Γορίτσας απaráμιλλη σε όλον τον κόσμο».

Από την τελευταία αυτή φράση πιάστηκε αργότερα ο Ριζά Κέρπι, για να εκστομίσει τον προκλητικό του λόγο. Που προκάλεσε πραγματικό στρόβιλο, ο οποίος περιφερόταν στους δρόμους, στις πλατείες, στα αλώνια, στους οντάδες, στα κατώφλια, στα πεζούλια, στα γραφεία, στις ταξιαρχίες και στις στάνες. Μια μέρα μετά την τοποθέτηση της προθήκης στο μουσείο με τη φωτογραφία και το σημείωμα με τα έντονα γράμματα για την πόρπη, είπε ότι δεν ήταν ανάγκη να ψάξει κανείς σε όλα τα πλάτη και τα μήκη

της γης για ένα τέτοιο αντικείμενο. Αν περνούσε από τον αχυρένιο οικισμό θα μπορούσε να βρει όχι ένα αλλά μάτσο με παρόμοια αντικείμενα. Ούτε λίγο, ούτε πολύ, διατεινόταν πως και οι Βλάχοι είχαν πόρπες για τις νυφάδες τους. Ίσως να ήταν μικρότερου μεγέθους ή να είχαν λιγότερη λάμψη, αλλά πόρπες ήταν κι εκείνες, όπως όλες οι πόρπες του κόσμου. Ήταν στοιχείο της νυφικής στολής και φοριότανε πάνω από την πέτσινη λωρίδα πλάτους τεσσάρων εκατοστών. Η λωρίδα που έσφιγγε την παιχνιδιάρικη μέση των βλάχικων κοριτσιών και, με δύο τσέπες στις άκρες της, σε μια από τις οποίες πιανόταν η καδένα.

Μέσα σε λίγους μήνες από τότε που άνοιξαν τα μάτια του με όσα διάβασε στο βιβλίο «Η Μεγάλη Απόκρυψη» μέχρι την αντιπαράθεση με τον Στέφανο Μούσκα, ο οποίος επέμενε να προσδιορίζει τους Βλάχους ως «ερχόμενους», ο Ριζά Κέρπι είχε προχωρήσει πολύ σ' αυτό που ονόμαζε «Ο άγνωστος κόσμος των ανθρώπων του βουνού». Μάλλον αυτός θα ήταν και ο τίτλος του μελλοντικού του βιβλίου. Του βιβλίου για τους Βλάχους, που ήταν ακόμα σαν σακί με συμπράγκαλα και εκτός από τα δημοτικά τραγούδια υπήρχαν εκεί μέσα και οι χοροί, τα έθιμα, οι παραδόσεις, οι ενδυμασίες, τα παραμύθια, τα νανουρίσματα, τα σοφά λόγια, οι θρύλοι, τα μοιρολόγια, οι μπαλάντες, κλπ. Όλα αυτά με τα οποία ένας λαός σμιλεύει το πρόσωπό του για να σταθεί ισότιμος ανάμεσα στους άλλους λαούς. Από την άλλη μεριά, έπρεπε να αποδείξει ότι οι Βλάχοι του βουνού είχαν παραμείνει τόσο ζωντανοί μέσα στο διάβα των αιώνων, που δεν μπορούσες να τους προσδιορίσεις ως «ερχόμενους».

Στη φάση αυτή, το βιβλίο, εκτός του ότι προσέφερε γνώσεις για τη ζωή ενός αγνοημένου μέχρι τότε πληθυσμού, εκπλήρωνε ένα παλιό χρέος απέναντι στους αν-

θρώπους του αχυρένιου οικισμού, και ταυτόχρονα ήταν μια μορφή συμπαράστασης γείτονα προς γείτονα. Μια που οι Βλάχοι ήταν ένας γείτονας περιορισμένου μορφωτικού επίπεδου. Λίγοι ήταν εξάλλου εκείνοι που είχαν πάει σε σχολείο. Κάποιοι είχαν τελειώσει το δημοτικό στην Ελλάδα, η Ζωίτσα, η υπεύθυνη των γυναικών είχε εγκαταλείψει την Παιδαγωγική Σχολή του Ελμπασάν στο δεύτερο έτος, ο διευθυντής της Κτηνοτροφικής Επιχείρησης, ο Σωκράτης Μπούμπας, ήταν τελειόφοιτος φροντιστηρίου Τεχνητής Γονιμοποίησης των Ζώων, στα Τίρανα, κι εκείνος που όλο τον προσφώνουσαν ως «ποιητή του αχυρένιου οικισμού» ή απλώς «ποιητή», είχε τελειώσει το Λύκειο της Κονίσπολης.

Πείστηκε όμως, γρήγορα ότι το πρόβλημα των Βλάχων δεν ήταν η εκπαίδευση, αλλά ένας είδος πτώσης του ηθικού τους. Ήταν σαν να αποδέχονταν οι ίδιοι την ταπείνωση. Ότι την οπισθοδρομικότητα την εμφάνιζαν ως περηφάνια και ένιωθαν βολεμένοι μέσα στον οίκτο των άλλων. Την ηθική αυτή κατάπτωση ο Ριζά Κέρπι τη διαπίστωσε και σε έναν κύκλο ποιημάτων του αποκαλούμενου «ποιητή». Του τα είχε εμπιστευτεί να τους ρίξει μια ματιά πριν τα εκδώσει ως βιβλίο. Ήταν ένα τετράδιο γεμάτο κι απ' ότι δείχνανε τα κουκιά, το «Ποιος τους γνώριζε τους Βλάχους», που ήταν γραμμένο στο εξώφυλλο, θα ήταν και ο τίτλος της ποιητικής του συλλογής. Το ποίημα με τον τίτλο αυτό που θα άνοιγε τη συλλογή, τον είχε κάνει ευρύτερα γνωστό, γιατί από ποίημα είχε γίνει τραγούδι, που τραγουδιότανε στα γλέντια και που χάρη στον λαογραφικό όμιλο των αντρών καθώς και τον γραφίστα που κάλυπτε τα πολιτιστικά στην Επιχείρηση, είχε ξεπεράσει τα σύνορα της περιοχής της Γορίτσας, για να γίνει το αντιπροσωπευτικό τραγούδι των Βλάχων όλης της χώρας. Μεταδιδόταν συχνά από το τοπικό ραδιόφωνο, αλλά και από τα κεντρικά των Τιράνων και

μπορούσες ακόμα να το βρεις και ως πλάκα φωνόγραφου. Όποιος δημοσιογράφος ερχότανε να γράψει κάτι για τους Βλάχους, συναντούσε τον Σωκράτη Μπούμπα ως διευθυντή και αμέσως μετά τον δημιουργό του διάσημου τραγουδιού. Δεν υπήρχε άρθρο που να μην αναφερόταν στον «ποιητή των Βλάχων», στον «ποιητή του αχυρένιου οικισμού», μαζί με τους δυο πρώτους στίχους.

*Μαύρε βλάχε ποίος σε ξέρει
Το σαμάρι είχες λημέρι.*

Ήταν σαν να επικροτούσαν την ταπείνωση των Βλάχων και, ενθουσιασμένοι, τους παρότρυναν να ταπεινωθούν ακόμα περισσότερο. Για τους δημοσιογράφους το τραγούδι είχε γίνει τόσο οικείο που κατά το τέλος των άρθρων, απευθύνονταν στον δημιουργό του με την ιδιότητα του «ποιητή». Έτσι τον προσφώνούσε και ο Ριζά Κέρπι, επηρεασμένος από το γενικότερο κλίμα, αλλά κι επειδή ξεχνούσε πάντα το όνομά του. Όσο και αν προσπαθούσε, το όνομά του βυθιζόταν και χανόταν στο παρατσούκλι «ποιητής».

Ο «ποιητής» καταγόταν από σόι νταήδων. Κανένα κορίτσι από το σόι αυτό δεν παντρεύτηκε χωρίς να φορέσει στο κεφάλι το βαρυφορτωμένο με χρυσά νομίσματα καπέλο και χωρίς να στολίσει τη μέση της με πόρπη. Οι άντρες ήταν όλοι μουστακαλήδες και θεριακλήδες στο κάπνισμα. Ο μόνος που αποτελούσε εξαίρεση ήταν ο ποιητής. Ούτε μουστάκια είχε, ούτε κάπνιζε, ούτε κληρονόμησε έστω και μια σταλιά από το νταηλίκι τους. Ήταν φρόνιμος και συνετός, τόσο που καμιά φορά τον περνούσαν για χαζό. Στην παιδική ηλικία, όταν τα άλλα παιδιά έτρεχαν στις σκόνες και έπαιζαν τσιλίκι, αυτός έπαιζε τρουμπέτα. Στα χρόνια της νιότης έγινε ταμίας-προμηθευτής και σε αντίθεση με

τους άλλους συνομήλικους, που πήγαιναν στις στάνες, εκείνος έγραφε ποιήματα. Η μεγαλύτερη περιπέτεια της νεανικής του ζωής ήταν αυτή της πρώτης νύχτας του γάμου, όταν προέκυψε η υποψία ότι ήταν ανίκανος. Το ανάθεμα έπεσε πάνω στα ποιήματα. Όταν τη Δευτέρα το βράδυ, η νύφη τον περίμενε ξαναμμένη στο δωμάτιό τους, εκείνος είχε κλειστεί στο αχούρι του αργαλειού και έγραφε ποιήματα. Μετά από αρκετή ώρα, τον μαζέψανε, τον κλείσανε στο δωμάτιο και όλη τη νύχτα, σύμφωνα με το έθιμο των Βλάχων, οι αδερφές του παρακολουθούσαν από την κλειδαρότρυπα. Κι είδαν ότι η νύφη παρέμεινε παρθένα, ενώ ο αδερφός τους ένας... τζούφιος. Μια τέτοια αποτυχία ήταν χειρότερη κι από τον θάνατο, γι' αυτό το σόι του δεν μπορούσε να μην αντιδράσει, αφού η στάση αυτή απέναντι σε τζούφιους υπαγορευόταν από το έθιμο. Οι άντρες μόλις τον συναντούσαν, άλλαζαν δρόμο, ενώ οι γυναίκες ψιθύριζαν καταλυπημένες «δεν πάει να πνιγεί στο ποτάμι, καλύτερα!» Μόνον ο γεροντότερος της οικογένειας τον πήρε ιδιαίτέρως και τον συμβούλεψε:

– Κοίτα να καβαλήσεις τη γυναίκα και άσε τα ποιήματα, με τα ποιήματα δεν βλέπεις προκοπή!

Εκείνος, όμως, δεν τα παράτησε τα ποιήματα κι έτσι τον παράτησε η νύφη.

– Εγώ τον άντρα τον θέλω άντρα, είπε όταν γύρισε στους γονείς της, δεν τον θέλω να λαλάει τρουμπέτες!

Από τότε, το νόημα της ζωής του ήταν τα ποιήματα, αλλά η ανικανότητα στο κρεβάτι, πέρασε και στα ποιήματα. Μέσα και πίσω από τους στίχους του αναδυόταν ένας αέρας ευνουχισμού, ταπείνωσης και αυτοαπομόνωσης, όπου ο άνθρωπος είναι ευχαριστημένος για τη δυστυχία του και περήφανος για την υποταγή του. Αυτά είδε ο Ριζά Κέρπι, όταν ξεφύλλισε το τετράδιο που του είχε δώσει ο ποιητής και

προπαντός στο γνωστό ποίημα «Ποιος τους γνώριζε τους Βλάχους».

– Γιατί αρέσκεσαι να υποτιμάς τον εαυτό σου; του είπε την ημέρα που του επέστρεψε το τετράδιο. Μην περιμένεις να σε παινέσουν οι άλλοι, όταν εσύ ο ίδιος αποκαλείς «κακομοίρηδες» τους Βλάχους.

Ο ποιητής δεν ανέμενε τέτοια κριτική για τα ποιήματά του. Έπεσε σε βαθιά συλλογή σα να του είχαν ψιθυρίσει στο αυτί «είσαι ευνουχισμένος» και του υπενθύμιζαν το πάθημα του κρεβατιού.

– Σε κανέναν λαό δεν αξίζει να τον αποκαλείς «κακομοίρη», συνέχισε ο Ριζά Κέρπι. Τόσο περισσότερο τον Βλάχικο. Αρκεί να ψάξεις και να βρεις αυτό που λέμε «ψυχή του έθνους» και που φαίνεται πιο έντονα στα τραγούδια, στους χορούς, στις ενδυμασίες, για να καταλάβεις ότι είναι αμάρτημα μεγάλο να τον ταπεινώνεις.

Μετά απ' αυτό, ο ποιητής ένιωσε κάτι σαν αναζωογόνηση, σαν απελευθέρωση από κάποια αόρατα δεσμά και ανακοίνωσε παντού ότι ζητάει νύφη. Την ίδια στιγμή έγινε το δεξί χέρι του Ριζά Κέρπι στον αγώνα του για να αναδείξει, να βγάλει στο φως το βλάχικο έθνος. Πέταξε από πάνω του την κακομοιριά και έγινε ο λάτρης οτιδήποτε βλάχικου. Προσκόμιζε στον παλιό δάσκαλο στίχους από παλιά τραγούδια, κεντήματα, λαξεμένα ξύλινα αντικείμενα, κεφαλάρια κούνιας με πουλιά, φλογέρες με τρύπες φθαρμένες από το πολύ το παίξιμο, κιλίμια με όλα τα χρώματα του ουράνιου τόξου, φουστανέλες, σεγκούνια, κιλότες αντρικές, στολίδια νυφικά μαζί με κανένα χρυσό νόμισμα που τα κρεμούσαν στο μέτωπο, φουστάνια κεντημένα με σιρίτια, λουλούδια και άσωτα κουμπιά, παπούτσια με πρόκες, λωρίδες της μέσης, πόρπες, που τόνιζαν την ομορφιά της νύφης.

Όταν είπε ότι την πόρπη την είχε βρει κάτω από ένα

στρώμα μάλλινο στο οποίο κοιμόταν η γιαγιά του, ο Ριζά Κέρπι έμεινε έκπληκτος. Την άγγιξε με το χέρι και είπε:

– Ακριβώς όπως η πόρπη της Γορίτσας!

Η γιαγιά του «ποιητή» συνήθως την κρατούσε σε ένα σακούλι ρούχων και ούτε που θυμόταν πώς και γιατί είχε βρεθεί κάτω από το μάλλινο στρώμα της. Την πρώτη θέση στη στολή της νύφης την είχε η πέτσινη λωρίδα, η οποία δεν έπρεπε να λείπει από τη μέση καμιάς νύφης, ενώ η πόρπη ερχότανε δεύτερη. Την είχαν αγοράσει από έναν αγωγιάτη, που έκανε δρομολόγια στην Πόλη. Ο ίδιος τις προμηθευόταν από ένα κατάστημα που πουλούσε στολίδια και αναθήματα σουλτάνων. Ίσως έτσι να είχε πέσει στα χέρια και των Γοριτσάρηδων, σκέφτηκε ο Ριζά Κέρπι, που από τότε διαλαλούσε παντού ότι τέτοιες πόρπες μπορείς να βρεις όσες θέλεις στις βλάχικες καλύβες. Και που αργότερα ο λόγος αυτός εξόργισε τους Γοριτσάρηδες, αλλά η οργή τους δεν πτόησε ούτε στο ελάχιστο την αφοσίωσή του να φέρει εις πέρας το έργο του για τους Βλάχους.

Ενθουσιασμένος για την ανακάλυψη και γοητευμένος από την ιδέα ότι η πόρπη των Βλάχων μπορούσε να παραβγεί αξιοπρεπώς με την περίφημη πόρπη της Γορίτσας, ο δάσκαλος των βλαχόπουλων ξεπέρασε τα εσκαμμένα σε δύο περιπτώσεις. Η μια είχε σχέση με τον αρχαίο οικισμό και η άλλη με την ερμηνεία που είχε κάνει για την επικοινωνία με τους πεθαμένους. Για τον αρχαίο οικισμό, επειδή είχε βρεθεί ένα αγαματάκι βοσκού, που έπαιζε τη φλογέρα, είπε ότι μπορεί να ήταν βλάχικη πόλη όπως η πρώην Μοσχόπολη. Την επικοινωνία με τους πεθαμένους την ερμήνευσε ως κοίτη της γνωστής μπαλάντας του Κωνσταντίνου και της Δοκίνας, που η Γορίτσα τη θεωρούσε δική της. Ο Ριζά Κέρπι όσον αφορά στη μπαλάντα ήταν της άποψης ότι είχε βλάχικη προέλευση, στηριζόμενος στην

πλατιά διάδοση που είχε ανάμεσά τους το έθιμο της επικοινωνίας με τους νεκρούς.

Οι δυο περιπτώσεις, που θεωρήθηκαν ως ξεπέραςμα των εσκαμμένων, ήταν αρκετές για να αναστατώσουν σύσσωμα τους Γοριτσάρηδες και να τους εξοργίσουν σφόδρα με την κοντόφθαλμη άποψη του Ριζά Κέρπι ότι όπως την πόρπη τους, η φήμη της οποίας είχε φτάσει μέχρι το Παρίσι, μπορούσες να βρεις όσες θέλεις στον αχυρένιο οικισμό. Σίγουροι ότι κάτι τέτοιο ήταν αδιανόητο, οι Γοριτσάρηδες έτρεξαν στις καλύβες για να ιδούν με τα ίδια τους τα μάτια την πόρπη, που μπορούσε να παραβγεί με τη δική τους. Και ηρέμησαν μόνον όταν διαπίστωσαν ότι το να συγκρίνεις τις δύο αυτές πόρπες ήταν σα να συγκρίνεις τη μέρα με τη νύχτα. Όπου η νύχτα, χωρίς αμφιβολία, ήταν η πόρπη των Βλάχων.

– Τούτη δεν είναι πόρπη, είτε ένας καθώς την περιεργαζόταν, είναι πάφιλας.

Η είδηση ότι η βλάχικη πόρπη δεν ήταν τίποτε περισσότερο από ένας πάφιλας, απάλλαξε τη Γορίτσα από έναν βραχνά και την έκανε πάλι να βρει την ηρεμία της. Οι άνθρωποι πετούσαν από τη χαρά τους, μόνον και μόνο επειδή η διάσημη πόρπη τους ξαναβρήκε το αμφισβητούμενο κύρος. Με την ευκαιρία, άρχισαν να βρίσκουν αδυναμίες όχι μόνο στην πόρπη, που δεν ήταν παρά πάφιλας, αλλά και σε όλη τη βλάχικη, νυφική στολή. Την είπαν κοινότοπη, χωρίς φαντασία και ξεπερασμένη. Κι ότι το μόνο που ξεχώριζαν σε όλη αυτή τη στολή ήταν η πέτσινη λωρίδα, που έμοιαζε με μπαλντούμι μουλαριού.

– Δεν μπορούσε να γίνει αλλιώς, είτε ο ισχυρός άντρας της Γορίτσας, ο Στέφανος Μούσκα, εμείς έχουμε την πόρπη, οι Βλάχοι ας κρατήσουν τη λωρίδα του μουλαριού.

Δεν αρκέστηκαν όμως σ' αυτό. Όρμησαν στη δεύτερη περίπτωση, σ' αυτήν όπου ο ενοχλητικός συγχωριανός τους

είχε ξεπεράσει τα εσκαμμένα. Ότι ο αρχαίος οικισμός δηλαδή, θα μπορούσε να ήταν βλάχικης προέλευσης, επειδή, λέει, στα ερείπιά του βρέθηκε αγαλματάκι βοσκού, που έπαιζε φλογέρα. Άλλη μια βλακεία του Ριζά Κέρπι, είπαν, ήταν ο ισχυρισμός του ότι, ο γιος του ο Δημητράκης έμεινε τελικά στον απάνω κόσμο επειδή πήρε όνομα Βλάχου. Αυτός ήταν ο λόγος που στα μάτια του κάθε τι το βλάχικο ήταν ανώτερο από τ' άλλα. Αφού έφτανε στο σημείο να διατείνεται ότι φλογέρα παίζουν μόνον οι Βλάχοι, ενώ, όπως είναι γνωστό, φλογέρα παίζουν και πολλοί Γοριτσάρηδες. Και πολύ καλύτερα, μάλιστα, από τους Βλάχους. Μετά απ' όλα αυτά, ήρθε η σειρά των Βλάχων να αναστατωθούν και να εξοργιστούν. Έτσι, ανάμεσα στις δυο κοινότητες, ακολούθησε αυτό που αργότερα ονομάστηκε: «Η μάχη της φλογέρας».

Όλα αρχίσανε σαν μια σύγκρουση για τις πόρπες και κατέληξαν σε μονομαχία ανάμεσα στους δυο καλύτερους οργανοπαίχτες της φλογέρας. Του πρώτου του Αχυρένιου Οικισμού και του πρώτου της Γορίτσας. Πριν αναδειχτούν οι δύο πρώτοι, οι αντίπαλες παρατάξεις είχαν επιδοθεί σε έναν επίμονο αγώνα άμιλλας, με πίστη και πάθος. Κανένας δεν έμεινε αδιάφορος. Ούτε τα παιδιά που εκείνες τις μέρες έπαιζαν ανενόχλητα «πολεμικά παιχνίδια», ούτε οι γυναίκες, που έβγαζαν τα μαλλιά η μια της άλλης στις ταξιαρχίες, ούτε οι άντρες, που έφαγαν τα δάχτυλά τους παίζοντας τις φλογέρες στα πεζούλια, στις στάνες και στις πρασινάδες. Ήταν μια μεγάλη, μια καθολική προσπάθεια που αφορούσε τη φλογέρα! Οι μεν Βλάχοι ήθελαν να αποδείξουν πως αυτοί είναι ασυναγώνιστοι, οι δε Γοριτσάρηδες πως ήταν πρώτοι σε όλα!

Αφού ξεχώρισαν οι καλύτεροι απ' τις δύο πλευρές, ορίστηκε η μέρα και ο τόπος της μονομαχίας, που δεν ήταν άλλος από την αυλή του Σχολείου, για τον οποίο δεν έφερε

κανένας αντίρρηση. Για τη Γορίτσα την ευθύνη την είχαν ο Στέφανος Μούσκα και ο γραφίστας της Επιχείρησης, ενώ για τον αχυρένιο οικισμό ο Σωκράτης Μπούμπας και ο «ποιητής». Ο Ριζά Κέρπι δήλωσε ουδέτερος, αν και όλοι ήξεραν ότι έκλινε προς την πλευρά των Βλάχων. Στο μεταξύ, αυτό που συνέβη ήταν ένα ξέσπασμα της λαϊκής βρυσομάνας. Μια εκδήλωση χαράς του ευτυχισμένου λαού που, εκτός από τη δουλειά, βρίσκει χρόνο να παίξει και φλογέρα. Ήταν, επίσης, και μια προκαταρκτική ετοιμασία για το προσεχές λαογραφικό φεστιβάλ.

Η μονομαχία έγινε απόγευμα Κυριακής. Οι λακκούβες της αυλής, που είχαν ανοίξει τη νύχτα από τη βροχή, γέμισαν με κοκκινωπό χαλίκι. Ως σκηνή στήθηκε η καρότσα ενός παροπλισμένου ελκυστήρα. Κι ενώ στην αυλή στριμώχτηκαν οι κάτοικοι των δύο χωριών, στη σκηνή έπιασαν τόπο οι δύο μονομάχοι. Είχαν βγει από το σχολείο και ανέβηκαν στην εξέδρα από τις δύο πλευρές. Πίσω τους ακολουθήσε ο Ριζά Κέρπι. Έκανε νεύμα στον κόσμο να τηρήσουν ησυχία, γιατί μόνον έτσι η βαθμολόγηση θα ήταν πιο αντικειμενική. Είπε αυτά, κατέβηκε και κάθισε στην πρώτη σειρά, ανάμεσα στους υπεύθυνους των δύο πλευρών.

Το σχολείο ήταν χαμηλό και το κεφάλι των δύο μονομάχων έβγαινε πάνω από τη σκεπή του. Ωστόσο, εκτός από το ανάστημα και τις φλογέρες, τίποτα δεν είχαν κοινό μεταξύ τους. Ο καλύτερος της Γορίτσας ήταν ισχνός. Φορούσε παντελόνι από συνθετικό ύφασμα, πουκάμισο ριγωτό και φουλάρι όπως τα μαντήλια των μαθητών, γιατί μόλις ο καιρός κρύωνε, τον πονούσαν οι μαγουλάδες. Ο πρώτος των Βλάχων ήταν πιο γεμάτος, πιο ηλικιωμένος, μουστακαλής, φορούσε γελέκι με δύο τσέπες, άσπρο παντελόνι, σαγιάκι και ρολόι τσέπης με χρυσή αλυσίδα. Ήταν από το σόι του «ποιητή» και λέγανε πως όταν έπαιζε φλογέρα έκλαιγε ο αέρας στους φράχτες και έτριζαν τα δοκάρια των καλυβιών

από τη νοσταλγία. Και για τον πρώτο της Γορίτσας είχαν να πουν πολλά, όχι για τους φράχτες και τα δοκάρια, αλλά για τις πέτρες που έσκαγαν από το μαράζι.

Πρώτος έπαιξε ο Γοριτσάρης. Έβγαζε τόσο γλυκούς ήχους που ο κόσμος δεν μπορούσε να πάρει ανάσα, τα πουλιά σταμάτησαν το κελάηδημα και οι πέτρες, επειδή δεν άντεξαν, έτριξαν από το μαράζι. Όταν τελείωσε, χειροκροτήθηκε τόσο έντονα που ήταν σαν να ανατράπηκε η πλαγιά του Μπούφου. Οι Γοριτσάρηδες ένιωθαν σίγουροι για τη νίκη, ενώ οι Βλάχοι κοίταξαν ανήσυχοι τον εκπρόσωπό τους.

Ο πρώτος των Βλάχων περίμενε μέχρι να σβήσει ο αχός των χειροκροτημάτων και έκανε ένα βήμα μπροστά, σαν να ήθελε να πει πως ήταν έτοιμος. Έτσι μεγαλόσωμος καθώς ήταν, η φλογέρα στα χέρια του έμοιαζε παιχνιδάκι. Έστρωσε με την ανάστροφη της παλάμης τα μουστάκια του, έριξε μια ματιά στον αντίπαλο με την πεποίθηση ότι θα τον κάνει κομμάτια, έκλινε το κεφάλι στη μια πλευρά, έβαλε τα χείλη του στη φλογέρα και φύσηξε για να μετατρέψει το φύσημα σε ήχους. Αλλά συνέβη κάτι που δεν το περίμενε κανείς. Αντί για ήχους έβγαλε κάτι σαν βελάσματα προβάτων. Παραμέρισε τη φλογέρα από τα χείλη του σαν να έλεγε «τι σόι παιχνίδι είναι τούτο, που δεν με υπακούει» και την πλησίασε να δοκιμάσει ξανά. Πάλι δεν βγήκε τίποτα από τη φλογέρα, η οποία έκανε τον αέρα να σκούζει στους φράχτες και τα δοκάρια να τρίζανε από νοσταλγία. Θύμωσε, την πέταξε όσο μακριά μπορούσε, κατέβηκε από τη σκηνή και διέσχισε το πλήθος όπως ο μπροστάρης των κριαριών. Οι Γοριτσάρηδες γελούσαν γύρω του, ενώ οι Βλάχοι ξεσπούσαν πάνω του, «Να σου χέσομε τα μουστάκια!»

Ο πιο χαρούμενος ανάμεσα στους Γοριτσάρηδες ήταν ο Στέφανος Μούσκα. Του γελούσαν και τ' αυτιά. Ήταν σαν να αποκαθιστούσε για δεύτερη φορά τη χαμένη τιμή μιας πόρπης.

Κεφάλαιο 7

Μόλις διάβασε τη δήλωση της αρραβωνιαστικιάς του, που έλεγε ξεκάθαρα «Εγώ η Κατερίνα Χολέβα δεν θέλω για άντρα μου τον γιο του Γεράσιμου Μπούμπα», τον κυρίεψε άγριος θυμός, τόσο που θα μπορούσε να του προκαλέσει ανακοπή καρδιάς, αν δεν θα ξεσπούσε στον Μέρτζο. Το δύστυχο το ζώο, που αντιλήφθηκε ότι αυτή τη φορά το δικό ήταν στην πλευρά του αφεντικού του, του Σωκράτη Μπούμπα, παρέμεινε ήρεμο. Δεν αντιστάθηκε ακόμα και τη στιγμή που εκείνος πήγε να του χώσει τα δάχτυλα στα μάτια, να το τυφλώσει. Τα μάτια, που παραλίγο να βγουν σαν ψημένα κάστανα, σώθηκαν την τελευταία στιγμή. Τον διευθυντή της Κτηνοτροφικής Επιχείρησης ξαφνικά τον κατάπιε μια ρουφήχτρα λύπης και μετανοίας. Αφού χάιδεψε πρώτα τα μάτια, που λίγο πριν πήγε να τα βγάλει, κρεμάστηκε απελπισμένος από τη χαιτή του αλόγου και κοιτώντας τριγύρω μην τον ακούσει κανείς, του είπε:

– Μη φοβάσαι, δεν θα σε χτυπήσω άλλη φορά!

Προσπάθησε να φωνάξει και πάλι «Κατερίναααα», όπως είχε προσπαθήσει και νωρίτερα, που έδερνε με ράβδο ιτιάς και γρονθοκοπούσε τον Μέρτζο, αλλά δεν μπόρεσε. Σκοτεΐνιασε στο πρόσωπο και αντί του ονόματος της αρραβωνιαστικιάς, από το στόμα του πετάχτηκαν σπίθες πη-

χτού σάλιου. Η Κατερίνα, όπως και τις άλλες φορές, παρέμεινε βαθιά μέσα του. Σαν μια πληγή.

Τον Μέρτζο τον έδειρε μακριά από τα βλέμματα των άλλων, σε έναν βαθύ λάκκο ανάμεσα στην πλαγιά του Μπούφου και στο Λιβάδι της Συμφιλίωσης. Φυλαγόταν από όλους και προπαντός από τον δημοσιογράφο Θωμά Γκάλο, που τον είχαν στείλει από τα Τίρανα να παρακολουθήσει το μεγάλο και επίκαιρο θέμα της διάλυσης των αρραβώνων από κούνια. Ο γνωστός δημοσιογράφος, ο οποίος είχε κάποια σχέση με τους Βλάχους από τότε που δημοσίευσε το άρθρο του Σωκράτη Μπούμπα για την Τεχνητή Γονιμοποίηση, καθώς και την επιστολή του προς τον καθοδηγητή, μόλις συναντούσε Βλάχο στον δρόμο, προσπαθούσε να του δώσει να καταλάβει, με ιδιαίτερο ζήλο, πόσο ωραία, πόσο σπουδαία είναι η αγάπη και πόσο κακό κάνουν τα «αρραβωνιάσματα από κούνια». Τριγύριζε πάνω κάτω στον αχυρένιο οικισμό τότε συνοδευόμενος από τη Ζωίτσα των Κατσέτων και τότε από τον ποιητή των καλυβόσπιτων, ο οποίος όπως λέγανε είχε γράψει ένα μεγάλο ποίημα με τίτλο «Όνειρα και κούνιες».

Είχε κατεβεί στον βλάχικο οικισμό τις μέρες που, μετά το σβήσιμο της πυρκαγιάς, είχε αρχίσει η ανοικοδόμηση των νέων καλυβόσπιτων. Η σύμπτωση αυτή τον έκανε να αναφέρει σε άρθρο του ότι είχε γίνει μάρτυρας της εξαφάνισης ενός έθνους. Του έθνους των τελευταίων ίσως νομάδων σε όλα τα Βαλκάνια. Την εξαφάνιση ή την νέα αρχή, που αρεσκόταν να τα ονομάζει ως «Το σκοτάδι των Βλάχων», τα συνέδεε με τη διάλυση των αρραβώνων από κούνια. Και για να δοξαστεί και το όνομά του ως ένας από τους μαχητές κατά του σκοταδισμού, έκανε το παν για να προσφέρει τα μέγιστα.

Στο έργο αυτό, βρήκε συμπαραστάτες πολλούς Βλάχους, οι οποίοι χαρακτήρισαν μεμιάς κακό αυτό που μέχρι τότε το λέγανε καλό. Ήταν ένας πόλεμος για ζωή ή θάνατο μεταξύ του καλού και του κακού, μεταξύ του νέου και του παλιού, το οποίο παλιό ήταν πάντα κακό. Και μπορούσε να σε σημαδέψει με την τρομερή λέξη «οπισθοδρομικός». Λίγο ο δημοσιογράφος, λίγο η Ζωίτσα, που από τότε που ήρθε νύφη στα Μαύρα Χώματα θεωρούνταν γυναίκα με προοδευτικές αντιλήψεις, λίγο ο τρόμος από τη λέξη «οπισθοδρομικός», οι αρραβωνιασμένοι από κούνια Βλάχοι, καταλήφθηκαν από συλλογική παρόρμηση να τους διαλύσουν. Και να ξαναφτιάχνουν τη νύχτα εκείνο που χαλύνει την ημέρα.

Η συλλογική παρόρμηση στην αρχή κυρίεψε λίγους, αλλά μέρα με τη μέρα διαδιδόταν επικίνδυνα σαν να ήταν επιδημία γρίπης. Όλοι βιάζονταν να χαλάσουν κάτι που ήταν πεπεισμένοι ότι έπρεπε να το ξαναφτιάξουν και, για να μην εκτεθούν, καλύπτονταν πίσω από ασήμαντες αιτίες. Έτσι, μια κοπέλα των Μισαίων διέλυσε τον αρραβώνα με το αγόρι των Πλασάρηδων, επειδή, λέει, είχε ξεπεταγμένα αυτιά και το μέτωπο στενό σαν πούλι ντόμινου. Ένα αγόρι από το σόι Μπάσια χώρισε την κόρη των Τζεγκάτων, επειδή ήταν ξερακιανή και ότι, αντί παιδιά, μπορούσε να γεννήσει μερμήγκια. Η κόρη της οικογένειας Γκέγκα είπε για τον γιο των Κόντηδων ότι ήταν κοντός και ότι δεν είχε σκοπό να κάνει παιδιά νάνους. Ένα αγόρι από το σόι Γκιότση χώρισε την κόρη από το σόι Φούκη, επειδή είχε πει ότι «δεν είναι όμορφος, όπως τα άλλα αδέρφια του». Αρκετοί ήταν αυτοί που τα ξαναφτιάξανε, αλλά υπήρχαν άλλοι που δεν τα φτιάξανε ποτέ. Όπως η περίπτωση της κόρης της οικογένειας Φάρα, που πήρε εκείνον που αγαπούσε από χρόνια και στους συγ-

γενείς της, όταν πήγαν να την ξαναφέρουν, είπε «Κοιτάξε τη δουλειά σας! Εγώ άντρα ήθελα, άντρα πήρα».

Υπήρχαν πολλές περιπτώσεις που η διάλυση των αρραβώνων γινότανε υπό την πίεση του

ψυχής». Κι ενώ τους νόμιζε εντελώς αναισθητους, οι Βλάχοι του προέκυψαν έμπειροι γνώστες των προβλημάτων της ψυχής. Τον θεό μπορεί να τον ταυτίζανε με τον ουρανό, πίστευαν ωστόσο ότι βρισκότανε μέσα τους, στην ψυχή τους. Στο θεό της ψυχής απευθύνονταν όσες φορές ήθελαν να ζητήσουν κάποια χάρη. Αυτόν τρέμανε στις περιπτώσεις που είχαν διαπράξει κάποιο κακό. Οι γριές με τον χαραγμένο σταυρό στο μέτωπο, λέγανε τη φράση «βαραίνει η ψυχή». Το βάρος ή η ενέργεια της ψυχής ήταν που καθοδηγούσε τους ανθρώπους όπως στον απάνω έτσι και στον κάτω κόσμο. Η ενέργεια αυτή θεράπευε ακόμα και τις ασθένειες, μπροστά στις οποίες ο γιατρός του χωριού σήκωνε τα χέρια. Χάρη στην ενέργεια της ψυχής μπορούσαν να επικοινωνήσουν οποιαδήποτε στιγμή με τους πεθαμένους και να ρυθμίζουν τα θέματα των ζωντανών.

Για τον μηχανισμό της ψυχής πρώτος του μίλησε ο παλιός δάσκαλος Ριζά Κέρπι, ο οποίος είχε και προσωπική εμπειρία με τον γιο του, τον Δημητράκη. Τη ζωή του γιου του, μετά από τον θάνατο των τριών πρώτων αγοριών, τη χρωστούσε στη λειτουργία του εν λόγω μηχανισμού, ο οποίος στους Βλάχους του βουνού είχε επιβιώσει πιο πολύ απ' ό,τι σε άλλους λαούς. Ωστόσο, για τον Θωμά Γκάλο ένας τέτοιος μηχανισμός δεν υπήρχε και, αν υπήρχε, ήταν απαράδεκτος. Παρ' όλη τη συμπάθειά του για τους ανθρώπους των καλυβόσπιτων, είπε στον δάσκαλο ότι το μόνο που υπήρχε ήταν η αφέλεια ενός πληθυσμού που βίωνε ακόμα την παιδική του ηλικία, και τίποτα άλλο. Όταν, όμως, γνώρισε από κοντά τους Μπουμπαίους και τους Χολεβαίους,

προπαντός την ιστορία των αρραβώνων του Σωκράτη Μπούμπα και της Κατερίνας, σα να κλονίστηκαν οι πεποιθήσεις του. Λόγω του κλίματος των ημερών, φοβούμενος μην του κολλήσουν τη ρετσινιά του «οπισθοδρομικού», απέρριπτε ασυζητητί τη θαυματουργή επίδραση της ψυχής και τα βαθύτερα αίτια σύναψης συμπεθεριάς από κούνια. Όπως και πολλοί άλλοι, προτιμούσε να τα πετάξει όλα στον κάλαθο των αχρήστων, παρά να ψάξει εκεί μέσα το θετικό, έστω και μια αναλαμπή του. Όπως το θετικό που προέκυψε από τη συμπεθεριά μεταξύ των Μπουμπαίων και των Χολεβαίων και που τον παρακίνησε να ψάξει περισσότερο για τον αρραβώνα του Σωκράτη με την Κατερίνα. Η πέντε ετών τότε, Κατερίνα, θα ήταν τώρα με τους πολλούς, αν δεν αρραβωνιαζότανε με τον Σωκράτη, δύο χρόνια μεγαλύτερό της. Τη συμπεθεριά την κάνανε οι γιαγιές τους, η Παρασκευή των Χολεβαίων και η Αρχοντούλα των Μπουμπαίων, που ήταν καρδιακές φίλες από κοπέλες. Όταν το καντήλι της μικρής Κατερίνας τρεμόσβηνε, η Αρχοντούλα έκανε ολόψυχα το καθήκον της και είπε στην Παρασκευή τη φίλη της να την τάξει νύφη στον εγγονό της, τον Σωκράτη, για να ζήσει. Κι έζησε. Το καντήλι της δεν έσβησε. Ήταν ένας θρίαμβος πάνω στον θάνατο, γιατί τίποτα δεν μπορεί να αντισταθεί στην ακατανίκητη δύναμη της ζωής.

Αποφάσισε να επισκεφτεί τις δύο οικογένειες και άρχισε από τους Μπουμπαίους. Σκέφτηκε, ακόμα, από τους αρραβωνιασμένους να συναντήσει πρώτα τον Σωκράτη και μετά την Κατερίνα. Πίστευε ότι ο γαμπρός, όντας και διευθυντής της Επιχείρησης, θα ήταν πιο πρόθυμος να διαλύσει τον αρραβώνα, αλλά λάθεψε. Εκείνος απέφευγε να τον συναντήσει, όπως ο διάβολος το λιβάνι. Είχε αποκάμει, ψάχνοντάς τον, αλλά όταν έμαθε πως είχε πει «Πέστε

σ' αυτόν τον καραγκιόζη το δημοσιογράφο να μην με κυνηγάει, γιατί θα του ψάλω τον εξάψαλμο», δεν παραιτήθηκε. Ήταν βαριά λόγια και θα μπορούσε να τον βλάψει καιρία, αλλά μια φωνή τού είπε ότι τουλάχιστον απέναντι στους Μπουμπαίους πρέπει να δείξει ανοχή και ψυχραιμία, γιατί ήταν έντιμοι, περήφανοι, εργατικοί και θαρραλέοι. Όλοι οι Βλάχοι είχαν να πουν καλά λόγια για το σόι αυτό, που το θεωρούσαν καύχημα και ό,τι καλύτερο είχαν να επιδείξουν.

Όταν είδε ότι τον διευθυντή της Επιχείρησης ήταν αδύνατο να τον συναντήσει, μολονότι τον είχε βοηθήσει, όπως στην περίπτωση του άρθρου για την Τεχνητή Γονιμοποίηση έτσι και στην επιστολή προς τον καθοδηγητή, σκέφτηκε να κάνει μια επίσκεψη τους Μπουμπαίους. Τους επισκέφτηκε κατά το μεσημέρι. Δεν ήταν η πρώτη φορά που περνούσε κατώφλι καλυβόσπιτου, αλλά όσες φορές περνούσε, όλο και κάτι θα τον ξάφνιαζε. Όπως ξαφνιάστηκε όταν είδε για πρώτη φορά χωριό με καλυβόσπιτα, που αργότερα το περιέγραψε ως πρωτόφαντο γεγονός. Έτσι, το πρώτο του άρθρο δεν ήταν για τη διάλυση των αρραβώνων από κούνια, αλλά για την Κιάφα, την τοποθεσία που οι Βλάχοι των Μαύρων Χωμάτων την ονειρεύονταν ως τον τελευταίο σταθμό στην αιώνια περιπλάνησή τους.

Αργότερα τα ξαφνιάσματα θα ήταν πολλά και είχαν να κάνουν με τις ενδυμασίες τους, τα γλέντια, τα μοιρολόγια, το πώς λογομαχούσαν και πώς συμφιλιώνονταν ξανά, πώς αρραβωνιάζονταν και πώς παντρεύονταν. Ήταν σαν να μάχονταν να βγάλει κάτω από το χώμα ένα απολίθωμα, ενταφιασμένο εκεί πριν από χιλιάδες χρόνια. Αν και το είχε παρακάνει με τόσα θέματα από τον ίδιο χώρο, θα έστελνε κι άλλα, αν οι προϊστάμενοί του στα Τίρανα δεν θα του έλεγαν «Φτάνει πια με τους Βλάχους γιατί μας έπρηξες».

Τολύπες σύννεφων είχαν σκεπάσει τον ήλιο, την ώρα που ο ποιητής του είπε «Εδώ κατοικούν οι Μπουμπαίοι». Μόλις είχαν περάσει ένα βαθούλωμα με στεκούμενο νερό, όπου τα παιδιά έσκουζαν από χαρά καθώς στριφογύριζαν καβάλα στις δυο άκρες ενός δοκαριού, τα βάτα, που μύριζαν κάτουρο και ένα βουνό με φρέσκες σβουινές. Στάθηκαν έξω από τον φράχτη της αυλής με καλαμιές ηλιάνθων και στο βάθος είδαν ένα μπουλούκι μαυροντυμένες γριές. Με τα χέρια σταυρωμένα στην κοιλιά και τα πρόσωπα παγωμένα και ωχρά έμοιαζαν με ταφόπετρες, που από αιώνες τις χτυπούσε ο άνεμος, ο ήλιος και η βροχή. Μιλούσαν ψιθυριστά η μια στην άλλη, λες και παραστέκανε σε νεκρό και τα μάτια τα είχαν στραμμένα στην πόρτα. Η πόρτα ήτανμισάνοιχτη και στα ενδότερα του σπιτιού τριγύριζαν κάτι υπάρξεις σαν σκιές.

– Τι γίνεται εδώ; ρώτησε ο δημοσιογράφος. Τι αναμένουν οι γριές και γιατί είναι στα μαύρα;

– Περιμένουν να συναντηθούν με τους πεθαμένους, είπε ο ποιητής.

– Ποιους πεθαμένους;

– Τους δικούς τους.

– Δεν καταλαβαίνω...

– Η Αναστασία, η μεγάλη νύφη των Μπουμπαίων, επικοινωνεί με τους πεθαμένους, εξήγησε ο ποιητής. Οι πεθαμένοι έρχονται και της ζητούν να συναντηθούν με τους δικούς τους.

– Και πώς έρχονται, πεζοί, καβάλα στα μουλάρια ή με το αυτοκίνητο της Ασφάλειας; Και αν είναι έτσι, πώς μπόρεσαν να γλιτώσουν από το άγρυπνο μάτι του Ιωσήφ Σιόλα; είπε ειρωνικά.

Είχε ζαλιστεί από τις παλαβομάρες του ποιητή και πήγε να βάλει τα γέλια, αλλά συγκρατήθηκε.

Ο ποιητής, που στο ποίημά του «Όνειρα και κούνιες», είχε σκοπό να κάνει νύξη και στο θέμα της επικοινωνίας με τους πεθαμένους, προσπάθησε να δώσει περαιτέρω εξηγήσεις στον δημοσιογράφο. Ότι ήταν ένα φαινόμενο που το συναντούσες έντονα στους Βλάχους του Μπούφου, αλλά που έτεινε προς εξαφάνιση. Από τότε που οι ζωντανοί εγκατέλειψαν το βουνό, οι πεθαμένοι είχαν αραιώσει τις επισκέψεις τους στην Αναστασία, λες και ήταν κακιωμένοι. Όπως φαίνεται, συμπέρανε ο ποιητής, «εκείνοι» γνώριζαν καλά τα μονοπάτια του βουνού και μπερδεύονταν στους δρόμους του κάμπου.

Οι μακαρίτες έμπαιναν στο κορμί της κι εκείνη μιλούσε με τη φωνή τους. Από τη φωνή τους γνώριζε η πεθερά της Αναστασίας, η Αρχοντούλα, η οποία ειδοποιούσε τους συγγενείς τους να έρθουν, γιατί τους αναζητούσαν. Ήταν ένας τρόπος να βγάλουν τον πόνο τους κι ακόμα, εκείνοι που είχαν φύγει από τη ζωή, έλεγαν σ' αυτούς που ήταν εν ζωή ποιο θα ήταν το μέλλον τους. Πληροφορούνταν από νωρίς, αν αλήθεια θα ρίζωνε το νέο χωριό τους στην Κιάφα, ποια στάνη είχε βάλει στο μάτι το αυτοκίνητο της Ασφάλειας, ποιος από τους Βλάχους είχε τη σειρά να συλληφθεί και να φυλακιστεί, ποια νύφη θα τσακωνόταν με την πεθερά, ποιο ζευγάρι θα χώριζε από τον οικογενειακό κορμό, ποια γυναίκα στέρφα θα έμενε έγκυος, ή ποιο θα ήταν το μέλλον των αρραβώνων από κούνια. Επίσης, έφερναν το μαντάτο για κάποιον που είχε φύγει από τον μάταιο τούτο κόσμο, ενώ οι συγγενείς του δεν το γνώριζαν, επειδή ήταν μακριά τους. Μια φορά είχε έρθει ένας πεθαμένος στην Αναστασία μόνο και μόνο για να της πει ότι ο πατέρας μιας νύφης των Χολεβαίων είχε ένα χρόνο πεθαμένος και γι' αυτό έπρεπε να μαυροφορευτεί και να σταματήσει να γελάει.

Ο δημοσιογράφος έμεινε εμβρόντητος με όσα άκουσε.

Έριξε μια ματιά στον ποιητή, κι επειδή δεν είχε τίποτα να τον αντικρούσει, σιώπησε. Βγήκε από τη σιωπή όταν όλες οι γριές είχαν φύγει από την αυλή και στην πόρτα είχε βγει η Αρχοντούλα των Μπουμπαίων. Η επικοινωνία μαζί της ήταν δύσκολη. Αυστηρή, μαυροφορεμένη από το κεφάλι μέχρι τα νύχια, όταν σε κοιτούσε στα μάτια ήταν σαν να σε κάρφωνε, και για το παραμικρό λάθος θα σε χτυπούσε με τον σταυρό, που είχε χαραγμένο στο μέτωπό της. Επειδή είχε ασχοληθεί πολύ με τους πεθαμένους, έδινε την εντύπωση ότι αν ήταν κάτι που την ενδιέφερε λιγότερο στη ζωή, ήταν οι ζωντανοί.

– Από πότε έχεις χαραγμένο τον σταυρό στο μέτωπο; τη ρώτησε ο δημοσιογράφος, αφού τον σύστησε ο ποιητής.

– Από τότε που ήμουν κοπέλα.

– Πώς τον χαραξανε;

– Με θρυμματισμένο κάρβουνο, ελαιόλαδο και βελόνι.

– Πιστεύεις στο θεό;

– Γιατί να μην τον πιστέψω;

– Επειδή δεν τον βλέπομε, πες μου πού είναι, για να πιστέψω κι εγώ.

– Είναι στην ψυχή των ανθρώπων, αλλά εσύ δεν έχεις μάτια να τον ιδείς.

– Τι κάνει εκεί, σκοτώνει ψείρες;

Έπεσε βαριά σιωπή. Όλο τον θυμό η Αρχοντούλα τον μάζεψε στα φρύδια της. Ύστερα, μίλησε κοιτάζοντας με μάτια που κάρφωναν.

– Φύγε από την αυλή μου!

– Τι;

– Είπα να φύγεις από την αυλή μου τώρα!

Ο Θωμάς Γκάλο πρόσεξε ότι η γριά των Μπουμπαίων κάρφωνε με τα μάτια, αλλά κάρφωνε και με τη φωνή, με τις ρυτίδες, τα φρύδια, τα μαλλιά, που της ξεπετάγονταν από

το μαύρο μαντήλι. Γύρισε να φύγει, αλλά δεν άντεξε να μην της κάνει και μια ερώτηση:

– Θα τη χαλάσετε τη συμπεθεριά με τους Χολεβαίους;
– Με τους Χολεβαίους φίλοι ήμασταν και φίλοι θα μείνομε, είπε δυνατά λες και δεν ήθελε να ακούσει μόνον ο δημοσιογράφος – εκείνοι που θέλουν να μας χαλάσουν, να χαλάσει το μυαλό τους. Φύγε!

Για να τους περάσει κάπως η πικρή γεύση που τους άφησε η επίσκεψη στους Μπουμπαίους, πριν πάνε στους Χολεβαίους, έκαναν μια μικρή στάση στο σαμαράδικο. Το σαμαράδικο ήταν στην άκρη του δρόμου και χρησίμευε κι ως καπηλειό για τους αργόσχολους και για τους περαστικούς. Το κατάστημα πρόσφερε ξαναβγαλμένη ρακή κορόμηλου και για μεζέ λίγο τυρί. Την έπιναν όρθιοι ή καθισμένοι στα χαλασμένα σαμάρια. Στα επισκευασμένα σαμάρια ο σαμαράς, που ονομαζόταν Πάνος, δεν επέτρεπε κανέναν να καθίσει, εκτός από άτομα σημαντικά, όπως ο δημοσιογράφος.

– Εσύ κάθισε εδώ, του είπε, αφού έβαλε κάτω από τη μασχάλη την εφημερίδα Zëri i Popullit, που τη διάβαζε ανάποδα, γιατί είσαι σημαντικός.

Ο Πάνος, όταν μιλούσε, γελούσε αθώα και κοίταζε γύρω του σαν πράκτορας. Το σαμαράδικο είχε τις διαστάσεις ενός καλυβόσπιτου με την πρόσοψη σχεδόν ανοιχτή. Παντού κουβάρια σπάγκου, δέρματα, άχυρο βρίζας, μπουκάλια ρακής με επένδυση πολύχρωμων κουμπιών, φλιτζάνια χωρίς χερούλια, μπρίκι, κεριά για να απαλύνεται ο σπάγκος, σανίδες, παλιές εφημερίδες. Εκτός από τον Πάνο, στην παρέα ήταν και ο Λευτέρης Κατσέτας, που ο σαμαράς τον προσφώνουσε «πρόεδρο». Όταν ο δημοσιογράφος βολέυτηκε στο επισκευασμένο σαμάρια, ο Πάνος άπλωσε την εφημερίδα στον Λευτέρη, λέγοντας:

– Να τη διαβάσει και ο πρόεδρος.

Ο δημοσιογράφος απόρησε με το οφίκιο αυτό κι ακόμα περισσότερο όταν του είπαν ότι είναι ο πρόεδρος όλων των Βλάχων του κόσμου.

– Αυτοανακηρύχτηκε πρόεδρος και έρχεται ως εδώ να ιδεί αν δημοσιεύτηκε κάποιο απόσπασμα από τις ομιλίες του.

Ο πρόεδρος κρατούσε την εφημερίδα ανάποδα και έψαχνε εναγωνίως.

– Τι κάνεις; είπε ο δημοσιογράφος, την έχεις ανάποδα...

– Δεν πειράζει, είπε ο σαμαράς, προσφέροντάς του γεμάτο το ποτήρι με ξαναβγαλμένη ρακή κορόμηλου. Εγώ κι ο πρόεδρος έτσι τη διαβάζομε πάντα. Το θέμα είναι ποιος τη διαβάζει ανάστροφα, γιατί αλλιώς, τη διαβάζουν όλοι!

Η ρακή ήταν δυνατή κι ο Θωμάς Γκάλο ταραχτήκε με την πρώτη γουλιά. Σε λίγο τον κυρίεψε ένα βαθύ κύμα ευφορίας, τόσο βαθύ που θυμήθηκε τα λόγια του Σαμί Φράσερι «Να αγαπάμε τους Βλάχους», λόγια που είχαν αποτυπωθεί στο μυαλό του από τότε που ήταν φοιτητής. Όταν σηκώθηκε για να πάει στους Χολεβαίους, χωρίστηκε σαν φίλος και με τον σαμαρά, που διάβαζε την εφημερίδα ανάστροφα και με τον πρόεδρο τον Λευτέρη, που έψαχνε στις σελίδες της αποσπάσματα από τις ομιλίες του.

Οι Χολεβαίοι τον υποδέχτηκαν με ανοιχτές αγκάλες. Επειδή φορούσε παντελόνι από ύφασμα συνθετικό και στα χέρια κράταγε μαύρη τσάντα, τον πήραν για άνθρωπο της Κυβέρνησης. Τους εξήγησε ότι ήταν από την εφημερίδα, αλλά εκείνοι συνέχιζαν να του εκφράζουν τη λατρεία τους ως άνθρωπο της Κυβέρνησης. Τους εξήγησε και ο ποιητής ότι ήταν σταλμένος από την εφημερίδα, αλλά ο γέρος της οικογένειας δεν είχε καταλάβει τίποτα. Φορούσε άσπρη φουστάνελα, καθότανε πάνω σε ψάθα στη μέση του δωματίου και προσπαθούσε να βάλει τάξη, γιατί όλο και κάτι

σημαντικό θα είχε να πει ο άνθρωπος της Κυβέρνησης. Κυβερνητικοί και δημοσιογράφοι, για τον γέρο ήταν το ίδιο, αφού φορούσαν παντελόνι από συνθετικό ύφασμα και στα χέρια κρατούσαν μαύρη τσάντα. Ήταν εκεί όλο το σόι, μικροί και μεγάλοι. Από το μωρό που έκλαιγε στη κούνια μέχρι τη γερόντισσα τη μεγάλη, που το κουνούσε. Είχαν προστρέξει όλοι, όταν άκουσαν ότι στο σπίτι τους θα πήγαινε ο άνθρωπος που είχε στείλει η Κυβέρνηση για να διαλύσει τους αρραβώνες από κούνια.

Τον έβαλαν να καθίσει δίπλα στη γωνιά, που ήταν στο ίδιο επίπεδο με το έδαφος, και για να μην σκορπιστεί η στάχτη είχαν τοποθετήσει τριγύρω ένα στεφάνι λαμαρίνας απ' αυτά, που δένουν τα ξύλινα βαρέλια. Εκείνος ήθελε να βγάλει το σημειωματάριο, να δημιουργήσει κατάλληλο κλίμα για να συζητήσει με τους ανθρώπους, αλλά του συνέβη κάτι το παράξενο. Για πρώτη φορά ξέχασε ότι βρισκόταν εκεί ως δημοσιογράφος της μεγαλύτερης εφημερίδας της χώρας. Και το μόνο πράγμα που ήθελε να κάνει ήταν να γυρίσει το κεφάλι σαν το πουλί, για να ιδεί τα καπνισμένα άχυρα, μια κούνια σκαλισμένη με λεπτό σουγιά, τις αρμαθιές των κρεμμυδιών και των σκόρδων κρεμασμένες στο δοκάρι, το αλειμμένο με βερνίκι καπάκι του παλιού σεντουκιού, τα κουρεμένα σύρριζα κεφαλάκια των βλαχόπουλων, τη σωρό με τα μαγειρικά σκεύη, ένα εργόχειρο στο οποίο ένα κοριτσάκι έπαιζε με το μήλο, την κάδη που του θύμιζε το χωριό του, το Μόλας. Έψαχνε ταυτόχρονα κι εκείνη για την οποία είχε λάβει τον κόπο να πάει μέχρι εκεί, την Κατερίνα. Δεν την είχε συναντήσει άλλη φορά και ένιωθε μια ταραχή, που δεν μπορούσε να καταλάβει τι ήταν αυτό που την προκαλούσε. Το ίδιο του συνέβαινε όσες φορές έπρεπε να συναντήσει μια κοπέλα για την οποία όλοι τη θεωρούσαν πολύ όμορφη, ίσως την ομορφότερη, που άλλη τέτοια δεν εί-

χε ιδεί στη ζωή του. Τέτοια μπορεί να ήταν κι η Κατερίνα, γιατί του είπαν ότι μπροστά της ωχριά ακόμα και η Πεντάμορφη του Κόσμου.

Ο Θωμάς Γκάλο ήταν τόσο συναισθηματικός όσο και απαιτητικός με τις όμορφες. Μπροστά τους πάθαινε ταραχή και σύγχυση και στους δημοσιογραφικούς κύκλους λέγανε πως όταν του τα κρεμούσανε, αρρώσταινε. Αλλά κι όταν έδειχναν κάποιο ενδιαφέρον, εκείνος επιφυλασσόταν να κάνει το αποφασιστικό βήμα, γιατί ακριβώς τότε πρόσεχε το ένα και το άλλο. Ο λόγος ήτανε για τη μέλλουσα γυναίκα του, η οποία έπρεπε να ήταν άριστη. Είχε περάσει τα τριάντα, αλλά δεν παντρευόταν, αν και του είχαν παρουσιαστεί πολλές και καλές υποψήφίες. Γιατί ακόμα και στην πιο όμορφη κάποιο μειονέκτημα θα έβρισκε, όχι η μέση, όχι τα πόδια, όχι η μύτη... Σε μια περίπτωση που δεν μπόρεσε να βρει κανένα μειονέκτημα, βρήκε να πει ότι δεν είναι παρθένα. Η γυναίκα του, είπε, για να είναι ιδανική, πρέπει να έχει δυο βασικά στοιχεία, να είναι και πολύ όμορφη και πολύ παρθένα. Ο όρος «πολύ παρθένα» ήταν δικός του και εννοούσε πως όχι μόνον δεν έπρεπε να είχε πάει με άλλον άντρα, αλλά δεν έπρεπε να τον προδώσει ούτε νοερά. Ήταν φανερό πως έπασχε από αθεράπευτο αναχρονισμό, γι' αυτό από κείνη την ημέρα στους διαδρόμους της εφημερίδας τον φωνάζανε «ο χωρικός του Μόλας». Είχε μεγαλώσει στα Τίρανα, αλλά είχε γεννηθεί σε χωριό του Νότου, που μοσχοβολούσε μήλο, όπως το όνομά του. Προσαρμόστηκε γρήγορα στην πρωτεύουσα και το χωριό το ξερίζωσε από μέσα του, μολονότι κάτι είχε μείνει εκεί στα βάθη. Ίσως σ' αυτό το κάτι, το χωριάτικο, που είχε μείνει κάτω στα βάθη του να φώλιαζε η αναχρονιστική του απαίτηση για ιδανική νύφη.

– Θα πεις ξινόγαλο; τον ρώτησε η γριά Παρασκευή.

Ο Θωμάς Γκάλο συνήλθε από την ονειροπόληση για την ιδανική νύφη. Κοίταξε τη γριά, που του θύμισε τη γιαγιά του, η οποία αναπαυόταν από χρόνια στο νεκροταφείο του Μόλας. Το ξινόγαλο του το πρόσφερε η Κατερίνα σε αλουμινένιο ζουλιγμένο τάσι λες και το είχαν πετροβολήσει. Τα 'χασε κάπως όταν του το πρόσφερε στο χέρι και χαμογέλασε όταν την είδε να κάνει βήματα προς τα πίσω για να σταθεί δίπλα στη γιαγιά της. Ο δημοσιογράφος επίσης ταράχτηκε τόσο, όσο δεν είχε ταραχτεί μπροστά σε άλλη καλλονή. Λες και του ψιθύρισαν στ' αυτί ότι ο θάνατος θα του προερχόταν από κάποια γραμμένα μάτια, τη στιγμή που έπινε ξινόγαλο σε ζουλιγμένο τάσι. Χάρη στη ξαναβγαλμένη ρακή που είχε πει πρωτότερα στο σαμαράδικο, μπόρεσε να καλύψει την ταραχή και να κοιτάξει εκείνα τα μάτια από τα οποία μπορούσε να πεθάνει.

– Αυτή είναι η Κατερίνα; είπε και, σιγά σιγά, σαν να παραδόθηκε σε έναν γλυκό θάνατο.

Ένωσε το μυαλό του να λιώνει και στο άδειο κρανίο του ήχησε ο επικός στίχος «Έπεσε θανατικό/ αλλιώς δεν ανταμόναμε», που τον είχε πρωτακούσει στον Βορρά, όταν είχε πάει να καταγράψει τη διάλυση των αρραβώνων από κούνια. Το θανατικό είχε έρθει από τον βορρά για να αποδείξει ότι ο άνθρωπος καμιά φορά μετανιώνει για τα χωρίς νόημα χρόνια που πέρασε. Ότι κι αυτός, ο Θωμάς Γκάλο μέχρι τότε είχε ζήσει μόνο και μόνο για να έρθει η στιγμή να ιδεί την Κατερίνα. Δεν ήθελε, παρά να τη βλέπει, αλλά κατάλαβε ότι το παράκανε όταν η Κατερίνα του έριξε βλέμμα που τον κάρφωσε σα μαχαίρι. Τότε, για να μην αποκαλυφθεί ότι καιγόταν κυριολεκτικά να την κοιτάζει, έκανε κάτι κινήσεις για να χάσει τα ίχνη. Σήκωσε το βλέμμα πάνω από το κεφάλι της και είπε για το καπνισμένο άχυρο: «Πώς είναι δυνατό να μην το διαπερνάει η βροχή;» Ύστερα παί-

νεψε το εργόχειρο και είπε πως το κοριτσάκι που έπαιζε με το μήλο κάπου το είχε ιδεί, χάιδεψε τα ρόδινα μάγουλα ενός μικρούλη, άπλωσε το χέρι προς την κάδη και είπε πως με τον ίδιο τρόπο έβγαζαν το βούτυρο και στο χωριό του, στο Μόλας, έδειξε τη ρόκα, που μια από τις γυναίκες την είχε στο ζωνάρι και είπε ότι δεν υπάρχουν καλύτερα ρούχα από τα μάλλινα. Τη στιγμή αυτή επωφελήθηκε να μιλήσει απευθείας στην Κατερίνα.

– Μόνον εσύ δεν φοράς μάλλινα ρούχα, της είπε, δεν σου αρέσουν; Το μαλλί είναι καλό γιατί απορροφάει τον ιδρώτα κι αποφεύγεις το κρύωμα.

Μίλησε αργά, για να του μπηχτεί όσο πιο βαθιά στο κρέας το αιχμηρό σα μαχαίρι βλέμμα της Κατερίνας. Ήταν η πρώτη φορά που μια γυναίκα τον έκοβε τόσο γλυκά με το μαχαίρι. Η Κατερίνα ήταν μια ξεχωριστή ομορφιά κι ο δημοσιογράφος αδυνατούσε να βρει κάποιο μειονέκτημα πάνω της. Μαλλιά κοντά που χορεύανε στους ώμους της σαν τούφες με μανουσάκια, φρύδια καγκελωτά, αυτιά μικρά, μύτη κοντυλένια, πρόσωπο δροσερό και λείο και στήθη που μοιάζανε με τα μήλα του χωριού του. Τα οποία σε καλούσαν να τα κόψεις. Και να τα κρατάς στην παλάμη σου, απλώς να τα θαυμάζεις. Αλλά το κάλεσμα ήταν δίκικο μαχαίρι, γιατί η Κατερίνα όσο σε προσέλκυε, άλλο τόσο σε απωθούσε. Όσο σε ζέσταινε, τόσο και σε πάγωνε. Όσο σε χάιδευε, τόσο και σε έδερνε. Για την αδιάκριτη ερώτηση που της απηύθυνε «γιατί δεν φορούσε μάλλινα ρούχα» τον έδειρε αρκετά με το βλέμμα, χωρίς να νιώσει την ανάγκη να του απαντήσει. Του απάντησαν οι άλλες οι γυναίκες:

– Την Κατερίνα την έχομε μοδίστρα, είπαν με φανερή περηφάνια.

Μόνον όταν ήπιε το ξινόγαλο και σηκώθηκε να φύγει, τότε θυμήθηκε ότι στο σπίτι εκείνο βρισκόταν για να δια-

λύσει έναν αρραβώνα. Αλλά και για να τον φτιάξει. Η ιδέα αυτή ήχησε ξανά στο άδειο κεφάλι του. Όχι σαν επικός στίχος, αλλά σαν μια θαμπή ελπίδα ότι τη θέση του αλαζονικού διευθυντή της Επιχείρησης θα μπορούσε να την πάρει ο ίδιος. Να γίνει αυτός ο μελλοντικός άντρας της Κατερίνας. Την πλησίασε για να της δώσει το αλουμινένιο τάσι και ρώτησε, με το βλέμμα προς τους άλλους:

– Ακόμα δεν το χωρίσατε τούτο το κορίτσι από τον Σωκράτη Μπούμπα;

Ακολούθησε πλήρης αμηχανία που έγινε αναστάτωση και τρόμος. Η γριά Παρασκευή έκανε τον σταυρό της, οι γυναίκες με τις ρόκες στο ζωνάρι έγδαραν τα μάγουλα, τα νεαρά κορίτσια κουκουρίσανε, οι μικρούληδες αναφώνησαν εν χορώ το όνομα του Σωκράτη, η Κατερίνα γλίστρησε λες κι δεν ήξερε από πού να κρατηθεί και ο γέρος της ψάθας είπε:

– Τη δουλειά αυτή την ξέρει καλύτερα η Κυβέρνηση.

Στις επόμενες μέρες δεν μπορούσε να αποφύγει την ταραχή που λεγόταν «Κατερίνα». Ζήτησε να παρατείνει την παραμονή του στη Γορίτσα με το πρόσχημα ότι θα έγραφε ένα άρθρο για τον Σαμί Φράσερι και την παραγγελία του «να αγαπάμε τους Βλάχους». Ήξερε, όμως, ότι εκείνο που τον κρατούσε στη Γορίτσα ήταν η Κατερίνα. Ήξερε ότι είχε βάλει στόχο το ακατόρθωτο, αλλά να που του άρεσε να νανουρίζεται στην κούνια του μελλοντικού γαμπρού των Βλάχων. Ή του αντικαταστάτη του παράξενου διευθυντή. Κι ήταν σαν να νανουρίζοταν στην αγκαλιά της μέλλουσας γυναίκας του, της Κατερίνας. Δεν είχε καμιά αμφιβολία ότι η Κατερίνα συμπλήρωνε και τους δύο όρους του, επειδή ήταν και πολύ όμορφη και πολύ παρθένα. Για την παρθενιά της, αν και αρραβωνιασμένη από κούνια, δεν αμφέβαλλε καθόλου, γιατί ήταν γνωστό ότι οι Βλάχισσες πλάγιαζαν με

τους άντρες τους μετά την παντρεία. Έτσι όριζαν οι αυστηροί κανόνες, που τηρούνταν ακόμα από τους ανθρώπους του βουνού. Την αποδέχτηκε αμέσως την αυστηρότητα αυτή και σκέφτηκε να κάνει ένα βήμα να προσεγγίσει την Κατερίνα. Να της πει δυο κουβέντες, που του έκαigan το στήθος και που ήταν σίγουρος ότι δεν τις είχε ακούσει ποτέ από το στόμα του αρραβωνιαστικού της από κούνια. Όπως, «γυναίκες σαν εσένα είναι ιδανικές» ή «τυφλώθηκα από την ομορφιά σου» ή «μη φοβάσαι, δεν πεθαίνεις αν χωρίσεις τον Σωκράτη Μπούμπα» ή «Κατερίνα, παντρέψου με, αν θέλεις».

Για να την πλησιάσει, δεν ήταν ανάγκη να σκαρφιστεί αφορμές. Δεν της είχε πάρει ακόμα τη δήλωση της διάλυσης του αρραβώνα με τον Σωκράτη Μπούμπα. Από την αναστάτωση και τον τρόμο που προκλήθηκε από την ερώτησή του «ακόμα δεν τη χωρίσατε», κατά την επίσκεψή του στο σπίτι των Χολεβαίων, κατάλαβε ότι θα ήταν καλύτερα να συναντηθεί με τον αρραβωνιαστικό ή την αρραβωνιαστικιά, χωρίς την παρουσία της οικογένειας. Κι ήταν ευχαριστημένος που του είχε μείνει ανοιχτό ένα μονοπάτι, το οποίο θα τον οδηγούσε στην Κατερίνα. Και που παρέμενε ανοιχτό όχι μόνο για να πάρει τη δήλωση, αλλά να της πει και δυο κουβέντες που του καίγανε το στήθος.

Τώρα, που η ιδέα μιας σοβαρής σχέσης μαζί της γινόταν ολοένα και πιο επιτακτική, σκέφτηκε πως έπρεπε να τη γνωρίσει καλύτερα. Όσο καλύτερα τη γνώριζε, τόσο ευκολότερα θα την έκανε δική του την ιδανική γυναίκα. Έμαθε ότι εργαζότανε στις αποθήκες του καλαμποκιού, αλλά απομακρύνθηκε γιατί τσακωνόταν με τον ταξίαρχο, τον Δημητράκη Κέρπι. Στις αποθήκες δεν επέστρεψε ξανά, γιατί έγινε μοδίστρα, στη θέση της Γοριτσιώτισσας, που τη βγάλανε στη σύνταξη ως ανάπηρη. Κανείς Γοριτσάρης δεν πε-

ρίμενε μια τέτοια αντικατάσταση και είπαν «ήρθαν τα άγρια να διώξουν τα ήμερα». Κι ότι ήταν αμαρτία να εμπιστευθείς το μοναδικό ραφτάδικο του χωριού σε μια Βλάχα, που δεν ήξερε παρά να γνέθει το μαλλί και να διαλέγει τα καλά από τα σκουληκιάρικα στάχια του καλαμποκιού. Πίσω από την κίνηση αυτή μερικοί είδαν το χέρι του διευθυντή της Επιχείρησης, αλλά έμειναν έκπληκτοι με τις εξαιρετικές της ικανότητες στη ραφτική. Είχε μάθει τη ραπτομηχανή και μέσα σε λίγες μέρες από τα χέρια της βγήκαν οι πρώτες φούστες με πιέτες, που μέχρι τότε τα κορίτσια του χωριού τις παραγγέλνανε στην πόλη, τα πρώτα καουμπούκια παντελόνια, ζακέτες με δύο ανοίγματα πίσω, γελέκια κατιφέ με δύο τσέπες μπροστά για να τοποθετούν οι άντρες το ρολόγια και τις καδένες.

Το ταλέντο της Κατερίνας και η ικανότητά της να προσαρμοστεί σε άγνωστο και μη φιλικό περιβάλλον, ήταν μια ωραία ανακάλυψη για τον Θωμά Γκάλο. Γιατί το έβλεπε το θέμα ως προοπτική ένας δημοσιογράφος και μια μοδίστρα να γίνουν ζευγάρι. Έβαλε τα δυνατά του να ψάξει κι άλλα ταλέντα στην κοινωνία των Βλάχων σαν να ήθελε να ανατρέψει την αρνητική σκέψη που είχε γι' αυτούς και ταυτόχρονα να συγκεντρώσει υλικό για το άρθρο του «Ο Σαμί Φράσερι και οι Βλάχοι». Βρήκε ένα άλλο κορίτσι, που είχε γίνει οδηγός αυτοκινήτου, ένα μωρό εννέα μηνών που έπαιζε φλογέρα, μια γυναίκα που κεντούσε με κλειστά μάτια, έναν γλύπτη ξύλου, έναν ζωγράφο που απεικόνιζε τον άνθρωπο ζωντανό, έναν γέρο που οσφραίνόταν τον άνεμο για να κάνει τις προβλέψεις του για τον καιρό, μια τραγουδίστρια που τραγουδάγε καλύτερα από τους άντρες κι ακόμα, τον ίδιο τον συνοδό του, τον ποιητή, που είχε γράψει το ωραίο ποίημα «Όνειρα και κούνιες». Τώρα πια οι Βλάχοι δεν μοιάζανε ούτε ως άξεστοι περιπλανώμενοι, ούτε ως

υπάρξεις που είχαν γαντζωθεί για ζωή ή θάνατο από το βουνό. Ήταν ικανοί να τα βγάλουν πέρα σε κάθε περίπτωση, πράγμα που τον ενθάρρυνε για τη μελλοντική του σχέση με την Κατερίνα.

Τη δήλωση ότι θα χώριζε τον Σωκράτη Μπούμπα και που ταυτόχρονα ήλπιζε να ανοίξει ο δρόμος για τον ίδιο να ενωθεί μαζί της, ο Θωμάς Γκάλο πήγε να την πάρει από την Κατερίνα στο ραφτάδικο. Το ραφτάδικο στεγαζόταν σε ένα ισόγειο χτίριο με γείσο πάνω από την είσοδο. Στη μια άκρη ήταν ένα σκεβρωμένο δέντρο, που του φάνηκε σαν μηλιά, ενώ από την άλλη άκρη μια ανθισμένη κορομηλιά, που είχε γεμίσει το κατώφλι και το γείσο με άσπρα λουλούδια. Στη μια άκρη της εισόδου ήταν γραμμένο ένα σύνθημα, που το βάζανε μονίμως στην εφημερίδα, ενώ δίπλα του, ξανά με κόκκινο, ήταν γραμμένος ο στίχος «Τις θυμάσαι τις κοπριές». Άκουσε μια φωνή να τον καλεί να προχωρήσει μέσα.

– Αυτό είναι το ραφτάδικο; είπε.

– Ναι, απάντησε βιαστικά η Κατερίνα και γέλασε.

Ορίστε!

Εκείνη την ημέρα, η ομορφιά της Κατερίνας ήταν συγκλονιστική. Κι έγινε, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, η ιδανική του γυναίκα. Έκλεισε την πόρτα, ηρέμισε το σιδερένιο σύρτη, που κουνιότανε πέρα δώθε, αλλά δεν μπορούσε να ηρεμίσει τα λόγια που έκαιγαν το στήθος του. Ήταν πολλά και εκείνος δεν ήξερε ποιο απ' όλα θα άρεσε στην Κατερίνα. Την πλησίασε κι εκείνη συνέχισε να τον μαχαιρώνει γλυκά με το βλέμμα της και την ώρα που πήγε να πει «Κατερίνα, θέλεις να παντρευτούμε;» έκανε μια κοινότοπη δημοσιογραφική ερώτηση:

– Κατερίνα, τον θέλεις για άντρα σου τον Σωκράτη Μπούμπα;

Το γέλιο της πίσω από τα βλέφαρα σβήστηκε, το πρό-

σωπό της άλλαξε χρώμα και γινόταν τη μια άσπρο σαν τα λουλούδια της αχλαδιάς και την άλλη πιο κόκκινο από τα μήλα του χωριού του. Κοίταζε γύρω της λες και δεν είχε πού να κρατηθεί και πού να πνιγεί. Το μέτωπό της γέμισε με σταγόνες κρύου ιδρώτα, ενώ στα μάτια της, αντί του χαμόγελου, είχε προβάλει κάτι σαν κοφτερό μαχαίρι, που δεν ήθελε να τον κόψει. Αυτός, χάρη στη μεγάλη του εμπειρία στην εφημερίδα, μπόρεσε να διακρίνει εκεί μέσα τη σύγκρουση δύο συναισθημάτων: ενός μεγάλου πόνου και μιας μικρής παρηγοριάς. Τον εαυτό του τον είδε στη μικρή παρηγοριά, ενώ ήθελε να τον ιδεί στον μεγάλο πόνο. Τον μεγάλο πόνο, που φαινόταν σαν νοσταλγία και σαν λύπηση, τον είχε για κάποιον άλλο. Για τον Σωκράτη Μπούμπα. Πείστηκε, επίσης, ότι ο άνθρωπος που η Κατερίνα δεν ήθελε να τον σκοτώσει δεν ήταν αυτός, αλλά ο αρραβωνιαστικός της από κούνια, που κρυβόταν και αρνούσανται πεισματικά να του βγει μπροστά. Τότε αισθάνθηκε να προσγειώνεται. Μια σχέση της Κατερίνας μαζί του θα ήταν περιστασιακή, ενώ με τον Σωκράτη Μπούμπα ήταν σχέση ζωής. Έτσι, σκέφτηκε να παραμείνει απλώς ένας καλός φίλος μιας βλαχοπούλας. Μιας κοπέλας που συμπλήρωνε με το παραπάνω τους όρους του ως γυναίκα ιδανική.

– Είναι σαν να προσπαθείς να απομακρυνθείς από τον Σωκράτη Μπούμπα, αλλά πάλι δεν μπορείς, της είπε.

Περίμενε να ακούσει τη φωνή της, η οποία, μετά την αναχώρησή του από τη Γορίτσα, θα ήταν η τελευταία ανάμνηση απ' αυτή, αλλά εκείνη δεν μίλησε. Σιώπησε λες και αν μιλούσε, θα σωριαζόταν όλο το οικοδόμημα της ζωής. Όταν ξεκίνησε να φύγει, πριν ακόμα περάσει το κατώφλι, άκουσε μια φωνή σαν ψίθυρο λουλουδιών.

– Μην τον βγάζεις στην εφημερίδα, γιατί θα τον σκοτώσεις.

Εκείνος, όμως, τον έβγαλε. Κι έμεινε δυο τρεις μέρες παραπάνω στη Γορίτσα, για να ιδεί την αντίδρασή του. Ήταν το τελευταίο άρθρο που έγραψε για τη διάλυση των αρραβώνων από κούνια. Για μεγάλο διάστημα ένιωθε θλίψη που δεν άκουσε τον λόγο της Κατερίνας. Μερικούς μήνες αργότερα δημοσίευσε ένα βιβλίο με δημοσιογραφικά άρθρα και σε ένα απ' αυτά ανέφερε και τον Σωκράτη Μπούμπα. Σαν Βλάχο του βουνού που την αγαπούσε σιωπηλά και τόσο πολύ την αρραβωνιαστικιά του από κούνια, που από τον φόβο μην τη χάσει, έδερνε και τύφλωνε τα άλογα.

Οι άνθρωποι φεύγουν, τα κοστούμια μένουν

Είχε διαδοθεί ότι στη Γορίτσα θα κατέβαιναν κάποιοι σοφοί άνθρωποι από την πρωτεύουσα, για να δώσουν λύση σε ένα περίπλοκο πρόβλημα, που είχε ξεπεράσει τα σύνορα της περιοχής. Ήταν κάτι απρόβλεπτο και μόνον όταν έρχεται η ώρα πείθεσαι για τις πραγματικές διαστάσεις του κακού. Ωστόσο, οι Γοριτσάρηδες πίστευαν ότι εκείνο το κακό μπορούσε να φυτρώσει σε κάθε άλλο κατώφλι, αλλά όχι στο χωριό τους.

Παραμονές του τοπικού λαογραφικού φεστιβάλ, που διοργανωνόταν στο πλαίσιο του Εθνικού Λαογραφικού Φεστιβάλ, έγινε η μεγάλη ανακάλυψη ότι η Γορίτσα είχε γεράσει. Δεν είχε νέους για να τραγουδήσουν τα φλογερά τραγούδια των αντρών, καθώς και νέες που να φορούσαν τη στολή με τις βασικές χάρες των νυφάδων. Αυτή με τη σπάνια πόρπη, που είχε καταπλήξει τις κυρίες της υψηλής κοινωνίας του Παρισιού. Ήταν έτοιμα τα τραγούδια, οι χοροί, οι στολές, αλλά έλειπαν οι άνθρωποι. Το αίμα της περλίφημης Γορίτσας είχε γεράσει, γιατί οι νέοι και οι νέες είχαν πάρει τον δρόμο για την πόλη. Παντρεύονταν στην πόλη, έμπαιναν σώγαμπροι, μόνο και μόνο για να αποφύγουν το χωριό. Τις δυσκολίες της δουλειάς, τη σκόνη, τα κουνούπια, τις σβουινιές. Ήταν μια γήρανση αργή και απειλητική, που τη διαπίστωσαν όταν συγκροτούσαν τον όμιλο των αντρών και των γυναικών. Ήταν κάτι σαν διάψευση των ονείρων, ένας μαρασμός της παλαιάς περηφάνιας, τον οποίο εντονότερα απ' όλους τον βίωσε ο Στέφανος Μούσκα, ο ισχυρότερος άντρας του χωριού. Σαν να ήθελε να εκδικηθεί αυτούς που επίσπευσαν τον μαρασμό της παλαιάς περηφάνιας, έκανε κάτι που δεν μπορούσε να διανοηθεί

άλλος Γοριτσάρης. Έστειλε δυο αράδες γράμμα στον γνωστό ειδήμονα περί τις ενδυμασίες στην πρωτεύουσα, με ρίζες από το χωριό τους, αυτόν που είχε γράψει το σημείωμα για την πόρπη και, ανάμεσα στα άλλα του έλεγε:

«...Εσείς βολευτήκατε στις καλύτερες θέσεις στην Πρωτεύουσα, ενώ εγώ σπαρταράω σαν το ψάρι εδώ κάτω. Ποιος θα τραγουδήσει τώρα τα τόσο όμορφα δημοτικά μας τραγούδια; Και σε ποιες να φορέσω εγώ τη διάσημη στολή των νυφάδων, η φήμη της οποίας έφτασε μέχρι το Παρίσι; Στις Βλάχισσες, που πλένουν ρούχα στο ποτάμι;»

Κι ενώ οι Γοριτσάρηδες είχαν πέσει σε μεγάλη θλίψη, οι Βλάχοι έπλεαν σε πελάγη ευτυχίας. Αν ήταν κάτι που περίσσευε σ' αυτούς, ήταν ακριβώς οι νέοι και οι νέες. Την ώρα που η Γορίτσα έμοιαζε με γεροντοκόρη, ο αχυρένιος οικισμός έδινε την εντύπωση ανθισμένου περιβολιού. Ο Ριζά Κέρπι δεν ήξερε ποιον ή ποια να καλέσει πρώτους στους ομίλους και ποιον ή ποια να απορρίψει. Οι Βλάχοι δεν είχαν ιδέα από ομίλους. Έτσι, δεν έφεραν καμιά αντίρρηση που ο υπεύθυνος και διοργανωτής τους ήταν από το χωριό. Όπως άλλωστε όλοι οι υπεύθυνοι, εκτός από τον Σωκράτη Μπούμπα και τον ποιητή, αν μπορούσες να πεις υπεύθυνο κάποιον που συγκεντρώνει τα δέρματα.

Λέγοντας χωριό, εννοούσαν μόνον τη Γορίτσα και ποτέ δεν δοκίμασαν να προσφωνήσουν έτσι και τον αχυρένιο οικισμό τους. Προτιμούσαν να προσδιορίζονται με τη βλάχικη λέξη *turesti*, που σημαίνει πλήθος. Φυσικά, γιατί πλήθος σημαίνει κίνηση, ενώ χωριό σημαίνει ριζοβόλημα. Επειδή δεν είχαν ριξει ακόμα ρίζες, ζούσαν με την ιδέα της κίνησης. Από την άλλη, η κίνηση, ακόμα και ως ιδέα, τους έκανε αδιάφορους για υπευθυνότητες και οφίκια. Όπως και τώρα, που δεν έφεραν καμιά αντίρρηση για το ποιος θα είναι αυτός που θα ευθύνεται για τη συγκρότηση των λαογρα-

φικόν ομίλων τους. Αφού ακόμα και τα μωρά της κούνιας ήξεραν ότι ο Ριζά Κέρπι ήθελε ολόψυχα το καλό των Βλάχων. Άλλωστε, δάσκαλος ήταν και οι Βλάχοι έτρεφαν ιδιαίτερο σεβασμό στο πρόσωπό του.

Την εκτίμηση αυτή ο Ριζά Κέρπι την είχε κάνει από νωρίς. Την περίοδο κιόλας που δίδασκε στο ξύλινο σχολείο τους, στα Μαύρα Χώματα. Και η εκτίμηση αυτή δυνάμωσε ακόμα πιο πολύ όταν έφερε στα μικρά βλαχόπουλα μια λαστιχένια μπάλα. Όταν έδωσε όνομα Βλάχου στον γιο του, με την πεποίθηση ότι μόνον έτσι θα μπορούσε να ζήσει. Όταν άρχισε να συλλέγει τα τραγούδια τους για να τα συμπεριλάβει σε βιβλίο, τον τίτλο του οποίου δεν τον είχε βρει ακόμα. Όταν συγκρούστηκε στα ίσια με τον Στέφανο Μούσκα, ο οποίος ονομάζοντάς τους «ερχόμενους», ήθελε ουσιαστικά να τους εξαφανίσει από προσώπου γης. Αλλά και τώρα ακόμη, που πάσχιζε να τους ανεβάσει στη σκηνή, να τραγουδήσουν.

Το ανέβασμα των γυναικών στη σκηνή παραλίγο να του κοστίσει όλον τον μέχρι τότε σεβασμό που είχαν στο πρόσωπό του, γιατί επέμενε να «χοροπηδήσουν» εκεί πάνω και οι νέες και οι νυφάδες, τη στιγμή που για τις γριές το «χοροπήδημα» στη σκηνή ήταν ...χαλασμός κόσμου. Διαδόθηκε παντού ότι στη σκηνή οι νυφάδες θα ανασήκωναν τα φουστάνια τους, ενώ οι κοπέλες που ήταν φορεμένες ευρωπαϊκά, θα έμεναν έγκυες με τους ξένους. Ήταν μια καινούργια απειλή, μετά απ' αυτή της διάλυσης των αρραβώνων από κούνια. Που θα άνοιγε τον δρόμο για μεγαλύτερα κακά, τα οποία οι γριές από καιρό τώρα διαισθάνονταν ότι έρχονται. Κλονιζόταν η εξουσία των πεθερών στις νυφάδες, που ήθελαν να ξεκοπούν από τον οικογενειακό κορμό. Χαλάρωνε ο σεβασμός για τους ηλικιωμένους. Μεγάλωνε ο αριθμός των νυφάδων που δεν ήξεραν να καμαρώσουν και

των ζευγαριών που τα έτρωγε ο πισινός να βγουν αλά μπρα-τσέτα. Τα κορίτσια είχαν αφήσει στη μπάντα τους χορούς τους και τρελαίνονταν να χορέψουν κοιλιά με κοιλιά με τους ξένους. Ερχότανε ξετσιπωτος καιρός όπου αγάπη σημαίνει να βγάξει ο ένας τα μάτια του άλλου. Η σκηνή του Ριζά Κέρπι δεν ήταν τίποτα άλλο παρά ο καλύτερος τόπος για να βγάλει τα μάτια ο ένας του άλλου, γι' αυτό άξιζε τη μούντζα των γριών. Που δεν ήταν μόνον για τον δάσκαλο, αλλά και για τον ποιητή, που είχε γίνει το δεξί χέρι του. Ακόμα και για τον Σωκράτη Μπούμπα, που δεν έπαιρνε μέτρα, ως μεγάλος που ήταν.

Ο μεγάλος μουντζωμένος Ριζά Κέρπι αντιλήφθηκε γρήγορα ότι πριν ανεβάσει τις βλαχοπούλες στη σκηνή, έπρεπε να κατεβεί ο ίδιος στις γριές. Επειδή αυτές είχαν την απόλυτη εξουσία στην οικογένεια, λόγω της απουσίας των αντρών στα κοπάδια. Την κρατούσαν ενωμένη σα γροθιά την οικογένεια, όσο μεγάλη κι αν ήταν αυτή. Μεγάλωναν τα παιδιά στις καλύβες και κρεμούσαν από τη γλώσσα κάθε μάνα που διατεινόταν πως τα αγαπούσε περισσότερο απ' αυτές. Γιατί ως γιαγιές, ήταν πιο μητέρες από τις μητέρες. Κρατούσαν στα χέρια τους τα νήματα της ζωής και του θανάτου. Αν δεν έδιναν την ευχή τους, η ζωή των νεότερων δεν μπορούσε να ήταν ευτυχισμένη. Και αν έδιναν την κατάρα τους, τότε η ζωή έπαιρνε την κάτω βόλτα.

Ο διοργανωτής του ομίλου χτύπησε κάθε βλάχικη πόρτα και έκατσε σταυροπόδι με τις γριές. Τις ρωτούσε με ευγένεια για την υγεία τους, για τις νυφάδες, για τα αγόρια, για τις δουλειές του κρεβατιού, αν έσφιγγαν το καπίστρι των νυφάδων ή τις είχαν αφήσει να βάλουν τους άντρες στο βρακί τους. Οι γριές ένιωθαν ευχαριστημένες με τον άδολο και ειλικρινή λόγο του και, χωρίς να προδίδουν τις νύφες, τα παιδιά τους ή τους γέρους τους, μισάνοιγαν μια

από τις πολλές πόρτες της ψυχής τους. Με μια αλβανική αναμεμιγμένη πλήρως με τη βλάχικη, οι γριές περνούσαν τον δάσκαλο από την πηγή χωρίς να του δώσουν ούτε σταγόνα νερό. Του έλεγαν όσα έπρεπε να του πουν, γιατί όσο καλός κι αν είναι ο ξένος άνθρωπος ποτέ δεν είναι σαν τον δικό σου. Τον ρωτούσαν αν του τραβούσε η όρεξη καμιά κουτάλα φασούλια, κανένα τσανάκι με ξινόγαλο ή αν του αρέσει κανένα ζευγάρι μάλλινες παντούφλες, που τις έχουν πλέξει οι ίδιες, με τα χέρια τους και με βελόνες της εποχής που ήταν ακόμα κοπέλες.

Η ανάμνηση των αλλοτινών χρόνων τους θύμιζε ωστόσο τον πραγματικό λόγο της επίσκεψης του δασκάλου. Και τότε η κουβέντα σκάλωνε όπως το σκαθάρι στη σβουνιά. Ο Ριζά Κέρπι αναγκάστηκε να φάει δεκάδες κουτάλες φασούλια, να πει ένα καζάνι ξινόγαλο και να δεχτεί ως δώρο ένα βουνό με μάλλινες παντούφλες, για να τις πείσει ότι δεν είναι αυτό που νομίζανε. Ούτε τα φουστάνια των νυφάδων θα ανασηκώνονταν, ούτε οι κοπέλες θα έμεναν έγκυες από τους ξένους. Η δουλειά της σκηνης ήταν ένα είδος γάμου. Ένα άνοιγμα της ψυχής για να ιδούν οι άλλοι τι λουλούδια κρύβονται εκεί μέσα. Γιατί ένας λαός πεθαίνει όταν πεθαίνει η ψυχή του, που είναι φτιαγμένη από τραγούδια, χορούς, θρύλους και μπαλάντες. Αλλά και με τις παλιές στολές, που οι ίδιες αυτές τις φυλάγανε στα σεντούκια σαν τα μάτια τους. Τις βαριές νυφικές στολές με τα φουστάνια που δεν άφηναν ακάλυπτο ούτε το μικρό δάχτυλο του ποδιού, με το φορτωμένο χρυσά καπέλο, με τις αλυσίδες, τα κρέπια, τη βαριά ασημένια καδένα, το μαντήλι που έμοιαζε με ομίχλη στην πλαγιά του Μπούφου, τα τσαρούχια με τις άσωτες μεταλλικές πρόκες που τρέμει η γη στο πάτημά τους και με τη λωρίδα της μέσης πλατύτερη κι από την υποουρίδα των μουλαριών.

Οι γριές άκουγαν όλα αυτά κι ήταν σαν να ζούσαν τη ζωή τους πάλι από την αρχή. Ηρεμούσε η αναστατωμένη ψυχή τους για τις νυφάδες και τις κοπέλες. Γιατί στο κάτω κάτω δεν θα χόρευαν στη σκηνή με τα ευρωπαϊκά τους ρούχα. Έτσι, άνοιξαν στον δάσκαλο και μια άλλη πόρτα της ψυχής τους, ανασκουμπώθηκαν για τα καλά και ψαχουλεύανε στα σεντούκια τους. Χαίρονταν για κάθε εξάρτημα που βρισκανε και που θα στόλιζε τα κορμιά των κοπελών τους. Κι ήταν σίγουρα πως οι νυφάδες τους θα φαίνονταν ομορφότερες από τις Γοριτσάρισσες νυφάδες.

Ένα κλίμα ευγενικής άμιλλας κυριέψε από άκρη σ' άκρη τον αχρένιο οικισμό, πράγμα που αύξησε τις σκοτούρες του Ριζά Κέρπι. Ποια να διαλέξει και ποια να απορρίψει από τον όμιλο; Η μεγαλύτερη δυσκολία ήταν με τις κοπέλες που θα φορούσαν τις βαριές νυφικές στολές. Μέχρι τότε ντρέπονταν να ανεβούν στη σκηνή και να τραγουδήσουν μπροστά στο κοινό, ενώ τώρα διαγκωνίζονταν ποια να πρωτοπάει. Εκείνος, με εξαίρεση την Πανδώρα των Χολεβαίων, που κατά γενική ομολογία ήταν η βασίλισσα του τραγουδιού, για τις άλλες έθεσε ως όρο την ομορφιά. Ο όρος αυτός έφερε τριβές ανάμεσα στις οικογένειες. Ποια θα ήθελε να ιδεί τον εαυτό της πιο κάτω από την άλλη και μάλιστα να ομολογήσει δημοσίως ότι έχει ομορφότερα κορίτσια από τα δικά της. Τότε ο υπεύθυνος διάλεξε από μια για κάθε σόι, με εξαίρεση τους Χολεβαίους, που πήρε δύο, την Πανδώρα, που ήταν η βασίλισσα του τραγουδιού, και την Κατερίνα, την αρραβωνιαστικιά του Σωκράτη Μπουμπα, τη βασίλισσα της ομορφιάς.

Τις πρόβες ο όμιλος τις έκανε στην πλατεία μπροστά στο σαμαράδικο. Στην αρχή ο υπεύθυνος πρότεινε μια τάξη του άδειου σχολείου ή την ίδια την εκκλησία της Παναγιάς, που είχε μετατραπεί σε εστία πολιτισμού, αλλά

τα βλάχικα κορίτσια δεν δέχτηκαν. Στην πρώην εκκλησία φοβόνταν τους πεθαμένους, ενώ στο σχολείο φοβόνταν τους ζωντανούς. Οι Γοριτσάρηδες θα μπορούσαν να χάσουν τα μυαλά με την ομορφιά και τη φρεσκάδα τους, αλλά μπορούσαν να υποτιμήσουν και τις στολές τους. Αντίθετα, το σαμαράδικο ήταν δικός τους τόπος και οι άνθρωποι που θα τις βλέπανε ήταν δικοί τους.

Ο Ριζά Κέρπι είχε διαπιστώσει πως ακόμα και τώρα, που τα χωριά ήταν σχεδόν ενωμένα, τους Γοριτσάρηδες τους θεωρούσαν ξένους. Για τους Βλάχους ξένος ήταν οποιοσδήποτε δεν ήταν Βλάχος. Ένα κομμάτι της ψυχής τους περιπλανιότανε ακόμα στους γκρεμούς και στις πλαγιές των βουνών. Αυτή η περιπλάνηση δυνάμωνε την αίσθηση ότι περιτριγυρίζονταν από ξένους. Οι γριές τον προσφώνούσαν «δάσκαλο», αλλά τον έλεγαν και «γκρέκο» ή «ξένο». Ήταν σαν να εκδήλωναν έτσι την αναλλοίωτη εθνική τους ουσία. Για να σπάσει τα δεσμά της απομόνωσης και για να τους κάνει να πλησιάσουν περισσότερο το χωριό και τον ίδιο είπε μεγαλοφώνως ότι στις γενικές πρόβες, που θα γίνονταν στην πλατεία μπροστά στο σαμαράδικο, θα καλούσε όλη τη Γορίτσα.

Την ώρα που οι Βλάχοι είχαν βάλει μπρος τις δουλειές τους, οι Γοριτσάρηδες ψάχνανε ακόμα χορευτές και τραγουδιστές. Ο όμιλος των νέων σχεδόν είχε ολοκληρωθεί, γιατί όπως διαδιδόταν, είχαν επιστρατευτεί παιδιά, που είχαν μπει γαμπροί στην πόλη, αλλά ο όμιλος των κοριτσιών ήταν στα κάτω του. Τόσο που η διάσημη στολή κινδύνευε να μην βγει καθόλου από τα σεντούκια. Επιστρατεύτηκαν τρεις κοπέλες, ανύπαντρες και οι τρεις, που στο χωριό τις έλεγαν «γεροντοκόρες». Παρ' όλα αυτά, ήταν μόνον τρεις. Έτσι αναγκάστηκαν να καλέσουν γυναίκες που είχαν ακόμα ίχνη φρεσκάδας από την εποχή που ήταν νέες και που για να τη

διατηρήσουν άρχισαν να πλένουν το πρόσωπό τους κάθε πρωί με νερό της πηγής, να βάζουν πούδρα μωρών, να πίνουν τα βράδια ρόφημα φασκομηλιάς και πριν από τον ύπνο να τρώνε από ένα κουτάλι ρετσέλι μούσμουλο. Πράγματι, όλη αυτή η διαδικασία έφερε κάποια θετικά αποτελέσματα ανανέωσης, αλλά δεν ήταν αρκετά να ικανοποιήσουν τη φιλοδοξία των Γοριτσάρηδων. Εκείνοι ήξεραν καλά ότι οι νυφικές στολές τους ήταν κομμένες και ραμμένες για λουλούδια όπως ήταν τα κορίτσια τους κι όχι για μαραμένα φύλλα όπως οι παντρεμένες. Η στολή ήταν ένα παράπονο κι ένα κλάμα στο σώμα τους.

Ο πιο πικραμένος από τα ισχνά αποτελέσματα της ανανέωσης ή απ' αυτό που ονομάστηκε ως «γήρανση της Γορίτσας», αναμφίβολα ήταν ο ισχυρός άντρας του χωριού, ο Στέφανος Μούσκα. Του είχε κουνηθεί από τη θέση το θραύσμα της οβίδας κάτω από το κρανίο. Στο σύντομο γράμμα που είχε στείλει στον ειδήμονα των λαϊκών ενδυμασιών στην πρωτεύουσα και που ήταν η μεγαλύτερη προσωπικότητα που είχε βγάλει ο τόπος τους, τα έβαλε με τους εσωτερικούς μετανάστες οι οποίοι εγκατέλειψαν το χωριό.

Διαδόθηκε παντού ότι το γράμμα είχε αναστατώσει όχι μόνον την πιο σοφή προσωπικότητα, αλλά και πολλούς άλλους, που από χρόνια είχαν εγκατασταθεί στην πρωτεύουσα. Εκείνο που πονούσε περισσότερο ήταν η αναφορά στους Βλάχους. Τούτο υποχρέωσε πολλούς να πάρουν τον δρόμο για το χωριό. Ως σοφοί που ήταν πίσω από τις λίγες αδρές του Στέφανου Μούσκα είδαν την εφόρμηση των Βλάχων, που απειλούσε να εξαφανίσει οτιδήποτε όμορφο είχε σμιλέψει η Γορίτσα στο διάβα των αιώνων.

Ένα κλιμάκιο από την πρωτεύουσα με επικεφαλής τον ειδήμονα των λαϊκών ενδυμασιών κατέβηκε στη Γορίτσα την ημέρα που οι Βλάχοι είχαν τη γενική πρόβα τους. Ξεκίνησαν

από τα Τίρανα Σάββατο μεσημέρι, διανυκτέρευσαν σε ξενοδοχείο της πόλης και την άλλη μέρα τους ζέστανε ο γλυκός ήλιος της γενέτειρας. Τα σπίτια των προγόνων τους είχαν ερημωθεί, γι' αυτό και συγκεντρώθηκαν σαν πουλιά στον οντά του Στέφανου Μούσκα.

– Κάνατε καλά που ήρθατε, τους είπε ο σπιτονοικοκύρης. Αν δεν κατεβαίνατε, θα ακούγατε τα εξ αμάξης. Θα φάμε, θα πιούμε και μετά θα πάμε μέχρι τις βλάχικες καλύβες, γιατί σήμερα έχουν τη γενική πρόβα του ομίλου τους.

Έστω για λίγο, οι φίλοι από τα Τίρανα γεύτηκαν τη φιλοξενία, που τη γνώριζαν και που προσπαθούσαν να την κρατήσουν ζωντανή και στα στενά σοκάκια της πρωτεύουσας. Καθίσανε στο ντιβάνι. Ο σπιτονοικοκύρης και δύο γριούλες, που γνώριζαν τους γονείς τους, σύμφωνα με το έθιμο του τόπου, τους χαιρέτισαν ξανά. Οι γριές καθίσανε ανάμεσά τους, για να τους ρωτήσουν πώς ήταν το ταξίδι και για να ξυπνήσουν τις αναμνήσεις, που μοιάζανε σαν μαραμένο χαμομήλι στα μάτια τους. Ήταν έντονη η παρουσία του μαρασμού.

Από μια πόρτα του οντά, σαν να ήθελε να διώξει τον μαρασμό, πρόβαλε ένα κομψό κορίτσι, ντυμένο με τη γνωστή στολή των νυφάδων. Προχώρησε προς τους μουσαφίρηδες κι ήταν σαν να άνοιξε ο συννεφιασμένος ουρανός και έλαμψε ο ήλιος. Ένας ήλιος που εξέπεμπε φως από τη θαυμάσια στολή και από την ομορφιά της κοπέλας που τη φορούσε. Κρατούσε στα χέρια ασημένιο δίσκο με ρετσέλι μούσμουλο και νερό. Απ' αυτό που πλένονταν κάθε πρωί, γιατί όπως λέγανε ήταν γιατρικό για τις ρυτίδες. Η Γορίτσα είχε κυριευτεί από το άγχος της ανανέωσης και έκανε το παν να βάλει ένα τέλος στη γήρανση, πράγμα που το εκμεταλλεύτηκαν δεόντως τα γύρω χωριά, για να πουλήσουν τα ρετσέλια τους. Οι φίλοι από τα Τίρανα, σαν να είχαν κυ-

ριευτεί και οι ίδιοι από το άγχος, έφαγαν με μεγάλη όρεξη το ρετσέλι.

– Όσο θα έχεις τέτοιες, είτε ο ειδήμων των λαϊκών ενδυμασιών, μην χολοσκάς. Δεν πεθαίνει εύκολα η Γορίτσα, όχι!

– Τέτοιες είναι λίγες, απάντησε ο Στέφανος Μούσκα και έριξε το βλέμμα πέρα προς τα καλυβόσπιτα. Μου χρειάζονται κι άλλες. Διαφορετικά, θα πάει χαμένη όλη η λάμψη της περίφημης στολής τους και ο κόπος αυτών των γριών, που την κεντήσανε.

Στον οικισμό των Βλάχων φτάσανε όντας ακόμη μέρα. Ήταν κάτι σαν εκδρομή, σαν επιστροφή στις ρίζες. Ξεχάσανε τα γκριζα μαλλιά, ξεσφίξανε τις γραβάτες, έριξαν τα ζακέτα τους στον ώμο, γινήκανε παιδιά, έβαλαν σημάδι τα πουλάκια, φάγανε βατόμουρα, πάτησαν σε φρέσκιες σβουινιές. Φτάσανε στην πλατεία μπροστά στο σαμαράδικο με φανερή την εντύπωση που τους έκανε ο αχυρένιος οικισμός. Τα καλυβόσπιτα ήταν στριμωγμένα στους πρόποδες των δύο λοφίσκων, ο ένας από τους οποίους είχε τον ανεμοδείκτη στην κορυφή. Σχεδόν από κάθε καλυβόσπιτο ανέβαινε καπνός και σε κάθε δρομάκι υπήρχαν άνθρωποι. Κάποιος είχε ανεβεί στην κορυφή του λόφου με τον ανεμοδείκτη και κάνοντας τα χέρια του χωνί, φώναζε:

– Ω άνθρωποι, συγκεντρωθείτε στο σαμαράδικο, γιατί θα τραγουδήσει η Πανδώρααα!

– Ποια είναι η Πανδώρα; ρώτησε ο ειδήμων των ενδυμασιών.

– Είναι η καλύτερη τραγουδίστρια των Βλάχων, είπε ο Στέφανος Μούσκα, τους αφήνει πίσω τους άντρες. Κι εγώ της βγάζω το καπέλο.

– Μα, πώς μπορούν και ζούνε σε τέτοιες συνθήκες; ρώτησε ο νεότερος της ομάδας. Και πού τη βρίσκουν την όρεξη για τραγούδι;

– Το τραγούδι είναι η τροφή του λαού, είπε ο ειδήμων των ενδυμασιών κοιτάζοντας τον νεαρό με νόημα ότι κι αυτός δεν ήταν παρά λαός. Ενώ ο λαός είναι ο τόπος του τραγουδιού. Κάθε λαός. Κι εκείνος που ζει σε καλυβόσπιτα.

– Τώρα έβγαλαν φτερά, είπε ο Στέφανος Μούσκα, θέλουν να ιδρύσουν χωριό με πέτρινα σπίτια στη γη μας.

Για τους φίλους φτιάξανε πρόχειρα με σανίδες και μουσαμάδες ένα μακρόστενο σκαμπό. Πρώτος τούς υποδέχτηκε ο Ριζά Κέρπι ως υπεύθυνος του ομίλου και αμέσως μετά ο Σωκράτης Μπούμπα ως διευθυντής της Επιχείρησης και αμέσως μετά ο Λευτέρης Κατσέτα με την ιδιότητα του προέδρου των Βλάχων όλης της οικουμένης. Ο Λευτέρης, σε αντίθεση με τους δυο πρώτους, χαιρέτησε με τη γροθιά στο μινίγγι, πράγμα που έφερε σε δύσκολη θέση τους φίλους.

– Λέει ότι είναι ο πρόεδρος της Δημοκρατίας των Βλάχων, τους εξήγησε ο Ριζά Κέρπι.

Σε λίγο η πλατεία γέμισε από πλήθος. Κατέβηκαν από τις δυο συνοικίες παιδιά που δεν αποχωρίζονταν από τον πρόεδρο Λευτέρη, γέροι με περιποιημένα μουστάκια, κομπολόγια και άσπρα στενά παντελόνια, γυναίκες με τη ρόκα στο ζωνάρι, νυφάδες με μωρά, ανύπαντρα κορίτσια, που ροδοκοκκίνιζαν όταν γελούσαν. Οι άντρες ήταν λιγυστοί και μέχρι να αρχίσει η γενική πρόβα, γύριζαν κανένα ποτήρι ρακή. Όλοι ένιωθαν ενθουσιασμένοι που θα άκουγαν την Πανδώρα, αλλά περισσότερο επειδή θα την άκουγαν και κάποιοι άνθρωποι που τους είχε στείλει το κράτος επί τούτου. Για τον ερχομό τους είχε ειδοποιήσει ο ντελάλης από τον λόφο με τον ανεμοδείκτη. Μετά την ανακοίνωση ότι θα τραγουδήσει η Πανδώρα, πρόσθεσε:

– Ήρθαν να την ακούσουν και άνθρωποι από το κρά-
τοoooooooo!

Οι μακρινοί φίλοι καθίσανε στο μακρόστενο σκαμπό,

ενώ οι άντρες παρατήσανε τα ποτήρια. Μια φωνή ακούστηκε «Ήρθαν! Ήρθαν!» Ήταν οι κοπέλες του ομίλου, ντυμένες με τις νυφικές στολές και η Πανδώρα, που ανάμεσά τους, έμοιαζε κι αυτή νέα. Τα κορίτσια φορούσαν την πλατιά λωρίδα, ενώ αυτή φορούσε την πόρπη, που οι Γοριτσάρηδες την είπαν «πάφιλα», τότε που ο Ριζά Κέρπι τόλμησε να τη συγκρίνει με τη δική τους.

Τα κορίτσια έβγαιναν από το βάθος των καλυβόσπιτων και προχωρούσαν σαν χείμαρρος. Ένας χείμαρρος που αντί για νερό πλημμύριζε λουλούδια. Τα τσαρούχια τους με τις πολλές μεταλλικές πρόκες, βροντούσαν στις πέτρες. Στο παζάρι της Κορυτσάς είχαν γίνει παραγγελιά, γιατί έπρεπε να τρέμει η γη στο πέρασμα της νύφης. Τώρα που δεν περνούσε μόνον μια νύφη, αλλά ένας χείμαρρος ολόκληρος, η γη έμοιαζε με τρομαγμένο παιδί. Ένωσαν ρίγος και οι άνθρωποι του κράτους για κάτι που δεν περίμεναν να ιδούν.

– Τούτο δεν το περίμενα, είπε ο ειδήμων των λαϊκών ενδυμασιών στον Στέφανο Μούσκα, λίγο πριν αρχίσουν το τραγούδι. Πού ήταν κρυμμένο τόσο κοπελαριό, η μια ομορφότερη από την άλλη!

Ως ειδήμων που ήτανε, έβλεπε κάτι που οι άλλοι δεν βλέπανε. Έπιασε καλύτερη θέση ν' ακούσει το τραγούδι με τ' άστρα, που τόσο όμορφα το έλεγε η Πανδώρα. Ήταν φανερά ικανοποιημένος. Σε αντίθεση με τον Στέφανο Μούσκα, που φαινότανε συντετριμμένος λες και υπέφερε από οξύ νεφρικό πόνο. Ο ειδήμων από τα Τίρανα, λες και τον συμπονούσε, την ώρα που η Πανδώρα έλεγε για κάποια άστρα που αραιώνανε, πλησίασε τον Στέφανο και του είπε στ' αυτί:

– Θυμάσαι τι μου είπες στον οντά, όταν μπήκε εκείνο το κομψό κορίτσι με τη νυφική στολή μας;

– Θυμάμαι. Σου είπα ότι όπως αυτό τα κορίτσι έχω λίγες και ότι μου χρειάζονται κι άλλες.

– Να που τις έχεις τις άλλες! είπε ο ειδήμων και έδειξε τις βλαχοπούλες που παραστέκανε σαν άστρα γύρω από την Πανδώρα.

– Αυτές είναι Βλάχισσες κι έχουν τον δικό τους όμιλο, είπε ο Στέφανος Μούσκα, ακόμα πιο συντετριμμένος από τον νεφρικό πόνο.

– Ένα είμαστε. Πάρε όσες θέλεις και φόρεσέ τους τη νυφική στολή μας. Δεν θα υπάρξει βλάχικος όμιλος στο φεστιβάλ. Τούτοι θα θυμούνται αυτό που γίνεται σήμερα εδώ στο σαμαράδικο, γιατί μετά απ' αυτό θα σιωπήσουν. Τα αγόρια και τα κορίτσια τους θα τραγουδήσουν τα τραγούδια μας και θα φορέσουν τις στολές μας. Και να 'ναι ευχαριστημένοι, γιατί είναι μεγάλη τιμή να κατάγασαι από τη Γορίτσα.

Όλα αυτά ο ειδήμων των λαϊκών ενδυμασιών τα είπε και στον Ριζά Κέρπι, μετά τη γενική πρόβα. Κι όταν εκείνος εξοργίστηκε, τότε ο ειδήμων του ψιθύρισε κάτι στο αυτί, που ο Ριζά έγινε βρεγμένο κοτόπουλο. Ο ειδήμων έστρεψε το κεφάλι και προς τον Στέφανο και του είπε άλλη κουβέντα:

– Οι άνθρωποι φεύγουν, Στέφανε, οι ενδυμασίες μένουν!

Κεφάλαιο 8

Η τελευταία ευκαιρία για τους Μπουμπαίους και τους Χολεβαίους να παραμείνουν συμπέθεροι και ο Σωκράτης να τα ξαναβρεί με την Κατερίνα ήταν η Λευκή Κυριακή. Οι Βλάχοι του βουνού τη λέγανε και Κυριακή της Συμφιλίωσης. Ξημέρωσε όμορφη. Ο Αυγερινός μόλις είχε σβηστεί. Ο ήλιος προσπαθούσε να σκάσει στην κορφή του βουνού και οι σταγόνες της δροσιάς στα χορτάρια πήραν να αστράφτουν σαν γυαλικά.

Εκείνη την ημέρα συμφιλιώνονται όσοι έχουν τσακωθεί στο διάστημα του έτους. Έτσι γινότανε από παλιά, σαράντα μέρες πριν το Πάσχα ή μια μέρα πριν από την Καθαρή Δευτέρα. Οι δύο αυτές σημαδιακές μέρες, που γιορτάζονταν μέχρι προσφάτως η μια μετά την άλλη, τους έφερναν πιο κοντά. Ωστόσο, σε όλο τον Ορθόδοξο κόσμο αναγνωριζόταν η Καθαρή Δευτέρα, αλλά όχι η Λευκή Κυριακή. Αυτή ήταν μόνον των Βλάχων. Εκείνων που ήταν τσακωμένοι και ήθελαν να συμφιλιωθούν. Τις πρωινές ώρες έβγαιναν στο Λιβάδι, συμφιλιώνονταν και το μεσημέρι στρώνονταν οι σοφράδες για φαγοπότι. Οι Βλάχοι ήξεραν ότι ο καυγάς είναι στοιχείο της ζωής, ενώ η συμφιλίωση η καλύτερη γεύση της.

Αυτό το γνώριζε και ο Σωκράτης Μπούμπας μολονότι δεν ήταν αρκετό για να ξεπεράσει το δίλημμα της ζωής του: Να βγει την Κυριακή για να συμφιλιωθεί με την Κατερίνα ή να μην βγει; Εκείνη την ημέρα ή θα συμφιλιώνονταν, όπως έγινε μετά το χαστούκισμα ή θα χωρίζανε για πάντα. Για πρώτη φορά βρέθηκε σε στενόχωρη θέση και θύμωσε τόσο πολύ με τον εαυτό του. Βρέθηκε στενάχωρα, επειδή δεν υπήρχε πια χρόνος να τη συγχωρήσει και θύμωσε άγρια με τον εαυτό του γιατί και ήθελε και δεν ήθελε να τη συγχωρήσει. Αλλά τόσο άγρια είχαν θυμώσει μαζί του και οι άνθρωποι της οικογένειά του, που τον παρακαλούσαν να τη συγχωρήσει την Κατερίνα γιατί η δήλωση «...δεν τον θέλω για άντρα μου τον γιο του Γεράσιμου Μπούμπα» δεν ήταν δική της. Ήταν του δημοσιογράφου και την είχε κάνει από κεφαλιού του. Αυτός είχε μπει σφήνα ανάμεσα σε πολλά ζευγάρια και οικογένειες, και τώρα τον αναθεμάτιζαν που τους χάλασε τη φιλία. Περισσότερο απ' όλους τον αναθεμάτισαν οι Χολεβαίοι, γι' αυτό και η Κατερίνα δεν άξιζε όλο το μίσος που έτρεφε μέσα του.

Μόνον αυτός ήξερε πόσο βαθιά τον είχε τραυματίσει η διαβόητη δήλωση, που μπορεί πράγματι να την είχε κάνει ο δημοσιογράφος από κεφαλιού του. Και δεν ήταν ότι του προκάλεσε άγριο θυμό τόσο που να τυφλώνει άλογα. Ήταν που άδειασε εντελώς από όνειρα. Ο Σωκράτης Μπούμπα, που σπάνια κατέφευγε σε στοχασμούς, κατάλαβε ότι ο άνθρωπος για να ζήσει έχει ανάγκη περισσότερο τα όνειρα παρά το ψωμί. Και το μεγάλο του όνειρο, χρόνια τώρα, ήταν η Κατερίνα. Δηλαδή να την αγαπάει με τέτοιο τρόπο που να μην υπάρχουν λόγια να την πουν, και να παντρευτούν για να κάνουν ένα τσούρμο παιδιά! Η δήλωση εκείνη όμως τότε, που πίστευε ότι ήταν αποκλειστικά δική της, τον άδειασε από όνειρα, τον άδειασε κι από αίμα. Έλιωνε σαν κερί, τόσο που η οικογένειά του τρόμαξε μήπως πεθάνει, μπαί-

νοντας στη θέση της Κατερίνας, που τότε την αρραβώνιασε για να τη γλυτώσει, ενώ τώρα έπρεπε ξανά να θυσιαστεί για να έχει εκείνη καλή τύχη στη ζωή της. Τους φόβους των συγγενών για πιθανή δυσάρεστη εξέλιξη στην όλη υπόθεση για την τύχη τους, ήρθε να διαλύσει ο ίδιος με μια απρόβλεπτη αποφασιστική κίνηση, ανάλογη της οποίας δεν θυμάται κανένας από το παρελθόν.

– Αν είναι γραμμένο, είπε, να σβήσει το καντήλι μου, για να μείνει αναμμένο το δικό της, πεθαίνω ευτυχισμένος. Αλλά δεν έπρεπε να με πληγώσει τόσο βαριά!

Τόσο πολύ είχε πληγωθεί, που ακόμα κι όταν του είπαν ότι ήταν δάχτυλος του δημοσιογράφου, δεν μπόρεσε να απαλλάξει εντελώς την Κατερίνα. Επειδή έβλεπε καθαρά και την παράξενη εκείνη αλλαγή της. Έμοιαζε με μουλάρι που δεν δέχεται καπίστρι. Την παρακολουθούσε από μακριά και χαιρόταν που γινότανε ολοένα και πιο όμορφη, μα και θλιβόταν που γινόταν ολοένα και πιο απότομη. Ένα μέρος του σφάλματος το έριχνε και στον εαυτό του, που ως διευθυντής και πρώτος των Βλάχων, από τότε που πήραν την Κιάφα από τους Γοριτσάρηδες, λες και φορούσε πάνω του σκληρό δέρμα. Ένα δέρμα που εντυπωσίαζε τους άλλους, αλλά την Κατερίνα την άφηνε αδιάφορη.

Η αδιαφορία της μεγάλωνε διαρκώς τη θλίψη του και η θλίψη αυτή κρατούσε ανοιχτό το τραύμα που είχε δεχθεί το φιλότιμό του. Εκείνες τις δύσκολες στιγμές νοσταλγούσε να γίνει ξανά εκείνος που ήταν τότε, πριν γίνει ο πρώτος των Βλάχων. Γιατί είχε την εντύπωση πως έτσι θα την ένοιθε πιο κοντά την Κατερίνα. Ένωθε καλύτερα όταν ήταν τεχνικός στον Σταθμό της Τεχνητής Γονιμοποίησης. Ή όπως τότε που επέστρεψε από τα Τίρανα και περιπλανιότανε να συναντήσει την Κατερίνα, ντυμένος όμορφα, με παντελόνι από συνθετικό ύφασμα, χτενισμένα μαλλιά, παπούτσια λουστραρισμένα και με γυρισμένα τα μανίκια

του πουκάμισου, για να φαίνεται η αλυσίδα του ρολογιού μάρκας Robjeda. Ήταν καλύτερα τότε που, όπως όλοι, χόρευε τα «Μανουσάκια» στους γάμους και τραγουδούσε τα «Γραμμένα μάτια», το τραγούδι που είχε αγαπήσει από τότε που ήταν ένα καχεκτικό παιδί.

Αν ήταν όπως πριν, δεν θα βρισκότανε τώρα μπροστά στο μεγάλο δίλημμα να πάει ή να μην πάει στο Λιβάδι της Συμφιλίωσης. Να συμφιλιωθεί ή να μην συμφιλιωθεί με την Κατερίνα. Χωρίς να ξέρει τι πρέπει να κάνει, καβαλίκεψε τον Μέρτζο και σαν θύελλα έτρεξε προς τις πλαγιές του Μπούφου. Ωστόσο, ο ήλιος είχε σκάσει στην κορυφή του βουνού και οι σταγόνες της δροσιάς πέφτανε στη γη σαν γυαλικά. Άφησε πίσω τα καλυβόσπιτα και τους ανθρώπους που έδιωχναν τον ύπνο από τα βλέφαρα. Τις γριές που μαζεύανε τη θράκα να ψήσουν καφέ, τις μανάδες που βυζαίνανε τα μωρά, τις νυφάδες που φιλούσαν το χέρι των γερόντων. Ανάμεσά τους, όσοι ήταν τσακωμένοι, κοίταζαν προς το Λιβάδι της Συμφιλίωσης.

Τώρα, προς το μέρος όλων κοίταζε η Λευκή Κυριακή.

Εκείνοι, που περίμεναν με άγχος τη Λευκή Κυριακή ήταν οι Μπουμπαίοι και οι Χολεβαίοι. Η δήλωση της Κατερίνας για τη διάλυση του αρραβώνα από κούνια, μολονότι αργότερα όλο το φταίξιμο έπεσε πάνω στον δημοσιογράφο, απείλησε να προκαλέσει το πρώτο σοβαρό ρήγμα ανάμεσα στις δυο οικογένειες, που ήταν συνδεδεμένες από παλιά με συμπεθεριά και που πάντα ήταν αγαπημένες. Ήταν η ξεχωριστή στιγμή που δινόταν σε κάθε οικογένεια να δείξει μπροστά σε όλους τους άλλους το επίπεδό της. Να αποδείξει αν ήταν καλή ή κακή. Ατρόμητη ή δειλή. Φιλότημη ή αφιλότημη. Καθαρή σαν το νερό της πηγής ή θολή σαν το νερό του βάλτου.

Από την αρχή, οι Μπουμπαίοι έδειξαν προς τα έξω ότι αυτοί ήταν οι καλοί, οι ατρόμητοι, οι φιλότιμοι, οι καθα-

ροί σαν το νερό της πηγής, γιατί δεν τη διέλυσαν τη συμπεθεριά, ενώ οι Χολεβαίοι τη χάλασαν. Οι Μπουμπαίοι τον διώξανε κακίη κακώς τον δημοσιογράφο από την αυλή τους, ενώ οι Χολεβαίοι όχι μόνον δεν τον κυνήγησαν, αλλά καθίσανε σταυροπόδι μαζί του. Και τον τίμησαν όπως τιμάται ένας άνθρωπος της Κυβέρνησης. Τον έβαλαν να καθίσει στην κορφή και του έδωσαν να φάει ό,τι τραβούσε η όρεξή του, χωρίς να θυμηθεί κάποιος να κάνει τον σταυρό του για να του μείνει στον λαιμό το ξινόγαλο.

Ωστόσο, οι Χολεβαίοι προσπάθησαν να πείσουν τους Μπουμπαίους ότι όλα αυτά τα έκαναν γιατί έβλεπαν πως αλλάζουν οι καιροί και όχι γιατί δεν τους ήθελαν ως συμπεθέρους. Οι Μπουμπαίοι μπορεί να ήταν πιο γενναίοι απ' αυτούς, αλλά όχι και πιο έξυπνοι. Είχαν έρθει παράξενοι καιροί, που εσύ λες «Καλή σου μέρα» και ο άλλος σου λέει «Κακή σου μέρα». Που σε σκοτώνουν τη νύχτα και σε κλαίνε την ημέρα. Που σε παρακολουθούν πώς μιλάς, πώς κλαεις και πώς γελάς. Είχε πλέον περάσει η εποχή της παλικαριάς και είχε έρθει η εποχή της περίσκεψης. Οι Χολεβαίοι διαπίστωσαν πρώτοι αυτή την αλλαγή κι έτσι επέλεξαν την τακτική: «και το κρέας να ψήνεται και η σούβλα να μην καίγεται». Αδιαμφισβήτητη απόδειξη αυτού του γεγονότος ήταν η απόφασή τους να παραμείνουν συμπεθέροι, καθώς και η ανυπομονησία τους να ορίσουν το γρηγορότερο τη μέρα του γάμου. Για να ιδούν, επιτέλους, παντρεμένους τον Σωκράτη και την Κατερίνα.

Για να αποδείξουν ότι αυτοί μπορούν να τους ξεγελάσουν όλους, αλλά ποτέ τους Μπουμπαίους, έστειλαν στην αυλή τους ένα ζευγάρι μικρών αγγελιοφόρων. Ήταν ένα αγόρι κι ένα κορίτσι στην ηλικία του Σωκράτη και της Κατερίνας όταν είχαν αρραβωνιαστεί. Ήταν σαν δυο μικροί πρόξενοι, που είχαν αναλάβει μια μεγάλη αποστολή. Και την είχαν πάρει πολύ στα σοβαρά. Ένα σμάρι παιδιά

έπαιζαν στην αυλή το «Κρυφτό», ενώ πιο πέρα τα κοριτσάκια έπαιζαν το «Κουτσό». Οι μικροί αγγελιοφόροι δεν ζήλησαν καθόλου. Πέρασαν σοβαροί ανάμεσα σ' αυτούς και σε έναν ενήλικα, που τα ρώτησε:

– Πού πάτε εσείς;

– Θέλομε να συναντήσομε την Αρχοντούλα των Μπουμπαίων, απάντησαν με σοβαρότητα έμπειρων προξένων.

Απάντησαν σχεδόν ταυτόχρονα, αλλά ήταν φανερό πως την αρχηγία την είχε το αγόρι. Ήταν τρία δάχτυλα ψηλότερο από το κορίτσι και την ικανοποίηση που σου δίνει η μικρή έστω διαφορά, δεν θα την χάριζε σε κανέναν. Κάποια στιγμή το κορίτσι ζήλησε τις συνομήλικες, αλλά εκείνος τη σταμάτησε, λέγοντάς της σαν σοφός γέρος:

– Μας περιμένει η Αρχοντούλα!

Η Αρχοντούλα τα υποδέχτηκε με ανοιχτή αγκαλιά και με σιγανή φωνή είπε «Μας ήρθαν οι συμπέθεροι». Τους χάιδεψε το κεφάλι, τα έμπασε στο σπίτι, τα έβαλε να καθίσουν δίπλα στη γωνιά, πάνω σε κουρελού, αφού την τίναξε δυο φορές, τους γέμισε τις χούφτες με καρύδια και τα ρώτησε για την επίσκεψή τους.

– Οι Χολεβαίοι σας περιμένουν να ορίσετε τη μέρα του γάμου, είπε το αγόρι.

– Μας έστειλε η μεγάλη γιαγιά, πρόσθεσε το κορίτσι.

Η Αρχοντούλα έριξε το βλέμμα από τη μεριά που είχαν το σπίτι οι Χολεβαίοι. Στην άκρη του ματιού της κρεμόταν σα σταγόνα βροχής το πείσμα και η λύπηση. Το πείσμα για τους ενήλικες, ενώ η λύπηση για τους δυο μικρούληδες. Ήθελε να τα σφίξει τα δυο στην αγκαλιά της, αλλά της φάνηκαν μεγάλα, επειδή σήκωναν στους ώμους τις πίκρες των μεγάλων. Κράτησε πολύ η σιωπή της. Κι επειδή δεν ήξερε τι να τους απαντήσει, πρόσφερε στους μικρούς συμπέθερους κι άλλα καρύδια. Ύστερα τα πήρε από το χέρι και

βγήκαν στην αυλή. Το κορίτσι το πήγε στα κορίτσια που παίζανε «Κουτσό», ενώ στο αγόρι είπε να παίξει κι αυτός «Κρυφό». Έριξε και πάλι το βλέμμα της προς τη μεριά των Χολεβαίων και είπε μέσα της:

– Τι φταίνε οι μικροί, όταν κατουράνε στραβά οι μεγάλοι!

Τη σιωπή της Αρχοντούλας οι Χολεβαίοι την εκτίμησαν ως σίγουρο σημάδι προσέγγισης. Σαν μονοπάτι που άνοιξε για να πλησιάσουν τους θυμωμένους Μπουμπραίους. Η δήλωση της Κατερίνας ήταν βόλι για τον Σωκράτη, αλλά και δηλητήριο για όλους όσους είχαν το ίδιο επώνυμο. Το περισσότερο δηλητήριο, όμως, το ήπιε ο Γεράσιμος Μπούμπρας. Του μαράθηκε το χαμόγελο όπως μαραίνεται το λουλούδι της κολοκυθιάς. Δεν έβαζε πια στραβά το καπέλο του. Δεν είπε κακό λόγο για τους συμπεθερους. Τα τραγούδια πάγωσαν στην κοιλιά του. Είχαν γίνει σαν καλαμποκίσιο ψωμί που δεν το σπάει ούτε βόλι. Σε κάποιον γάμο ήπιε ρακή με το παπούτσι, πράγμα που το είχε κάνει μόνο μια φορά στη ζωή του, όταν ήταν νέος. Κι έκλαψε. Όπως κλαίει ένα μωρό, που του πέφτει το ψωμί στις λάσπες. Οι πιο παλαβοί από το σόι, που δεν ήθελαν να τον ιδούν κλαμένο, του πρότειναν να διατάξει να κάψουν τους Χολεβαίους, αλλά τους μίλησε ήρεμα:

– Δεν κλαίω επειδή η νύφη δεν θέλει τον γιο μου, κλαίω επειδή μου στέρησε η χαρά. Το πόδι μου δεν θα πατήσει ποτέ πια στους Χολεβαίους.

Οι Χολεβαίοι ήταν δηλητηριασμένοι από τη δήλωση της Κατερίνας όσο και οι Μπουμπραίοι. Κι ακόμα περισσότερο. Επειδή αυτοί ήταν οι χαμένοι. Αν οι Μπουμπραίοι χάνανε τη νύφη, οι Χολεβαίοι χάνανε την κοπέλα τους. Όλοι γνώριζαν το πώς και γιατί είχε γίνει αυτός ο αρραβώνας. Στην περίπτωση που ένας τέτοιος αρραβώνας κλονίζεται, σημαίνει ότι ο θάνατος έκλεινε το μάτι πονηρά. Δεν ήταν

τυχαίο που, εκείνες τις μέρες της διάλυσης των αρραβώνων, στις εστίες των Χολεβαίων κυκλοφόρησε ένας μαύρος εφιάλτης, ένα όνειρο με φέρετρο, που είχε ιδεί η μεγάλη γριά, η Παρασκευή. Το φέρετρο το κράταγε στους ώμους η Κατερίνα, η οποία μόλις είχε γυρίσει από το ραφτάδικο.

Την είδε η γιαγιά και τη ρώτησε:

– Τι είναι αυτό, άγγελέ μου;

– Απ' εδώ και πέρα θα κοιμάμαι εδώ γιατί με τρώει το κορμί από τις μάλλινες βελέντζες, απάντησε μεμιάς η Κατερίνα.

Κανένας δεν θα ήθελε να έχει στο σπίτι του έναν τέτοιο τρόπο. Οι Χολεβαίοι, μικροί και μεγάλοι, όρμησαν στην Κατερίνα όπως οι κυκλώνες που έρχονταν από τη θάλασσα και που τους προέβλεπε με ακρίβεια μόνον ο γέρος των Μισαίων. Την πρώτη φορά που όρμησαν πάνω της οι κυκλώνες ήταν την ημέρα που έκανε τη δήλωση ότι «δεν τον θέλω για άντρα μου τον γιο του Γεράσιμου Μπούμπα». Είχε πέσει μια σαστισμάρα, που αμέσως μετά έγινε ποτάμι θολό που κουβαλούσε κούτσουρα. Όλοι στέκονταν απέναντι στην Κατερίνα, που έμοιαζε με μοναχική καλαμιά. Η γιαγιά Παρασκευή την κυνήγησε μέχρι έξω στην αυλή με το μασά που ανακάτευε τη θράκα. Ο γέρος της ψάθας, που η Κατερίνα τον βοηθούσε να ουρήσει, σηκώθηκε για πρώτη φορά όρθιος και είπε «Τι έκανες, κορίτσι μου!» Η μάνα της είπε «καλύτερα να είχες πεθάνει τότε, που ήσουν πέντε χρονών» και «οι Μπουμπαίοι, καλύτερα να είχαν αρραβωνιάσει ένα κούτσουρο, παρά εσένα». Ο πατέρας κατέβηκε από τη στάνη να της κόψει τον λαιμό όπως έσφαζε τις αρνάδες, αλλά έφυγε την ίδια νύχτα γιατί δεν είχε καρδιά. Οι αδερφές της, που ήταν παντρεμένες μακριά, έφτασαν με μια πνοή να της ξεριζώσουν τα μαλλιά, ενώ οι ξαδέρφες τη μούντζωσαν.

– Να! Πίκα να σε βαρέσει! της είπαν παραμορφωμένες από τον θυμό. Καλύτερα να είχες πνιγεί σε μια στάλα νερό, όταν είπες ότι δεν τον θέλεις για άντρα σου τον Σωκράτη.

Η Κατερίνα αντιμετώπισε τις επιθέσεις με βαθιά σιωπή και πείσμα μουλαριού. Δεν θα άνοιγε το στόμα ακόμα κι αν της έκοβαν τις σάρκες με κόκκινο ξυράφι, απ' αυτά που είχαν πλημμυρίσει τα καταστήματα τον τελευταίο καιρό. Τη δεύτερη φορά, όμως, όταν ο θυμός της οικογένειας συνοδεύτηκε από αισθήματα συμπόνιας κι απ' τον φόβο μήπως τυχόν πεθάνει, αλλά, επειδή και η ίδια είχε τρομάξει από το φέρετρο του εφιάλτη, άνοιξε το στόμα.

– Αυτά τα λόγια δεν τα είπα εγώ, τα έγραψε ο δημοσιογράφος από κεφαλιού του.

Ύστερα το έκλεισε πάλι. Ήταν αρκετό, όμως, να ηρεμήσουν οι Χολεβαίοι. Να μετανοήσουν για τον ασυγκράτητο θυμό τους και να τρέξουν στους Μπουμπαίους να τους πουν ότι η κόρη τους δεν ήταν καμιά απ' αυτές τις ξετσιπώτες, που εμφανίστηκαν τελευταία. Κι ότι θα τον αγαπάει μέχρι να πεθάνει τον Σωκράτη Μπούμπα. Οι Μπουμπαίοι έπρεπε να ειδοποιηθούν το γρηγορότερο ότι πρόκειται περί ασυγχώρητου λάθους εκ μέρους του δημοσιογράφου. Τα λόγια της Κατερίνας, που τα είχαν μάθει και τα μωρά στην κούνια, δεν ήταν δικά της, αλλά του δημοσιογράφου, που δεν χώνευε τις παλιές φιλίες.

Η αποστολή για την ενημέρωση των Μπουμπαίων έπεσε στους ώμους όλων των Χολεβαίων. Οι άντρες αξιοποιούσαν τις στάνες, το μάντρωμα των κοπαδιών, τις εκδηλώσεις για την απονομή των επαίνων στους βοσκούς που είχαν διακριθεί, τον Σταθμό Τεχνητής Γονιμοποίησης, κάποιο ξέφωτο στην πλαγιά του Μπούφου, ένα δρομάκι δίπλα στο Λιβάδι της Συμφιλίωσης, το σαμαράδικο όπου έπιναν κανένα ποτήρι ξαναβγαλμένη ρακή κορόμηλου και τους γάμους. Κι ενώ οι άντρες πιο ψύχραιμοι περίμεναν να τους

παρουσιαστεί η περίπτωση, οι γυναίκες πιο ευκίνητες και φλύαρες, την ψάχνανε και την πιάνανε σαν πουλί στον αέρα όταν πήγαιναν για ξύλα στον λόγγο. Όταν έπλεναν τα ρούχα στο ποτάμι. Όταν πήγαιναν στις συγκεντρώσεις, που τις διηύθυνε πάντα η Ζωίτσα των Κατσέτων. Όταν συναντιόντουσαν τυχαία στον δρόμο. Οι κοπέλες ήταν πιο αυθόρμητες. Στο ζευγάρι Σωκράτης – Κατερίνα, που ο ένας ήταν πιο όμορφος από τον άλλο, εκείνες έβλεπαν την ιδανική περίπτωση ζευγαριού, η οποία γι' αυτές τις ίδιες κοιμότανε και είχε ξυπνήσει μόνον για τον Σωκράτη και την Κατερίνα. Το ξύπνημα αυτό τις έκανε να βιώνουν κάθε ρήγμα σ' αυτή τη σχέση σαν να ήταν ρήγμα δικό τους. Ήταν οι κοπέλες των Χολεβαίων αυτές που αναζητούσαν και βρίσκανε τις στιγμές να ανοίξουν κουβέντα για το ρήγμα με τις κοπέλες των Μπουμπαίων. Τα αγαπημένα τους μέρη για τέτοια κουκουρίσματα ήταν οι αποθήκες του καλαμποκιού, η θολωτή βρύση, ο φούρνος του ψωμιού, η εκκλησία της Παναγιάς, που είχε μετατραπεί σε εστία πολιτισμού και που διοργανώνανε χοροεσπερίδες μαζί με τη νεολαία της Γορίτσας, καθώς και το λιβάδι πίσω από τους δυο λόφους, όταν έβγαιναν για κέντημα.

Οι ψύχραιμοι άντρες, οι λυγρές γυναίκες και οι αυθόρμητες κοπέλες ένα κοινό σκοπό είχαν: ν' αναθερμάνουν τις σχέσεις μεταξύ Μπουμπαίων και Χολεβαίων, οι οποίες δεν είχαν ποτέ άλλη φορά διαταραχτεί, όπως τώρα. Κι αν στις αρχές είχαν κάνει μαύρη τη ζωή της Κατερίνας, όταν αποδείχτηκε ότι η δήλωσή της δεν ήταν παρά ένα παρατραβηγμένο ψέμα του δημοσιογράφου, όρμησαν στον Σωκράτη να του βγάλουν τα μάτια. Η βελτίωση του κλίματος, που έγινε αμέσως μετά τη σιωπή της Αρχοντούλας των Μπουμπαίων, ήταν αρκετή για να λιώσουν οι πάγοι ανάμεσα στις δυο οικογένειες. Αυτή η εξέλιξη όμως δεν ήταν αρκετή, αφού δεν είχε ακόμα οριστεί

η μέρα του γάμου. Τα γκέμια πάντως τα κρατούσε στα χέρια της εκείνη που είχε κάνει τον αρραβώνα και είχε φωνάξει τρεις φορές στο Λιβιάδι της Συμφιλίωσης: «Δική μου! Δική μου! Δική μου!» Η Αρχοντούλα των Μπουμπαίων δηλαδή. Ήταν πολύ αυστηρή και ανένδοτη σε τέτοια θέματα, γι' αυτό και υπήρχε φόβος ότι τα γκέμια δεν θα τα άφηνε ποτέ από τα χέρια της. Ίσως, πράγματι να γινόταν έτσι, αν δεν είχε μιλήσει η κόρη της η Αθηνά, η οποία έκανε ακριβείς προβλέψεις όταν την επισκέφτηκε μια μέρα βροχερή.

Η Αθηνά ήρθε σε ακατάλληλη ώρα, μια που μαζί με τη βροχή έπεφταν ασταμάτητα και κεραυνοί από παντού, σαν κόκκινα φίδια και φώτιζαν όσο εκατό καντήλια μαζί το βρεγμένο καλυβόσπιτο. Η Αρχοντούλα τοποθετούσε τριγύρω τσανάκια μεγάλα και μικρά για να πέφτουν οι στάλες της βροχής, που διαπερνούσαν το άχυρο, όταν είδε να μπαίνει από την πόρτα μια σκιά πεθαμένου. Βεβαιώθηκε γι' αυτό όταν είδε τη μεγάλη νύφη της, την Αναστασία, που κι αυτή τοποθετούσε τσανάκια για τις σταλαματιές, να βογκάει πνιχτά όπως μια γυναίκα που γεννάει. Μετά απ' αυτό ζήτησε από την πεθερά της να της πάει τη μάλλινη βελόντζα, γιατί έπρεπε να πλαγιάσει. Η Αρχοντούλα τον είδε τον πεθαμένο, να περνάει ανάμεσα στα τσανάκια και βιάστηκε να κλειστεί κι αυτή στο δωμάτιο της νύφης. Η Αναστασία είχε πλαγιάσει και είχε δέσει σφιχτά το κεφάλι με μαύρο μαντήλι, γιατί όταν έρχονταν «εκείνοι» το κεφάλι της πήγαινε να σπάσει στα δυο. Το πρόσωπό της γινότανε άσπρο σαν πανί και η φωνή της σαν τη φωνή «εκείνου» που είχε μπει στο κορμί της χωρίς να τη ρωτήσει. Η Αρχοντούλα αφού έκλεισε την πόρτα, είδε το πώς ο πεθαμένος μπήκε στο κορμί της Αναστασίας και άκουσε για τελευταία φορά τη φωνή της να λέει:

– Και σήμερα με τις αστραπές βρήκαν να έρθουν!

Σε λίγο, με το στόμα της Αναστασίας άρχισε να μιλάει

ο πεθαμένος, που την είχε μπερδέψει την Αρχοντούλα γιατί άργησε να γνωρίσει τη φωνή του. Της φάνηκε σαν η φωνή του Βασίλη Πλασάρη, που ερχότανε πάντοτε στην αδερφή του, να της μιλήσει για την ατέλειωτη λύπη της και για να διευκρινίσει την αιτία του θανάτου του στη μάχη του Λαζαρατιού, αλλά όταν γνώρισε την Αθηνά θύμωσε με τον εαυτό της.

– Να με βαρέσει η πικά, που σου ξέχασα τη φωνή, είπε στην κόρη της.

– Δεν πειράζει, μωρ' μάνα, έχομε καιρό που δεν ανταμώσαμε, είπε Αθηνά.

– Γιατί ήρθες με τούτη τη φουρτούνα;

– Δεν ήρθα για σένα.

– Για ποιον ήρθες;

– Για την Κατερίνα, τη νύφη του Σωκράτη.

– Γιατί, τι έχει αυτή;

– Δεν τη βλέπω καλά!

– Μίλα, ταραχτήκε η Αρχοντούλα, που δεν αμφέβαλε ποτέ για τις προφητικές ικανότητες της κόρης της. Μη πεθάνει κι αυτή όπως πέθανες εσύ;

– Όχι μωρ' μάνα, δεν θα πεθάνει, προσπάθησε να την ηρεμήσει η Αθηνά, αλλά υπάρχουν πράγματα που είναι χειρότερα κι από τον θάνατο. Γι' αυτό να ορίσετε το γρηγορότερο τη μέρα του γάμου!

Τόσα λίγα είπε η πεθαμένη. Η Αρχοντούλα προσπάθησε να της αποσπάσει και τίποτα άλλο, την ώρα που απομακρυνόταν μέσα στη βροχή και στις αστραπές. Ουμήθηκε πάντως να χαλαρώσει τα γκέμια. Έστειλε χαμπέρι στους Χολεβαίους τη Λευκή Κυριακή να βγάλουν την Κατερίνα στο Λιβάδι της Συμφιλίωσης. Κι ενώ το χαμπέρι πετούσε προς τους Χολεβαίους, η καρδιά της σκίρτησε. Ήταν σίγουρη ότι η Κατερίνα θα έβγαινε, αλλά δεν ήταν σίγουρη για τον εγγονό της, τον Σωκράτη.

Ο Σωκράτης Μπούμπας έφτασε τροχάδην κοντά στο λάκκο στον οποίο έδειρε τον Μέρτζο και προσπάθησε να του βγάλει τα μάτια, πάνω από την μια πλαγιά με θάμνους και γκορτσιές, δίπλα στο Λιβιάδι της Συμφιλίωσης. Από ψηλά, το Λιβιάδι του φάνηκε σαν στρωμένος σοφράς μπροστά στα πόδια του. Κατέβηκε από το άλογο, που έβγαζε ατμούς και φοβότανε μην του βγάλουν τα μάτια και είδε ότι στο Λιβιάδι είχαν φτάσει οι πρώτοι Βλάχοι. Από πέρα έρχονταν κι άλλοι. Πλησίαζαν σιγά σαν σκούρες κηλίδες, που μεγάλωναν συνεχώς. Ανάμεσά τους διέκρινε μια ξαναμμένη κηλίδα. Όσο πλησίαζε, τόσο περισσότερο έμοιαζε με φλόγα και ξάφνου στην καρδιά του έσταξε μια σταγόνα χαράς. Άκουσε μια φωνούλα να του λέει πως αυτή η φλόγα, μπορεί να' ναι η Κατερίνα. Στο μεταξύ, ο ήλιος γελούσε στην πλαγιά του Μπούφου και το χορτάρι έμοιαζε θλιμμένο χωρίς τα γυαλικά της δροσιάς. Τόσο θλιμμένο όσο κι ο ίδιος, πριν διακρίνει την ξαναμμένη κηλίδα. Επικεντρώθηκε πάνω της, αλλά αναγκάστηκε να πάρει το βλέμμα, γιατί πίσω του άκουσε κάτι σαν πέρασμα ανάμεσα στα κλαριά των θάμνων.

Σκέφτηκε ότι μπορεί να είναι ο Ιωσήφ Σιόλα, ο αστυνόμος της περιοχής, γιατί αυτός έτρεχε στους λόγγους από τα χαράματα. Μια φορά που τον ρώτησε γιατί τόσο πρωί, του απάντησε πως «ποτέ δεν ξέρεις που κοιμάται ο εχθρός». Από τότε που είχε διοριστεί στα μέρη αυτά, το φοβερό γκρι τζιπ της Ασφάλειας, που οι τσομπάνοι το ονομάζανε «Μπάρτζα», πύκνωσε τις εξόδους του προς τις στάνες των Βλάχων. Με την εμφάνιση της Μπάρτζας αυξήθηκαν και οι φυλακίσεις. Πήραν τον τάδε, έλεγαν. Το γκρι τζιπ της Ασφάλειας και ο Ιωσήφ Σιόλα πρόσθεσαν μια βαριά λέξη στο λεξικό της καθημερινότητας των Βλάχων, τη λέξη «εχθρός» που μέχρι τότε ήταν στην άκρη του νου τους. Αυτός, που ο αστυνόμος τον έψαχνε από τα

χαράματα, γιατί δεν μπορούσες να ξέρεις πού κοιμάται.

Ήταν ντόπιος Βλάχος ο αστυνόμος. Οι Βλάχοι στα Μαύρα Χώματα μόλις μάθανε το όνομά του, χάρηκαν για τον διορισμό του όπως χαίρονται τα ξαδέρφια με τον ξάδερφο που τα έχει καλά με την Κυβέρνηση. Κι όμως δεν ήταν έτσι. Από τις πρώτες μέρες εξήγησε ότι δεν ξέρει βλάχικα και ότι ήταν τόσο Βλάχος όσο μπορεί να ήταν Έλληνας ένας Λιάμπης με τσαρούχια από το Κουρβελέσι. Εκτός από αλβανικά, ήξερε και κάποια ελληνικά που τα είχε μάθει από τότε που ήταν Ασφαλίτης στη Δρόπολη. Από βλάχικα δεν ήθελε ν' ακούει, γιατί όπως είχε πει σε μια στάνη, τα καταράστηκε ο Άγιος Κοσμάς, ότι ο θεός προσβαλλόταν αν την προσευχή θα την έκανες στα βλάχικα. Ο Ιωσήφ Σιόλα είχε μάτια ερευνητικά όπως του Άγιου Κοσμά. Και μικρά, γιατί τα βλέφαρα τα είχε σαν ραμμένα στις άκρες. Κι όλο ψάχνανε σαν να ήθελαν να βρουν στον άλλον κάτι που έκρυβε.

Ο άνθρωπος που περπατούσε ανάμεσα στα κλαριά των θάμνων δεν ήταν ο Ιωσήφ Σιόλα. Ήταν ένα άγνωστο άτομο, που ο διευθυντής δεν το είχε ιδεί άλλη φορά, αλλά που ταυτόχρονα έμοιαζε γνωστό, γιατί είχε βλέφαρα σαν ραμμένα στις άκρες, όπως ο Βλάχος από τη Σελενίτσα. Είχε μάτια ερευνητικά όπως κι εκείνος, αλλά με μια μικρή διαφορά: δεν ψάχνανε να βρουν κάτι που κρύβανε, αλλά έψαχνε κάτι που είχε χαθεί. Φορούσε λεπτή καμπαρντίνα πρασινωπού χρώματος με ανασηκωμένους γιακάδες και σχεδόν λασπωμένη στα μανίκια. Έμοιαζε σαν να είχε περάσει τη νύχτα ανάμεσα στους θάμνους και τις γκορτσιές. Πλησίασε τον Σωκράτη Μπούμπα τόσο όσο μπορούσε να του διακρίνει το χρώμα των ματιών, έψαξε εκεί μέσα το κάτι που είχε χαθεί και δείχνοντας το Λιβάδι της Συμφιλίωσης, είπε:

– Τι κάνουν οι Βλάχοι εκεί κάτω, σκοτώνουν μύγες;

– Όχι, είπε έκπληκτος ο διευθυντής, συμφιλιώνονται μεταξύ τους.

– Γιατί, πού τσακώθηκαν;

– Τσακώνονται οι άνθρωποι. Σήμερα είναι η Λευκή Κυριακή, ένα παλιό έθιμο των Βλάχων του βουνού, και συγκεντρώνονται να αφήσουν πίσω τις παρεξηγήσεις, τους καυγάδες, τις εχθρότητες και να συμφιλιωθούν.

– Μπράβο οι Βλάχοι!

Ο άγνωστος αναζήτησε πιο επίμονα στα μάτια του Σωκράτη εκείνο το χαμένο πράγμα.

– Κι εγώ που ήξερα ότι εσείς εκεί κάτω στις καλύβες δεν κάνετε τίποτα άλλο παρά να δέρνεστε με τα παλούκια σαν αγριάνθρωποι...

Στάθηκε για λίγο σαν να μετάνιωσε για όσα είπε για τους Βλάχους και συνέχισε:

– Ακόμα εσείς με τα παλιά;

– Ακόμα. Το ότι είναι παλιά, δεν σημαίνει ότι δεν είναι καλά.

– Καλά κάνετε. Οι άλλοι δεν κάνουν καλά.

– Ποιος δεν κάνει καλά;

– Η Κυβέρνηση, είπε ανασηκώνοντας το πρόσωπο προς τον ουρανό λες και ήταν εκεί ψηλά τα γραφεία της, η Κυβέρνηση, που να τη βράσω!

Ο άγνωστος είδε και μια φορά σαν να έψαχνε εκείνο που δεν βρισκόταν και χάθηκε στις κατηφορίες. Ο Σωκράτης Μπούμπας δεν μπορούσε να συνέλθει. Ήταν πολύ θρασύς ο άγνωστος. Σκέφτηκε να κάνει καταγγελία στον Ιωσήφ Σιόλα, μα ξέχασε κιόλας, γιατί κάτω, το Λιβάδι της Συμφιλίωσης είχε πάρει φωτιά. Η κηλίδα, που πριν έμοιαζε με φλόγα, τώρα είχε βάλει φωτιά σε όλο το Λιβάδι. Στον μεγάλο σοφρά, κάτω από τα πόδια του, είχε έρθει η Κατερίνα.

Χάρηκε χωρίς να είναι σίγουρος αν έπρεπε να χαρεί και δεν κατάλαβε πώς έγινε κι η Κατερίνα με τον ερχομό της στο Λιβάδι του διέλυσε κάθε τι το θολό και κακό μέσα του. Τώρα δεν τον βασάνιζε ούτε το αβάσταχτο δίλημμα, ούτε ο άγριος θυμός. Η σταγόνα της χαράς που λίγο νωρίτερα είχε στάξει, τώρα είχε γίνει σαν το ποτάμι του Μπούφου. Η άδεια ψυχή γέμισε ξανά με όνειρα. Με τον ερχομό της στο Λιβάδι ήταν σαν να του έλεγε πως είναι αυτή που ήταν πάντα, η Κατερίνα του. Ο αγέρας που του γεμίζει τα πνευμόνια. Ένα μέλος του σώματός του, που χωρίς αυτό δεν μπορείς να ζήσεις.

Πάνω από το Λιβάδι, ένιωσε πραγματικά τι είναι η Κατερίνα γι' αυτόν. Ήταν κάτι που αν το ξερίζωνες από την καρδιά, έμενες χωρίς καρδιά. Κι αν το έδωχνες από τα μάτια, έμενες χωρίς μάτια. Τέτοια ήταν από τότε που δωδεκάχρονος αυτός, τραγούδησε σε τραπέζι αντρών το «Γραμμένα μάτια μου». Μολονότι τότε, την αγαπούσε όπως ένα παιχνίδι, ένα παιχνίδι που φοβάσαι μην σου το πάρουν άλλοι και γι' αυτό κοιμάσαι με τα μάτια ανοιχτά. Ο φόβος της αρπαγής από τους άλλους ήταν αγάπη χωρίς να είναι αγάπη. Αγάπη έγινε από κείνη την ημέρα που προσπάθησε να τη φιλήσει κι η Κατερίνα τον χαστούκισε. Τότε είχε τα μυαλά πάνω από τα μαλλιά, γιατί είχε έρθει από τα Τίρανα και που με τη βοήθεια του φίλου του από το Ροσκοβέτσι, του Κοσμά, μπόρεσε να αποκτήσει κάποια ερωτική εμπειρία. Αλλά «το χαστούκι της Κατερίνας» όπως το ονόμασαν όλοι, τον συνέφερε μεμιάς. Γιατί εκείνο, που πίστευε πως είχε γεννηθεί για να είναι δικό του, μπορούσε και να το χάσει. Έτσι, η αγάπη του για την Κατερίνα είχε τρανέψει μέσα του μαζί με τον φόβο του χαμού της. Μπορεί να μην ήξερε καλά πώς να αγαπήσει, ήξερε καλά πώς να μην χάσει. Στο μετέπειτα διάστημα όπου μεσολάβησαν η παρεξηγημένη δήλωση για τη διάλυση του αρραβώνα, το

γρονθοκόπημα του Μέρτζου και η προσπάθεια να του βγάλει τα μάτια, η αντιπαράθεση των δύο οικογενειών, που ήθελαν το καλό η μια της άλλης, τις νύχτες που κοιμότανε, σαν μαξιλάρι, είχε ακριβώς την απειλή του χαμού. Πλαγιάζοντας με την απειλή του χαμού, δυνάμωνε ακόμα περισσότερο την αγάπη του για την Κατερίνα. Το παράξενο είναι ότι η απειλή αυτή γινότανε πιο βασανιστική ακόμα κι όταν δεν υπήρχε λόγος. Όπως εκείνη την Λευκή Κυριακή που είχε έρθει. Και περίμενε εκεί κάτω σαν φωτιά, που ζέσταινε το Λιβάδι.

Ροβόλησε προς το Λιβάδι με τον αέρα να τον νιώθει στο πρόσωπο σαν την ανάσα της Κατερίνας. Πολλές φορές την Κατερίνα τη φανταζότανε σαν ανάσα, που έπρεπε να δοθεί, χωρίς τον παραμικρό δισταγμό, ενώ τον εαυτό του ως σώμα που έπρεπε να την πάρει, έστω και με μεγάλο κόπο. Τώρα, όμως, που είχε έρθει, ήθελε μόνον να την συγχωρήσει και να την αγγίξει. Ελαφρά, όπως αγγίζει ο άνεμος τα λουλούδια.

Πλησιάζοντας, έβλεπε ταυτόχρονα και την Κατερίνα και το πλήθος. Εκείνη φορούσε κόκκινο φουστάνι ατλάζι, ενώ το πλήθος ήταν σκούρο. Είχε γεμίσει ο τόπος, λες και γινόταν γάμος. Πολλοί καυγάδες και τσακωμοί είχαν συμβεί εκείνο τον χρόνο με αφορμή την πρωτοβουλία για τη διάλυση των αρραβώνων από κούνια και εξαιτίας της επιμονής του δημοσιογράφου. Στο Λιβάδι έρχονταν όσοι ήθελαν να συμφιλιωθούν. Μπορεί να μην έρχονταν τα ζευγάρια, που δεν ήθελαν να παντρευτούν μεταξύ τους, έρχονταν όμως εκείνοι που ήθελαν να κρατήσουν την παλιά φιλία. Τούτοι προσπαθούσαν να σώσουν ό,τι είχε απομείνει και μοιάζανε με αδύνατο μεν, αλλά φράγμα στο περαιτέρω βάθεμα της φιλονικίας. Υπήρχαν, φυσικά, κι άλλα είδη τσακωμών στενότερου ή πλατύτερου κύκλου, που δεν είχαν καμιά σχέση με τη διάλυση των αρραβώνων από κούνια.

Στους οποίους συμμετείχαν οι πιο σέρτικοι απόγονοι των οικογενειών.

Καθώς προχωρούσε με το βλέμμα στην Κατερίνα, πρόσεξε αρκετούς άντρες και γυναίκες από τις οικογένειες Πλασάρη, Γούνα και Κατσέτα. Ήταν οι οικογένειες με τους περισσότερους καυγάδες εκείνη τη χρονιά. Οι Πλασάρηδες έπρεπε να στηρίζουν έναν συγγενή τους, τον Πάνο τον σαμαρά, που ήθελαν να του κάνουν έξωση από την οργάνωση του Μετώπου, γιατί, λέει, διαβάζει την εφημερίδα ανάποδα. Τον είχαν καταγγείλει, άγνωστο ποιος, στον Ιωσήφ Σιόλα, κι οι Πλασάρηδες, που είχαν πεσόντα από το σόι τους επιτίθονταν σε οποιονδήποτε που νόμιζαν ότι μπορούσε να είχε κάνει την καταγγελία. «Δεν θα σας επιτρέψουμε, ορκίζονταν, να πατήσετε το αίμα του Βασίλη Πλασάρη». Οι Γουναίοι είχαν τσακωθεί για το μήλο στη σημαία του γάμου. Κάποιος ήταν της άποψης, γιατί στη σημαία του γάμου να τοποθετείται μήλο και όχι αχλάδι. Οι Γουναίοι ήταν γνωστοί για τους καυγάδες τους. Σε όποιον γάμο και αν προσκαλούνταν, υπήρχε φόβος να τον διαλύσουν. Αυτό, όμως, που συνέβηκε τελευταία είχε πάρει άλλες διαστάσεις. Δημιουργήθηκαν δυο παρατάξεις και τσακώνονταν μεταξύ τους, τοποθετώντας στη σημαία τότε το μήλο και τότε το αχλάδι. Οι Κατσέτοι αγρίεψαν επειδή σε μια συγκέντρωση γυναικών ακούστηκαν φωνές «γιατί η Ζωίτσα μια ζωή τώρα δεν αφήνει την καρέκλα».

Πριν ρίξει το τελευταίο βήμα, που θα τον έκανε κι αυτόν μέρος της Συμφιλίωσης, ο Σωκράτης στάθηκε πίσω από ένα σφεντάμι σαν να έπιανε καρτέρι. Απ' όλα τα δέντρα του Λιβαδιού, το σφεντάμι ήταν το πιο ντελικάτο, γιατί τα κλαριά του σπάνε μόλις τα αγγίξεις. Όντας πίσω από το σφεντάμι έριξε το βλέμμα του στα μπράτσα, στους ώμους, στις πλάτες, στον λαιμό, στη μέση και στα πόδια, που τα άφηνε ακάλυπτα το κόκκινο ατλάζι και φοβήθηκε μήπως η

Κατερίνα σπάσει σαν το σφεντάμι, μόνο και μόνο επειδή έριξε το βλέμμα πάνω της. Η αρραβωνιαστικιά του ήταν το πιο κομψό, το πιο όμορφο και το πιο ντελικάτο πλάσμα εκείνης της Λευκής Κυριακής στο Λιβιάδι της Συμφιλίωσης. Και το πιο θλιμμένο. Οι άλλοι τριγύρω γελούσαν, ενώ εκείνη σαν να έκλαιγε με δάκρυα που έσταζαν μέσα της. Στεκότανε κάπως απόμερα, σαν ελαφίνα, που έχασε τον δρόμο και τον ψάχνει. Οι συγγενείς της την πλησίαζαν, την άγγιζαν και απομακρύνονταν σαν να μην ήθελαν να ιδούν τα δάκρυα που έσταζαν προς τα μέσα. Ή να ακούσουν κάποιο τυχόν τσάκισμα στο σώμα της, όπως του σφενταμιού. Ή να μην γίνει αντιληπτό το ξάφνιασμα από τις κοριτσίστικες χάρες της, που μόνο αυτή ήξερε να τις κάνει να λάμπουν, ακόμα κι όταν δεν έπρεπε να λάμπουν αυτές.

Τίποτα δεν υπήρχε πάνω της από τη ζωντάνια που είχε το τελευταίο διάστημα και νοστάλησε την άλλη Κατερίνα, την αντίθεση. Για πρώτη φορά είδε τόσο βαθιά μέσα του σαν να ήθελε να διορθώσει κάτι που είχε χαλάσει από καιρό. Και λυπήθηκε πολύ που είχε γίνει θύμα μιας φράσης ενός ανεύθυνου δημοσιογράφου. Που μπορούσε να διευθύνει την Κτηνοτροφία, να τυφλώνει τον Μέρτζο, αλλά δεν μπορούσε να κάνει δικό του εκείνο που ήταν δικό του, τη βλάχικη ομορφιά που προκαλούσε ίλιγγο. Θυμήθηκε και τις αδυναμίες του, που δεν ήξερε πώς προσφέρεται ένα λουλούδι, πώς λέγεται ένας γλυκός λόγος ή πώς βγαίνει έξω από τα χείλη το όνομα «Κατερίνα». Για πρώτη φορά έκανε με πλήρη συνείδηση κάτι που μέχρι τότε το θεωρούσε ανάξιο για έναν γιο Βλάχου του βουνού και από καλή οικογένεια, όπως ήταν οι Μπουμπάιοι: γλίστρησε νοερά κάτω από το κόκκινο ατλάζι, που φορούσε η Κατερίνα, για να χαϊδέψει κάποια σημεία ντελικάτα σαν σφεντάμι και, μόνον που τα έβλεπε έστω από μακριά, τον ζέσταιναν σαν φωτιά. Και του προκαλούσαν γλυκό ίλιγγο.

Όταν είδε την Κατερίνα να παρατάει το Λιβάδι, οπού πριν από χρόνια είχαν αρραβωνιαστεί, βιάστηκε να εγκαταλείψει το σφεντάμι. Είχε πάρει τον δρόμο προς τους θάμνους, χωρίς να ξέρει ότι πήγαινε μόνη της εκεί που ήταν αυτός. Την είδε και πνίγηκε στη νοσταλγία. Ευχαρίστησε τον θεό, που την έφερε κοντά του. Που αύξησε τη ζωή της για να ομορφύνει τη ζωή του. Και την έκανε τόσο όμορφη και τόσο γλυκιά, ώστε διόλου δεν απόρησε όταν έπιασε τον εαυτό του να τραγουδάει σιγανά το τραγούδι της παιδικής ηλικίας, «Γραμμένα μάτια μου».

Ξεχύθηκε γεμάτος ορμή να την προϋπαντήσει και χωρίς συστολές, μακριά απ' όλους, τριγυρισμένος από ένα μελίτσι λέξεων που δεν τις είχε πει ποτέ, γέλιων κρυφών που δεν τόλμησε να τα φανερώσει και φευγαλέων βλεμμάτων που όλα τον παρότρυναν να αγκαλιάσει την Κατερίνα. Την αγκάλιασε. Την έσφιξε δυνατά. Την έκλεισε στο στήθος του λες και φοβότανε μην τη χάσει.

– Ήρθες; της είπε.

Ήταν η μόνη λέξη που μπόρεσε να πει.

– Ήρθα! είπε η Κατερίνα, κρύβοντας κάποια δάκρυα που κύλησαν προς τα μέσα της. Και κούρνιασε στην αγκαλιά του σαν γλυκός ίλιγγος.

Οι Βλάχοι ή το λατινικό αίμα των Βαλκανίων

Το βιβλίο για τους Βλάχους, που ο Ριζά Κέρπι το άρχισε ως μια απλή συλλογή δημοτικών τραγουδιών, ήταν πια ένα χειρόγραφο με μελέτες, σχεδόν ολοκληρωμένο και του έλειπε μόνον ο τίτλος. Χωρίς τον τίτλο έμοιαζε με μια ακέφαλη ύπαρξη. Κι όσες φορές έψαχνε να τον βρει, είχε την εντύπωση ότι έτρεχε πίσω από ένα ακέφαλο σώμα, που κατρακούσε σαν ομίχλη στα βουνά των Βαλκανίων. Όλη αυτή η δουλειά τού πήρε χρόνια, γιατί δεν ήταν απλώς ένα λαογραφικό βιβλίο για τους Βλάχους, γραμμένο από έναν δάσκαλο της υπαίθρου, που δεν διεκδικούσε δάφνες ειδικού ερευνητή. Ήταν πιο πολύ μια διατριβή, με την οποία προσπαθούσε να διαλύσει την ομίχλη που κάλυπτε αυτά τα τραγούδια.

Είχε από την αρχή την εντύπωση ότι ρίχνανε πάνω στους Βλάχους ένα σάβανο. Για το σάβανο αυτό γνωρίζανε όλοι, αλλά όλοι επίσης σιωπούσαν. Και ανάμεσα στο αν έπρεπε να τους βγάλουν από την ομίχλη ή να τους θάψουν, προτιμούσαν να τους αφήσουν κάτω από το πέπλο της ομίχλης να 'ταν αυτή η καλύτερη λύση για όλους αυτούς. Αλλά για τους ίδιους τους Βλάχους αυτό ήταν, ασφαλώς, η χειρότερη.

Ο Ριζά Κέρπι, από την πρώτη στιγμή που είχε στα χέρια του μια χούφτα τραγούδια και του γεννήθηκε η ιδέα να τα κάνει βιβλίο, ήρθε σε μεγάλη σύγκρουση με όλους εκείνους που προσπαθούσαν να ρίξουν πάνω στους Βλάχους και στην ιστορία τους, το πέπλο της λησμονιάς. Κάποιες από τις αντιπαραθέσεις είχαν μείνει ανεξίτηλες στον νου του. Σαν ουλές. Όπως εκείνη με τον Στέφανο Μούσκα ...και σία, που για να απαλείψουν το πραγματικό τους όνομα,

προσπαθούσαν να τους βαφτίσουν «ερχόμενους». Ή του βιβλιοπώλη που έλεγε πως δεν είχε ιδεί στα μάτια του βιβλίο που να μιλάει για τους Βλάχους από τότε που γεννήθηκε με κόκκινα μαλλιά. Ή την αποκάλυψη της πραγματικής φυσιογνωμίας της Μοσχόπολης μέσα από το βιβλίο «Η Μεγάλη Απόκρυψη». Ή ακόμη, η τελευταία περίπτωση που στην προσπάθειά τους για να κρατήσουν «ζωντανό» τον γερασμένο Λαογραφικό Όμιλο της Γορίτσας, με «άνωθεν εντολή» υπαγορεύτηκε η διάλυση του Βλάχικου Ομίλου, θυσιάζοντας το νεαρό της ηλικία του, που γι' αυτούς λίγη σημασία είχε μπροστά στη θέλησή τους να επιβιώσει το μαρμαμένο κορμί του άλλου Ομίλου, ο οποίος έπρεπε πάση θυσία να παραμείνει ζωντανός και ακμαίος.

Αυτή η «ουλή» της τελευταίας περίπτωσης είχε πιο πολύ τη μορφή ενός ψιθυρίσματος στο αυτί. Μισό συμβουλή, μισό απειλή, που έμοιαζε σαν σφύριγμα φιδιού. Ήταν ακριβώς αυτό το σφύριγμα που και τότε στη γενική πρόβα, αλλά και αργότερα τον έκανε να ζει με την αίσθηση ότι μοιάζει με βρεγμένο κοτόπουλο. Αν δεν ήταν εκείνο το απειλητικό σφύριγμα του ειδήμονα των λαϊκών ενδυμασιών στ' αυτί του, ο Ριζά Κέρπι θα ξεσήκωνε τον κόσμο με τις διαμαρτυρίες του: «Γιατί δεν αφήνετε τους Βλάχους να τραγουδήσουν; Γιατί τους επιτρέπεται μόνον η πλατεία μπροστά στο σαμαράδικο και όχι η σκηνή του φεστιβάλ; Και γιατί πρέπει να θυσιαστούν για τους άλλους, ενώ οι ίδιοι πρέπει να παραμείνουν στο σκοτάδι;»

Από τότε που σιώπησε, έβλεπε όνειρα με ομίχλη, που τότε γίνονταν λαιμοδέτης γύρω από το λαιμό των Βλάχων για να τους πνίξει και τότε γίνονταν μικρά κιβούρια μέσα στα οποία ήταν ξαπλωμένα τα χρώματα, οι στολές, τα έθιμα, οι παραδόσεις, οι χοροί και τα τραγούδια τους. Με τα οποία είχε συνδεθεί τυχαία, έτσι για να ξοφλήσει ένα χρέος ζωής. Που αργότερα η σχέση αυτή έγινε μια αναγκαιότητα

τα για να ξοφλήσει το χρέος ενός γείτονα. Μπορεί να έκλεισε το στόμα, μπορεί να μην μίλησε, αλλά δεν σταμάτησε να σκέφτεται. Και ο καλύτερος τρόπος για να μην σιωπήσει ήταν η συγγραφή του βιβλίου για τον άγνωστο κόσμο των ανθρώπων του βουνού. Δηλαδή το χειρόγραφο που ήταν πια πραγματικότητα, μολονότι ακόμα ήταν άτιτλο. Και για να βρει τον τίτλο, έριξε μια ματιά από την αρχή.

Εκείνος που αρχικά θεωρήθηκε ως πιθανός τίτλος του βιβλίου, δηλαδή «Η Αυτοψία των Βλάχων σε στίχους», κατέληξε ως υπότιτλος στο πρώτο κεφάλαιο. Στάθηκε στη λέξη «αυτοψία» επειδή τον επικείμενο θάνατο των Βλάχων ως έθνος λες και τον έβλεπε σε κάθε τραγούδι. Ήταν κάτι ως πρόλογος, ως κλονισμός της εθνικής συνείδησης για ό,τι αναμενόταν να έρθει. Ξεχωριστή θέση σ' αυτό έπιασε η περιρσιση θλίψη γύρω από τους στίχους. Μια θλίψη που τους τύλιγε σαν μια σταγόνα δάκρυ με το αραχνοϋφαντο πέπλο της διαφάνειάς της. Ήταν αλήθεια πράγματι αυτό αφού μετά από το μεγάλο κοσκίνισμα που έγινε, από ένα ολόκληρο βουνό τραγούδια, λίγα μόνον ήταν τα χαρούμενα. Που ακόμη κι αυτά είχαν μέσα τους μια σταγονίτσα δάκρυ. Ήταν σάμπως οι Βλάχοι να έκλαιγαν τη μοίρα τους, που περιπλανιότανε στα βουνά των Βαλκανίων. Ή για όλα όσα επιθυμούσαν πάντα να έχουν, και δεν τα είχαν ποτέ: μια σκεπή που λέγεται τόπος και ένα έμβλημα, για να διακρίνονται από τους άλλους, που λέγεται σημαία.

Μετά τον τίτλο, εκείνο, που παρέμεινε για μεγάλο διάστημα σαν καταχνιά που πλανιότανε από σελίδα σε σελίδα, ήταν η σημαία. Αφού η γλώσσα είναι κατά κάποιον τρόπο η σημαία ενός έθνους κι επειδή αυτοί δεν είχαν σημαία, ο Ριζά Κέρπι είχε την εντύπωση ότι οι Βλάχοι ήταν ένα βουβό έθνος από γεννησιμιού του. Ή ένας λαός που του επιβλήθηκε η βουβαμάρα από γεννησιμιού του. Η μοναδική περίπτωση που αψηφούσαν την επιβαλλόμενη βουβαμά-

ρα ήταν όταν στους γάμους ανασήκωναν κι αυτοί ένα είδος σημαίας, το μπαϊράκι. Ο δάσκαλος από τη Γορίτσα είχε ιδεί δεκάδες βλάχικους γάμους και ποτέ δεν θυμότανε να λείπει η σημαία. Κι όχι μια, αλλά τρεις. Η κόκκινη, η γαλάζια και η λευκή, όλες με ένα μήλο στην κορφή του κονταριού τους. Η πρώτη συμβόλιζε την αγάπη, η δεύτερη τον ουρανό, η τρίτη την καλοσύνη. Η δεύτερη μερικές φορές αντικαθιστούνταν με κίτρινη, που συμβόλιζε τη ζήλια κι άλλες φορές με πράσινη που συμβόλιζε την ανανέωση της ζωής. Όλες μαζί σαν να φανέρωναν την ουσία της ίδιας της ύπαρξης των Βλάχων του βουνού: ζωή ανανεωμένη κάτω από τον ανοιχτό ουρανό, με αγάπη, ζήλια και καλοσύνη. Μολονότι η συνεχής παρουσία της τρίτης είχε θρησκευτικές ρίζες, το ξετύλιγμα όλων των χρωμάτων, μαζί με το μήλο της Εύας στην κορυφή του κονταριού συμβόλιζε την αγάπη για τη ζωή. Από την άλλη, ο συνωστισμός τόσων σημαιών μπορεί να ήταν σύμβολο γάμου, αλλά ταυτόχρονα ήταν και μαρτυρία για την απουσία της μιας και μοναδικής σημαίας. Δηλαδή του εμβλήματος, που θα τους ξεχώριζε από τους άλλους. Μπορεί, ωστόσο, η απουσία της μιας και μοναδικής σημαίας να ήταν και ως μια κομψότατη αδιαφορία εκ μέρους των Βλάχων έναντι πραγμάτων για τα οποία οι άλλοι ματώνονται, σκοτώνονται και σφάζονται. Και με τον τρόπο αυτό, είναι σαν να λαξεύουν την προσωπογραφία τους ως λαός που αγαπάει τους γάμους και όχι τους πολέμους.

Ο ερασιτέχνης ερευνητής Ριζά Κέρπι, το θέμα των σημαιών το ανέπτυξε στο δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου. Και ξύπνησε μέσα του η περιέργεια να γνωρίσει όχι μόνον το νόημα της ύπαρξής τους, αλλά να τους γνωρίσει και ως ζωντανούς ανθρώπους με τα καλά και τα κακά, με τα στοιχεία εκείνα που τους κάνουν να απομονώνονται από τους άλλους και ταυτόχρονα να σφίγγουν οι δεσμοί μεταξύ τους.

Όλα αυτά τα συμπεριέλαβε σε ξεχωριστό κεφάλαιο υπό τον τίτλο «Η ταυτότητα των Βλάχων μέσα από την ταυτότητα των Βλάχων στα Μαύρα Χώματα».

Ο ισχυρισμός τους ότι είναι οι ιδιοκτήτες της Μοσχόπολης, αν και θεωρούνται οι περιπλανώμενοι των Βαλκανίων, τους έκανε να στέκονται σαν βαριά πέτρα ανάμεσα στους άλλους. Οι οποίοι τους έβλεπαν λοξά για το ξεριζώμα και ταυτόχρονα με συμπάθεια για το καινούργιο ριζοβόλημα. Και δεν ήταν μόνον η Μοσχόπολη, αλλά πολλοί οικισμοί, που ακμάζανε ακόμη, κι άλλοι που είχαν μετατραπεί σε ερείπια. Οι Βλάχοι μοιάζανε έτσι με νομάδες που δεν ικανοποιούνταν ούτε με την αιώνια περιπλάνηση, ούτε με την εγκατάσταση, η οποία δεν πληρούσε τις προσδοκίες τους. Πράγμα που τους έκανε πολύ λιγότερο νομάδες και πολύ περισσότερο τους ανικανοποίητους των Βαλκανίων. Ένας λαός που αναζητούσε μια πραγματικότητα, την οποία την έβρισκε στον τόπο που άφηνε πίσω και την έχανε στον τόπο στον οποίο ερχότανε να ριζοβολήσει. Αυτή η αναζήτηση ήταν που τους έκανε να φαίνονται ως αιώνιοι νομάδες. Με αποτέλεσμα το καταχνιασμένο καρβάνι τους να αφανίζεται σιγά σιγά μέσα στα χρόνια και τους αιώνες, ώσπου κάποια στιγμή άρχισε να ενσωματώνεται στην κοινωνία των γηγενών, και αποδεχόμενοι την κοινή μοίρα, ένωσαν το αίμα τους με το αίμα των ντόπιων.

Μέχρι τη στιγμή αυτή, οι μεγάλοι χαμένοι ήταν οι Βλάχοι, που λέγονταν «ντόπιοι», ενώ αυτοί του βουνού, στους οποίους συγκαταλέγονταν και οι Βλάχοι της Γορίτσας ή του Μπούφου ήταν η ζωντανή μαρτυρία της ύπαρξης στα Βαλκάνια και ενός άλλου αίματος. Που δεν ενώθηκε ακόμα με το αίμα των γηγενών, αλλά που βρισκότανε στις παραμονές έναρξης μιας τέτοιας διαδικασίας, η οποία δεν θα αργούσε να έρθει. Και που τους έκανε να είναι εντελώς άλλο αίμα. Έτσι, ανάμεσα στο ρουμανικό, το ελληνικό και το

αλβανικό έμοιαζε να είναι το πιο λατινικό αίμα των Βαλκανίων.

Ο Ριζά Κέρπι δεν ήταν σε θέση να προσδιορίσει τις διαστάσεις που είχε πάρει η ανάμειξη των λεγομένων ντόπιων Βλάχων με τους γηγενείς. Για το πόσο δηλαδή είχε παραμείνει καθαρό το «λατινικό αίμα» στις φλέβες τους και πόσο αυτό είχε γίνει αίμα των γηγενών. Στα τραγούδια των Βλάχων του βουνού λίγα πράγματα αναφέρονταν για το θέμα αυτό. Αυτός αγνοούσε το τι είχε συμβεί στις άλλες χώρες, αλλά κάτι μπορούσε να πει για το τι συνέβηκε στη χώρα του. Για να είναι ακόμα πιο πειστικός, το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου, τον τίτλο του οποίου ακόμα δεν τον είχε βρει, το συνόδεψε με χάρτη της Αλβανίας, στον οποίο σημείωσε με κεφαλαίο Β όλα εκείνα τα μέρη στα οποία είχαν διεισδύσει οι Βλάχοι. Και διαπίστωσε ότι η βρυσομάνα τους ή ο τελευταίος τόπος καταγωγής τους ήταν η Ελλάδα, με τη Θεσσαλία και τα βουνά της Πίνδου, ενώ το τελευταίο άκρο έφτανε εκεί που τελείωνε η Τοσκερία και άρχιζε η Γκεγκερία. Το γεγονός ότι κανένα πόδι Βλάχου δεν είχε πατήσει στη Γκεγκερία, τον βοήθησε να καταλάβει γιατί είχαν σχηματιστεί δύο Αλβανίες, η μια πιο μαλακή (ήπια) και η άλλη πιο σκληρή. Η μια πιο διαυγής και η άλλη πιο θολή.

Τις δυο διαφορετικές μορφές που συνυπήρχαν στο ίδιο σώμα, χωρίς ενδοιασμούς, τις συσχέτισε με την παρουσία των Βλάχων μέσα σε μια απ' αυτές. Ή στην παρουσία ενός άλλου αίματος που έρρεε στις φλέβες της. Η σχέση αυτή του φάνηκε ευρηματική και ενδιαφέρουσα κι ακριβώς απ' αυτή προέκυψε και ο τίτλος του βιβλίου του. Επειδή, πριν από Έλληνες, Ρουμάνοι ή Αλβανοί, ήταν Λατίνοι, έγραψε λοιπόν στο εξώφυλλο του χειρόγραφου: «Οι Βλάχοι ή το λατινικό αίμα των Βαλκανίων».

Κεφάλαιο 9

Μετά το επεισόδιο που δεν τιμούσε ούτε το νέο χωριό των Βλάχων ούτε και τον πεσόντα του, τον Βασίλη Πλασάρη, το όνομα του οποίου είχε πάρει ο καινούργιος οικισμός, όλοι ήλπιζαν ότι η πικρή γεύση θα εξαφανιζόταν με έναν γάμο. Με τον γάμο του Σωκράτη και της Κατερίνας, που όλοι τον περίμεναν με ιδιαίτερη ανυπομονησία. Πιο ανυπόμονος απ' όλους ήταν ο ίδιος ο γαμπρός, όχι μόνο επειδή επιτέλους θα παντρευόταν με τη κοπέλα που ονειρευόταν τόσα χρόνια, αλλά κι επειδή θα μπορούσε να περιοριστεί κάπως η πικρή γεύση του επεισοδίου. Για το οποίο ευθυνόταν αυτός ο ίδιος, ως ο πρώτος σε όλα εκείνα τα μέρη και ως εγγονός της Αρχοντούλας, της πρωταγωνίστριας του επεισοδίου.

Όταν έγινε το επεισόδιο, παρουσία του Ντέμο Ντέγκου, που είχε έρθει να εγκαινιάσει το χωριό με το όνομα του πεσόντα Βασίλη Πλασάρη, ο Σωκράτης πιάστηκε εξ απήνης και ενήργησε αργοπορημένα. Ίσως επειδή, γνώριζε απ' τη μια, τη μεγάλη επιθυμία του Βασίλη Πλασάρη, κι απ' την άλλη, ήθελε ο ίδιος να μάθει πώς, υπό ποιες συνθήκες απεβίωσε εκείνος στην περίφημη μάχη του Λαζαρατιού. Την είχε ακούσει με τα αυτιά του την ιστορία, από τη μάνα του,

τη στιγμή που αυτή επικοινωνούσε με τους πεθαμένους. Ένας από τους μεγάλους καημούς του θείου του ήταν να διαλευκανθεί, χωρίς άλλο, ο τρόπος με τον οποίο πέθανε. Δεν ησύχαζε επειδή οι ζωντανοί δεν γνώριζαν την αλήθεια και επειδή δεν γνώριζαν την αλήθεια, είχαν βγάλει και τραγούδι που έλεγε ότι είχε πολεμήσει σαν λιοντάρι στη μάχη αυτή. Η ένδοξη μάχη του Λαζαρατιού και ο ηρωικός του θάνατος δεν υπήρξαν ποτέ. Τουλάχιστον αυτός δεν είχε πεθάνει στη μάχη, αλλά δίπλα σε μια κυψέλη, που είχε πάει να φάει μέλι, λίγα λεπτά πριν την επίθεση. Είχε πεθάνει από κεντρί μελισσών. Αυτή ήταν η γυμνή αλήθεια. Την είχε ομολογήσει τόσες φορές στην Αρχοντούλα και την παρακάλεσε να την πει στους ανθρώπους, γιατί δεν έλιωναν τα κόκαλά του από το ψέμα. Αυτή, όμως, για ανεξήγητους λόγους, δεν είχε πει τίποτα στους άλλους. Πάντοτε του έδινε τον λόγο ότι θα την πει την ιστορία του, αλλά ποτέ δεν την έλεγε. Και σαν να ήθελε να ντροπιάσει τον εγγονό της, την είπε εκείνη τη μέρα, που ο Βασίλης Πλασάρης άλλαξε για πάντα το όνομα της λοφώδους έκτασης, που ονομαζόταν Κιάφα.

Επέλεξε την ημέρα των εγκαινίων για να πει στους ζωντανούς τον καημό του πεθαμένου, ίσως επειδή όλοι καυχόνταν με τον Βασίλη Πλασάρη, ενώ ο ίδιος δεν μπορούσε να καυχηθεί με τον εαυτό του. Ίσως κι επειδή τον έφεραν λαξεμένο σε μαύρη πέτρα και με μια μύτη μεγάλη σαν γκλίτσα τσομπάνου, όταν ήξεραν ότι αυτός δεν είχε καμιά συμπάθεια στο μαύρο χρώμα και δεν ήταν καθόλου περήφανος για τη μύτη του. Τον ανδριάντα, που τον φιλοτέχνησε ο καλύτερος γλύπτης του Νομού, τον τοποθέτησαν στο κέντρο του νέου οικισμού. Σε μια πλατειούλα σε σχήμα αυγού, γεμάτη λακκούβες με βρώμικο νερό, σανίδες πεταμένες εδώ κι εκεί, σωρούς από μπάζα, πέτρες, τούβλα,

άμμο και στεγνωμένη λάσπη. Τα εγκαίνια του χωριού «Βασίλης Πλασάρης» έγιναν κάπως βιαστικά, βεβιασμένα γιατί προβλεπόταν μια δεύτερη επίσκεψη του καθοδηγητή στους Βλάχους και όπως διαδιδόταν δεν ήθελε να τους βρει ξανά σε καλυβόσπιτα. Επιτέλους, οι πρώην κάτοικοι του Μπούφου μπόρεσαν να ριζώσουν στην Κιάφα, την καλύτερη τοποθεσία των Γοριτσάρηδων, που είχε ...πετάξει μέσα από τα χέρια τους, χάρη στην παρέμβαση του ίδιου του καθοδηγητή.

Λίγες μέρες μετά την πρώτη του επίσκεψη στην Κιάφα πλάκωσε ένα τάγμα από τοπογράφους της πολεοδομίας του Νομού. Έτρεχαν απ' εδώ κι απ' εκεί με κάτι ξύλινους πασσάλους στα χέρια, κοιτάζανε στον θεοδόλιχο και χωρίζανε τη γη με το μέτρο ή με τριχιές μουλαριών. Οριοθετήθηκαν οι κατοικίες, οι δρόμοι, η βρύση, το καφενείο, το κουρείο, το τσαγκαράδικο, το κατάστημα τροφίμων, το δημοτικό σχολείο, ο φούρνος, το γραφείο του Λαϊκού Συμβουλίου και η κεντρική πλατεία με τη θέση όπου θα τοποθετούνταν ο ανδριάντας και θα φυτεύονταν τριανταφυλλιές και άλλα λουλούδια.

Στις αρχές το σχέδιο ήταν να ανεγείρονταν τριώροφες πολυκατοικίες, αλλά απεσύρθη λόγω της άρνησης των ηλικιωμένων Βλάχων. Είπαν ότι δεν μπορούσαν να ζήσουν σαν τα πουλιά στα κλαριά των δέντρων. Είχαν ζήσει πάντα με τα πόδια στη γη και δεν μπορούσαν να διανοηθούν ότι απ' εδώ και πέρα θα ζήσουν στον αέρα. Έτσι η Κιάφα χωρίστηκε σε μικρά οικόπεδα στα οποία θα χωρούσε ένα ισόγειο σπίτι και μια αυλή με το αποχωρητήριο, το κοτέτσι, το καλύβι του σκύλου και το γείσο της γάστρας. Και που θα έπαιζαν τα παιδιά και θα αντηχούσε ο τόπος από τους γάμους. Τα σπίτια θα χτιζόνταν από τους ίδιους, αλλά και με συμπαράσταση από το κράτος, που τους είχε εγ-

κρίνει μακροπρόθεσμα και χαμηλότοκα δάνεια.

Ήταν η καλύτερη λύση, γι' αυτό και οι άνθρωποι του βουνού ανασκουμπώθηκαν να βρουν άμμο, ασβέστη και πέτρα. Την άμμο την πήραν από το ποτάμι του Μπούφου, ασβέστη φτιάξαν με τα άσπρα χοχλάδια του, ενώ την πέτρα τη βγάλανε στους πρόποδες του βουνού. Άνοιξαν νταμάρι δίπλα στο παλάτι του ξεπεσμένου τσέλιγκα, που τον είχαν ρίξει στις φυλακές επειδή δεν παρέδιδε τα φλουριά, που όπως λεγόταν τα είχε μαζέψει πίνοντας το αίμα του λαού. Τσιμέντο φέρανε στο κατάστημα της Γορίτσας. Μέσα σε λίγο διάστημα κατασκευάστηκαν ισόγεια σπίτια με τρία υπνοδωμάτια, κουζίνα και σαλόνι. Τα περισσότερα σε μορφή L και τα λιγότερα σε σχήμα τετράγωνου. Την ιδέα για την κατασκευή σπιτιών σε μορφή L την έριξε η Ζωίτσα των Κατσέτων, μια που ήταν κοπέλα από το Ελμπασάν. Οι περισσότεροι πίσω από το σπίτι κατασκεύασαν κι ένα δωματιάκι, όπως τα παλιά αχούρια για τον αργαλειό, ο οποίος τελευταία έχανε έδαφος, για τα συμπράγκαλα και για να ψένουν με τη γάστρα τις μέρες που βρέχει.

Οι χτίστες είχαν κατεβεί από τη Γκεργκεβίτσα, κι ήταν απόγονοι εκείνων που είχαν χτίσει τη Γορίτσα, αλλά όταν οι Βλάχοι είδαν ότι δεν έκαναν τίποτα το σπουδαίο, παρά έβαζαν πέτρα πάνω στην πέτρα, πολλοί τους διώξαν και ανέλαβαν οι ίδιοι, διαλαλώντας ότι δεν υπάρχει ευκολότερο πράγμα στον κόσμο από το να χτίζεις τοίχους. Βγήκαν έτσι οι πρώτοι Βλάχοι χτίστες, πράγμα που επιτάχυνε την ανέγερση του καινούργιου οικισμού με το όνομα «Βασίλης Πλασάρης». Στις γωνίες των σπιτιών τοποθετήθηκαν μεταλλικές βέργες, στις οποίες θα δένονταν τα σύρματα που θα έφερναν φως. Το φως που θα αντικαθιστούσε τα καντήλια και τα φανάρια πετρελαίου. Στα ανώφλια, ακριβώς πάνω από τις πόρτες, τοποθέτησαν στριφτά κέρατα κρια-

ριών και κρέμασαν αρμάθες με σκόρδα και μάλλινες πολύχρωμες κορδέλες.

Την ημέρα των εγκαινίων, μετά από πολύ κόπο και μετά από ένα ποτάμι ιδρώτα, ο οικισμός «Βασίλης Πλασάρης» έμοιαζε με μπουμπούκι τριαντάφυλλου, που άνοιξε απότομα στην καρδιά της Κιάφας. Δεν θα μπορούσε να προστεθεί κάτι άλλο, αν βέβαια, δεν λάβαινες υπόψη κάποια μισοτελειωμένη σκεπή, κάποιους σουβάδες ανολοκλήρωτους, τις λακκούβες με το βρώμικο νερό στους δρόμους και στις πλατείες και τους σωρούς από μπάζα. Περισσότερες λακκούβες υπήρχαν στην κεντρική πλατεία, εκεί που θα τοποθετούνταν ο ανδριάντας του πεσόντα και που αργότερα θα φυτεύονταν τριανταφυλλίες, αλλά κανένας δεν τα πρόσεχε αυτά. Τόσο το περισσότερο που η μέρα ήταν όμορφη, ο ουρανός είχε χαμηλώσει μια πιθαμή πιο κάτω και ο ήλιος έμοιαζε σαν αφηρημένος. Δεν τα πρόσεξε ούτε ο Ντέμο Ντέγκου, ο οποίος γελούσε από την εξέδρα όπως ο μεγάλος καθοδηγητής όταν κατέβαινε στις μάζες. Ήταν φανερό ότι ήθελε να τον μιμηθεί γιατί άπλωνε συνέχεια τα χέρια και χαιρετούσε τους ανθρώπους, ανασήκωνε και ανέμιζε τη σφιγμένη γροθιά του και γελούσε. Τότε ακριβώς μια γυναίκα από το πλήθος ανέβηκε στην εξέδρα να τον συναντήσει και ξαφνικά τον ρώτησε γιατί της πήραν τον άντρα με το τζιπ της Ασφάλειας. Ο Ντέμο Ντέγκου της είχε δώσει το χέρι, αλλά όταν έμαθε ποιος ήταν ο άντρας της, ωχρίασε.

– Γρήγορα νερό, είπε, να πλύνω τα χέρια γιατί άγγιξα τη γυναίκα του εχθρού!

Αμέσως μετά, σαν να ήθελε να πει «στο διάβολο οι εχθροί», προσπάθησε να επαναφέρει το γέλιο του και διάβασε τη σύντομη ομιλία του για τον νέο οικισμό των Βλάχων, για το ηρωικό κατόρθωμα του Βασίλη Πλασάρη

στη μάχη του Λαζαρατιού, για τις αχυροκαλύβες που επιτέλους το κράτος τις εξαφάνισε από τη ζωή των ανθρώπων του βουνού, για τον διακεκριμένο διευθυντή Σωκράτη Μπούμπα, που δεν τον αποχωρίστηκε κι αφού κατεβήκανε από την εξέδρα. Τώρα, στην εξέδρα θα ανέβαινε μια ομάδα αντρών για να τραγουδήσουν το τραγούδι που ήταν αφιερωμένο στον Βασίλη Πλασάρη. Ο Ντέμο Ντέγκου ξαναβρήκε το χαμόγελό του, που έμοιαζε μ' εκείνο του μεγάλου καθοδηγητή, όταν άκουσε τους τραγουδιστές να λένε:

*Πάνω στο Λαζαράτι,
στα ψηλώματα,
αρχίνησε η μάχη
τα ξημερώματα.*

Δεν πρόλαβε να γευτεί ούτε το τραγούδι, ούτε τον ενθουσιασμό και τη χαρά των ανθρώπων. Πάλι μια γυναίκα ήταν που τον αναστάτωσε. Όχι του εχθρού, που τον πήραν με το τζιπ της Ασφάλειας, αλλά μια γριά Βλάχα γυρτή σαν μαύρη κόσα. Βγήκε μέσα από το πλήθος και στάθηκε ανάμεσα στον Ντέμο και τον Σωκράτη. Τα είχε με τον τραγουδιστή, που σήκωνε τη φωνή και τη στριφογύριζε σαν αηδόνι κι έλεγε πως ο Βασίλης Πλασάρης πολέμησε σαν λιοντάρι στη μάχη του Λαζαρατιού. Ότι είχε πληγώσει εφτά και σκοτώσει οχτώ. Η γριά του έκανε νεύμα να το κλείσει το έρημο το στόμα, αλλά όταν εκείνος συνέχιζε τον χαβάρνι του, έριξε τη βόμβα της:

– Σκάσε, που να σου βγει σπυρί στη γλώσσα, ο Βασίλης Πλασάρης δεν πέθανε στη μάχη.

– Κι εσύ πώς το ξέρεις; είπε ο Ντέμο Ντέγκου και της έριξε μια ματιά απ' αυτές που έριχνε στους εχθρούς του λαού. Ήσουν με τον Βασίλη στο Λαζαράτι;

– Μου το είπε μόνος του, του απάντησε η γριά, που δεν της ιδρώσε τ' αυτί από τον πρώτο της Επαρχίας.

– Τι σου είπε μόνος του;

– Ότι δεν πέθανε στη μάχη.

– Και πού πέθανε;

– Σε μια κυψέλη με μέλισσες. Πριν κινηθεί ο πόλεμος, πήγε να φάει μέλι.

– Και πώς σου τα είπε αυτά, αφού είχε πεθάνει;

– Έρχεται ολοένα και μου το λέει. Δεν θα λιώσει το κορμί του αν δεν μάθουν όλοι ότι δεν σκοτώθηκε από βόλι, αλλά πέθανε από μέλισσες.

Το επεισόδιο αυτό δεν τιμούσε ούτε τους Βλάχους, ούτε τον πεσόντα. Έβαλε σε δύσκολη θέση και τον Σωκράτη Μπούμπα, ο οποίος επειδή δεν αντιλήφθηκε, αντέδρασε κάπως αργά, σε αντίθεση με τους άντρες του ομίλου, οι οποίοι ασχολήθηκαν με τον Ντέμο Ντέγκου και του εξήγησαν ότι η γριά ήταν η γιαγιά του διευθυντή, η Αρχοντούλα των Μπουμπαίων. Αν και προκάλεσε το επεισόδιο, δεν ήταν ανόητη η γριά και ήταν γεγονός ότι επικοινωνούσε με τους πεθαμένους. Ο Σωκράτης, από την άλλη, τραβολογούσε τη γιαγιά του διασχίζοντας το πλήθος, που γελούσε και επευφημούσε την Αρχοντούλα λες και ήταν αυτή η πρώτη της Επαρχίας κι όχι ο Ντέμο Ντέγκου.

Περισσότερο απ' όλους χειροκροτούσαν τα παιδιά, που είχαν τριγυρίσει τον Λευτέρη τον πρόεδρο. Οι νεαρές κοπέλες ξεκαρδίζονταν στα γέλια. Ανάμεσά τους και η Κατερίνα, που γελούσε κι αυτή, αν και δυο εβδομάδες είχαν απομείνει μέχρι την ημέρα του γάμου. Θυμότανε τα νοτισμένα της βλέφαρα σαν από δάκρυα που κυλούσαν προς τα μέσα. Την πλησίασε να της αφήσει τη γιαγιά να την προσέχει, αλλά πιο πολύ να ιδεί πόσο όμορφη γινότανε όταν

γελούσε. Και τι όψη είχε πάρει, παραμονές του γάμου. Κι αν ακόμα τα βλέφαρά της ήταν νοτισμένα σαν από δάκρυα που κυλούσαν προς τα μέσα.

– Πάρε τη από μπροστά μου, της είπε και, ευτυχισμένος που δεν είδε ίχνη δακρύων που κυλούν προς τα μέσα, έπεσε και πνίγηκε στα γραμμένα μάτια της. Ξεκόλλησε από την Κατερίνα μόνον όταν του είπαν ότι τον ζητάει ο Ντέμο Ντέγκου.

– Σκέψου καλά, του είπε, όταν χωρίστηκαν, και να ξέρεις, για χατίρι σου δεν την κήρυξα εχθρό του λαού τη γριά...

Μετά από αυτό το επεισόδιο, ο νεότερος οικισμός της χώρας έμενε με μια γεύση πίκρας. Και ένιωθε να τον τύλιγε μια σκιά, που γινότανε ολοένα και πιο βαριά, μετά από τις συχνές εκείνες επισκέψεις του τζίπ της Ασφάλειας στα μέρη του. Ο ίδιος ο Σωκράτης Μπούμπας ήταν ο πρώτος που ήθελε να αλλάξει την κατάσταση. Φοβισμένος και από την προειδοποίηση του πρώτου της Επαρχίας, σκέφτηκε ότι κάθε κακό μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνον με ένα καλό. Με έναν γάμο, τον πρώτο στη σειρά και που, για καλή τύχη, ήταν ο γάμος ο δικός του με την Κατερίνα. Και για να 'ναι το καλό πλατύ σαν μια αγκαλιά, αποφάσισε να προσκαλέσει όσο γινόταν περισσότερους. Συγγενείς κοντινούς και μακρινούς, Βλάχους και Γοριτσάρηδες όπως ο Στέφανος Μούσκα, που δεν τους ήθελαν, και άλλους όπως ο Ριζά Κέρπι, που τους ήθελαν. Ήταν σίγουρος ότι τη σκιά που βάραινε σα σύννεφο πάνω από τον οικισμό θα μπορούσε να τη διαλύσει μόνον έναν μεγάλο γάμο.

Οι Μπουμπαίοι αρχίσανε τις προετοιμασίες μια εβδομάδα νωρίτερα, το Σάββατο το βράδυ, με το κοπάνισμα του σταριού. Τα σπίτια τους ήταν στο κέντρο του χωριού, στο πιο επίπεδο μέρος της τοποθεσίας με την πρώην ονο-

μασία Κιάφα. Ήταν πέντε σπίτια, όσα και τα αγόρια της Αρχοντούλας, πολύ κοντά το ένα με το άλλο, με στενά σοκάκια, μεγάλες αυλές και με φράχτες από καλαμιές ηλιάνθου. Η Αρχοντούλα ήθελε να φτιάξουν ένα σπίτι, μεγάλο, που να τους χωράει όλους, αλλά αντιστάθηκαν οι νυφάδες. Πάει ο καιρός των καλυβόσπιτων και των γερόντων, της είπαν. Ήρθε ο καιρός των νυφάδων. Παρ' όλα αυτά, η γριά κατάφερε να τους κρατήσει κοντά, τόσο κοντά που πολλές φορές δεν μπορούσες να διακρίνεις πού τελείωνε η μια αυλή και πού άρχιζε η άλλη.

Η μεγαλύτερη αυλή ήταν του σπιτιού του Γεράσιμου Μπούμπα, που πάντρευε τον γιο του, τον Σωκράτη. Τη ράντισαν με νερό και τη σκούπισαν από τις πρώτες κιόλας ώρες εκείνου του Σάββατου, που μύρισε γάμος. Ο πολυαναμένομενος γάμος του Σωκράτη και της Κατερίνας. Καθαρίσανε ακόμα και τις μικρές πέτρες για να μην σκοντάψει η νύφη όταν θα χορέψει. Ύστερα έχυσαν δεκάδες βαρέλες με νερό, για να μην σηκωθεί σκόνη. Όταν γύρισε η μέρα, στις δυο άκρες της κύριας εισόδου κρεμάσανε μεγάλα φανάρια, ενώ στα κέρατα του κριαριού στο ανώφλι προσθέσανε κι άλλες τουλούπες μαλλί. Κάτω από τα φανάρια, στο έδαφος, έφτιαξαν σωρό από ξηρές σβουινιές, που θα τις ανάβανε το βράδυ, για τα κουνούπια. Δίπλα στο σωρό με τις σβουινιές τοποθέτησαν τέσσερα κούτσουρα δέντρων, ίδιου ύψους κι έριξαν πάνω τους βελέντζες για να κάθονται όσο πιο αναπαυτικά τα μέλη της ορχήστρας. Πιο πέρα από την ορχήστρα έφτιαξαν τη σήραγγα από κλαριά και στρωμένη φρέσκα φτέρη, όπου θα κάθονταν οι άντρες για να πιούνε ρακή. Στο βάθος συγυρίστηκε ο χώρος για τα καζάνια στα οποία θα έβραζαν το στάρι, ενώ πιο πέρα μπήξαν μια γερή φούρκα κρανιας, όπου θα κρεμούσαν τον τράγο να τον γδάρουν. Κι όχι οποιονδήποτε,

αλλά τον τράγο τον μπροστάρη, που θα τον έγδερνε ο γαμπρός το επόμενο Σάββατο, μπροστά στους άλλους, για να δείξει πόσο ικανός θα ήταν την πρώτη νύχτα του γάμου του. Λίγο πιο πέρα από τα κούτσουρα, ακούμπησαν στον τοίχο τέσσερις κόπανους απ' αυτούς που χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες για τα ρούχα στο ποτάμι, για να κοπανίσουν το στάρι. Μπροστά από τους κόπανους τοποθετήθηκαν δυο βαριές πλάκες και δυο σακιά των πέντε κιλών με το στάρι που θα το κοπάνιζαν.

Όταν έπεσε το σκοτάδι και ένα ελαφρό αεράκι σκούνηξε τον καλαμιώνα του Μπούφου, τα σακιά με το στάρι, τα βάλανε πάνω στις πέτρες. Κι αμέσως μετά ακούστηκαν τα πρώτα χτυπήματα «Μπαμ, μπουμ, μπουμ». Ήταν αυτό κι ένα σινιάλο ότι ο γάμος άρχιζε. Το στάρι το κοπανούσαν τέσσερα νεαρά κορίτσια με κοτσίδες, δυο για κάθε σακί, που όταν κουραζόταν η μια άρχιζε η άλλη. Στο μεταξύ, μια ομάδα γυναικών στήθηκε γύρω τους σε σχήμα δρεπανιού και πήρε το τραγούδι:

*Τα κορίτσια μπαμ και μπουμ
το σιτάρι το κοπανούν.*

Σχεδόν την ίδια στιγμή ο γάμος είχε αρχίσει και στους Χολεβαίους. Δυο από τις γυναίκες της οικογένειας την κλείσανε την Κατερίνα στο δωματιάκι, που έπαιζε τον ρόλο του πρώην αχουριού, λίγα μέτρα πίσω από το σπίτι. Της συγύρισαν ένα σιδερένιο κρεβάτι, της άφησαν ψωμί, νερό κι ένα πιάτο με ζωμό, που θα προτιμούσε να τους το ρίξει στα μούτρα, παρά να το φάει, γιατί τους είπε «τι φαγητό είναι τούτο, σαν κάτουρο φοράδας». Εκείνες, όμως της ευχήθηκαν «καλή όρεξη» και της υπενθύμισαν ότι από την τρύπα αυτή θα έβγαινε μετά από μια βδομάδα, όταν θα έρχονταν οι συμπέθεροι να την πάρουν.

Μόλις έμεινε μόνη της, είδε ότι το σκοτάδι την έπνιγε. Γινότανε ολοένα και πιο βαρύ από τα συνεχή «μπαμ μπουμ» των κόπανων και από το τραγούδι στην αυλή των Μπουμπαίων. Οι Χολεβαιοί τα σπίτια τους τα είχαν στην άκρη του χωριού. Παρ' όλα αυτά, ο αντίλαλος του γάμου ακουγόταν σαν να ήταν κολλητά. Έμπαινε κάτω από την πόρτα, από τις χαραματιές του παράθυρου, που έβλεπε προς τους Μπουμπαίους, έφτανε καταπάνω της κι ήταν σαν να τη χαστούκιζε στο πρόσωπο. Άναψε το φανάρι, που ήταν κρεμασμένο στον τοίχο για να διώξει το σκοτάδι. Έβαλε κάτω από την πόρτα ένα ρούχο, για να μην μπαίνουν τα «μπαμ μπουμ» των κόπανων. Έτσι, ο γάμος δεν θα μπορούσε να τη χαστουκίζει. Ύστερα είδε ότι το δωματιάκι που θα τη φιλοξενούσε για μια εβδομάδα, ήταν άνω κάτω. Πρώτα είπε να βάλει κάποια τάξη και μετά να καθίσει να φάει το φαγητό, αυτό που και η ίδια δεν ήξερε γιατί το παρομοίασε με κάτουρο φοράδας. Τον αργαλειό δεν τον πείραξε, γιατί τον είχαν στριμώξει σε μια γωνιά, κούνησε, όμως, από τη θέση τους κάποιες μαυρισμένες κατσαρόλες, μια αναποδογυρισμένη κούνια, την κάδη, το ασκί με το τυρί, που μύριζε ξινίλα, το τσουκάλι με το πλατύ στόμιο, που βράζανε τα φασούλια, ένα ξύλινο σκεύος, που έπιαναν το προζύμι για το ψωμί του γάμου, τον σοφρά, που τον χρησιμοποιούσαν αραιά, επειδή είχαν βγει στο εμπόριο κάτι τραπέζια από ροκανίδια, και το παλαιό σκεύος, που ήταν γεμάτο με πίτυρα.

...Αυτό, στο οποίο μήνες πριν έκρυβε το γράμμα του ταξίαρχου του καλαμποκιού, του Λιάμπη Δημητράκη Κέρπι, που έκλεινε με την περίφημη πρόταση γραμμένη με κεφαλαία «Σ' ΑΓΑΠΩ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ» και που αυτή όσο καιγόταν να το διαβάσει, άλλο τόσο ήθελε να το τσαλακώσει και να του το τρίψει στα μούτρα. Είχε απορήσει πώς το σκεύος

αυτό είχε γλυτώσει από την τελευταία πυρκαγιά και πώς δεν χάθηκε κατά τη μετακόμιση στα καινούργια σπίτια του οικισμού. Το άγγιξε ξανά με προσοχή, λες και θα την έβλεπαν. Και σάμπως μέσα από τα πίσυρα θα ξεπετάγονταν τα μαλλιά, το μέτωπο, τα μάτια, τα αυτιά, η μύτη και προπαντός τα στεγνωμένα σαν ίσκα χείλη του Δημητράκη Κέρπι. Για να της επαναλάβει με φωνή σαστισμένου «Σ' αγαπώ, Κατερίνα». Όπως εκείνη την ημέρα όπου η φωτιά των εικόνων έκαψε και τις καλύβες κι εκείνος ζωντάνευσε τους λιπόθυμους με το φιλί της ζωής. Αυτή δεν ήταν εντελώς λιπόθυμη όταν άκουσε να λένε «γρήγορα στον Δημητράκη, για να τη ζωντανέψει», αλλά έκανε τη λιπόθυμη, πιο πολύ από περιέργεια για να ιδεί τι γεύση θα είχαν τα χείλη του. Ήταν ένα τυφλό βήμα και πολύ τολμηρό από ένα κορίτσι όπως αυτή, από σόι, και αρραβωνιασμένη από κούνια. Εκείνη τη στιγμή, όμως, το κορμί της καιγόταν και κανένας τέτοιος συλλογισμός δεν χωρούσε. Κι ήταν η πυρκαγιά του κορμιού που την έσπρωξε μέχρι εκεί να κάνει πρώτη τη μεγάλη απόπειρα στο πρώτο φιλί. Σαν να μην είχε πεθάνει και έπρεπε να αναστηθεί αυτή, αλλά σάμπως να είχε πεθάνει και έπρεπε να αναστηθεί εκείνος. Όσο για τη γεύση των χειλιών του Δημητράκη, δεν είχε χρόνο να καταλήξει σε κάποιο συμπέρασμα γιατί χάθηκε στην άχνα των φιλιών και των ψιθύρων «Σ' αγαπώ, Κατερίνα».

Αργότερα θα μετάνιωνε για όλα αυτά. Θα απέφευγε τον ενοχλητικό Λιάμπη, ενώ τον εαυτό της θα τον παράχωνε βαθιά στη γη. Θα έλεγε πως ήταν μια πόρνη και τίποτα άλλο. Θα έπλενε τα χείλη με σαπούνι κάθε πρωί, θα τα σφούγγιζε με σκληρό μάλλινο κομμάτι από την παλαιά γούνα του πατέρα, για να ξεπλύνει κάθε ίχνος που είχαν αφήσει πάνω τους τα χείλια του. Το μόνο πράγμα που επιθυμούσε

ολόψυχα ήταν να ξεπλύνει τα ίχνη και να του σπάσει το κεφάλι με τις πέτρες, αν της έβγαине ξανά μπροστά. Τούτο, όμως, δεν το επιθυμούσε ο πιο αφηρημένος Λιάμπης του χωριού, που είχε όνομα Βλάχου. Ο οποίος προσπαθούσε να της υπενθυμίσει οποιαδήποτε στιγμή της μέρας ότι είχαν φιληθεί και ότι την αγαπούσε τόσο πολύ που ακόμα και στον ύπνο φώναζε δυνατά «Σε αγαπώ, Κατερίνα». Όσο εκείνη τον απέφευγε, τόσο εκείνος εκμεταλλευόταν και τη μικρότερη ευκαιρία να της δώσει να καταλάβει ότι δεν κάνει πίσω. Κι όχι μόνον αυτό, αλλά πήρε και συγκεκριμένες πρωτοβουλίες. Μια μέρα τόλμησε να πατήσει στο ραφτάδικο, τάχα να ράψει πουκάμισο με ένα μπαγιάτικο ύφασμα στο χρώμα του πιτύρων και που εκείνη του το πέταξε στο πρόσωπο, όπως τότε το γράμμα που έκρυβε στο σκεύος με τα πίτυρα. Και του είπε χωρίς να τρέμει η φωνή της:

– Έξω! Αν δεν βγεις τώρα από το ραφτάδικο, θα σου βγάλω τα μάτια με τα βελόνι!

Μπορεί να βγήκε αμέσως από το ραφτάδικο, αλλά δεν παραιτήθηκε ούτε στιγμή να την τριγυρίζει. Δεν άφησε πέτρα απανωτή, ακόμα και μετά την είδηση ότι οι Χολεβαίοι είχαν ορίσει την ημέρα του γάμου της. Συντετριμμένος από τον πυρετό της αγάπης και τυραννισμένος από την περιφρόνηση της Κατερίνας, συνέχισε τις προσπάθειες με πείσμα λιάμπικο. Όλες αυτές τις μέρες έριχνε γράμματα κάτω από την πόρτα του ραφτάδικου, που τα δίπλωνε στα δυο και τα γέμιζε με καλλιγραφικά γράμματα, για να τα προσέξει με το πρώτο η μοδίστρα. Θεώρησε τα γράμματα ως τον προσφορότερο τρόπο επικοινωνίας με την Κατερίνα, επειδή ήλπιζε πως αφού κράτησε το πρώτο, εκείνο της αποθήκης του καλαμποκιού, ανεξάρτητα που αργότερα του το έτριψε στη μούρη, θα δεχότανε και αυτά που της έριχνε κάτω από την πόρτα του ραφτάδικου. Τα οποία έμοιαζαν με

το πρώτο, γιατί της έγραφε όπως τότε, με το χέρι στην καρδιά. Διαφέρανε μόνο στο κλείσιμο. Αν το πρώτο έκλεινε με τη φράση «Σ' ΑΓΑΠΩ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ» στα άλλα προτίμησε κάτι πιο γήινο «Σ' αγαπώ, μωρή σκύλα», που δεν ήταν παρὰ ένας στίχος από γνωστό λιάμπικο ερωτικό τραγούδι, και που αργότερα έγινε το πιο αγαπημένο για όλους του Γοριτσάρηδες.

Ο στίχος αυτός ίσως να έκανε πιο γήινα τα γράμματα, αλλά ο γιος του Ριζά Κέρπι δεν αρκέστηκε με τόσο. Ούτε και να γράφει «με το χέρι στην καρδιά». Ελπίζοντας ότι η σιδερένια καρδιά της Κατερίνας κάποτε θα λυγούσε, πέρασε σε ακραίες κινήσεις, που για τον ίδιο ήταν φυσιολογικές και πραγματοποιήσιμες. Της έγραφε, πάντα με ωραία γράμματα, ότι η όμορφη Βλάχα δεν έπρεπε να απορήσει καθόλου αν κάποια μέρα θα τον έβγαζαν νεκρό από το πηγάδι, όπως τον αδερφό του, χρόνια πριν. Ή αν τον έβρισκαν απαγχονισμένο σε κανέναν ευκάλυπτο, με τη ζώνη του θηλιά στο λαιμό. Κι όταν πείστηκε ότι εκείνη δεν τα άνοιγε καν τα γράμματα, δοκίμασε να τη ρίξει με άλλα κατορθώματα. Την συνόδευε από μακριά, με τέτοιο βλέμμα που κι οι πέτρες ακόμα θα ράγιζαν. Την περίμενε στο σοκάκι όταν γύριζε από τη δουλειά και όταν εκείνη περίμενε να της μιλήσει, εκείνος απομακρυνόταν σιωπηλός σαν καλόγερος. Έγινε φίλος με τον ποιητή των Βλάχων και έμαθε από μνήμης όλο το μεγάλο ποίημα με τίτλο «Με τρέλανες, μωρ' Κατερίνα». Αρχισε να πηγαίνει ξανά στους γάμους, όπως τότε που πήγαινε με το ντέφι στην ορχήστρα του Φερίκ και τραγουδούσε ένα τραγούδι που ήταν παλιό, αλλά οι στίχοι του ήταν νέοι και λέγανε πως ήταν δικοί του και τους προσάρμοσε στην παλιά μελωδία.

*Να γευτώ το δάκρυ,
το γλυκό σεβντά σου
άσε με να μπω
μες στην αγκαλιά σου.*

Η Κατερίνα, την ώρα που έβαζε τάξη στο δωματιάκι της, πήρε και το σκεύος με τα πίτυρα να το τοποθετήσει σε μια άκρη, αλλά το κράτησε στα χέρια λες και δεν μπορούσε να το αποχωριστεί. Σαν να μην ήταν γεμάτο με πίτυρα, αλλά με αλεύρι καθαίο, απ' αυτό που θα ζύμωναν την Πέμπτη το ψωμί του γάμου. Έκατσε στο κρεβάτι της μαζί με το σκεύος. Έχωσε το χέρι βαθιά στα πίτυρα σαν να έψαχνε κάτι, που ήταν πάντα εκεί και δεν το βρήκε. Έκλεισε τα μάτια για να κρύψει κάποιο δάκρυ, που δεν ήθελε να το ιδεί. Και την πόνεσε η καρδιά σαν να την χτυπούσαν οι κοπέλες των Μπουμπαίων, που κοπάνιζαν το σάρι.

Το κοπάνισμα του σταριού κράτησε ως πέρα απ' τα μεσάνυχτα. Μετά οι γυναίκες το ρίξαν στο καζάνι. Άναψαν φωτιά και το αφήσανε να βράσει, ανακατεμένο με γάλα και βούτυρο. Για να είναι έτοιμο το μεσημέρι της άλλη μέρας, όταν θα γύριζαν από το βουνό οι κοπέλες με τα ξύλα και τη σημαία. Την άλλη μέρα ξεκίνησαν με δύο ώρες ήλιο για την πλαγιά του Μπούφου και έκαναν ξύλα στο λόγγο δίπλα στο Λιβάδι της Συμφιλίωσης. Ήταν έντεκα. Όλες σε ηλικία για παντρεία. Δύο απ' αυτές, οι νεότερες, φρόντιζαν τις σημαίες, τα κοντάρια στα οποία θα τις ράβανε, την κουλούρα, για τις έξι πράσινες και χοντρές ίσα με το δάχτυλο βέργες, για το δοχείο, που το γέμισαν με κρύο νερό λίγο πριν κατέβουν στο Λιβάδι. Όταν κατέβηκαν, με τους σωρούς των καυσόξυλων φτιάξανε έναν μεγάλο κύκλο και έκατσαν στη μέση του για να ράψουν τις σημαίες.

Οι σημαίες ήταν τρεις. Η κόκκινη, η κίτρινη και η λευκή. Τα κορίτσια χωρίστηκαν σε τρεις ομάδες, όσες σημαίες και βέργες ήταν. Το ύφασμα το ράβανε στην κορφή κάθε βέργας, με τη σειρά και όλες από λίγο. Καθώς ράβανε, τραγουδούσαν, γελούσαν και λυπότανε την Κατερίνα, για το κακό που θα τη βρει τη Δευτέρα το βράδυ, όταν ο Σωκράτης θα την ξαπλώσει κάτω. Αφού τις ράψανε όλες και ήρθαν τρεις φορές γύρω, μοίρασαν την κουλούρα και τη φάγανε με τυρί. Μετά, ήπιαν κρύο νερό, γυρίζοντας το δοχείο από χέρι σε χέρι. Ζαλώθηκαν τα ξύλα και ξεκίνησαν για το χωριό, η μια πίσω από την άλλη. Οδηγούσαν αυτές που είχαν τις σημαίες, ενώ οι δυο νεότερες, ξεκόπηκαν από την παρέα, για να φτάσουν νωρίτερα στο σπίτι, να δώσουν το χαμπέρι ότι έρχονται. Οι δυο νεότερες ήταν ζαλωμένες μόνο με τις πράσινες και χοντρές ίσα με το δάχτυλο βέργες, οι οποίες θα χρησίμευαν για ενισχύσουν τις βέργες των σημαίων, αφού θα τσιτώνονταν στη σκεπή.

Αφού φτάσανε όλες, οι ηλικιωμένες τις βοήθησαν να τοποθετήσουν τα ξύλα πίσω από το αχούρι κι ύστερα τις κέρασανε καραμέλες και κρύο νερό. Τσίτωσαν τις σημαίες στη σκεπή, λίγο πιο πάνω από τα κέρατα του κριαριού, που έφερναν τύχη και, τριγύρισαν τρεις φορές την αυλή, τραγουδώντας. Ύστερα στρώθηκαν να φάνε το στάρι, που το είχαν κοπανίσει μια νύχτα νωρίτερα. Οι άντρες άρχισαν να πίνουν και να τραγουδούν στην πράσινη σήραγγα. Και το τραγούδι δεν το σταμάτησαν ούτε όταν το σκοτάδι έπεσε και τα σκέπασε όλα, ούτε όταν ο αέρας έσπρωχνε τις καλαμιές του βάλτου, ούτε όταν το φεγγάρι έβγαλε το φρύδι του στην κορφή του βουνού, ούτε κι όταν κυριέψε τον ουρανό με τα θλιμμένα φτερά του.

Η Κατερίνα έπεσε να κοιμηθεί, όταν από τις ρωγμές της πόρτας και του παράθυρου έχωσε το κεφάλι του ένα

λυπητερό τραγούδι, που ερχόταν πέρα από τα σπίτια των Μπουμπαίων. Λυπητερό και γνωστό. Γνωστό και όμορφο. Σκεπάστηκε με τη βελέντζα, έκλεισε τον ύπνο κάτω από τα βλέφαρα, αλλά δεν μπορούσε να τον κλείσει μέσα στο μυαλό της. Είχε μείνει ένα μονοπάτι, που την άφηνε ξύπνια και άφηνε το τραγούδι να μπει λεύτερα, σπρωγμένο από τα τρυφερά δάχτυλα του αέρα. Και τυλιγμένο από τα θλιμμένα φτερά του φεγγαριού. Θυμήθηκε ότι δεν είχε τοποθετήσει ρούχο κάτω από την πόρτα, όπως είχε κάνει μια νύχτα ωρύτερα. Ούτε το φανάρι δεν το είχε σβήσει. Δεν είχε κλείσει ούτε τον σύρτη από χοντρό σύρμα. Κι όμως δεν σηκώθηκε, αν και ήξερε ότι θα μπορούσε να τη σπρώξει ακόμα κι ένα σκυλί. Κατά καλή τύχη, οι Χολεβαιοί δεν κρατούσαν σκυλί και αν ήταν να έρθει κάποιος, αυτός θα ήταν του σπιτιού. Όχι ότι δεν είχαν ποτέ σκυλί, αλλά τελευταία ή τα σκότωναν ή τα διώχνανε, επειδή ούρλιαζαν. Το παρατεταμένο ούρλιασμα του σκύλου δεν είναι καλό σημάδι, σήμαινε θάνατο, γι' αυτό και τα διώχνανε για να κρατάν μακριά τον θάνατο. Τους τρόμαζε το νήμα της ζωής της Κατερίνας, που μολονότι ενισχύθηκε τόσο πολύ από τον αρραβώνα με τον Σωκράτη Μπούμπα, ο φόβος μήπως κοπεί ξανά δεν είχε περάσει ποτέ. Σκοτώνοντας ή διώχνοντας τα σκυλιά πίστευαν ότι απομάκρυναν το κακό και τον φόβο για τη ζωή της κόρης τους.

Το τραγούδι, που ο αγέρας το έσπρωχνε μέσα από τις ρωγμές της πόρτας και του παράθυρου ήταν το «Γραμμένα μάτια μου». Η Κατερίνα το γνώρισε αμέσως. Ήξερε ότι ήταν το αγαπημένο τραγούδι του μελλοντικού της άντρα, του Σωκράτη. Το είχε τραγουδήσει από τότε που ήταν μικρός και έπινε υγείες με νερό στο ποτήρι, στα γόνατα του πατέρα του, του Γεράσιμου Μπούμπα με τ' όνομα. Για πρώτη φορά το άκουσε όταν ο Σωκράτης ήταν δώδεκα και ήρθαν

στους Χολεβραίους να τη ιδούν. Από τότε, μόλις άκουγε το «Γραμμένα μάτια μου», την κυρίευε αβάσταχτη νοσταλγία και ατέλειωτη θλίψη. Η Κατερίνα Χολέβα, παραμονές του γάμου της, που τον περίμενε από τόσα χρόνια, δεν γνώριζε καλύτερο και ταυτόχρονα θλιβερότερο από το «Γραμμένα μάτια μου».

*Τα γραμμένα μου τα μάτια
μ' έκαναν χίλια κομμάτια.*

Η φλόγα του φαναριού, που είχε ξεχάσει να το σβήσει, τρεμόσβηνε. Από τις ρωγμές της πόρτας και του παράθυρου, μαζί με τη θλίψη του γνωστού τραγουδιού πέρασε και ένας ελαφρός θόρυβος από βιαστικά βήματα. Κάποιος πλησίαζε στο αχούρι της. Ίσως ήτανε από τους ανθρώπους του σπιτιού. Ίσως να ήταν και κανένα σκυλί των Χολεβαίων, που είχε γλυτώσει από το βόλι. Έτριξε ένα κλαράκι σαν να ήταν από σφεντάμι, έσβησε ένα ψίθυρος φύλλων που τα πατάει κάποιος και ακούστηκε καθαρά κάτι σαν θόρυβος από σύγκρουση πυροστιών. Ο κάποιος που ερχόταν, έσπρωξε την πόρτα. Την έκλεισε από μέσα με τον χοντρό συρμάτινο σύρτη – δηλαδή δεν ήταν σκυλί– πλησίασε στο κρεβάτι, σάμπως θα άφηνε εκεί το φαγητό, που εκείνη ήθελε να το πετάξει στη μούρη του και έσκυψε πάνω της, να ιδεί αν κοιμότανε. Όταν η καυτή αναπνοή του, την έκαψε στο πρόσωπο, άνοιξε τα μάτια. Κι όταν είδε ποιος ήταν, ήθελε να ουρλιάξει τρομαγμένη, όπως ουρλιαζαν καμιά φορά οι γυναίκες όταν έμπαινε φίδι στην καλύβα τους, αλλά ήταν αργά. Ο νυχτερινός επισκέπτης δείχτηκε πιο γρήγορος. Της έπνιξε το ουρλιαχτό με την παλάμη. Την κοίταξε σαν να ήθελε να τη φάει και της είπε:
– Κατερίνα, να πεθάνω εγώ για σένα και να μη με λένε Δημητράκη Κέρπι αν δεν σε κάνω ευτυχισμένη!...

Έβαλε τα χείλη του εκεί που είχε την παλάμη και φίλησε τη νύφη του Σωκράτη Μπούμπα όπως τότε, που ήθελε να τη συνεφέρει με το φιλί της ζωής. Με άχτι, με πόνο, με θέρμη. Η Κατερίνα, στο μεταξύ, γνώρισε έναν άλλο τρόπο. Δεν την τρόμαζε ο άνθρωπος που την είχε βάλει κάτω και τη φιλούσε, αλλά τρόμαζε από τον εαυτό της. Επειδή δεν είχε δυνάμεις να ουρλιάξει. Να τον σπρώξει. Να τον φτύσει. Να του σπάσει το κεφάλι με τις πέτρες. Να του βγάλει τα μάτια με το βελόνι. Κι ενώ πριν έπλενε τα χείλη της με σαπούνι και τα έτριβε με το μάλλινο κομμάτι από τη γούνα του πατέρα, για να εξαφανίσει κάθε ίχνος από τα χείλη του, τώρα τα αναζητούσε η ίδια. Όπως ζητάς μια φωτιά, που θέλεις να σε κάψει. Όπως έναν τρόπο που είναι αβάσταχτος, αλλά και γλυκός.

Έπρεπε να βρει ένα ψέμα να γελάσει τον εαυτό της για ό,τι της συνέβαινε. Και το βρήκε στην απότομη αλλαγή του ανθρώπου που την είχε βάλει κάτω και τη φιλούσε. Δεν ήταν ο σαστισμένος που εκείνη γνώριζε. Ήταν άλλος. Άγριος, ασυγκράτητος, τερατώδης και τρομαχτικός. Για μια στιγμή πέρασε από τον νου της το τραγούδι της Σοφίας, που την έσφαξε ο Ντερβίσης και φοβήθηκε. Κι όμως απέθηκε στην αγκαλιά του. Κούρνιασε εκεί μέσα σαν άχυρο, που βοηθάει τη φωτιά να γίνει πυρκαγιά. Συντετριμμένη από ένα βάσανο, που περίμενε να ήταν πικρό και που δεν ήταν πικρό, αλλά γινόταν ολοένα και πιο γλυκό. Δεν το απέφυγε το γλυκό βάσανο, ούτε τη στιγμή που κατάλαβε ότι ο άνθρωπος που τη φιλούσε είχε πάει ως εκεί με άγριες προθέσεις. Μετά από τα χείλη, άρχισε να ρίχνει τη φλόγα των φιλιών του στα ζυγωματικά, στα μάτια, στα αυτιά, στο πηγούνι, στον λαιμό, κι έφτασε στα στήθη της, που ανασηκώθηκαν μπροστά του σαν λοφίσκοι φλεγόμενοι. Εδώ στάθηκε για λίγο σαν να ήθελε να πετάξει κάποιο περί-

σιο ρούχο και μετά ξεχύθηκε στις γάμπες της, που τις τύλιγε το ενοχλητικό, βαρύ ρούχο. Το σήκωσε βιαστικά και προχώρησε πιο πάνω, λες και εκείνο που ήθελε ήταν μόνο και μόνο να πραγματοποιήσει τον τερατώδη σκοπό του. Έκοψε στη μέση ένα άλλο εσώρουχο, που οι παλιές Βλάχισσες αρνούνταν να το φορέσουν, και χάθηκε στη γλύκα μιας κόλασης, που την ονειρευόταν μια ολόκληρη ζωή.

Εκείνη κατάλαβε τι είχε συμβεί μόνον όταν ο Δημητράκης Κέρπι, πριν ανοίξει την πόρτα και χαθεί στη νύχτα, τη θλιμμένη από το τραγούδι «Γραμμένα μάτια μου», που μόλις είχε τελειώσει, της είπε:

– Κατερίνα, τώρα που έγινες γυναίκα μου, σε αγαπώ περισσότερο!

* * *

Την Πέμπτη οι Μπουμπαίοι έπιασαν το προζύμι για το ψωμί του γάμου. Τα κορίτσια τραγούδησαν, κοπάνισαν κι άλλο στάρι. Τώρα, όμως, κοπάνισαν και ρεβίθια. Γιατί το καρβέλι φτιαχνόταν με μια χούφτα θρυμματισμένο σιτάρι, ρεβίθια, καλαμποκίσιο αλεύρι και αλάτι. Όλα μαζί τα ρίχνανε στο ξύλινο δοχείο. Μετά το γεμίζανε με ζεστό νερό, το έκλειναν με λεπτή γάζα, την οποία την δένανε τριγύρω στο στόμιο με τριχιά και το αφήνανε όλη τη νύχτα, σκεπασμένο με τη βελόντζα του γαμπρού. Το πρωί της άλλης μέρας το ξεσκέπαζε η ίδια γυναίκα που το σκέπασε και αν ήταν φουσκωμένο, σήμαινε καλοσύνη. Τις μέρες του γάμου τρώγανε σιταρένιο ψωμί ή καρβέλι, ενώ τις άλλες μέρες έτρωγαν «πόρνη». Η «πόρνη» ήταν το καθημερινό ψωμί και οι γυναίκες το ονόμαζαν έτσι επειδή φούσκωνε γρήγορα. Φτιαχνόταν ακόμα τέτοιο ψωμί, γιατί ο φούρνος της Γορίτσας συχνά πυκνά έμενε χωρίς ψωμί. Γινόταν με καλαμποκίσιο αλεύρι και πίτυρα σιταριού. Καμιά φορά,

όταν οι νοικοκυρές το πετύχαιναν, προτιμούσαν αυτό κι όχι το καρβέλι.

* * *

Εκείνο που του Δημητράκη Κέρπι του φάνηκε βαρύ και ενοχλητικό ρούχο, ήταν η μαλίνα, ένα είδος μάλλινο νυχτικό, απαλό και λεπτό, που η Κατερίνα το φορούσε μόλις έμπαινε ο Σεπτέμβρης. Το ένοιθε πολύ το κρύο και μόλις η ομίχλη έγλυφε με μικρές γλώσσες πάγου τον καλαμιώνα του Μπούφου, της έτρεμε το δέρμα της κοιλιάς, που το ηρεμούσε μόνον η μαλίνα.

Αφού έφυγε ο Δημητράκης και αντιλήφθηκε τι είχε γίνει, δεν έτρεμε μόνον η κοιλιά της, αλλά έτρεμε σύγκορμη και τώρα δεν υπήρχε μαλίνα που θα μπορούσε να την ηρεμήσει. Μαζεύτηκε, σφίχτηκε, αλλά ηρεμία δεν έβρισκε. Έτρεμε ασταμάτητα σαν φύλλο λεύκας. Έτρεμε επειδή είχε χάσει την παρθενιά και η μαλίνα είχε κηλίδες αίματος. Εκείνο που την έγλυφε με παγωμένες γλώσσες δεν ήταν η ομίχλη στον καλαμιώνα του Μπούφου. Άλλο ήταν. Τώρα ένοιθε ότι ήταν νύφη χωρίς παρθενιά. Όλη εκείνη η φλόγα που την είχε γλυκάνει λίγο νωρίτερα, είχε γίνει τώρα κομμάτια πάγου. Που ριγούσε την κοιλιά της και όλο το σώμα της.

Συνήλθε γρήγορα κι έκανε ό,τι θα έκανε κάθε Βλάχισσα κοπέλα με μυαλό. Έβγαλε τη μαλίνα, την έκανε χίλια κομμάτια και μαζί με το σώβρακο, που ήταν έτσι κι αλλιώς ξεσχισμένο, τα έθαψε πίσω από το αχούρι, κάτω από την κορομηλιά. Μετά, όταν ξημέρωσε Δευτέρα, ζήτησε να της φέρουν το νυφικό φουστάνι. Η γυναίκα που την άκουσε πρώτη, έγδαρε το πρόσωπό της από τη ντροπή. Πού είχε ακουστεί, νύφη να φοράει το φουστάνι της μια εβδομάδα νωρίτερα! Ωστόσο, αποτραβήχτηκε, επειδή οι άλλες γυ-

ναίκες ερμήνευσαν διαφορετικά την απαίτηση της Κατερίνας. Είπαν ότι τούτο δείχνει το μεγάλο πόθο της να παντρευτεί μια ώρα νωρίτερα με τον Σωκράτη Μπούμπα. Ήρθαν τρεις νεαρές γυναίκες να τη φορέσουν, αλλά η Κατερίνα τους έκλεισε την πόρτα στα μούτρα:

– Ντύνομαι μόνη μου, είπε, και τους άρπαξε τη φορεσιά από τα χέρια. Γιατί ξερά τα έχω τα χέρια που θα με φορέσετε εσείς;

Τελείωσε μετά από μια ώρα. Είχε αφήσει μόνον την επιμήκυνση των μαλλιών της με μάλλινες πλεξούδες, γιατί δεν μπορούσε να το κάνει από μόνη της. Είχε χτενιστεί, είχε χύσει πάνω της ένα μπουκαλάκι με λεβάντα και κοιτάχτηκε αρκετή ώρα σε έναν καθρέφτη ραγισμένο στη μέση, που την έδειχνε κι αυτή κομμένη στη μέση. Προσπάθησε αρκετά να ενώσει τα δυο κομμάτια, τα ένωσε και επιτέλους σχηματίστηκε μια νύφη. Όμορφη σαν ακτίνα του ήλιου. Το χρώμα του ήλιου είχαν προπαντός τα ζυγωματικά της καθώς και το μακρύ μέχρι τα πόδια, φουστάνι. Ήταν κατιφές με λεπτές ριγώσεις κι απαλό χνούδι κι αποτελούνταν από δυο μέρη. Το πάνω μέρος ήταν κολλημένο σφιχτά στο σώμα και μπροστά είχε ένα άνοιγμα δυο δάχτυλα πάνω από τον αφαλό. Το άνοιγμα πιανόταν με συρμάτινες καρφίτσες, που έμοιαζαν με μικρές αράχνες. Από τις άκρες κρέμονταν αρμαθιές με κόκκινα, κίτρινα και λευκά κουμπιά.

Το κάτω μέρος άνοιγε σαν καμπάνα με φουσκωμένες πιέτες. Στο τέλος οι πιέτες είχαν έξι σειρές με σιρίτια από ταφτά με όλα τα χρώματα του ουράνιου τόξου. Στον χώρο ανάμεσα στα σιρίτια ήταν κεντημένα πουλιά και μικρά κόκκινα λουλούδια. Τα ίδια λουλούδια είχε και η ποδιά, που ήταν δεμένη σφιχτά στη μέση. Τη μέση την έσφιγγε ακόμα και μια πέτσινη λωρίδα τέσσερα δάχτυλα πλατιά, στις δυο άκρες της οποίας υπήρχαν δυο μικρές τσέπες με κα-

πάκι. Πάνω απ' αυτή περνούσε άλλη λωρίδα από κουμπιά, αλλά πιο στενή. Στο στήθος, ανάμεσα στα τόσα θηλύκια και τα κρόσσια του άσπρου μαντιλιού, ξεχώριζε το ασημένιο γιορντάνι. Η μια άκρη του θηλυκωνότανε στον αριστερό ώμο, ενώ η άλλη με ένα μαχαιράκι κατέληγε στη δεξιά τσέπη της πλατιάς λωρίδας.

Αφού τελείωσε με όλα αυτά, η Κατερίνα φόρεσε τα παπούτσια. Ήταν βαριά, μαύρα και με μεταλλικές πρόκες, για να αντηχεί ο τόπος, χραπ χρουπ, όταν θα περπατάει. Κι όλοι, ανοίγοντας δρόμο, να λένε «έρχεται η νύφη».

* * *

Το απόγευμα του άλλου Σαββάτου όταν ο ήλιος ράντιζε με χαλασμένο αίμα τις χαμηλές στέγες του οικισμού «Βασίλης Πλασάρης», οι Μπουμπάιοι ήταν έτοιμοι να σημάνουν την κορύφωση του γάμου. Το πρώτο σινιάλο το έδωσε η ορχήστρα του Φερίκ, που άρχισε να παίζει πριν ακόμα βγει από τη Γορίτσα. Για τους Βλάχους ο γάμος ήταν η μεγαλύτερη, η πιο χαρούμενη στιγμή στη ζωή του ανθρώπου, γι' αυτό και φρόντιζαν να γίνει όσο πιο εντυπωσιακός. Αυτό το γνώριζε κάθε οργανοπαίχτης κι ακόμα καλύτερα ο Φερίκ, που είχε αναλάβει με μεγάλη πάντα επιτυχία δεκάδες βλάχικους γάμους. Τα όργανα έπρεπε να παίξουν πριν φτάσουν στο σπίτι που έκανε τον γάμο κι ο Φερίκ, γεννημένος μερακλής και γνώστης των εθίμων, έκανε κάτι παραπάνω, επειδή ο γάμος ήταν του διευθυντή της Επιχείρησης. Το πρώτο σινιάλο το έδωσε μόλις βγήκαν από τη Γορίτσα. Όταν είδαν τις ομοιόμορφες σκεπές του νέου χωριού, ο κάθε οργανοπαίχτης άγγιξε το όργανό του. Ο Φερίκ έβγαλε από το κλαρίνο κάτι σαν γογγυσμό άγχους και θρήνου. Ο βιολιτζής έκλινε το κεφάλι του και χτύπησε με το δάχτυλο τις χορδές. Αυτός του ακορντεόν το άνοι-

ξε απότομα σαν βεντάλια και χάραξε αδρά το τραγούδι της «Βαγγελίτσας». Αυτός με το ντέφι πέρασε τα δάχτυλά του σαν ριπή πάνω στην επιφάνειά του. Όταν φτάσανε στην πλατεία με τον ανδριάντα του πεσόντα Βασίλη Πλασάρη, απ' όπου φαίνονταν καθαρά πια οι σημαίες και τα σπίτια των Μπουμπαίων, τα όργανα συντονίστηκαν και βρόντηξαν. Και οι οργανοπαίχτες τραγούδησαν τη «Βαγγελίτσα».

*Βαγγελίτσα, Βαγγελίτσα
Δώσ' μου λεκ για μια καρφίτσα.*

Στο μεταξύ, όλοι οι Μπουμπαίοι και άλλοι περίεργοι είχαν συγκεντρωθεί γύρω από τον τράγο, τον οποίο έπρεπε να τον γδάρει ο γαμπρός. Το θύμα, που προοριζόταν να αποδείξει το αντριλίκι του Σωκράτη Μπούμπα, ήταν δεμένο σε χοντρό πάσσαλο στην είσοδο της αυλής. Ήταν χωρίς κέρατα, γι' αυτό και το κεφάλι του φαινότανε πιο μεγάλο απ' ό,τι ήταν. Στριφογύριζε τα μάτια λες και προσπαθούσε να καταλάβει γιατί τόσοι άνθρωποι ασχολούνταν μαζί του. Αυτός που θα ασχολούνταν πραγματικά μαζί του, ο Σωκράτης Μπούμπας, για την ώρα αρκούσαν στο να τον χαϊδεύει με τον σουγιά. Πότε τον πλησίαζε στα μάτια σαν να ήθελε να του τα βγάλει και πότε του ανακάτευε τα γένια σαν να ήθελε να του τα κόψει. Αλλά και οι άλλοι τριγύρω όλο και κάτι έκαναν. Οι πιο ηλικιωμένοι ετοιμάζανε τα ρολόγια με τις καδένες για να μετρήσουν πόσο χρόνο θα χρειαζόταν ο Σωκράτης να το γδάρει. Οι γριές αγνάντευαν από μακριά με τα χέρια στη μέση. Οι γυναίκες κουκουρίζανε μεταξύ τους και έριχναν πονηρά βλέμματα προς τα μαραμένα αχαμνά του τράγου. Τα παιδιά, με επικεφαλής τον πρόεδρο τον Λευτέρη έχωναν τα χέρια κάτω από την κοιλιά του και ανασήκωναν το χέρι μέχρι τον

αγκώνα για να δείξουν ότι ήταν βαρβάτος. Οι νεαρές κοπέλες άλλαζαν δρόμο και έκρυβαν το χαμόγελο, που τους έκανε τα ζυγωματικά κόκκινα σαν το αίμα.

Όλοι τριγύρω σιώπησαν όταν ο γαμπρός, αφού έσφαξε τον τράγο, τον κρέμασε στη φούρκα από κρανιά για να τον γδάρει. Ήταν ο τράγος ο μπροστάρης του κοπαδιού. Επιλεγόταν τέτοιος τράγος, γιατί και τα μικρά παιδιά ήξεραν ότι είχε το πιο δύσκολο γδάρισμα. Το δέρμα του ήταν κολλημένο σαν με κόλλα με το κρέας του και ήθελε σιδερένια δάχτυλα να το ξεχωρίσεις. Ο Σωκράτης Μπούμπας είχε ιδεί πολλά και ήξερε πολλές περιπτώσεις που οι γαμπροί δεν μπόρεσαν να ολοκληρώσουν τη Δευτέρα το βράδυ, λόγω της εξάντλησης από το δύσκολο γδάρισμα. Ο ίδιος, από την αρχή μέχρι το τέλος, δεν έδειξε κανένα σημάδι κούρασης και την ώρα που πέταγε το δέρμα, είπε στους παρευρισκόμενους με επίσημο τόνο:

– Φέρτε μου κι έναν άλλο, να του ροκανίσω και τα κόκαλα!

* * *

Την άλλη μέρα ο ουρανός πάνω από τον οικισμό «Βασίλης Πλασάρης», έμοιαζε με γδαρμένη φλούδα ευκαλύπτου. Από τη μεριά του Μπούφου φύσαγε δυνατός άνεμος, που έσπρωχνε προς τον οικισμό τότε ένα μαύρο σύννεφο και τότε ένα άσπρο. Σήκωνε σκόνες και τύλιγε τα βάτα του δρόμου, πλατάγιζε τις σημαίες και στροβιλιζόνταν σαν οι ρουφήχτρες του κυκλώνα. Ήταν φανερό πως πλησίαζε μεγάλος κυκλώνας. Ίσως ο μεγαλύτερος από τότε που οι Βλάχοι εγκατέλειψαν τις αχυροκαλύβες τους και ο γέρος των Μισαίων έμεινε άνεργος, γιατί δεν υπήρχε λόγος πια να προειδοποιεί τον κόσμο να σβήσουν τις φωτιές. Τώρα με την πέτρα η φωτιά είχε χάσει το παιχνίδι της. Κι

οι Βλάχοι γελούσαν πια με την αδυναμία της. Όπως έκαναν και την Κυριακή του γάμου στα σπίτια των Μπουμπαίων, οι αυλές των οποίων είχαν γεμίσει με κόσμο. Τα περισσότερα γέλια έβγαιναν από τα παράθυρα του δωματίου που στόλιζαν τον γαμπρό. Είχαν έρθει, συνοδευόμενοι από την ορχήστρα, ο κουμπάρος και ο αδερφοποιτός, είχαν ριχτεί οι κόκκινες βελόντζες στα άλογα των συμπεθερών, που θα πήγαιναν να πάρουν τη νύφη, είχαν επιλέξει για την Κατερίνα το πιο φρόνιμο μουλάρι. Είχε μείνει ακόμα το ξύρισμα και το στόλισμα του γαμπρού, που εκείνη την κορυφαία μέρα ήταν ευτυχισμένος και ανυπόμονος. Ανυπομονησία, που οι γυναίκες οι οποίες τον στόλιζαν, την εξηγούσαν με το πλησίασμα της πρώτης νύχτας και την αγωνία για το ξεπαρθένεμα της νύφης.

Ο Σωκράτης ένωσε πιο ήρεμος όταν καβαλίκεψε τον Μέρτζο, αν και έπρεπε να κάνει υπομονή και να αντέξει το γαμπριάτικο κουστούμι, προπαντός κάτι εξαρτήματά του, η εποχή των οποίων είχε περάσει. Με μεγάλο πόλεμο αναγκάστηκε να φορέσει το γελέκι από σαγιάκι, την άσπρη μάλλινη πετσέτα, που του τύλιγε τη μέση και το λεπτό μεταξένιο σάλι, γύρω από τον λαιμό. Που στη διαδρομή, το πέταξε, επειδή το ανέμιζε συνέχεια ο δυνατός αγέρας του Μπούφου. Η διαδρομή, ωστόσο, ήταν πολύ μικρή μέχρι τους Χολεβαίους και πολλοί είπαν να την κάνουν πεζοί, αλλά επικράτησαν οι άλλοι, που ονειρεύονταν έναν γάμο όπως στις παλιές καλές εποχές: Μια ομάδα συμπεθερών, με επικεφαλής τον πρώτο συμπέθερο, τον Γεράσιμο Μπούμπα, να βαδίζουν πεζοί, ενώ οι νέοι να πάνε καβαλάρηδες.

Ήταν δεκαπέντε νέοι και άντρες καβαλάρηδες, που ακολουθούσαν τροχάδην ο ένας τον άλλο. Στην κορφή οδηγούσε ο αδερφοποιτός, που κράταγε στο χέρι μια από

τις σημαίες του γάμου, την κόκκινη, ενώ στο τέλος έκλεινε τη φάλαγγα το φρόνιμο μουλάρι της Κατερίνας. Ο Σωκράτης Μπούμπας ακολουθούσε τον αδερφοποιτό. Το πρόσωπό του έλαμπε από χαρά και παρ' όλη την ενόχληση που του προκαλούσε η γαμπριάτικη στολή, ήθελε να τραγουδήσει το «Γραμμένα μάτια μου», το τραγούδι της καρδιάς του από τα παιδικά του χρόνια. Κι ακόμα να απελευθερώσει το γέλιο που το έπνιγε, το έκρυβε, μολονότι οι άλλοι σχολίαζαν με περιπαιχτική διάθεση: «Ιδέστε τον πως πεθαίνει να πλαγιάσει με την Κατερίνα!»

Οι δυο άκρες του κύριου δρόμου του οικισμού «Βασίλης Πλασάρης», μολονότι με σωρούς από μπάζα, κομμάτια από σανίδες, πεταγμένα τούβλα και λάσπη, ήταν γεμάτες από θεατές. Ανέμιζαν τα χέρια, εύχονταν «Να προκόψετε, να προκόψετε!» καταπίνοντας ταυτόχρονα τη σκόνη που σήκωνε ο άνεμος του Μπούφου και τα πέταλα των αλόγων. Κάτω από τη σκόνη και το ποδοβολητό των αλόγων, ο Σωκράτης, απαλλαγμένος από τις συστολές, μπορούσε να απελευθερώσει τη χαρά που την έπνιγε μέσα του και να βγάλει για πρώτη φορά, προς τα έξω το όνομα «Κατερίνα». Μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχε προφέρει ποτέ το όνομά της. Είχε δοκιμάσει δεκάδες φορές, αλλά το όνομα παρέμενε βαθιά μέσα του. Ίσως να μπορούσε τώρα, που ήταν τόσο χαρούμενος. Κι είχε δυνατό άνεμο. Και πολλά ποδοβολητά αλόγων, πολύ ουρανό που έμοιαζε με τα γραμμένα μάτια της Κατερίνας. Και πολλή σκόνη.

Και δοκίμασε. Τα χείλη του άνοιξαν σιγανά να προφέρουν το όνομά της, τον διέκοψαν, όμως, ένα σμάρι παιδιά, που περιτριγύριζαν τον Λευτέρη τον πρόεδρο, τον τρελό των Κατσέτων. Την ίδια στιγμή, άκουσαν να βγαίνουν από τα σπίτια των Χολεβαίων κραυγές γυναικών, όπως οι κραυγές σε κηδεία.

– Τι έγινε; είπε ο Σωκράτης Μπούμπας, κοιτάζοντας τα παιδιά με το σύννεφο της σκόνης στα κεφάλια τους, που έμοιαζε σαν πούπουλα μαδημένου περιστεριού.

Αντί για τα παιδιά, απάντησε ο Λευτέρης ο πρόεδρος:

– Γυρίστε πίσω, είπε με τέτοια καθαρότητα σκέψης, που δεν την είχε ούτε πριν τρελαθεί. Δεν υπάρχει νύφη. Την άρπαξαν οι Λιάμπηδες!

Κεφάλαιο 10

Λένε πως όταν οι Μπουμπαίοι όρμησαν στα σπίτια των Λιάμπηδων, ξεσηκώθηκε τέτοιο σύννεφο σκόνης που μόνον μετά από έναν μήνα έφυγε από τις στέγες, τα πεζούλια, τα κατώφλια και τους δρόμους με καλντερίμια της Γορίτσας. Ο συνοικισμός των Λιάμπηδων ήταν κάπως παράμερα, με σπίτια χαμηλά, σχεδόν ακουμπημένα στο βουνό και με την όψη προς τον κάμπο. Και που βλέπανε σαν λοξά τις αποθήκες του καλαμποκιού. Το ψηλότερο σπίτι ανάμεσά τους ήταν εκείνο του Ριζά Κέρπι. Μέχρι εκεί οι Μπουμπαίοι πήγαν καβάλα στα άλογα. Κι ήταν όλοι, όπως το πρωί που πήγαν να πάρουν τη νύφη. Έλειπε μόνον η κόκκινη σημαία που ο αδερφοποιτός, μόλις άκουσε «τη νύφη την άρπαξαν οι Λιάμπηδες», την πέταξε πάνω στους σωρούς με τα μπάζα. Κατέβηκαν από τα άλογα εκεί που ο δρόμος στένευε, λίγα μέτρα από την αυλή του Ριζά Κέρπι. Ο στενός δρόμος ήταν με ξηραμένο μαυρόχρωμα και λίγο πιο πέρα κλωθογύριζε δίπλα σε βάτα, πάνω στα οποία κάτι άσπριζε. Ο Σωκράτης Μπούμπας παραλίγο να απλώσει το χέρι να το πάρει, γιατί νόμισε πως ήταν το κροσσωτό μαντήλι της Κατερίνας.

Πίσω από τα βάτα ήταν η αυλή, χωρίς φράχτη από καλάμες ηλιάνθου, αλλά με λιόδεντρα, πορτοκαλιές, θημω-

νιές χόρτου, δεμάτια από κλαριά για τα ζώα και ψηλούς ευκαλύπτους.

Οι Μπουμπαίοι προχώρησαν με άγριες διαθέσεις και διέσχισαν την άδεια αυλή. Δεν συνάντησαν ίχνος ανθρώπου. Οι κότες όργωναν το χώμα γύρω από το πηγάδι, το γουρούνι έτρωγε πίτυρα στην ξύλινη κορύτα, τα σπουργίτια πετούσαν σαν τρελαμένα στα κλαριά του ευκαλύπτου, ένα τσουκάλι έβραζε στη φωτιά από κοτσάνια καλαμποκίσια σταχιών και ο άνεμος του Μπούφου έβγαζε το άχτι του πάνω στα πεσμένα φύλλα του φθινοπώρου.

Ο πιο οργισμένος ήταν ο αδερφοποιητός. Έτοιμος να θυσιαστεί για τον ντροπιασμένο γαμπρό, ορκιζόταν ότι θα ξαναβρεί τη χαμένη τιμή των Μπουμπαίων, ακόμα κι αν χρειαστεί να κάψει ζωντανούς τους Λιάμπηδες και να τους ψήσει το συκώτι στη θράκα.

Στάθηκαν δίπλα στη φωτιά από κοτσάνια καλαμποκιού. Με το βλέμμα στην κύρια είσοδο και στα παράθυρα, απορημένοι που δεν υπήρχε ψυχή ανθρώπου.

– Θα τους ψήσω το συκώτι, ούρλιαξε ο αδερφοποιητός. Να μπορούμε και να τους κάψομε σαν τα ποντίκια!

– Κανένας να μην κουνηθεί! διέταξε ο Σωκράτης Μπούμπας.

Τα μάτια του στάθηκαν στο γεμάτο από κουτσουλιές περιστεριών παρατημένο ντέφι. Το κοίταξε επίμονα σαν να ήθελε να βρει εκεί την αρχή του κακού, που του περνούσε από δίπλα και ποτέ δεν το έβλεπε. Το είδε, όμως, τώρα. Και του εμφανίστηκε σαν πάγος στην καρδιά του. Δεν έπρεπε να ήταν πρόσφατο. Έπρεπε να είχε ριζώσει από τότε που ο μοναχογιός του Ριζά Κέρπι χτυπούσε το ντέφι στους βλάχικους γάμους ή και αργότερα στις χοροεσπερίδες, όπου οι νέοι και οι νέες χορεύανε κολλητά το χορό «Το δικό μου και το δικό σου» όπως είχε ονομάσει το fox η γιαγιά του η

Αρχοντούλα. Μια φορά την είχε ιδεί την Κατερίνα να χορεύει με τον ντεφιτζή και πρόσεξε ότι ενώ αυτή προσπαθούσε να κρατήσει απόσταση, εκείνος έμοιαζε σχεδόν λιπόθυμος, επειδή ήταν τόσο κοντά της. Είχε ωχρο πρόσωπο και ήταν ταραγμένος σαν να ήταν η πρώτη φορά που έβλεπε γυναίκα.

Δεν είχε υποψιαστεί, όμως, γιατί ήταν γιος του φίλου των Μπουμπαίων, του Ριζά Κέρπι. Και είχε γίνει ένα με τα παιδιά των καλυβόσπιτων από τότε που τον έτρωγε η περιέργεια γιατί εκείνος, χώρια από τους Λιάμπηδες, είχε όνομα Βλάχου. Ένωσε ένα δάγκωμα στην καρδιά, αλλά σκέφτηκε ότι ήταν επειδή αγαπούσε πολύ την Κατερίνα. Πραγματικό δάγκωμα, όμως, ήταν τότε, που μαζί με τις εικόνες κάηκαν και οι καλύβες και έμαθε ότι η Κατερίνα αναστήθηκε χάρη στο φιλί της ζωής του Δημητράκη Κέρπι. Ήταν αλήθεια φίλος της οικογένειας, αλλά τούτο δεν ήταν αρκετό να τον γλιτώσει από την άγρια ζήλια και από τις βασανιστικές σκέψεις και φαντασιώσεις για το φιλί του. Ότι δηλαδή, της Κατερίνας να της είχε αρέσει το φιλί του Λιάμπη. Κι αναριγούσε από τον τρόπο ότι ο Λιάμπης, με τα χείλη της Κατερίνας, μπορεί να είχε κάνει πολύ περισσότερα απ' ό,τι απαιτεί το φιλί της ζωής.

Ήταν ο ίδιος τρόμος που ένωσε και τότε που πήγε να βγάλει τα μάτια του Μέρτζου, όταν διαλύονταν οι αρραβώνες από κούνια, αλλά που ευτυχώς δεν κράτησε πολύ, γιατί ξεπεράστηκε μετά τη Λευκή Κυριακή. Μετά από τη μέρα αυτή ήταν σάμπως πάνω από την Κατερίνα και τον ίδιο σαν να είχε χαμηλώσει ένας ευτυχισμένος ουρανός. Και κύλησαν νερά λευκής κατανόησης, τόσο λευκής που από την καρδιά του ξεριζώθηκε κάθε άγχος, κάθε υποψία και κάθε αηδιαστική και αβάσταχτη φαντασίωση, ότι η Κατερίνα μπορεί να είχε γλιστρήσει, έστω και νοερά, στην

αγκαλιά ενός άλλου. Τόσο περισσότερο στην αγκαλιά ενός νόθου Λιάμπη, που δεν ήξερε να κάνει τίποτα άλλο από το να προσεύχεται σε ένα όνομα που δεν του άνηκε και να παίζει ένα ντέφι γεμάτο με κουτσουλιές περιστεριών.

Πεπεισμένος πλήρως ότι την Κατερίνα την είχαν απαγάγει, τράβηξε το βλέμμα από το σιχαμερό ντέφι, κοίταξε άγρια την πόρτα που είχε χρώμα ψημένου συκωτιού και ήταν έτοιμος να διατάξει έφοδο να μπουνε στο σπίτι. Δεν πρόλαβε, γιατί στην πόρτα πρόβαλε ο Ριζά Κέρπι. Στάθηκε δύο βήματα μπροστά από το κατώφλι, σήκωσε τα δυο χέρια στο αέρα σαν να ήθελε να ηρεμήσει το αγριεμένο πλήθος. Ήταν ένα σινάλο, που οι περισσότεροι το γνωρίζανε γιατί ο Ριζά Κέρπι, ο οποίος ήταν πάντα κοντά στους Βλάχους και όπως διαδιδόταν έγραφε γι' αυτούς βιβλίο. Πάντα σήκωνε τα χέρια στον αέρα όταν ήθελε να τον ακούσουν. Το ίδιο τα σήκωνε κι όταν έκανε τον διαιτητή στα παιγνίδια των παιδιών, την ώρα που παίζανε με τη λαστιχένια μπάλα που ο ίδιος την είχε φέρει, αντικαθιστώντας την άλλη από κουρέλια. Τότε, οι μεγάλοι, καθώς τον έβλεπαν ανάμεσα στους μικρούληδες, δίσταζαν να τον προσεγγίσουν. Γιατί σκέφτονταν πως όποιος κάθεται με μικρούς, σημαίνει ότι έχει μυαλό μικρού. Αργότερα, όμως, όταν είδαν ότι τους προστάτευε και η επιθυμία του ήταν να συναναστρέφεται με Βλάχους, τον πλησίασαν. Ίσως αυτό το πλησίασμα επηρέασε το αγριεμένο πλήθος να σταθεί και να τον ακούσει.

– Μη βιάζεστε, είπε ο δάσκαλος, κοιτάζοντάς τους όλους γλυκά, κι αποφεύγοντας μόνον τον Σωκράτη Μπούμπα. Η βιασύνη κι ο θυμός βγάζουν μάτι. Τη νύφη εδώ την έχομε. Αν θέλει η ίδια, μπορεί να έρθει μαζί σας κι αν δεν θέλει η ίδια μπορεί να παραμείνει σε μας. Ό,τι και να γίνει, τους Μπουμπάιους τους είχα και θα τους έχω φίλους.

Η κρίση του για το συμβάν ήταν κρίση μικρού παιδιού

και το πλήθος, αντί να ηρεμήσει, αγρίεψε περισσότερο. Και πιο πολύ ο αδερφοποιτός, ο οποίος ήταν έτοιμος να θυσιάσει για τους Μπουμπαίους και όσα είπε ο άνθρωπος με τα υψωμένα χέρια, δεν ήταν τίποτα άλλο από παραμύθια και λιάμπικες μπούρδες.

– Μπαμπέσηδες Λιάμπηδες, ούρλιαξε, ντροπή σας! Οι Μπουμπαίοι σας έβαλαν στο σπίτι, σας έδωσαν ψωμί, ενώ εσείς αρπάξατε τη νύφη τους. Αίσχος!

– Τη νύφη δεν την άρπαξε κανείς, είπε Ριζά Κέρπι. Η κοπέλα ήθελε να φύγει μόνη της. Αν είναι κάποιος που την άρπαξε, αυτό είναι η αγάπη.

Τώρα είχε ανοίξει τα χέρια σαν να ήθελε να πει ότι δεν μπορείς να κάνεις τίποτα μπροστά σε πράγματα που είναι να συμβούν. Κι ότι το λιγότερο που έχεις να κάνεις, είναι να μην βιαστείς. Να ακούσεις το ψύχραιμο μυαλό και όχι τη ζεστή καρδιά.

– Γελάς! Ούρλιαξε το πλήθος και κοίταξε τον Σωκράτη Μπούμπα, αναμένοντας το σινιάλο να κάψουν τους Λιάμπηδες.

Ο Σωκράτης Μπούμπας δοκίμασε να φωνάξει, αλλά δεν τα κατάφερε. Ένας στρόβιλος, που ανέβηκε από τα βάθη του, σταμάτησε στον λαιμό του. Όπως τότε που δεν μπορούσε να βγάλει προς τα έξω το όνομα της Κατερίνας. Είχε βραχυκυκλώσει ανάμεσα στα συναισθήματα, που ήταν τόσο ειρηνικά όσο και άγρια. Σαν να είχε μπερδευτεί ανάμεσα στη ζωή και τον θάνατο. Όπου στη μέση της ζωής και στη μέση του θανάτου ήταν το πιο αγαπημένο του πρόσωπο στον κόσμο, η Κατερίνα.

– Δεν γελάω, φώναξε ο Ριζά Κέρπι. Αν θέλετε να ρωτήσετε την κοπέλα, ορίστε, περάστε μέσα.

Το αγριεμένο πλήθος κοίταξε προς τη μισάνοιχτη πόρτα και περίμεναν να προβάλλει η Κατερίνα. Αλλά είδαν

να βγαίνει άλλος, ο Δημητράκης Κέρπι. Αυτός που μια φορά κι έναν καιρό έπαιζε το ντέφι στους γάμους τους. Ο μοναδικός Λιάμπης εκείνης της περιοχής με όνομα Βλάχου. Ο ταξιαρχος των αποθηκών του καλαμποκιού. Ο άνθρωπος που έκαψε τις εικόνες, αλλά και ο άνθρωπος που ανάστηνε τους πυρόπληκτους, μόνον με ένα φιλί. Και τώρα ο απαγωγέας της Κατερίνας.

Το αγριεμένο πλήθος κουνήθηκε, στριμώχτηκε, κοίταξε τον Σωκράτη Μπούμπα, ο οποίος έπρεπε να δώσει την εντολή για την έφοδο, αλλά εκείνος κοίταζε αποσβολωμένος τον απαγωγέα, που είχε σταθεί δίπλα στον πατέρα του και γελούσε. Το πρόσωπό του, έτσι γελαστό, έμοιαζε με το κουτσουλισμένο ντέφι. Από τα ανοιχτά χείλη του είχε προβάλει η οδοντοστοιχία του, που τον Σωκράτη Μπούμπα τον έκανε να ριγήσει πατόκορφα. Γιατί ήταν σαν είδε εκεί κομμάτια από το άσπρο κρέας της Κατερίνας.

Τον δάγκωσε η υποψία ότι ο Δημητράκης Κέρπι ήταν πάντα εκεί που απουσίαζε ο ίδιος. Κι ήταν ολόιδιος με τον πατέρα του στο ανάστημα, στο χρώμα των μαλλιών, στο μέτωπο με τις βαθιές ρυτίδες και τα βαθουλωμένα μάτια. Τη στιγμή που ο πατέρας έκανε το παν να συγκρατήσει τον θρίαμβο και να κηρύττει φιλία, ο γιος του έμοιαζε κορεσμένος με φιλία και ακόρεστος με θρίαμβο. Η αχορτασιά του με θρίαμβος τον έκανε να προβάλλει τα δόντια, στα οποία ο Σωκράτης Μπούμπας δεν μπορούσε να μην ιδεί τα κομμάτια από το άσπρο κρέας της Κατερίνας. Το κρέας που στα όνειρά του παρέμενε ακόμα παρθένο.

Ήταν πια έτοιμος να δώσει εντολή, χωρίς να είναι σίγουρος αν θα ήταν εντολή για οπισθοχώρηση ή για έφοδο. Στάθηκε λίγο, γιατί είδε πως ο απαγωγέας ετοιμάστηκε να μιλήσει:

– Σωκράτη Μπούμπα, πήγαινε στο σπίτι σου! άκουσε

τον απαγωγέα και τον κοίταξε επίμονα στα μάτια, που είχαν χαθεί μέσα στα βαθουλώματα. Δεν είναι ανάγκη να ρωτήσεις την Κατερίνα. Η Κατερίνα αγαπάει εμένα. Αλλά κι εσύ, δεν νομίζω ότι σου χρειάζεται πια μια γυναίκα, που έχασε την παρθενιά της με έναν άλλο.

– Φωτιά! Κάψτε τους!

* * *

Μετά από την εντολή αυτή, οι άνθρωποι όλης της περιοχής, δεν άκουσαν ποτέ ξανά τη φωνή του Σωκράτη Μπούμπα. Γιατί εκείνος δεν μίλησε πια ούτε όταν η φωτιά από τα κοτσάνια καταβρόχθισε τις θημωνιές του χορταριού, ούτε όταν ο αδερφοποιός πέταξε το κουτσουλισμένο ντέφι στην κορύτα, που έτρωγε πίτυρα το γουρούνι, ούτε όταν τα σπουργίτια πέταξαν τρομαγμένα μακριά από τους ευκαλύπτους, ούτε όταν ο καπνός τύλιξε τις σκεπές της Γορίτσας, ούτε όταν ο αστυνόμος της περιοχής, ο Ιωσήφ Σιόλα του έριξε τα σίδερα κι ούτε όταν τον στρίμωξαν στο τρομαχτικό τζίπ της Ασφάλειας.

Επίλογος

Τον Σωκράτη Μπούμπα τον κλείσανε σε μακρινή, τρομακτική και άγνωστη φυλακή. Σαν να ήταν κάπου στο πουθενά. Κανείς δεν ήξερε την τοποθεσία. Ωστόσο, υπήρξαν άτομα, απ' αυτά που τριγύριζαν τον αστυνόμο της περιοχής, που είπαν πως στο μέρος εκείνο δεν φτεροκοπούσανε πουλιά, δεν τον έβλεπε ήλιος, δεν τον άγγιζε άνεμος.

Αργότερα, πάνω του έπεσαν σκιές μυστηρίου, τις οποίες ο μόνος που τολμούσε να τις ανασηκώσει έστω ελαφρά, ήταν ο Ριζά Κέρπι. Λέγανε πως με την νύφη του, την Κατερίνα, ήταν πολύ ευχαριστημένος και της είχε υποσχεθεί πως με τους γνωστούς και φίλους του Λιάμπηδες που ήταν στην κυβέρνηση, θα έκανε το παν για να μάθουν τουλάχιστον που τον κρατούσαν και, ίσως να τον έβγαζαν από τη φυλακή. Δεν ήθελε να εγκαταλείψει τους παλιούς του φίλους που τώρα ήταν συνάμα και άνθρωποι της νύφης του.

Η Κατερίνα έχυne μαύρο δάκρυ και προσευχόταν νυκθήμερόν για τον Σωκράτη. Όμως, τα δάκρυά της, καθώς και οι συνεχείς προσπάθειες του Ριζά Κέρπι έπεσαν καθώς φαίνεται στο κενό, αφού ο φυλακισμένος δεν επέστρεφε απ' το μακρινό και άγνωστο μέρος. Παρ' όλα αυτά, μετά

από τις επίμονες προσπάθειες του δασκάλου, ανοίχτηκε μια μικρή ρωγμή στο περίβλημα του μυστηρίου. Έτσι άρχισαν να καταφτάνουν τα πρώτα σινιάλα.

Έμειναν κατάπληκτοι όταν μάθανε πως τον Σωκράτη Μπούμπα τον είχαν κλείσει στην πιο κακόφημη φυλακή της χώρας, εκεί που συνήθως πήγαιναν τους ορκισμένους εχθρούς του κράτους. Με την ίδια κατάπληξη δέχτηκαν και τη φήμη ότι είχε χάσει τη φωνή του. Κι επειδή δεν μπορούσε να μιλήσει, έκλεισε για πάντα και το στόμα του. Μετά τις λέξεις «Φωτιά, κάψτε τους!» που τις ξεστόμισε την ημέρα που διέταξε να καούν οι Κέρπηδες, άλλη λέξη δεν θα 'βγαине πια απ' το στόμα του.

Η σιωπή στην οποία, πικραμένος από τη φυγή της Κατερίνας, είχε αναγκάσει τον εαυτό του, θεωρούνταν πια ως σιωπή φυσιολογική. Και παντοτινή. Του μιλούσαν και δεν αποκρινόταν. Τον έδερναν και υπέμενε τον πόνο. Τον βασάνιζαν και άντεχε. Πράγμα που το κάνουν μόνον οι Βλάχοι του βουνού, όταν θίγεται το φιλότιμό τους και πορνάει η ψυχή τους. Εκείνοι, όμως, που τον είχαν αναλάβει, την ερμήνευσαν αλλιώς την αντοχή του. Ότι δεν ήταν ζήτημα φιλότιμου και πόνου ψυχής, αλλά τυφλή αντίσταση ενός ξεροκέφαλου Βλάχου που δεν φοβάται να αναμετρηθεί με το ίδιο το κράτος.

Εν τω μεταξύ, είχε διευκρινιστεί πως δεν τον κρατούσαν στη φυλακή επειδή την μέρα του γάμου είχε κάψει μερικές θημωνιές με χόρτα, αλλά για λόγους πολύ πιο σοβαρούς. Οι θημωνιές ήταν μόνον η αρχή. Αργότερα ακολούθησαν οι φοβερές κατηγορίες που ο νους του δεν μπορούσε να τις χωρέσει. Τον αποκάλεσαν «πράκτορα των Ελλήνων» και την πλαγιά του Μπούφου «καταφύγιο δολιοφθορέων». Ως αποδεικτικό στοιχείο, του ανέφεραν τον άγνωστο με τις ραμμένες άκρες των ματιών που είχε εμφανιστεί στο

Λιβάδι της Συμφιλίωσης, τη Λευκή εκείνη Κυριακή που συμφιλιώθηκε με την Κατερίνα. «Συναντήθηκες με δολιοφθορείς και σιώπησες» του είπαν. Εν τω μεταξύ, και την ίδια τη μέρα της Συμφιλίωσης την είδαν καχύποπτα. Για να τη λέγανε Λευκή Κυριακή, υπαινίσσονταν πως οι άλλες μέρες ήταν μαύρες. Του ανέφεραν ακόμα ότι η γιαγιά του διέδιδε πως τάχα συνομιλούσε με τους νεκρούς, ενώ ο πραγματικός της σκοπός ήταν να λοιδορήσει και να συκοφαντήσει τους πεσόντες, όπως είχε κάνει στα εγκαίνια του οικισμού. Ίσως, μάλιστα, να είχε κρύψει και εικόνες που γλύτωσαν από τη φωτιά. Ενώ είχε ορκιστεί ότι απαλλάχτηκε από τα κατάλοιπα του παρελθόντος και τις οπισθοδρομικές αντιλήψεις, παντρεύονταν την από κούνια αρραβωνιαστικιά του, δηλαδή εξαπατούσε φανερά το κράτος. Δούλευε υπογείως για μια βλάχικη επανάσταση μέσω της οποίας η Ελλάδα θα προσαρτούσε όλη την περιοχή του Μπούφου. Ονειρευόταν τη Δημοκρατία των Τσομπάνων με πρωτεύουσα τη Μοσχόπολη, γιατί δεν ήταν τυχαίο που, ενώ θεωρούσε τον εαυτό του ως πρώτον ανάμεσα στους Βλάχους, καλόπιανε έναν τρελό που είχε αυτοανακηρυχτεί ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας.

Οι κατηγορίες πολλαπλασιάζονταν από μέρα σε μέρα κι αυτός τις αντιμετώπιζε μόνο με σιωπή. Ωστόσο, κανείς δεν ήξερε πως πιο πολύ απ' το σώμα, πονούσε η ψυχή του. Όπως δεν πίστευαν ότι σιωπά, όχι επειδή δεν μπορεί να μιλήσει, αλλά επειδή αρνείται να ανοίξει το στόμα του. Τότε διαδόθηκε η είδηση ότι έχασε τη φωνή του. Πράγμα που οι αρχές της φυλακής δεν το πίστεψαν. Αντίθετα, πίστευαν ότι είχαν να κάνουν με έναν επικίνδυνο εχθρό με βλάχικη ξεροκεφαλιά, που τους πέταγε στα μούτρα τη σιωπή του, για να τους προκαλέσει, πράγμα σπάνιο κι ανήκουστο για την ιστορία της συγκεκριμένης φυλακής.

Στην πρόκληση αυτή απάντησαν με πρωτοφανή αγριότητα που εντεινόταν ολοένα και πιο πολύ, γιατί τους εξόργιζε η ύπαρξη της ψυχής στον κρατούμενο, σε αντίθεση με την απουσία της ψυχής από τους ίδιους. Γι' αυτό και επινοούσαν συνεχώς νέους τρόπους βασανισμού. Με σκοπό να ξηράνουν την ψυχή του θύματος και ταυτόχρονα να γεμίσουν τη δική τους άβυσσο. Δίχως να γνωρίζουν ότι ο άνθρωπος από τον Μπούφο, τη δύναμη της ψυχής την αντλούσε από έναν τρομερό πόνο, που ήταν ταυτόχρονα και μίσος και νοσταλγία. Μίσος και νοσταλγία για δυο όμορφα μάτια που δεν μπορούσε να αποδεχτεί το γεγονός ότι τα είχε χάσει. Καμιά φορά, ακουγόταν απ' το κελί του τις νύχτες κάτι σαν θρήνος βαρύς, πνιχτός και λυπητερός, που αργότερα διευκρινίστηκε πως ήταν τραγούδι. Τραγούδι για έναν ανεκπλήρωτο έρωτα.

Όταν το έμαθαν αυτό, τα βασανιστήρια εντάθηκαν. Ήταν πεπεισμένοι πως ο Σωκράτης Μπούμπας δεν θα μιλούσε όσο διέθετε ψυχή. Την οποία την καταπράυνε με το θλιμμένο τραγούδι ή με την άσβεστη νοσταλγία για δυο μάτια γραμμένα. Σταμάτησαν τα βασανιστήρια, προσωρινά, μόνον όταν διάβασαν στον τοίχο του κελιού, μια φράση γραμμένη με αίμα: «Δεν μπορώ να μιλήσω, γιατί έχω πόνο στην ψυχή».

Ύστερα εφάρμοσαν ένα από τα γνωστά κόλπα της φυλακής. Τον μετέφεραν σε άλλο κελί, πολύ πιο άνετο, ευρύχωρο και με τρεις άλλους, που θα κοιμότανε σε μεταλλικές κουκέτες όπως εκείνες του φροντιστηρίου της Τεχνητής Γονιμοποίησης. Ένα βράδυ του πρόσφεραν μολύβι και τετράδιο. Αφού έλεγε πως δεν μπορεί να μιλήσει με το στόμα, τότε ας μιλήσει με την πένα.

Ακριβώς τότε, ο Σωκράτης Μπούμπας, κοίταξε έξω απ' το παράθυρο της φυλακής και το σούρουπο του φάνηκε

σαν κατάκοπος Βλάχος γαμπρός. Άνοιξε το τετράδιο, άγγιξε το μολύβι και το πρώτο πράγμα που του ήρθε στο μυαλό ήταν η πλαγιά του Μπούφου κι εκείνο το απόγευμα του Πάσχα που είχε πάει με τον πατέρα του να ιδούν την Κατερίνα. Και το ποτάμι που κυλούσε αιώνια κάτω απ' τις γέρικες ιτιές, τα καλυβόσπιτα στις δυο του όχθες, ο καπνός που άπλωνε τους βραχίονες δίχως σταματημό, οι χαρούμενες κραυγές των παιδιών που έβγαζαν, καθώς περιστρέφονταν πάνω σ' έναν ξύλινο άξονα. Μια απ' αυτές τις κραυγές ήταν η δική του... Βυθίστηκε σε μια θάλασσα φωτεινών αναμνήσεων και αθώων ονείρων που δεν ήθελε να τελειώσουν ποτέ. Μα εκείνα δεν κράτησαν πολύ. Έσβησαν, όπως σβήνει μια αστραπή στο σκοτάδι της νύχτας.

Τα όσα διάβασαν στο τετράδιό του, οι αρχές της φυλακής τα θεώρησαν χαζομάρες των Βλάχων του Μπούφου ή και αξιοζήλευτη πονηριά για να αποφύγει τις κατηγορίες. Να τους ρίξει στάχτη στα μάτια. Και όχι μόνο δεν συγκινήθηκαν καθόλου, αλλά αντίθετα, σαν να ερήμωσαν κι άλλο οι ψυχές τους. Με ερημωμένη ψυχή όρμησαν και πάλι πάνω του, τώρα πια με έναν απώτερο σκοπό. Να βγάλουν στα χείλη του τη λέξη που ήθελαν ή να του ξεριζώσουν την ψυχή. Όσπου, μια μέρα, του ανακοίνωσαν την τελική απόφαση. Εκτέλεση!

Έναν χρόνο μετά τη σύλληψη του, όταν η φθινοπωρινή εκείνη μέρα άρχισε να σουρουπώνει, ο Σωκράτης Μπούμπας βρέθηκε μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα.

Ποτέ δεν μαθεύτηκε ούτε ο τόπος της εκτέλεσης ούτε και ο λάκκος όπου πέταξαν τη σορό του. Λίγα χρόνια αργότερα υπήρξαν ψίθυροι που έλεγαν πως την τελευταία στιγμή, πριν οι σφαίρες του τρυπήσουν το κορμί, είχε βρει τη φωνή του. Για να εκστομίσει μόνο μια λέξη, λες και εί-

χε πάρει όρκο πως θα την έβγαζε απ' τα χείλη, μόνο όταν θα έβγαινε η ψυχή του.

Όταν ακούστηκαν οι πυροβολισμοί, σήκωσε τα χέρια προς τον ουρανό σαν να πιανόταν απ' το τελευταίο σούρουπο ή από κάπου αλλού για να μην πέσει, και φώναξε με μια τρομακτική φωνή, το όνομα μιας γυναίκας, που λεγόταν Κατερίνα...

* * *

